

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පඤ්චපකරණ-මූලටීකා

ධාතුකථාපකරණ-මූලටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

ධාතුකථාපකරණං දෙසෙන්නො භගවා යස්මිං සමයෙ දෙසෙසි, තං සමයං දස්සෙතුං, විභඬ්ගානන්තරං දෙසිතස්ස පකරණස්ස ධාතුකථාභාවං දස්සෙතුං වා “අට්ඨාරසභී”ති ආදිමාහ. තත්ථ බලවිධමනවිසයාතික්කමනවසෙන දෙවපුත්තමාරස්ස, අප්පවත්තිකරණවසෙන කිලෙසාභිසඬ්ඛාරමාරානං, සමුදයප්පභානපරිඤ්ඤාවසෙන ඛන්ධමාරස්ස, මච්චුමාරස්ස ව බොධිමූලෙ එව භඤ්ජිතත්තා පරුපනිස්සයරහිතං නිරතිස්සං තං භඤ්ජනං උපාදාය භගවා එව “මාරභඤ්ජනො”ති ටොමිතො. තත්ථ මාරෙ අභඤ්ජෙසි, මාරභඤ්ජනං වා එතස්ස, න පරරාජාදිභඤ්ජනන්ති මාරභඤ්ජනො. මහාවික්කන්තො මහාවිරියොති මහාවීරො.

බන්ධාදයො අරණන්තා ධම්මා සභාවට්ඨෙන ධාතුයො, අභිධම්මකථාධිට්ඨානට්ඨෙන වාති කත්වා තෙසං කථනතො ඉමස්ස පකරණස්ස ධාතුකථාති අධිවචනං. යදිපි අඤ්ඤෙසු ව පකරණෙසු තෙ සභාවා කල්හි, එත්ථ පන තෙසං සබ්බෙසං සඬ්ඛගාසඬ්ඛගාදීසු චුද්දසසු නයෙසු එකෙකස්මිං කල්හිත්තා සාතිස්සං කථනන්ති ඉදමෙව එවංනාමකං. එකදෙසකථනමෙව හි අඤ්ඤත්ථ කතන්ති. බන්ධායතනධාතූහි වා බන්ධාදීනං අරණන්තානං සඬ්ඛගාසඬ්ඛගාදයො නයා චුත්තාති තත්ථ මහාවිසයානං ධාතූනං වසෙන ධාතූහි කථා ධාතුකථාති එවං අස්ස නාමං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ද්විධා තිධා ඡධා අට්ඨාරසධාති අනෙකධා ධාතුහෙදං පකාසෙසිති ධාතුහෙදප්පකාසනොති. තස්සත්ථන්ති තස්සා ධාතුකථාය අත්ථං. අ-කාරෙ ආ-කාරස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. “යං ධාතුකථ”න්ති වා එත්ථ පකරණන්ති වචනසෙසො සත්තන්තං පකරණානං කමෙන වණ්ණනාය පවත්තත්තාති තෙන යොජනං කත්වා තස්ස පකරණස්ස අත්ථං තස්සත්ථන්ති අ-කාරලොපො වා. තන්ති තං දීපනං සුණාම, තං වා අත්ථං තංදීපනවචනසවනෙන උපධාරෙථාති අත්ථො. සමාහිතාති නානාකිව්වෙහි අවික්ඛිත්තවිත්තා, අත්තනො විත්තෙ ආහිතාති වා අත්ථො.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. නයමානිකාවණ්ණනා

1. කො පනෙනස්ස පකරණස්ස පරිච්ඡේදොති? න සො ඉධ චත්තබ්බො, අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා) පකරණපරිච්ඡේදො චුත්තො එවාති දස්සෙත්තො ආහ “චුද්දසව්ධෙන විහත්තන්ති චුත්ත”න්ති. ඛන්ධාදීනං දෙසනා නියති පචත්තියති එතෙහි, ඛන්ධාදියො එව වා නියන්ති ඤායන්ති එතෙහි පකාරෙහීති නයා, නයානං මානිකා උද්දෙසො, නයා එව වා මානිකාති නයමානිකා. එතෙසං පදානං මූලභූතත්තාති “මූලමානිකා”ති චත්තබ්බානං සඬගභාසඬගභාදීනං චුද්දසන්තං පදානං ඛන්ධාදිධම්මවිහජනස්ස ඉමස්ස පකරණස්ස මූලභූතත්තා නිස්සයභූතත්තාති අත්ථො.

2. අබ්භන්තරමානිකාවණ්ණනා

2. “පඤ්චක්ඛන්ධා”තිආදීහි රූපක්ඛන්ධාදිපදානි දස්සිතානි, පට්ඨවසමුප්පාදවචනෙන ව යෙසු ද්වාදසස්ස අඬගෙසු පට්ඨෙකං පට්ඨවසමුප්පාදසද්දො චත්තති, තදත්ථානි ද්වාදස පදානි දස්සිතානීති තෙසං තථාදස්සිතානං සරූපෙනෙව දස්සිතානං එස්සාදීනඤ්ච පදානං වසෙන ආහ “පඤ්චවීසාධිකෙන පදසතෙනා”ති. තත්ථ කම්මුපපත්තිකාමභවාදීනං ඉධ විහත්තානං භාවනභවනභාවෙන හවෙ විය සොකාදීනං ජරාමරණස්ස විය අනිට්ඨත්තා තන්තිදානදුක්ඛභාවෙන ව ජරාමරණෙ අන්තොගධනය පට්ඨවසමුප්පාදස්ස ද්වාදසපදනා දට්ඨබ්බා. එත්ථ ව පාළියං හින්දිත්වා අවිස්සජ්ජිතානම්පි සතිපට්ඨානාදීනං හින්දිත්වා ගහණං කරොන්තො තෙසං හින්දිත්වාපි විස්සජ්ජිතබ්බතං දස්සෙතිති වෙදිතබ්බං.

නයමානිකාදිකා ලක්ඛණමානිකන්තා මානිකා පකරණන්තරාසාධාරණතාය ධාතුකථාය මානිකා නාම, තස්සා අබ්භන්තරෙ චුත්තො විහජිතබ්බානං උද්දෙසො අබ්භන්තරමානිකා නාමාති ඉමමත්ථං පකාසෙත්තො “අයඤ්ඡී”තිආදිමාහ. තත්ථ එවං අචත්ථාති යථා “සබ්බාපි...පෙ.... මානිකා”ති අයං ධාතුකථාමානිකතො ඛේද්ධා චුත්තා, එවං අචත්ථාති අත්ථො. ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙයෙවාති ව ධාතුකථාමානිකාය අබ්භන්තරෙයෙවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. තදාවෙණිකමානිකාඅබ්භන්තරෙ හි යපිතා තස්සායෙව අබ්භන්තරෙ යපිතාති චුත්තා. අථ වා එවං අචත්ථාති යථා “සබ්බාපි...පෙ.... මානිකා”ති එතෙන වචනෙන ධාතුකථාතො ඛේභූතා කුසලාදිඅරණන්තා මානිකා පකරණන්තරගතා චුත්තා, එවං අචත්ථාති අත්ථො. ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙයෙවාති ව ඉමස්ස පකරණස්ස අබ්භන්තරෙ එව සරූපතො දස්සෙත්වා යපිතත්තාති අත්ථො. සබ්බස්ස අභිධම්මස්ස මානිකාය අසඬගහිතත්තා විකිණ්ණභාවෙන පකිණ්ණකතා වෙදිතබ්බා.

3. නයමුඛමානිකාවණ්ණනා

3. නයානං පචත්තිද්වාරභූතා සඬගභාසඬගභවියොගීසහයොගීධම්මා නයමුඛානීති තෙසං උද්දෙසො නයමුඛමානිකා. චුද්දසපි හි

සඬගහාසඬගහසම්පයොගවිජ්ජයොගානං වොමිස්සකතාවසෙන පවත්තාති යෙනි තෙ වත්තාරොපි භොන්ති, තෙ ධම්මා චුද්දසන්තම්පි නයානං මුඛාති භොන්තිති. තත්ථ සඬගහිතෙනඅසඬගහිතපදාදීසු සච්චාදීහිපි යථාසම්භවං සඬගහාසඬගහො යදිපි චුත්තො, සො පන සඬගාහකභූතෙහි තෙහි චුත්තො, න සඬගහභූතෙහි, සොපි “චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඬගහෙන සඬගහිතා ආයතනසඬගහෙන අසඬගහිතා” තිආදිනා පුච්ඡිතඛිඛවිස්සජ්ජිතඛිඛධම්මචුද්ධාරෙ තත්ථාපි ඛන්ධාදීභෙව සඬගහෙහි නියමෙත්වා චුත්තො, තස්මා “තිහි සඬගහො, තිහි අසඬගහො” ති චුත්තං. පුච්ඡිතඛිඛවිස්සජ්ජිතඛිඛධම්මචුද්ධාරෙපි පන පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු ච රූපක්ඛන්ධාදීනං අරණන්තානං යථාසම්භවං සම්පයොගවිජ්ජයොගා චතුභෙව ඛන්ධෙහි භොන්තිති “චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො” ති චුත්තං.

නනු ච විජ්ජයොගො රූපනිබ්බානෙහිපි භොති, කස්මා “චතුහි විජ්ජයොගො” ති චුත්තන්ති? රූපනිබ්බානෙහි භවන්තස්සපි චතුභෙව භාවතො. න හි රූපං රූපෙන නිබ්බානෙන වා විජ්ජයුත්තං භොති, නිබ්බානං වා රූපෙන, චතුභෙව පන ඛන්ධෙහි භොතිති චතුත්තං ඛන්ධානං රූපනිබ්බානෙහි විජ්ජයොගොපි විජ්ජයුජ්ජමානෙහි චතුහි ඛන්ධෙහි නියමිතො තෙහි විනා විජ්ජයොගාභාවතො. සො වායං විජ්ජයොගො අනාරම්මණස්ස, අනාරම්මණඅනාරම්මණමිස්සකෙහි මිස්සකස්ස ච න භොති, අනාරම්මණස්ස පන මිස්සකස්ස ච සාරම්මණෙන, සාරම්මණස්ස සාරම්මණෙන අනාරම්මණෙන මිස්සකෙන ච භොතිති වෙදිතඛිඛො.

4. ලක්ඛණමාතිකාවණ්ණනා

4. සඬගහොයෙව සඬගහනයො. සභාගො. විසභාගොති එතස්ස “තිහි සඬගහො, තිහි අසඬගහො” ති එතෙන, “චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො” ති එතෙනපි විසුං යොජනා කාතඛිඛා. තෙන සඬගහො අසඬගහො ච සභාගො විසභාගො ච භාවො, තථා සම්පයොගො විජ්ජයොගො වාති අයමත්ථො විඤ්ඤායති. යස්ස වා සඬගහො ච අසඬගහො ච, සො ධම්මො සභාගො විසභාගො ච, තථා යස්ස සම්පයොගො විජ්ජයොගො ච, සොපි සභාගො විසභාගො වාති. තත්ථ යෙන රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණධාතුති ධම්මා ගණනං ගච්ඡන්ති, සො රූප්පනාදිකො සමානභාවො සඬගහෙ සභාගතා, එකුප්පාදාදිකො සම්පයොගෙ වෙදිතඛිඛො.

5. බාහිරමාතිකාවණ්ණනා

5. එවං ධාතුකථාය මාතිකතො ඛහි යපිතත්තාති “සබ්බාපි...පෙ.... මාතිකා” ති එතෙන යපනාකාරෙන ඛහි පිට්ඨිතො යපිතත්තාති අත්ථො. එතෙන වා යපනාකාරෙන කුසලාදීනං අරණන්තානං ඉධ අට්ඨපෙත්වා ධාතුකථාය මාතිකතො ඛහි පකරණන්තරමාතිකාය ඉමස්ස පකරණස්ස මාතිකාභාවෙන යපිතත්තා තථා පකාසිතත්තාති අත්ථො.

සඬගහො අසඬගහොතිආදීසු සඬගහො එකවිධොව, සො කස්මා “චතුබ්බිධො”ති වුත්තොති? සඬගහොති අත්ථං අවත්වා අනිද්ධාරිතත්ථස්ස සද්දස්සෙව වුත්තත්තා. සඬගහො අසඬගහොතිආදීසු සද්දෙසු සඬගහසද්දො තාව අත්තනො අත්ථවසෙන චතුබ්බිධොති අයඤ්ඤෙත්ථත්ථො. අත්ථොපි වා අනිද්ධාරිතවිසෙසො සාමඤ්ඤෙන ගහෙනබ්බතං පත්තො “සඬගහො අසඬගහො”තිආදීසු “සඬගහො”ති වුත්තොති න කොචි දොසො. නිද්ධාරිතෙ හි විසෙසෙ තස්ස එකවිධතා සියා, න තනො පුබ්බෙති. ජාතිසද්දස්ස සාපෙක්ඛසද්දත්තා “ජාතියා සඬගහො”ති වුත්තෙ “අත්තනො ජාතියා”ති විඤ්ඤායති සම්බන්ධාරහස්ස අඤ්ඤස්ස අවුත්තත්තාති ජාතිසඬගහොති රූපකණ්ඩෙ වුත්තො සජාතිසඬගහො වුත්තො හොති.

එත්ථ නයමාතිකාය “සඬගහො අසඬගහො, සම්පයොගො විජ්ජයොගො”ති ඉමෙ ද්වෙ පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මවිසෙසං අනිද්ධාරෙත්වා සාමඤ්ඤෙන ධම්මානං පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනාය උද්දෙසා, අවසෙසා නිද්ධාරෙත්වා. “සඬගහිතෙන අසඬගහිත”ත්ති හි “සඬගහිතෙන අසඬගහිතං අසඬගහිත”ත්ති වත්තබ්බෙ එකස්ස අසඬගහිතසද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. තෙන සඬගහිතවිසෙසවිසිට්ඨො යො අසඬගහිතො ධම්මවිසෙසො, තත්තිස්සිතො අසඬගහිතතාසඬබාතො පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනායො උද්දිට්ඨො හොති, “සඬගහිතෙනා”ති ව විසෙසෙන කරණුවචනං දට්ඨබ්බං. එස නයො තතියාදීසු දසමාවසානෙසු නයුද්දෙසෙසු ඡට්ඨවජ්ජෙසු. තෙසුපි හි වුත්තනායෙන ද්විති ද්විති පදෙහි පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං කත්වා තත්ථ තත්ථ අත්තිමපදසදිසෙන තතියපදෙන පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනායො උද්දිට්ඨාති. තත්ථ චතුත්ථපඤ්චමෙසු කත්තුඅත්ථෙ කරණනිද්දෙසො, සත්තමාදීසු ව චතුසු සහයොගෙ දට්ඨබ්බො, න දුතියතතියෙසු විය සමානාධිකරණෙ විසෙසෙන. තත්ථ හි සභාවත්තරෙන සභාවත්තරස්ස විසෙසනං කතං, එතෙසු ධම්මත්තරෙන ධම්මත්තරස්සාති. එකාදසමාදීසු පන චතුසු ආදිපදෙනෙව ධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං කත්වා ඉතරෙහි පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනායො උද්දිට්ඨා. විසෙසෙන එව චෙත්ථ කරණුවචනං දට්ඨබ්බං. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනායෙහි නිස්සයභූතා ධම්මා සඬගහිතතාදිවිසෙසෙන කරණභූතෙන සම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තාදිභාවං අත්තනො විසෙසෙන්නිති.

විකප්පතොති විවිධකප්පනතො, විභාගතොති අත්ථො. සන්නිට්ඨානවසෙනාති අධිමොක්ඛසම්පයොගවසෙන. සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තා ව සබ්බෙ ව චිත්තුප්පාදා සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තසබ්බචිත්තුප්පාදා, තෙසං සාධාරණවසෙනාති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අධිමොක්ඛො හි සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තානං චිත්තුප්පාදානං සාධාරණවසෙන වුත්තො, ඉතරෙ සබ්බෙසන්නි. තත්ථ සාධාරණා පසටා පාකටා වාති ආදිතො පරිග්ගහෙනබ්බා, තස්මා තෙසං සඬගහාදිපරිග්ගහත්ථං උද්දෙසො කතො, අසාධාරණාපි පන පරිග්ගහෙනබ්බාවාති තෙසු මහාවිසයෙන අඤ්ඤසම්පි සඬගහාදිපරිග්ගහං දස්සෙතුං අධිමොක්ඛො උද්දිට්ඨො. “සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තා”ති ව ධම්මසඬගහවණ්ණනායං පටිච්චසමුප්පාදවිභවිතෙ ව වචනං සන්ධාය

වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සන්තිට්ඨානවසෙන යෙ වුත්තා, තෙසං සබ්බෙසං
සාධාරණතොති පන අත්ථෙ සති සාධාරණසාධාරණසු වත්තබ්බෙසු යො
අසාධාරණසු මහාවිසයො අධිමොක්ඛො, තස්ස වසෙන
වුත්තසබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණතො එස්සාදයො සබ්බසාධාරණාති අධිමොක්ඛො ච
අසාධාරණසු මහාවිසයොති කත්වා වුත්තො අඤ්ඤස්ස තාදිසස්ස අභාවාති
අයමධිප්පායො දට්ඨබ්බො.

ජීවිතින්ද්රියං පනෙත්ථ රූපමිස්සකත්තා න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං,
චිත්තෙකග්ගතා පන අසමාධිසභාවා සාමඤ්ඤසද්දෙනෙව සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙහි
ච සමාධිසභාවා විසෙසසද්දවචනියං අඤ්ඤං ඛ්‍යාපෙනබ්බං නිවත්තෙතබ්බඤ්ච
නත්ථීති අනඤ්ඤඛ්‍යාපකනිවත්තකසාමඤ්ඤවිසෙසදීපනතො තස්සෙව ධම්මස්ස
භෙදදීපකෙහි වත්තබ්බො, න සුඛාදිසභාවා වෙදනා විය වුත්තලක්ඛණවිපරිතෙහි
සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙනෙව, තස්මා “චිත්තෙකග්ගතා”ති අයං සාමඤ්ඤසද්දො
සමාධිසභාවෙ විසෙසසද්දනිරූපෙක්ඛො පචත්තමානො සයමෙව
විසෙසසද්දමාපජ්ජිත්වා අසමාධිසභාවමෙව පකාසෙය්‍ය, ඉතරො ච
සමාධිසභාවමෙව්‍යාති ද්විධා භින්නා චිත්තෙකග්ගතා අසාධාරණා වෙව අප්පවිසයා
වාති ඉධ උද්දෙසං න අරහති. අභින්නාපි චා එස්සාදීනං විය පාකටත්තභාවතො
අඤ්ඤධම්මනිස්සයෙන වත්තබ්බතො ච සා ජීවිතඤ්ච න අරහතීති න උද්දිට්ඨාති.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. පයමනායො සචගභාසචගහපදවණ්ණනා

1. බන්ධපදවණ්ණනා

6. බන්ධායතනධාතුයොමහන්තරෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මභාවෙන වුත්තා, තෙසං
පන සභාවතො අභිඤ්ඤාතානං ධම්මානං පරිඤ්ඤෙය්‍යතාදිවිසෙසදස්සනත්ථං
සච්චාති, අධිපතියාදිකිච්චවිසෙසදස්සනත්ථං ඉන්ද්‍රියාදීනි ච වුත්තානීති
සච්චාදිවිසෙසො විය සචගභාසචගහවිසෙසො ච අභිඤ්ඤෙය්‍යනිස්සිතො
ච්ච්චමානො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යො භොතීති “තීහි සචගභො. තීහි අසචගභො”ති
නයමුඛමාතිකා යපිතාති වෙදිතබ්බො. එවඤ්ච කත්වා “චතුහි”ති වුත්තා
සම්පයොගවිප්පයොගා ච අභිඤ්ඤෙය්‍යනිස්සයෙන බන්ධාදීභෙව පුච්ඡිත්වා
විස්සජ්ජිතාති. රූපක්ඛන්ධො එකෙන බන්ධෙනාති යෙ ධම්මා “රූපක්ඛන්ධො”ති
ච්ච්චන්ති, තෙසං පඤ්චසු බන්ධෙසු රූපක්ඛන්ධභාවෙන සභාගතා භොතීති
රූපක්ඛන්ධභාවසච්චාතෙන, රූපක්ඛන්ධවචනසච්චාතෙන චා ගණනෙන සචගහං
ගණනං දස්සෙති. තෙනාහ “යඤ්චි කිඤ්චි”තිආදි. රූපක්ඛන්ධොති හි
සචගහිතබ්බධම්මො දස්සිතො. යෙන සචගහෙන සචගය්හති, තස්ස සචගහස්ස
දස්සනං “එකෙන බන්ධෙනා”ති වචනං. පඤ්චසු බන්ධගණනෙසු එකෙන

බන්ධගණනෙන් ගණිතොති අයඤ්ඤානේථ අත්ථො. යස්මා ච බන්ධාදිවචනෙහි සඬගහො වුච්චති, තස්මා උපරි “බන්ධසඬගහෙන සඬගහිතා” තිආදිං වක්ඛතීති.

අසඬගහනයනිද්දෙසෙති ඉදං “සඬගහො අසඬගහො” ති එතස්සෙව නයස්ස එකදෙසනායභාවෙන වුත්තං, න නයන්තරතායාති දට්ඨබ්බං. රූපක්ඛන්ධමූලකායෙව චෙත්ථ දුක්ඛකවතුක්කා දස්සිතාති එතෙන වෙදනාක්ඛන්ධමූලකා පුරිමෙන යොජ්‍යමානෙ විසෙසො නත්ථිති පච්ඡිමෙහෙව යොජෙත්වා තයො දුක්ඛා ද්වෙ තික්කා එකො වතුක්කො, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකා ද්වෙ දුක්ඛා එකො තික්කො, සඬබාරක්ඛන්ධමූලකො එකො දුක්කොති එතෙ ලබ්භන්තීති දස්සෙති. තෙසං පන හෙදතො පඤ්චකපුච්ඡාවිස්සජ්ජනානන්තරං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කාතබ්බං සංඛිත්තන්ති දට්ඨබ්බං, වුත්තනයෙන චා සක්කා ඤාතුන්ති පාළිං න ආරොපිතන්ති.

ආයතනපදාදිවණ්ණනා

40. යස්මා ච දුක්ඛකෙසුති යදිපි එකකෙපි සදිසං විස්සජ්ජනං, එකකෙ පන සදිසවිස්සජ්ජනානං වක්ඛන්ත්‍රියසොතින්ත්‍රියසුඛින්ත්‍රියාදීනං දුක්ඛාදීසු අසදිසවිස්සජ්ජනං දිට්ඨං. න හෙත්ථ වක්ඛුසොතවක්ඛුසුඛින්ත්‍රියදුක්ඛානං අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසවිස්සජ්ජනං, නාපි දුක්ඛෙහි තික්කස්ස, ඉධ පන දුක්ඛසමුදයදුක්ඛමග්ගදුක්ඛානං අඤ්ඤමඤ්ඤං තික්කෙන ච සදිසං විස්සජ්ජනන්ති දුක්ඛකෙස්වෙව සදිසවිස්සජ්ජනතං සමුදයානන්තරං මග්ගසච්චස්ස වචනෙ කාරණං වදති.

6. පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනා

61. “පුච්ඡං අනාරභිත්වා අවිජ්ජා එකෙන බන්ධෙන, අවිජ්ජාපච්චයා සඬබාරා එකෙන බන්ධෙනා” ති ලිඛිතබ්බෙපි පමාදවසෙන “අවිජ්ජා එකෙන බන්ධෙනා” ති ඉදං න ලිඛිතන්ති දට්ඨබ්බං. සරූපෙකසෙසං චා කත්වා අවිජ්ජාවචනෙන අවිජ්ජාවිස්සජ්ජනං දස්සිතන්ති. සබ්බමපි විපාකවිඤ්ඤාණන්ති එත්ථ විපාකග්ගහණෙන විසෙසනං න කාතබ්බං. කුසලාදීනමපි හි විඤ්ඤාණානං ධාතුකථායං සඬබාරපච්චයාවිඤ්ඤාණාදිපදෙහි සඬගහිතතා විජ්ජයුත්තෙන සඬගහිතාසඬගහිතපදනිද්දෙසෙ “විපාකා ධම්මා” ති ඉමස්ස විස්සජ්ජනාසදිසෙන තෙසං විස්සජ්ජනෙන දස්සිතා, ඉධ ච නාමරූපස්ස එකාදසභායතනෙහි සඬගහවචනෙන අකම්මජානමපි සඬගහිතතා විඤ්ඤායතීති.

71. ජායමානපරිපච්චමානහිජ්ජමානානං ජායමානාදිභාවමත්තත්තා ජාතිජරාමරණානි පරමත්ථතො විනිබ්භුජ්ජිත්වා අනුපලබ්භමානානි පරමත්ථානං සභාවමත්තභූතානි, තානි රූපස්ස නිබ්බත්තිපාකහෙදභූතානි රූප්පනභාවෙන ගස්භන්තීති රූපක්ඛන්ධධම්මසභාගානි, අරූපානං පන නිබ්බත්තිආදිභූතානි රූපකලාපජාතිආදීනි විය සහුප්පජ්ජමානවතුක්ඛන්ධකලාපනිබ්බත්තිආදිභාවතො එකෙකභූතානි වෙදියනසඤ්ජානනවිජානනෙහි එකන්තපරමත්ථකිච්චෙහි අගස්භමානානි සඬබතාහිසඬබරණෙන අනෙකන්තපරමත්ථකිච්චෙන ගස්භන්තීති සඬබාරක්ඛන්ධධම්මසභාගානි, තථා දුට්ඨානිපි තානි වක්ඛායතනාදීහි

එකන්තපරමත්ථකිව්වෙහි අගය්‍යමානානි නිස්සත්තට්ඨෙන
 ධම්මායතනධම්මධාතුධම්මෙහි සභාගානි, තෙන තෙහි ඛන්ධාදීහි සඛගය්‍යන්තීති
 “ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි”තිආදිමාහ.

පට්ඨනායසඛගහසඛගහපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියනායො සඛගහිතෙනඅසඛගහිතපදවණ්ණනා

171. සඛගහිතෙනඅසඛගහිතපදනිද්දෙසෙ යං තං උද්දෙසෙ අසඛගහිතතාය
 පුච්ඡිතඛිබ්බං විස්සජ්ජිතඛිබ්බඤ්ච සඛගහිතතාවිසිට්ඨං අසඛගහිතං ධම්මජාතං
 නිද්ධාරිතං, තදෙව තාව දස්සෙන්නො “චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා
 ඛන්ධසඛගහෙන සඛගහිතා ආයතනධාතුසඛගහෙන අසඛගහිතා”ති ආහ. සඛිබ්බත්ථ
 ඛන්ධාදිසඛගහසාමඤ්ඤානං නිව්චං විසෙසාපෙක්ඛන්තා හෙදනිස්සිතත්තා ච
 පුච්ඡාච්ඡිස්සජ්ජනානං සවිසෙසාව ඛන්ධාදිගණනා සුද්ධා. තත්ථ
 සඛගහිතෙනඅසඛගහිතවචනමත්තෙන ධම්මවිසෙසස්ස නිද්ධාරිතත්තා තීසු
 සඛගහෙසු එකෙන ද්වීහි වා යෙ සඛගහිතා හුත්වා අඤ්ඤෙහි අසඛගහිතා, තෙයෙව
 ධම්මා “ඛන්ධසඛගහෙන සඛගහිතා ආයතනධාතුසඛගහෙන අසඛගහිතා”ති
 එත්තකෙනෙව දස්සෙතඛිබ්බා සියුං, තෙසං පන එවංවිධානං අසම්භවා නයමාතිකාය ච
 අඛන්තරඛාහිරමාතිකාපෙක්ඛන්තා උද්දෙසෙපි යං යං රූපක්ඛන්ධාදීසු
 අරණන්තෙසු සඛගාහකං, තං තං අපෙක්ඛිත්වා සඛගහිතෙනඅසඛගහිතං
 නිද්ධාරිතන්ති විඤ්ඤායතීති තෙන තෙන සඛගාහකෙන යථානිද්ධාරිතං ධම්මං
 නියමෙත්වා දස්සෙතුං “චක්ඛායතනනා”තිආදිමාහ. යත්ථ හි
 පුච්ඡිතඛිබ්බවිස්සජ්ජිතඛිබ්බධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං නත්ථී, තස්මිං පට්ඨනායෙ
 ඡට්ඨනායෙ ච පුච්ඡිතඛිබ්බවිස්සජ්ජිතඛිබ්බහාවෙන, ඉතරෙසු ච යං යං
 පුච්ඡිතඛිබ්බවිස්සජ්ජිතඛිබ්බං නිද්ධාරිතං, තස්ස තස්ස නියාමකහාවෙන
 රූපක්ඛන්ධාදයො අරණන්තා උද්දිට්ඨාති.

තත්ථ “චක්ඛායතනෙන...පෙ.... ඓවාට්ඨඛිබ්බධාතුයා”ති කත්තුඅත්ථෙථ
 කරණනිද්දෙසො දට්ඨඛිබ්බො, “ඛන්ධසඛගහෙන ආයතනසඛගහෙන
 ධාතුසඛගහෙනා”ති කරණත්ථෙථ. එත්ථ ච යෙන යෙන සඛගාහකෙන
 ඛන්ධාදිසඛගහෙසු තෙන තෙන සඛගහෙනඛිබ්බසඛගහෙනඛිබ්බං අඤ්ඤං අත්ථී, තං
 තදෙව සඛගාහකාසඛගාහකහාවෙන උද්ධට්ඨං. රූපක්ඛන්ධෙන පන ඛන්ධසඛගහෙන
 සඛගහෙනඛිබ්බො අඤ්ඤො ධම්මො නත්ථී, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි, න ච සො එව
 තස්ස සඛගාහකො අසඛගාහකො වා හොති. යඤ්ච “රූපක්ඛන්ධො එකෙන
 ඛන්ධෙන සඛගහිතො”ති චුත්තං, තඤ්ච න තස්සෙව තෙන සඛගහිතතං සන්ධාය
 චුත්තං, රූපක්ඛන්ධහාවෙන පන රූපක්ඛන්ධවචනෙන වා ගහිතතං සන්ධාය
 චුත්තන්ති පකාසිතොයමත්ථො.

යදි ච සො එව තෙන සඛගය්‍යහෙය්‍ය,
 සඛගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදනිද්දෙසෙ — “වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා

බන්ධසඨගහෙන සඨගහිතා ආයතනසඨගහෙන සඨගහිතා ධාතුසඨගහෙන
 සඨගහිතා, තෙ ධම්මා තීහි බන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතුහි
 සම්පයුත්තා' තිආදි වත්තබ්බං සියා, න ච චුත්තං, තස්මා යථා චිත්තං චිත්තෙන
 සම්පයුත්තං විජ්ජයුත්තඤ්ච න හොති, එවං රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධෙන
 සඨගහිතො අසඨගහිතො ච න හොති, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදයො
 වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි. න හි සො එව තස්ස සභාගො විසභාගො වාති. තෙනෙව න
 එකදෙසා විය සමුදායස්ස, සමුදායො එකදෙසානං සඨගාහකො අසඨගාහකො ච.
 යථා රූපක්ඛන්ධො චක්ඛායතනාදීනං, ධම්මායතනං වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං, සරණා
 ධම්මා චතුත්තං බන්ධානං. සමුදායන්තොගධානඤ්චි එකදෙසානං න විභාගො
 අත්ථි, යෙන තෙ සමුදායස්ස සමුදායො ච තෙසං සභාගො විසභාගො ච සියාති, තථා
 න සමුදායො එකදෙසසභාගවිසභාගානං සඨගාහකො අසඨගාහකො ච. යථා
 ධම්මායතනං සුබ්බමරූපසභාගස්ස වෙදනාදිවිසභාගස්ස ච රූපක්ඛන්ධෙකදෙසස්ස
 බන්ධසඨගහෙන, ජීවිතින්ද්‍රියං රූපාරූපජීවිතසභාගවිසභාගස්ස
 රූපක්ඛන්ධෙකදෙසස්ස සඨබාරක්ඛන්ධෙකදෙසස්ස ච ජීවිතචජ්ජස්ස
 බන්ධසඨගහෙනෙව. න හි එකදෙසසභාගං සමුදායසභාගං, නාපි එකදෙසවිසභාගං
 සමුදායවිසභාගන්ති, තස්මා සතිපි අත්තතො අත්තනි අන්තොගධතො
 අත්තෙකදෙසසභාගතො ච අඤ්ඤස්ස අසඨගාහකත්තෙ සඨගාහකත්තමෙව
 එතෙසං නත්ථි, යෙන සඨගහිතස්ස අසඨගාහකා සියුන්ති සඨගාහකත්තාභාවතො
 එව එවරූපානං අග්ගහණං වෙදිතබ්බං.

යං පන ‘‘ධම්මායතනං අසඨබ්බං බන්ධතො යපෙත්වා චතුහි බන්ධෙහි
 සඨගහිත’’න්ති (ධාතු. 25), ‘‘චක්ඛායතනඤ්ච සොනායතනඤ්ච එකෙන බන්ධෙන
 සඨගහිත’’න්ති (ධාතු. 26) ච චුත්තං, න තෙන එකදෙසානං සමුදායසඨගාහකත්තං,
 සමුදායස්ස ච එකදෙසසඨගාහකත්තං දස්සෙති, චතුක්ඛන්ධගණනහෙදෙහි පන
 ධම්මායතනස්ස ගණනබ්බාගණනබ්බභාවෙන පඤ්චධා හින්තනං,
 චක්ඛායතනාදීනං එකක්ඛන්ධගණනෙන ගණනබ්බතාය එකවිධතඤ්ච දස්සෙති.
 සඨගාහකාසඨගාහකනිරපෙක්ඛානං ගණනබ්බාගණනබ්බානං තංතංගණනෙහි
 ගණනදස්සනමත්තමෙව හි පයමන යො කම්මකරණමත්තසබ්භාවා, දුතියාදයො පන
 සඨගාහකාසඨගාහකෙහි සඨගහිතාසඨගහිතානං අගණනාදිදස්සනානි
 කත්තුකරණකම්මත්තයසබ්භාවා. තථා පයමනයෙ තථා තථා
 ගණනබ්බාගණනබ්බභාවසඨබාතො තංතංබන්ධාදිභාවාභාවො සභාගවිසභාගතා,
 දුතියාදීසු යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනෙ සඨගාහකසඨගහෙනබ්බානං
 සමානක්ඛන්ධාදිභාවො සභාගතා, තදභාවො ච විසභාගතා. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු
 තංතංබන්ධාදිභාවාභාවො එවාති අයමෙතෙසං විසෙසොති.

සමුදයසච්චසුබ්බන්ද්‍රියසදිසානි පන තෙහි සඨගහෙනබ්බමෙව අත්ථි, න සඨගහිතං
 අසඨගහෙනබ්බන්ති අසඨගාහකත්තාභාවතො න උද්ධටානි. දුක්ඛසච්චසදිසානි
 තෙහි විසභාගසමුදායභූතෙහි අනෙකක්ඛන්ධෙහි බන්ධසඨගහෙන සඨගහෙනබ්බං,
 ඉතරෙහි අසඨගහෙනබ්බඤ්ච නත්ථිති සඨගාහකත්තාසඨගාහකත්තාභාවතො. එවං
 සඨගාහකත්තාභාවතො අසඨගාහකත්තාභාවතො උභයාභාවතො ච

යථාච්ඡිත්තසදිසානි අනුද්ධරිත්වා සචගාහකත්තාසචගාහකත්තභාවතො
 චක්ඛායතනාදීනෙව උද්ධටානීති වෙදිතබ්බානි. තත්ථ “චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා
 ඛන්ධසචගහෙන සචගහිතා”ති චක්ඛායතනවජ්ජා රූපධම්මා ඛන්ධසචගහෙන
 සචගහිතාති වෙදිතබ්බා, න රූපක්ඛන්ධොති. න හි එකදෙසො සමුදායසචගාහකොති
 දස්සිතමෙතන්ති.

අට්ඨකථායං පන ඛන්ධපදෙනාති ඛන්ධපදසචගහෙනාති අත්ථො, න
 සචගාහකෙනාති. “කෙනවි සචගාහකෙනා”ති ඉදං පන ආනෙත්වා චත්තබ්බං. තං
 පන රූපක්ඛන්ධාදීසු න යුජ්ජතිති තං විස්සජ්ජනං රූපක්ඛන්ධාදීසු සචගාහකෙසු න
 යුජ්ජතිති අත්ථො. රූපක්ඛන්ධෙන හි...පෙ.... සචගහිතොති එතෙන නයෙන
 චක්ඛායතනෙන රූපක්ඛන්ධොව සචගහිතො, සො ච අඛිඤ්ඤාදසහි ආයතනධාතුහි
 අසචගහිතො නාම නත්ථීති එවං චක්ඛායතනාදීනිපි න ගහෙනබ්බානීති ආපජ්ජතිති
 වෙ? නාපජ්ජති. න හි අඤ්ඤාමත්තනිවාරණං එවසද්දස්ස අත්ථො, අථ ඛො
 සචගාහකතො අඤ්ඤානිවාරණං. සො වාතිආදි ව න නිරපෙක්ඛවචනං, අථ ඛො
 සචගාහකාපෙක්ඛන්ති. කථං? රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සචගහිතොති
 යථා චක්ඛායතනෙන චක්ඛායතනතො අඤ්ඤාමිපි ඛන්ධසචගහෙන සචගහිතං
 අත්ථී, යං ආයතනධාතුසචගහෙහි අසචගහිතං හොති, න එවං රූපක්ඛන්ධෙන
 රූපක්ඛන්ධතො අඤ්ඤං ඛන්ධසචගහෙන සචගහිතං අත්ථී, යං
 ආයතනධාතුසචගහෙහි අසචගහිතං සියා, රූපක්ඛන්ධෙන පන රූපක්ඛන්ධොව
 ඛන්ධසචගහෙන සචගහිතොති අයඤ්ඤෙත්ථ අධිප්පායො යුත්තො. සියා පනෙතං.
 “සො එව රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධෙන ආයතනධාතුසචගහෙහි අසචගහිතො
 හොතු”ති, තං නිවාරෙන්නො ආහ “සො ච අඛිඤ්ඤාදසහි ආයතනධාතුහි
 අසචගහිතො නාම නත්ථී”ති. එත්ථ ව “රූපක්ඛන්ධෙනා”ති ආනෙත්වා චත්තබ්බං.
 තත්ථ රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධස්ස වා තදෙකදෙසානං වා චක්ඛාදීනං
 ආයතනධාතුසචගහෙහි සචගාහකො අසචගාහකො ව න හොතීති ඉමිනා
 පරියායෙන අසචගහිතතාය අභාවො චුත්තොති යුජ්ජති, න රූපක්ඛන්ධෙන
 රූපක්ඛන්ධස්ස තදෙකදෙසානං වා අඛිඤ්ඤාදසහි ආයතනධාතුසචගහෙහි
 සචගහිතතාය. න හි සා සචගහිතතා අත්ථී. යදි සියා,
 සචගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධොපි උද්ධරිතබ්බො
 සියා. තෙන හි තීහිපි සචගහෙහි රූපක්ඛන්ධො තදෙකදෙසො වා සචගහිතා සියුං,
 අත්ථී ව තෙසං විජ්ජයුත්තතාති.

එවං අසචගහිතතාය අභාවතො එතානි, අඤ්ඤානි වාති එත්ථාපි චක්ඛායතනාදීහි
 විය එතෙහි අඤ්ඤෙහි ව සචගහිතානං අසචගහිතතාය අභාවතො එතානි අඤ්ඤානි
 ව යථා වා තථා වා එතානි විය අයුජ්ජමානවිස්සජ්ජනත්තා එවරූපානි පදානි
 සචගාහකභාවෙන න ගහිතානීති අධිප්පායො.

තත්ථ යං චුත්තං “රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සචගහිතො”ති, තං
 තෙනෙව තස්ස සචගහිතත්තාසචගහිතත්තභාවදස්සනෙන නිවාරිතං. යඤ්ඤෙත්ථ
 අග්ගහණෙ කාරණං චුත්තං, තඤ්ච සතිපි සචගහිතත්තෙ අසචගහිතතාය

අභාවතොති විඤ්ඤායමානං සමුදයසච්චාදීසු යුජ්ජෙය්‍යා සති තෙහි සඬගහිතෙ තදසඬගහිතත්තාභාවතො. රූපක්ඛන්ධාදීහි පන සඬගහිතමෙව නත්ථි, කුතො තස්ස අසඬගහිතතා භවිස්සති, තස්මා සඬගාභකත්තාභාවො ඵවෙත්ථ අග්ගහණෙ කාරණන්ති යුත්තං. සඬගහිතත්තාභාවෙන අසඬගහිතත්තං යදිපි රූපක්ඛන්ධාදිනා අත්තනො අත්තනි අන්තොගධස්ස අත්තෙකදෙසසභාගස්ස ච නත්ථි, අඤ්ඤස්ස පන අත්ථිති න දුක්ඛසච්චාදීසු විය උභයාභාවො චෙත්ථ අග්ගහණෙ කාරණං භවිතුං යුත්තොති. ධම්මායතනජීවිතින්ද්‍රියාදීනඤ්ච ඛන්ධවතුක්කදුකාදිසඬගාභකත්තෙ සති න තෙසං සඬගහිතානං තෙහි ධම්මායතනජීවිතින්ද්‍රියාදීහි ආයතනධාතුසඬගහෙහි අසඬගහිතතා නත්ථිති අසඬගහිතතාය අභාවො අනෙකන්තිකො, තස්මා පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව අග්ගහිතානං අග්ගහණෙ, ගහිතානඤ්ච ගහණෙ කාරණං වෙදිතබ්බන්ති.

අනිදස්සනං පුනදෙව සජ්ජපිසන්ති ඵත්ථ අනිදස්සනන්ති ඵතෙන “සනිදස්සනසජ්ජපිස”න්ති ඵත්ථ චුත්තෙන සජ්ජපිසසද්දෙන සද්ධං යොජෙත්වා අනිදස්සනසජ්ජපිසා දස්සිතා. පුනදෙවාති ඵතෙන තත්ථෙව අවිසිට්ඨං සනිදස්සනපදං නිවත්තෙත්වා ගණ්හන්තො සනිදස්සනදුකපදං දස්සෙති. “චක්ඛායතනෙන චක්ඛායතනමෙවෙකං සඬගහිත”න්ති ඉදං න සක්කා වත්තුං. න හි “චක්ඛායතනෙන චක්ඛායතනං ආයතනසඬගහෙන සඬගහිත”න්ති ච “අසඬගහිත”න්ති ච වත්තබ්බන්ති දස්සිතොයං නයොති. ඵචං සබ්බත්ථ තස්සෙව සමුදායෙකදෙසානඤ්ච සඬගාභකසඬගහිතන්ති වචනෙසු අසඬගාභකඅසඬගහිතන්ති වචනෙසු ච තදවත්තබ්බතා යොජෙතබ්බා. අසඬගාභකත්තාභාවතො ඵච හි චක්ඛායතනාදීනි චක්ඛායතනාදීහි අසඬගහිතානීති න චුච්චන්ති, න සඬගාභකත්තාභාවතොති.

දුතියනයසඬගහිතෙනඅසඬගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියනයො අසඬගහිතෙනසඬගහිතපදවණ්ණනා

179. අසඬගහිතෙනසඬගහිතපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධෙන ඛන්ධසඬගහෙන අසඬගහිතෙසු වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධානං නිබ්බානස්ස ච සුබ්බමරූපෙන සහ ආයතනධාතුසභාගත්තෙ සතිපි න සුබ්බමරූපමෙව රූපක්ඛන්ධොති රූපක්ඛන්ධෙන ආයතනධාතුසභාගත්තං නත්ථි, තස්මා න තෙන තානි ආයතනධාතුසඬගහෙහි සඬගහිතානි. න කෙවලං සඬගහිතානෙව, අසඬගහිතානිපි තෙන තානි තෙහි සඬගහෙහි න හොත්තෙව තදෙකදෙසෙන සුබ්බමරූපෙන ආයතනධාතුසභාගත්තා, සඬගහිතාභාවො ඵච පන ඉධාධිජ්ජෙතො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදීහි පන අසඬගහිතා න තෙ තෙහි කථඤ්චි සම්මිස්සාති සබ්බථා තෙ තෙහි න සඬගහිතා. දුක්ඛසච්චාදීහි ච පඤ්චක්ඛන්ධසමුදායභූතෙහි ඛන්ධසඬගහෙන අසඬගහිතං නිබ්බානං රූපක්ඛන්ධෙන විය ආයතනධාතුසඬගහෙහි සඬගහිතං තෙහි න හොති, තස්මා සඬගාභකත්තාභාවතො ඵච ඵවරූපානං අසඬගාභකභාවෙන අග්ගහණං වෙදිතබ්බං, සනිබ්බානපඤ්චක්ඛන්ධසමුදායභූතානං පන අඛ්‍යාකතධම්මාදීනං.

අසඩගාහකත්තාභාවතොව. න හි තං කඤ්චි අත්ථි, යස්ස තෙ ඛන්ධසඩගහෙන අසඩගාහකා සිද්ධං, න ච අත්තනො එකදෙසො අත්තෙකදෙසසභාගො ච අත්තනා අසඩගහිතො භොතීති අත්තනා අසඩගහිතසඩගාහකත්තා පන වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං ගහණං කතන්ති.

යං පන අට්ඨකථායං චුත්තං “යෙ ධම්මායතනෙන සඩගහිතා”ති, තං න සක්කා වත්තුං. ධම්මායතනෙන හි න කොචි ධම්මො කෙනචි සඩගහෙන සඩගහිතො අත්ථි විසභාගක්ඛන්ධනිබ්බානසමුදායත්තා, ඛන්ධසඩගහෙන සයමෙව අත්තනො සඩගාහකං න භොතීති ආයතනධාතුසඩගහෙහි ච සඩගාහකත්තාභාවතොති දස්සිතොයං නයොති එතස්ස ධම්මායතනගණනෙන ගණිතාති අත්ථො. යාති...පෙ.... ගහිතාතීති එතෙන විඤ්ඤාණසම්මිස්සං ධම්මායතනකදෙසං දීපෙන්නාති ඉද්ධිපාදාදිපදාති, ඔළාරිකරූපසම්මිස්සං දීපෙන්නාති රූපක්ඛන්ධාදිපදාති, සබ්බෙන සබ්බං ධම්මායතනං අදීපෙන්නාති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධවක්ඛායතනාදිපදාති, සකලධම්මායතනදීපකාති ධම්මායතනාදිපදාති ච වජ්ජෙත්වා ධම්මායතනකදෙසං අඤ්ඤායතනෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්නාති ගහිතාතීති දස්සෙති.

තතියනායඅසඩගහිතෙනසඩගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථනායො සඩගහිතෙනසඩගහිතපදවණ්ණනා

191. සඩගහිතෙනසඩගහිතපදනිද්දෙසෙ යස්මා යථා දුතියතතියනායා තිණ්ණං සඩගහානං සඩගහණාසඩගහණස්පවත්තිවිසෙසෙන “සඩගහිතෙන අසඩගහිතං, අසඩගහිතෙන සඩගහිත”න්ති ච උද්දිට්ඨා, නෙවං චතුත්ථපඤ්චමා. සඩගහණස්පවත්තියා එව හි සඩගහිතෙන සඩගහිතං උද්දිට්ඨං, අසඩගහණස්පවත්තියා එව ච අසඩගහිතෙන අසඩගහිතන්ති, තස්මා සඩගහණස්පවත්තිවිසෙසවිරහෙ සඩගහිතධම්මාසඩගහිතධම්මවිසෙසෙ නිස්සිතා එතෙ ද්වෙ නයාති එත්ථ කෙනචි සඩගහිතෙන ධම්මවිසෙසෙන පුන සඩගහිතො ධම්මවිසෙසො සඩගහිතෙන සඩගහිතො සඩගහිතතාය පුච්ඡිතබ්බො විස්සජ්ඡිතබ්බො ච, තමෙව තාව යථානිද්ධාරිතං දස්සෙන්නො “සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධ...පෙ.... සඩගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධ...පෙ.... සඩගහිතා”ති ආහ. එත්ථ ච යෙ තීහිපි සඩගහෙහි න සඩගාහකා රූපක්ඛන්ධවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධධම්මායතනදුක්ඛසච්චාදීති විය, යෙ ච ද්විභායතනධාතුසඩගහෙහි අසඩගාහකා වක්ඛායතනාදීති විය, යෙ ච එකෙන ඛන්ධසඩගහෙනෙව ධාතුසඩගහෙනෙව ච න සඩගාහකා වෙදනාදික්ඛන්ධනිරොධසච්චජීවිතින්ද්‍රියාදීති විය වක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතෘදයො විය ච, තෙ ධම්මා සඩගාහකත්තාභාවසබ්භාවා සඩගාහකභාවෙන න උද්ධට්ඨා, තීහිපි පන සඩගහෙහි යෙ සඩගාහකා, තෙ සඩගාහකත්තාභාවාභාවතො ඉධ උද්ධට්ඨා. තෙහි සඩගහිතාපි හි එකන්තෙන අත්තනො සඩගාහකස්ස සඩගාහකා භොතීති, යස්ස පුන සඩගහො පුච්ඡිතබ්බො විස්සජ්ඡිතබ්බො වාති.

අට්ඨකථායං පන සකලෙන හි ඛන්ධාදිපදෙනාති සකලවාචකෙන රූපක්ඛන්ධාදිපදෙනාති අත්ථො. යං පනෙනං චුත්තං “යං අත්තනො සඬගාහකං සඬගහිත්වා පුන තෙනෙව සඬගහං ගච්ඡෙය්‍යා”ති, තං තෙන ඛන්ධාදිපදෙනාති එවං අයොජෙත්වා තං අඤ්ඤං සඬගහිතං නාම නත්ථීති එවං න සක්කා වත්තුං. න හි යෙන යං සඬගහිතං, තෙනෙව තස්ස සඬගහො පුච්ඡිතො විස්සජ්ජිතො, න ච තස්සෙව, අථ ඛො තෙන සඬගහිතස්සාති. යථා වෙදනා සද්දො ච ඛන්ධො ආයතනඤ්ච, න එවං සුබ්බමරූපං, තං පන ඛන්ධායතනානං එකදෙසොච, තස්මා “සුබ්බමරූපෙකදෙසං වා”ති අවත්වා “සුබ්බමරූපං වා”ති චුත්තං. සබ්බත්ථ ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සන්ති යොජෙතබ්බං. යම්පි වෙතං චුත්තං “තදෙව යෙහි ධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන සඬගහිතං, තෙ ධම්මෙ සන්ධායා”ති, තම්පි තථා න සක්කා වත්තුං. න හි සඬගහිතෙන සඬගහිතස්ස සඬගහිතෙන සඬගහො එත්ථ පුච්ඡිතො විස්සජ්ජිතො ච, අථ ඛො සඬගහොච, තස්මා එකෙන ඛන්ධෙනාති එකෙන ඛන්ධගණනෙනාති අයමෙවෙත්ථ අත්ථො, න සඬගාහකෙනාති. න හි එකො ඛන්ධො අත්තනො එකදෙසස්ස සඬගාහකොති.

චතුත්ථනයසඬගහිතෙනසඬගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමනයො අසඬගහිතෙනඅසඬගහිතපදවණ්ණනා

193. අසඬගහිතෙනඅසඬගහිතපදනිද්දෙසෙපි චුත්තනයෙනෙව යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච සසුබ්බමරූපවිඤ්ඤාණසහිතධම්මසමුදායා යෙ තෙ දුක්ඛසච්චඅනිදස්සනඅප්පට්ඨසංවේනසිකානුපාදාසදිසා සතිපි එකෙන ද්විති වා සඬගහෙහි කෙසඤ්චි අසඬගාහකත්තෙ තීහිපි අසඬගහෙතබ්බස්ස අභාවතො පරිපුණ්ණසඬගහාසඬගාහකා න භොන්ති, අඛ්‍යාකතධම්මසදිසා කෙනාපි සඬගහෙන අසඬගහෙතබ්බභාවතො අසඬගාහකා එව න භොන්ති, තෙන තෙ අසඬගාහකභාවෙන න උද්ධටා, ඉතරෙ පන තබ්බිපරියායෙන උද්ධටාති.

යං පන අට්ඨකථායං “තාදිසෙන හි පදෙන නිබ්බානං ඛන්ධසඬගහමත්තං න ගච්ඡෙය්‍යා”ති චුත්තං, තං දුක්ඛසච්චං සන්ධාය චුත්තං. අනිදස්සනඅප්පට්ඨසංසු පන අසඬගාහකෙසු නිබ්බානං අන්තොගධං, න ච තදෙව තස්ස අසඬගාහකත්ති. සදිසවිස්සජ්ජනානං වසෙන සමොධානෙත්වා කතෙහි සද්ධිත්ති එවං කතෙහි දුතියපඤ්ඤාදිහි සද්ධිං පට්ඨපඤ්ඤානාමරූපපඤ්ඤාදියො සබ්බෙපි චතුත්තිංස භොන්තීති අත්ථො. යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙවාති රූපක්ඛන්ධාදිවිසෙසකපදං වදති, න නිද්ධාරිතෙ පුච්ඡිතබ්බධම්මෙ. තෙ හි ලක්ඛණතො දස්සිතා, න පදෙන සරූපතොති. තත්ථ තදෙවාති එව-සද්දෙන න තං කදාපි සඬගහිතෙන අසඬගහිතං න භොතීති උද්ධටස්සෙව අසඬගහිතෙනඅසඬගහිතභාවෙ නියතතං අඤ්ඤස්ස ච අනියතතං දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං. “තදෙව යෙහි අසඬගහිත”න්ති එත්ථ හි “නියමතො”ති සක්කා වචනසෙසො යොජෙත්තුන්ති. අථ වා තදෙවාති පුච්ඡාය උද්ධටමෙව එවංපකාරමෙව හුත්වා යෙහි අසඬගහිතන්ති තස්ස පුච්ඡාය

උද්ධට්ඨානවෙත එවං අසඬගහිතෙන අසඬගහිතභාවනියමනත්ථො එවං සද්දො, න අඤ්ඤාස්ස අසඬගහිතෙන අසඬගහිතතානිවාරණත්ථොති දට්ඨබ්බො. පුච්ඡාය උද්ධට්ඨකද්වි අඤ්ඤාසහිතං අසහිතඤ්ච අසඬගහිතෙන අසඬගහිතං හොති. රූපක්ඛන්ධාදීනි හි අඤ්ඤාසහිතානි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධාදීනි අසහිතානිති.

අවසෙසා සඬගහිතාති ඉදං අවසෙසා අසඬගහිතා න හොන්තීති එවං දට්ඨබ්බො. තෙනපි විඤ්ඤාණධම්මෙහි තෙ රූපධම්මාව තීහි සඬගහෙහි අසඬගහිතාති පුච්ඡාය උද්ධට්ඨා තීහිපි සඬගහෙහි අසඬගහකා හුත්වා අසඬගහිතාති අධිජ්ජායො. අනුද්ධට්ඨා වෙදනාදයොපි හි අසඬගහිතා එවාති. එත්ථ ච පයමෙ නයෙ වෙදනාදයොපි විඤ්ඤාණෙන අසඬගහිතාති චුත්තා, දුතියෙ රූපධම්මාවාති අයං විසෙසො. වෙදනාදයො හි රූපවිඤ්ඤාණෙන ඛන්ධාදිසඬගහෙන අසඬගහිතාති ඔළාරිකරූපෙහි විඤ්ඤාණෙන ච තීහිපි සඬගහෙහි අසඬගහිතාති අත්ථො. රූපෙකදෙසො හි එත්ථ රූපග්ගහණෙන ගහිතොති.

196. චතුත්ථපඤ්ඤෙ චක්ඛායතනං වෙදනාදීහි චතුතීති එත්ථ චක්ඛායතනන්ති එතෙන පුච්ඡාය උද්ධට්ඨං අසඬගහකං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බො. චක්ඛායතනෙන පන අසඬගහිතෙන අසඬගහිතාති දස ඔළාරිකායතනානි න චක්ඛායතනමෙවාති. “රූපඤ්ච ධම්මායතන”න්තිආදිනා යෙහි ධම්මෙහි තීහිපි සඬගහෙහි අසඬගහිතං තං විඤ්ඤාණමෙව හොති, අසඬගහිතෙන තෙන අසඬගහිතඤ්ච විඤ්ඤාණචජ්ජං සබ්බං තෙව ධම්මෙ උදානෙති. සදිසවිස්සජ්ජනා හි එකතො උදානෙත්වා දස්සෙතබ්බා. තත්ථ පයමෙන රූපක්ඛන්ධෙන සදිසවිස්සජ්ජනෙසු එකතො උදානෙත්වා දස්සිතෙසු අඤ්ඤෙ විසදිසවිස්සජ්ජනා නයදානෙන දස්සිතා හොන්ති. තෙනාහ “රූපඤ්ච ධම්මායතනන්ති...පෙ.... අඤ්ඤානාකාරෙන සඬබ්භිත්වා දස්සිතා”ති. තත්ථ ද්වෙ භවාති අසඤ්ඤකචොකාරහවා. ද්වෙති බාහිරූපාදාධම්මෙ එව සන්ධාය චුත්තං. යෙන අසඬගහකෙන අසඬගහිතෙන අසඬගහිතං පුච්ඡිතබ්බං විස්සජ්ජිතබ්බඤ්ච පරිච්ඡිජ්ජති, සො රූපක්ඛන්ධාදිකො තස්ස පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානඤ්ච නිස්සයභාවතො “විසයො”ති චුත්තො, යථාදස්සිතස්ස පන උද්දානස්ස නයදානමත්තත්තා “නයො”ති චුත්තං. “ද්වෙවිසනයො වා”තිපි පායො, ද්වෙවිසපදිකො එස නයො වාති අත්ථො.

පඤ්චමනාය අසඬගහිතෙන අසඬගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡට්ඨනායො සම්පයොගවිජ්ජයොගපදවණ්ණනා

228. සම්පයොගවිජ්ජයොගපදෙ යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තං සබ්බං පුච්ඡාය ගහිතන්ති ඉදං න රූපක්ඛන්ධාදීනි පදානි සන්ධාය චුත්තං, අථ ඛො සම්පයොගපදං විජ්ජයොගපදඤ්චාති වෙදිතබ්බං. රූපක්ඛන්ධාදීසු හි යං ධම්මායතනාදිපදං න ලබ්භති, තං පුච්ඡායපි න ගහිතං. සම්පයොගපදං පන රූපක්ඛන්ධාදීසු අලබ්භමානම්පි “රූපක්ඛන්ධො කතිහි...පෙ.... සම්පයුත්තො”ති එවං පුච්ඡාය ගහිතං, වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු ලබ්භමානං, විජ්ජයොගපදං පන සබ්බත්ථ

ලබ්‍හමානමෙව්නි. රූපධම්මානං පන රූපෙන නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස ව රූපෙන සද්ධිං සම්පයොගො නාම නත්ථිති එකුප්පාදාදිසභාගතාය අභාවතො සම්පයොගං නිවාරෙන්තෙන සා එව එකුප්පාදාදිතා එතෙසං විසභාගතාති තදභාවතො විජ්ජයොගොපි නිවාරිතො එව හොතීති දට්ඨබ්බො. චතුසු හි ඛන්ධෙසු විජ්ජමානා එකුප්පාදාදිතා තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගතා හොති රූපනිබ්බානෙනි තෙසං තෙහි ව රූපනිබ්බානානං විසභාගතා ව, න ව රූපෙකදෙසස්ස නිබ්බානස්ස වා සා එකුප්පාදාදිතා අත්ථි, යා රූපෙකදෙසෙන රූපෙකදෙසනිබ්බානානං නිබ්බානෙන ව රූපස්ස විසභාගතා සියා. තෙනෙව “චතුහි විජ්ජයොගො”ති වුත්තන්ති.

සත්තසු විඤ්ඤාණධාතුසු එකායපි අවිජ්ජයුත්තෙති යථා රූපභවො තීහි විඤ්ඤාණධාතුහි, නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා පඤ්චහි, අවිතක්කඅවිචාරා එකාය විජ්ජයුත්තෙ අනාරම්මණමිස්සකෙ ධම්මෙ දීපෙන්ති, එවං අදීපෙන්වා එකායපි විජ්ජයුත්තෙ අහොන්තෙ සත්තහිපි සම්පයුත්තෙ සත්තපි වා තා දීපෙන්තිති අධිජ්ජායො. අවිජ්ජයුත්තෙති හි යෙ විජ්ජයුත්තා න හොන්ති, තෙ ධම්මෙති වුත්තං හොති, න සම්පයුත්තෙති. තෙන යාති තාහි සම්පයුත්තෙ දීපෙන්ති ධම්මායතනාදිපදානි, යාති ව සම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තභාවෙහි නවත්තබ්බං දීපෙන්ති අවෙතසිකාදිපදානි, යාති ව සම්පයුත්තනවත්තබ්බානි දීපෙන්ති දුක්ඛසච්චාදිපදානි, තෙසං සබ්බෙසං අනාරම්මණමිස්සකධම්මදීපකානං අග්ගභණං වුත්තං හොති. න හි අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිඤ්ඤාණධාතූනං සම්පයුත්තතදුභයසමුදායානං ඛන්ධායතනධාතුසු කෙනවි සම්පයොගො විජ්ජයොගො වා අත්ථිති.

යදි එවං විජ්ජයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තපදනිද්දෙසෙ “කුසලෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා”ති න වත්තබ්බං. අකුසලාබ්‍යාකතා හි අනාරම්මණමිස්සොභයධම්මාති? න, යථාවුත්තසමුදායානං ඛන්ධාදීහෙව සම්පයොගවිජ්ජයොගාභාවවචනතො. ඛන්ධාදයො හි තදෙකදෙසා තදෙකදෙසඤ්ඤසමුදායා ව, සමුදායෙකදෙසානඤ්ච විභාගාභාවතො න සභාගවිසභාගතා අත්ථි, තෙන තෙසං ඛන්ධාදීහි සම්පයොගවිජ්ජයොගාභාවො හොති. කුසලා පන ධම්මා අකුසලාබ්‍යාකතෙහි විභත්තා, තෙ ව කුසලෙහි, න තෙසං සමුදායෙකදෙසභාවො තදෙකදෙසඤ්ඤසමුදායභාවො වා, තස්මා ඛන්ධාදීනි අනාමසිත්වා විජ්ජයුත්තතාමත්තෙන යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සෙන කුසලෙහි ඉතරෙසං, ඉතරෙහි ව කුසලානං විජ්ජයොගො න න හොති විසභාගතාසබ්භාවතොති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤවිජ්ජයුත්තතා වුත්තා. එස නයො සබ්බෙසු එවරූපෙසු.

උද්දානෙ පන අට්ඨාරස තතො පරෙති ඉදං “සොළසා”ති වත්තබ්බං, තෙවීසන්ති ඉදඤ්ච “එකවීස”න්ති. සබ්බත්ථ ව කාලසන්තානහෙදරහිතාරහිතබ්‍රුධම්මසමොධානානං සඛිබාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූනං එකදෙසා සමුදයසච්චවෙදනාක්ඛන්ධාදයො එකදෙසසමිස්සා ව ඉද්ධිපාදාදයො අනාරම්මණෙහි අසමිස්සා රූපක්ඛන්ධාදයො ව සාරම්මණෙහි අසමිස්සා සම්පයොගිවිජ්ජයොගිභාවෙන සමානකාලසන්තානෙනි ව එකදෙසන්තරෙහි

විභක්තා එව ගතිතාති තෙහි තෙ කෙහිවි එකදෙසන්තරෙහි විභක්තෙහි යථායොගං සම්පයොගං විජ්ජයොගඤ්ච ලභන්ති. අත්ථි හි තෙසං එකුප්පාදාදිතා සභාගතා විසභාගතා වාති. තෙන තත්ථ තත්ථ “එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි සම්පයුත්ත”න්ති ව, “එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි විජ්ජයුත්ත”න්ති ව චුත්තං. හින්තකාලසමුදායා එව පන වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධා වත්තමානා ව එකෙකධම්මා එව, තස්මා තෙසං සමානකාලස්ස විභජ්තබ්බස්ස අභාවතො න සුඛින්ද්‍රියාදීනි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විභාගං කරොන්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදයො ව විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස මනායතනස්ස ව. තෙන “සුඛින්ද්‍රියං එකෙන ඛන්ධෙන කෙහිවි විජ්ජයුත්ත”න්ති, “චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන කෙහිවි විජ්ජයුත්තා”ති ව එවමාදි න චුත්තං, ඛන්ධායතනවිභාගවිරහිතමපි පන විඤ්ඤාණං ධාතුවිභාගෙන විභක්තමෙව චුත්තන්ති “චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණධාතු සොළසහි ධාතුහි විජ්ජයුත්තා”ති චුත්තං, එවමෙවං ඉන්ද්‍රියවිභාගෙන විභක්තානං සුඛින්ද්‍රියාදීනං “සුඛින්ද්‍රියෙන යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා”තිආදීසු යථායොගං විජ්ජයොගො දට්ඨබ්බො, නාවිභක්තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධස්සාති.

235. යථා තංසම්පයොගීභාවං සන්ධාය “සමුදයසච්චං තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්ත”න්ති චුත්තං, එවං තංවිජ්ජයොගීභාවං සන්ධාය “තීහි ඛන්ධෙහි විජ්ජයුත්ත”න්ති කස්මා න චුත්තන්ති වෙ? අවිභාගෙහි තෙහි විජ්ජයොගවචනස්ස අයුත්තත්තා. විභාගෙ හි සති සමුදයසච්චං සුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියෙහි මනොවිඤ්ඤාණධාතූතො අඤ්ඤවිඤ්ඤාණධාතූහි විජ්ජයුත්තන්ති යුත්තං වත්තුං. විභාගෙනෙව විසභාගතාය සඬගහිතත්තා, විභාගරහිතෙහි පන වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි න යුත්තං, තෙහි විජ්ජමානෙහි විජ්ජමානස්ස සමුදයස්ස විසභාගභාවාභාවතො. යඤ්ඤි අනුප්පන්නා ධම්මා විය ආමට්ඨකාලභෙදං න භොති සඬබ්බං උද්ධරිතබ්බං, තං පච්චුප්පන්නභාවං නිස්සාය සම්පයොගීවිජ්ජයොගීභාවෙන උද්ධරියති, තඤ්ච විභාගරහිතෙහි ඛන්ධාදීහි සඬබ්බතෙහි පච්චුප්පන්නභාවමෙව නිස්සාය අනාමට්ඨකාලභෙදෙ අත්ථිතාය එව නිස්සිතබ්බත්තා. අවිජ්ජමානස්ස හි අවිජ්ජමානෙන, අවිජ්ජමානස්ස ව විජ්ජමානෙන, විජ්ජමානස්ස ව අවිජ්ජමානෙන සම්පයොගො නත්ථි, විජ්ජයොගො පන අවිජ්ජමානතාදීපකෙ භෙදෙ ගහිතෙ තෙනෙව විසභාගතාපි ගහිතා එවාති භොති. භෙදෙ පන අග්ගහිතෙ තෙන තෙන ගහණෙන විසභාගතාය අග්ගහිතත්තා සති සභාගත්තෙ විජ්ජමානතාය එව ධම්මානං සභාගස්ස පරිච්ඡින්නදනතො විජ්ජමානතා දස්සිතාති එකුප්පාදාදිභාවසඬබ්බතා සභාගතාපි ගහිතා එව භොති. තස්සා ව ගහිතත්තා සම්පයොගොව ලබ්හති, න විජ්ජයොගො, තස්මා සමුදයසච්චං වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි සම්පයුත්තත්තෙන චුත්තං, න විජ්ජයුත්තත්තෙනාති. එස නයො මග්ගසච්චාදීසුපිති.

262. “දුතියජ්ඣානවිචාරඤ්ඤි යපෙත්වා සෙසා අවිතක්කවිචාරමත්තා”ති අට්ඨකථාවචනං යෙ පධානා විතක්කො විය කොට්ඨාසන්තරවිත්තුප්පාදෙසු අලීනා, තෙ එව ඉධ අවිතක්කවිචාරමත්තාති අධිප්පෙතාති දස්සෙති. තෙනෙව හි අනන්තරනයෙ සමුදයසච්චෙන සමානගතිකා න සවිතක්කසච්චාරෙහිති තෙ න

ගහිතා. දසමොසානනායෙසු ච තෙහි විජ්ජයුත්තෙහි විජ්ජයුත්තානං තෙහි විජ්ජයුත්තානාඤ්ච සොළසහි ධාතුහි විජ්ජයොගො අට්ඨාරසසඬගහිතො ච චුත්තො. විතක්කසහිතෙසුපි පන තෙසු ගහිතෙසු සබ්බෙපි තෙ විචාරොන සම්පයුත්තාති “එකෙන ඛන්ධෙන කෙහිවි සම්පයුත්තා” ති සක්කා චත්තුං. සො හි සමුදායො විචාරං චජ්ජේත්වා අඤ්ඤෙන කෙනවි සම්පයුත්තො න භොති. න හි තදෙකදෙසස්ස විතක්කස්ස විචාරොනො අඤ්ඤෙන සම්පයොගො සමුදායස්ස භොති. යථා නානාවිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජමානානං ඉද්ධිපාදානං සමුදායස්ස ඉද්ධිපාදස්ස එකදෙසානං තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයොගො සමුදායස්ස න භොති, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බං. යථා පන තෙසු එකොපි වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි සඬබ්බාරක්ඛන්ධෙකදෙසෙන ච අසම්පයුත්තො නාම නත්ථිති සමුදායස්ස තෙහි සම්පයුත්තතා චුත්තා, එවම්ධාපි විචාරොන අසම්පයුත්තස්ස අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස කස්සවි අභාවතො සමුදායස්ස තෙන සම්පයුත්තතා න න සක්කා චත්තුං. න හි අවිතක්කවිචාරමත්තානං දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකාදීනං විය සම්පයුත්තතා න චත්තබ්බා. යථා හි දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙසු කෙවි සඬබ්බාරක්ඛන්ධෙකදෙසෙන මොහෙන සම්පයුත්තා, කෙවි අසම්පයුත්තාති න සමුදායො තෙන සම්පයුත්තො, නාපි අඤ්ඤො කොවි ධම්මො අත්ථි, යෙන සො සමුදායො සම්පයුත්තො සියාති “දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා සම්පයුත්තාති නත්ථි” ති චුත්තං, එවං භාවනායපහාතබ්බහෙතුකසහෙතුකාදයොපි. න පනෙවං යෙන අවිතක්කවිචාරමත්තසමුදායො සම්පයුත්තො සියා, තං නත්ථි අවිතක්කවිචාරමත්තෙසු කස්සවි විචාරොන අසම්පයුත්තස්ස අභාවා, තස්මා තෙ “සම්පයුත්තා” ති න න චත්තබ්බාති. සබ්බත්ථ ච එකධම්මෙපි කෙහිවිති බහුවචනාදිදෙසො සඬබ්බාය අනියම්තත්තා කතොති වෙදිතබ්බො.

ජට්ඨනායසම්පයොගවිජ්ජයොගපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමනායො සම්පයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා

306. සම්පයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධාදයො තෙහි සම්පයුත්තභාවතො න ගහිතා. සමුදයසවිචාදීනි සතිපි තෙහි සම්පයුත්තෙ, සම්පයුත්තෙහි ච විජ්ජයුත්තෙ සම්පයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තානං ඛන්ධාදීහි විජ්ජයොගාභාවතො. න හි සමුදයසවිචෙන සම්පයුත්තෙහි ලොභසහගතවිත්තුප්පාදෙහි විජ්ජයුත්තානං තතො අඤ්ඤධම්මානං ඛන්ධාදීසු කෙනවි විජ්ජයොගො අත්ථි. නනු ච තෙ එව විත්තුප්පාදා චත්තාරො ඛන්ධා අඬ්ඬුතියානි ආයතනානි අඬ්ඬුතියා ධාතුයො ච භොන්තීති තෙහි විජ්ජයොගො චත්තබ්බොති? න, තදඤ්ඤධම්මානං ඛන්ධාදිභාවතො. න හි තෙ එව ධම්මා චත්තාරො ඛන්ධා, අථ බො තෙ ච තතො අඤ්ඤෙ ච, තථා අඬ්ඬුතියායතනධාතුයොපි. න ච තදඤ්ඤසමුදායෙහි අඤ්ඤෙ විජ්ජයුත්තා භොන්ති සමුදායෙකදෙසානං එකදෙසඤ්ඤසමුදායානාඤ්ච විජ්ජයොගාභාවතො. එස නයො මග්ගසව්වසුඛන්ද්‍රියාදීසු. අවිතක්කවිචාරමත්තෙසුපි නිරවසෙසෙසු අධිජ්ජෙතෙසු තෙසං සවිතක්කසවිචාරසමානගතිකත්තා අග්ගහණෙ කාරණං න දිස්සති.

අට්ඨකථායං පන ඵ්වරුපානීති යථා රූපක්ඛන්ධෙ විස්සජ්ජනං න යුජ්ජති, ඵවං යෙසු අඤ්ඤෙසුපි න යුජ්ජති, තානි විස්සජ්ජනස්ස අයොගෙන “ඵවරුපානී”ති චුත්තානි, න සම්පයුත්තාභාවෙනාති දට්ඨබ්බං. යානි පන පදානි ධම්මධාතුයා සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ දීපෙන්තීති එතෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදිපදානි දස්සෙති, විඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤන අසම්මිස්සන්ති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධමනායතනාදිපදානි. තත්ථ අඤ්ඤන අසම්මිස්සන්ති අසම්පයුත්තෙන අසම්මිස්සන්ති අත්ථො. අදුක්ඛමසුඛායවෙදනායසම්පයුත්තපදානිපි හි සම්පයුත්තෙහි සම්මිස්සවිඤ්ඤාණදිපකානි ඉධ ගහිතානීති. එතෙන ච ලක්ඛණෙන ඵ්වරුපානෙව ගහිතානීති දස්සෙති, න ඵ්වරුපානි ගහිතානෙවාති සමුදයසච්චාදිඉද්ධිපාදාදිපදානං අසඬගහිතත්තා. “අථ එස්සසත්තකං චිත්තං සහ යුත්තපදෙහි සත්තා”ති පුරාණපාඨො, අයං පන උභතොති කත්වා “අථ එස්සසත්තකං, තිකෙ තයො සත්ත මහත්තරෙ වා”ති පාඨො කතො.

309. පුච්ඡාය උද්ධට්ඨපදෙනෙව සද්ධිං විජ්ජයුත්තානං වසෙනාති ඉදං පුච්ඡාය උද්ධට්ඨපදෙන සම්පයුත්තෙහි විජ්ජයුත්තා තෙන සද්ධිං විජ්ජයුත්තා භොන්තීති කත්වා චුත්තං. පාළිඋද්දානගාථායං ද්වෙ ව මනෙන යුත්තා, විතක්කච්චාරණාති මනොධාතුයා එකන්තසම්පයුත්තා ද්වෙ විතක්කච්චාරාති සවිතක්කපදං සච්චාරපදඤ්ච දස්සෙති.

සත්තමනායසම්පයුත්තෙවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමනායො විජ්ජයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

317. විජ්ජයුත්තෙනසම්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධාදීහි විජ්ජයුත්තෙනසම්පයුත්තමෙව යථානිද්ධාරිතං නත්ථීති “රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා”ති අවත්වා “රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි...පෙ.... සම්පයුත්තාති නත්ථී”ති චුත්තං. තෙන රූපක්ඛන්ධෙන විජ්ජයුත්තානං කෙනචි ඛන්ධාදිනා සම්පයොගාභාවතො යථානිද්ධාරිතං විජ්ජයුත්තෙනසම්පයුත්තමෙව නත්ථී, කුතො තස්ස පුන ඛන්ධාදීහි සම්පයුත්තතාති දස්සෙති.

අට්ඨමනායවිජ්ජයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමනායො සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

319. සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනායං යංඛන්ධාදිවසෙනාති සමාසපදං ඉදං දට්ඨබ්බං, යස්ස ඛන්ධාදිනො වසෙනාති අත්ථො. තස්සෙවාති ව තස්සෙව ඛන්ධාදිනොති අත්ථො. ඉදං චුත්තං භොති – යං ඉධ සම්පයුත්තං චුත්තං, තං රූපක්ඛන්ධාදීසු අරණන්තෙසු යෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදිනා සම්පයුත්තං, පුන තස්සෙව වෙදනාක්ඛන්ධාදිනො ඛන්ධාදීහි සම්පයොගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තඤ්ඤි අත්තනා සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තත්තා “සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්ත”න්ති

නිද්ධාරිතන්ති. රූපෙන වාති එතෙන නිරොධසච්චඅප්පච්චයඅසඬිතෙනහිපි අයොගො චුත්තො හොතිති දට්ඨබ්බො, තථා රූපමිස්සකෙහි වාති එතෙන අනුපාදින්නඅනුපාදානියාදීහි නිබ්බානමිස්සකෙහිපි. චක්ඛති හි “නිබ්බානං පන සුඛමරූපගතිකමෙවා”ති. සබ්බාරූපක්ඛන්ධසඬිගාහකෙහීති චත්තමානානමෙව සම්පයොගො ලබ්භතීති චත්තමානෙසු එකමිපි ධම්මං අනපනෙන්වා අවිකල්පකුක්ඛන්ධසඬිගාහකෙහි අරූපභවාදීහිති අත්ථො. අයං පනෙන්ථ සඬිබ්බෙපො – යෙ සම්පයොගං න ලභන්ති රූපක්ඛන්ධාදයො, තෙ සබ්බෙ න ගහිතා, ඉතරෙ ච වෙදනාක්ඛන්ධාදයො සබ්බෙ ගහිතාති.

නවමනයසම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමනයො විජ්ජයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා

353. විජ්ජයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තපදනිද්දෙසෙ අග්ගහිතෙසු ධම්මායතනාදිධම්මා අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිත්තුප්පාදගතධම්මභාවතො තෙහි විජ්ජයුත්තස්ස අභාවා න ගහිතා, දුක්ඛසච්චවතුමභාභවඅබ්බාකතාදිධම්මා තෙහි විජ්ජයුත්තෙහි විජ්ජයුත්තානං ඛන්ධාදීහි විජ්ජයොගාභාවතොති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බොති.

දසමනයවිජ්ජයුත්තෙනවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. එකාදසමනයො සඬිගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා

409. එකාදසමනයවණ්ණනායං “තෙ ව සෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි එකෙන මනායතනෙන සත්තහි විඤ්ඤාණධාතුහි”ති එතෙසං පදානං “සම්පයුත්තා නාමා”ති එතෙන සහ සම්බන්ධො. “කෙහිවි”ති එතස්ස පනත්ථං දස්සෙතුං “සඬිබ්බරක්ඛන්ධෙ ධම්මායතනධම්මධාතුසු ව යපෙත්වා තණ්හ”න්ති එතෙන “තෙ වා”ති චුත්තෙ සමුදයසච්චෙන ඛන්ධාදිසඬිගහෙන සඬිගහිතධම්මෙ විසෙසෙත්වා තෙසං එව විසෙසිතානං අත්තවජ්ජෙහි සෙසෙහි සඬිබ්බරක්ඛන්ධෙ තණ්හාය ධම්මායතනධම්මධාතුසු ව තණ්හාය වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි සම්පයොගාරහෙහි සම්පයුත්තතං සන්ධායාහ “සෙසෙහි සම්පයුත්තත්තා කෙහිවි සම්පයුත්තා නාමා”ති.

එකාදසමනයසඬිගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමනයො සම්පයුත්තෙනසඬිගහිතාසඬිගහිතපදවණ්ණනා

417. ද්වාදසමනයෙ ව නවමනයෙ විය සම්පයොගාරභාව ලබ්භන්තීති ආහ “තෙයෙව උද්ධට්ඨා”ති.

ද්වාදසමනයසම්පයුත්තෙනසඬිගහිතාසඬිගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමනයො අසඬිගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා

448. තෙරසමනයවණ්ණනායං යෙහි තීහිපි සඬගහෙහි අසඬගහිතං

විඤ්ඤාණමෙව හොති, තෙ පාළියං “රූපඤ්ච ධම්මායතන” න්තිආදිඋද්දානගාථාය දස්සිතා බාවිස ධම්මා “රූපක්ඛන්ධෙන සදිසපඤ්භා ධම්මා” ති වුත්තා. යෙහි පන තීහිපි සඬගහෙහි අසඬගහිතානි අරූපභවෙන විය ඔළාරිකායතනානෙව හොන්ති, තෙ වුත්තාවසෙසා සබ්බෙ ඉධ උද්ධටා “අරූපභවෙන සදිසා” ති වුත්තා. සෙසාති සෙසා පඤ්චමනයෙ ආගතා වෙදනාක්ඛන්ධාදයො සතිපි අසඬගාහකත්තෙ ඉධ විස්සජ්ජනං න රුහන්තිති න උද්ධටා. යෙ පන අසඬගාහකා එව න හොන්ති දුක්ඛසච්චාදිධම්මා, තෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. යථා පන වෙදනාක්ඛන්ධාදයො න රුහන්ති, තං දස්සෙතුං “වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි” තිආදිමාහ. තත්ථ තෙසඤ්ච සම්පයොගො නාම නත්ථිති රූපාරූපධම්මානං අසම්පයොගෙහි වොම්ස්සතාය සම්පයොගො නත්ථිති අත්ථො.

යදි පන තෙ කදාවි අසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තා අරූපධම්මා රූපධම්මා ව සිග්ගං, න තෙසං විජ්ජයොගො නත්ථිති “විජ්ජයොගො ව නත්ථි” ති න වුත්තං, න වෙදනාක්ඛන්ධෙන අසඬගහිතානං විජ්ජයොගස්ස අත්ථිතායාති වෙදිතබ්බං. උභයාභාවතො හි වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ඉධ න රුහන්තිති. එවං පනෙත්ථ සියා “වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඛන්ධාදිවසෙන අනාරම්මණමිස්සකා සත්තවිඤ්ඤාණධාතුධම්මා අසඬගහිතා හොන්ති, තෙසඤ්ච සම්පයොගො විජ්ජයොගො ව නත්ථි” ති. අනාරම්මණසහිතානඤ්ඤි සබ්බවිඤ්ඤාණධාතූනං සබ්බවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තානං තදුභයධම්මානඤ්ච වෙදනාක්ඛන්ධාදිවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධාදිවක්ඛායතනාදිහි තීහිපි සඬගහෙහි අසඬගහිතානං සම්පයොගවිජ්ජයොගාභාවො අරුහණෙ කාරණං. ජාතිවිජ්ජයොගභූමිකාලසන්තානවිජ්ජයොගතො චතුබ්බිධො විජ්ජයොගො. තත්ථ ජාතිවිජ්ජයොගො “කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා” තිආදි, භූමිවිජ්ජයොගො “කාමාවචරා, රූපාවචරා” තිආදි, කාලවිජ්ජයොගො “අතීතා ධම්මා, අනාගතා ධම්මා” තිආදි, සන්තානවිජ්ජයොගො “අජ්ඣත්තා ධම්මා, බහිද්ධා ධම්මා” තිආදි. එවං විජ්ජයොගො චතුර්ධා වෙදිතබ්බො.

තෙරසමනයඅසඬගහිතෙනසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. වුද්දසමනයො විජ්ජයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදවණ්ණනා

456. වුද්දසමනයෙ ධම්මායතනාදිනං

අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිත්තුප්පාදගතධම්මභාවතො විජ්ජයොගස්ස අරුහණං දට්ඨබ්බං. ජාතිආදිත්තයස්ස චෙත්ථ ධම්මසභාවමත්තත්තා න කථඤ්චි සම්පයොගො විජ්ජයොගො ව රුහති අජ්ඣත්තබ්බිද්ධධම්මානං සබ්බධම්මසමොධානත්තා, අනිදස්සනඅප්පට්ඨාදිනං අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිත්තුප්පාදත්තා. දුක්ඛසච්චාදිධම්මාව ඉධ තෙහි විජ්ජයුත්තානං සඬගහාසඬගහසබ්භාවා ගහිතාති.

පාළි උද්දානගාථායං සමුවිජේදෙ න ලබ්භන්තීති පරියොසානෙන නයෙ න ලබ්භන්තීති අත්ථො. මොසපුච්ඡකෙන වාති අලබ්භමානා ව තෙ මොසපුච්ඡකෙන හෙතුනා න ලබ්භන්ති තෙසං පුච්ඡාය මොසත්තාති වුත්තං හොති. අථ වා මොසපුච්ඡකො අට්ඨමො නයො, තෙන ව සහ ඔසානනායෙ එතෙ ධම්මා විජ්ජයොගස්සපි අභාවා සබ්බථාපි න ලබ්භන්තීති අත්ථො.

වුද්දසමනායවිජ්ජයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුකථාපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපකරණ-මූලටීකා

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. ධම්මසඬගහෙ තිකදුකවසෙන සඬගහිතානං ධම්මානං විහඬගෙ ඛන්ධාදිවිභාගං දස්සෙත්වා තථාසඬගහිතවිහත්තානං ධාතුකථාය සඬගහාසඬගහාදිජ්ජහෙදං වත්ථා යාය පඤ්ඤත්තියා තෙසං සභාවතො උපාදාය ව පඤ්ඤාපනං හොති, තං පහෙදතො දස්සෙතුං “ජ පඤ්ඤත්තියො” තිආදිනා පුග්ගලපඤ්ඤත්ති ආරද්ධා. තත්ථ යෙ ධම්මෙ පුබ්බාපරියභාවෙන පවත්තමානෙ අසභාවසමූහවසෙන උපාදාය “පුග්ගලො, ඉත්ථී, පුරිසො, දෙවො, මනුස්සො” තිආදිකා පුග්ගලපඤ්ඤත්ති හොති, තෙසං අඤ්ඤෙසඤ්ච බාහිරරූපතිබ්බානානං සසභාවසමූහසසභාවහෙදවසෙන පඤ්ඤාපනා සභාවපඤ්ඤත්තීති ඛන්ධපඤ්ඤත්තිආදිකා පඤ්චවිධා වෙදිතබ්බා. තාය ධම්මසඬගහාදිසු විහත්තා සභාවපඤ්ඤත්ති සබ්බාපි සඬගහිතා හොති. පුග්ගලපඤ්ඤත්ති පන අසභාවපඤ්ඤත්ති. තාය ව සමයවිමුත්තාදිජ්ජහෙදාය සත්තසත්තානගතෙ පරිඤ්ඤෙයාදිසභාවධම්මෙ උපාදාය පවත්තිතො පධානාය “විභාරො මඤ්චො” තිආදිකා ව සබ්බා අසභාවපඤ්ඤත්ති සඬගහිතා හොති.

එත්තාවතා ව පඤ්ඤත්ති නාම විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති ව. තා එව හි වොම්ඝ්සා ඉතරා වතස්සොති. තස්මා තාසං දස්සනෙන ඉමස්මිං පකරණෙ සබ්බා පඤ්ඤත්තියො දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. ඛන්ධාදිපඤ්ඤත්තීසු පන ඡසු අඤ්ඤත්ථ අදස්සිතජ්ජහෙදං ඉධෙව ව දස්සිතජ්ජහෙදං පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං උපාදාය ඉමස්ස පකරණස්ස පුග්ගලපඤ්ඤත්තීති නාමං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යෙ ධම්මෙ ඉධ පඤ්ඤපෙතුකාමොති පඤ්ඤත්තියා වත්ථුභාවෙන දස්සෙතුකාමොති අධිජ්ජායො. න හි එතස්මිං පකරණෙ පඤ්ඤාපනං කරොති, වත්ථුහි පන පඤ්ඤත්තියො දස්සෙතිති.

ඛන්ධාති පඤ්ඤාපනාති ඉදං ඛන්ධාති රූපං පථවීතිආදිකා සබ්බාපි සාමඤ්ඤජ්ජහෙදපඤ්ඤාපනා නාම හොති, තං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පඤ්ඤාපනාති එතස්ස පන දස්සනා යපනාති එතෙ ද්වෙ අත්ථා, තෙසං පකාසනා

නික්බිපනාති. තත්ථ “රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... අඤ්ඤාතාවින්දියං සමයවිමුක්තො” තිආදිනා ඉදමෙවංනාමකං ඉදමෙවංනාමකන්ති තංතංකොට්ඨාසිකකරණං බොධනමෙව නික්බිපනා, න පඤ්ඤපෙතබ්බානං මඤ්චාදීනං විය යානසම්ඛන්ධකරණං. යො පනායං “නාමපඤ්ඤත්ති හි දස්සෙති ව යපෙති වා” ති කත්තුනිද්දෙසො කතො, සො භාවභූතාය කරණභූතාය වා නාමපඤ්ඤත්තියා තෙසං තෙසං ධම්මානං දිට්ඨතාය යපිතතාය ව තංනිමිත්තතං සන්ධාය කතොති වෙදිතබ්බො.

විජ්ජමානපඤ්ඤත්තීතිආදිනා වචනෙන පාළියං අනාගතතං සන්ධාය “පාළිමුක්තකෙනා” තිආදිමාහ. කුසලාකුසලස්සෙවාති කුසලාකුසලස්ස විය. විජ්ජමානස්සාති එතස්ස අත්ථො සතොති, තස්ස අත්ථො සම්භූතස්සාති. විජ්ජමානස්ස සතොති වා විජ්ජමානභූතස්සාති අත්ථො. තමෙවත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “සම්භූතස්සා” ති. තෙන අවිජ්ජමානභාවං පටික්ඛිපති. තථා අවිජ්ජමානස්සාති යථා කුසලාදීනි අකුසලාදිසභාවතො, එස්සාදයො ව වෙදනාදිසභාවතො විනිවත්තසභාවාති විජ්ජන්ති, තථා අවිජ්ජමානස්ස යෙ ධම්මෙ උපාදාය “ඉත්ථී, පුරිසො” ති උපලද්ධි භොති, තෙ අපනෙත්වා තෙහි විනිවත්තස්ස ඉත්ථීආදිසභාවස්ස අභාවතො අසම්භූතස්සාති අත්ථො. යං පනෙතස්ස “තෙනාකාරෙන අවිජ්ජමානස්ස අඤ්ඤාතාකාරෙන විජ්ජමානස්සා” ති අත්ථං කෙච්ච දන්ති, තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පඤ්ඤත්තිදුකෙ වුත්තමෙව. අවිජ්ජමානෙපි සභාවෙ ලොකනිරුත්තිං අනුගන්ත්වා අනභිනිවෙසෙන චිත්තෙන “ඉත්ථී, පුරිසො” ති ගහණසබ්භාවා “ලොකනිරුත්තිමත්තසිද්ධස්සා” ති ආහ. සාහිනිවෙසෙන පන චිත්තෙන ගය්හමානං පඤ්චමසච්චාදිකං න සභාවතො, නාපි සඬ්ඛෙතෙන සිද්ධන්ති “සබ්බාකාරෙනපි අනුපලබ්භනෙය්‍ය” න්ති වුත්තං. තාසු ඉමස්මී...පෙ.... ලබ්භන්තිති ඉමස්මී. පකරණෙ සරූපතො තිස්සන්තං ආගතතං සන්ධාය වුත්තං.

යථාවුත්තස්ස පන අට්ඨකථානායස්ස අවිරොධෙන ආචරියවාදා යොජෙතබ්බා, තස්මා පඤ්ඤපෙතබ්බට්ඨෙයන වෙසා පඤ්ඤත්තීති එතස්ස සභාවතො අවිජ්ජමානත්තා පඤ්ඤපෙතබ්බමත්තට්ඨෙයන පඤ්ඤත්තීති අත්ථො. පඤ්ඤපෙතබ්බමිපි හි සසභාවං තජ්ජපරමත්ථනාමලාභතො න පරතො ලභිතබ්බං පඤ්ඤත්තිනාමං ලභති, නිසභාවං පන සභාවාභාවතො න අත්තතො සභාවෙන නාමං ලභති. සත්තොතිආදිකෙන නාමෙන පඤ්ඤපිතබ්බමත්තට්ඨෙයන පඤ්ඤත්තීති නාමං ලභති, නිසභාවා ව සත්තාදයො. න හි සසභාවස්ස රූපාදිහි එකත්තෙන අඤ්ඤත්තෙන වා අනුපලබ්භසභාවතා අත්ථීති.

කිරිටං මකුටං, තං අස්ස අත්ථීති කිරිටී. එතස්මිඤ්ච ආචරියවාදෙ අනුනෙන ලක්ඛණෙන භවිතබ්බන්ති සබ්බසමොරොධො කාතබ්බො. දුතියං තතියන්ති එවංපකාරා හි උපනිධාපඤ්ඤත්ති උපනික්ඛිත්තකපඤ්ඤත්ති ව සඬ්ඛාතබ්බජ්ජධානත්තා ඡපි පඤ්ඤත්තියො භජතීති යුත්තං වත්තුං, ඉතරා ව යථායොගං තං තං පඤ්ඤත්තින්ති. දුතියං තතියං ද්වෙ තීණිතිආදි පන සඬ්ඛා නාම කාචි නත්ථීති තාසං උපාදාසන්තතිපඤ්ඤත්තිනං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවං,

ඉතරාසඤ්ච උපනිධාපඤ්ඤත්තීනං යථානිදස්සිතානං
 අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවං මඤ්ඤමානො ආහ “සෙසා
 අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්චෙව අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්ච භජන්ති”ති. දුතියං
 තතියං ද්වෙ තීණිතිආදීනං උපනිධා උපනික්ඛිත්තකපඤ්ඤත්තීනං
 අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවමෙව මඤ්ඤති. යඤ්ඨි පඨමාදිකං
 අපෙක්ඛිත්වා යස්ස චෙකාදිකස්ස උපනික්ඛිපිත්වා පඤ්ඤාපියති, තඤ්ච සඬබ්බානං
 කිඤ්චි නත්තීති. තථා සන්තතිපඤ්ඤත්තියා ච. න හි අසිති ආසිතිකො ච
 විජ්ජමානොති.

එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්තීති කාමාවචරාදිපඤ්ඤත්තිං සන්ධායාහ. කාමාවචරාදී හි
 සභාවධම්මානි අධිජ්ජායො. කාමොති පන ඔකාසෙ ගහිතෙ
 අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති එසා භවිතුං අරහති, කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසු
 ගහිතෙසු විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. යථා පන චචනසඬබ්බාතාය
 චචනසමුට්ඨාපකචෙතනාසඬබ්බාතාය වා කිරියාය භාණකොති පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්ති
 විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිපක්ඛං භජති, එවං කිසො පුලොති
 රූපායතනසඬබ්බාතෙන සණ්ඨානෙන පුග්ගලාදීනං පඤ්ඤාපනා
 විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති භවිතුං අරහති. සණ්ඨානන්ති වා රූපායතන
 අග්ගහිතෙ අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. රූපං එස්සොතිආදිකා පන
 විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති රූප්පනාදිකිච්චවසෙන කිච්චපඤ්ඤත්තියං,
 පච්චත්තධම්මනාමවසෙන පච්චත්තපඤ්ඤත්තියං වා අවරොධෙනබ්බා.
 විජ්ජමානාවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීසු ච චුත්තාසු තාසං චොම්ස්සතාවසෙන පචත්තා
 ඉතරාපි චුත්තායෙව භොන්තීති අයම්පි ආචරියවාදො සබ්බසඬභාහකොති
 දට්ඨබ්බො.

2. “යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා”තිආදිකස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො “යත්තකෙන
 පඤ්ඤාපනෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධාති යාවතා
 රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති,
 එත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, එවං පාළියොජනං කත්වා
 සඬබ්බෙපජ්ජහෙදවසෙන අයං අත්ථො චුත්තොති වෙදිතබ්බො. “යාවතා
 පඤ්චක්ඛන්ධා”ති, “ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති”ති හි ඉමස්ස අත්ථො
 “යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඬබ්බෙපතො පඤ්චක්ඛන්ධාති වා”ති එතෙන
 දස්සිතො, “යාවතා රූපක්ඛන්ධො”තිආදිකස්ස පන “පහෙදතො
 රූපක්ඛන්ධො”තිආදිකෙනාති. තත්ථ රූපක්ඛන්ධො...පෙ....
 විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති පහෙදනිදස්සනමත්තමෙතං. තෙන අචුත්තොපි සබ්බො
 සඬගහිතො භොතිති “තත්තාපි රූපක්ඛන්ධො කාමාවචරො”තිආදි චුත්තං. අයං වා
 එත්ථ පාළියා අත්ථයොජනා – “යාවතා”ති ඉදං සබ්බෙහි පදෙහි යොජෙත්වා
 යත්තකා පඤ්චක්ඛන්ධා, තත්තකා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති. යත්තකො
 පඤ්චත්තං ඛන්ධානං තජ්ජහෙදානඤ්ච රූපක්ඛන්ධාදීනං පහෙදො, තත්තකො
 ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා පහෙදොති පකරණන්තරෙ චුත්තෙන චත්ථුහෙදෙන
 ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා පහෙදං දස්සෙති. එස නයො “යාවතා ආයතනාන”න්තිආදීසුපි.

7. එකදෙසෙනෙවැනි උද්දෙසමත්තෙනෙවැනි අත්පො.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

1. ක්කානඬිගානෙව විමොක්ඛොති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ
“විමොක්ඛසහජාතෙන නාමකායෙනා”ති. යෙන හි සද්ධිත්තිආදිනා පයමං
සමඬිගිභාවත්ථං විවරති. එස්සෙනපි චුට්ඨායෙව නාමාති එතෙන
“අපිවෙසා”තිආදිනා චුත්තං දුතියං සම්ඵස්සෙන චුසනත්ථං, ඉතරෙහි ඉතරෙ
කාරණත්ථෙ. සමඬිගිභාවචුසනකාරණභාවා හි චුසනාති චුත්තාති. පුනපි
පයමත්ථමෙව දුබ්බිඤ්ඤායාත්තා විවරත්තො “තත්තාස්සා”තිආදිමාහ. යපෙත්වා
තාති අඬිගාති සෙසා අතිරෙකපණ්ණාසධම්මාති එත්ථ වෙදනාසොමනස්සින්ද්‍රියාති
සඬිගිතාතිති ආහ “චත්තාරො ඛන්ධා භොන්ති”ති. එවං සති
වෙදනාසොමනස්සින්ද්‍රියෙහි සුඛස්ස චුසිතබ්බත්තා තිණ්ණඤ්ච තෙසං අනඤ්ඤත්තා
තෙනෙව තස්ස චුසනා ආපජ්ජතිති? නාපජ්ජති, වෙදයිතාධිපතියට්ඨෙහි
උපනිජ්ඣායනභාවපටිලාභස්ස චුත්තත්තා. අථ වා යපෙත්වා තාති අඬිගාතිති
අඬිගානං බහුත්තා බහුවචනං. තෙසු පන පච්චෙකම්පි යොජනා කාතබ්බා “චිතක්කං
යපෙත්වා”තිආදිනා. තත්ථ “සුඛං යපෙත්වා”ති ඉමිස්සා යොජනාය සෙසා තයො
ඛන්ධා භොන්ති, ඉතරාසු චත්තාරොති. සබ්බයොජනාසු ච තයො අත්තො කත්වා
“චත්තාරො ඛන්ධා භොන්ති”ති චුත්තං.

2. යො අසමයවිමොක්ඛෙන එකච්චෙහි ආසවෙහි විමුත්තො
අසමයවිමොක්ඛපනිස්සයලාභෙන ච සාතිසයෙන සමයවිමොක්ඛෙන, සො එව
සමයවිමුත්තො. සො හි තෙන විමුත්තො ක්කානලාභී සෙක්ඛො රූපාරූපභවතො
අපුනරාවට්ටකො කාමරාගාදිහි තථාච්චිමුත්තොව භොතිති සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිං
ලද්ධං අරහති. පුච්ඡ්ජනො පන ක්කානලාභී පුනරාවට්ටකධම්මො පුන
කාමරාගාදිසමුදාචාරභාවතො විමුත්තො නාම න භොතිති සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිං
නාරහති, තෙන සො “සමයවිමුත්තො”ති න චුත්තො. අරහතො පන අපරික්ඛිණා
ආසවා නත්ථී, යතො විමුච්චෙය්‍ය. දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරමත්තා හි තස්ස අට්ඨ
විමොක්ඛාති. තස්මා තස්ස න අට්ඨ විමොක්ඛා සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිභාවස්ස
අසමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිභාවස්ස වා කාරණං. තදකාරණභාවමෙව දස්සෙතුං “න
භෙව ඛො...පෙ.... විහරති”ති චුත්තං, න සුක්ඛවිපස්සකස්සෙව අසමයවිමුත්තභාවං
දස්සෙතුන්ති දට්ඨබ්බං. සබ්බොපි හි අරහා අසමයවිමුත්තොති. බාහිරානන්ති
ලොකුත්තරතො බහිභූතානං, ලොකියානන්ති අත්පො.

3. අරූපක්ඛන්ධනිබ්බානමත්තවාටකො අරූපසද්දො න භොතිති දස්සනත්ථං
“රූපතො අඤ්ඤ”න්තිආදි චුත්තං. චිත්තමඤ්ජුසන්ති සමාධිං. අභිඤ්ඤාදිනඤ්ඤි

ධම්මානං පාදකභාවෙන සමාධි මඤ්චුසාසදියො භොති. අද්ධානං ඵරිකුන්ති දීඝකාලං
 බ්‍යාපෙතුං, පචත්තෙකුන්ති අත්ථො. “සම්මජ්ජිතබ්බ”න්ති චිත්තෙත්වා තත්ථ
 ආදරස්ස අකතත්තා චත්තභෙදොති වෙදිතබ්බො. ඵචං චත්තභෙදමත්තෙන නට්ඨා
 පන සමාපත්ති කාමච්ඡන්දාදීහි නට්ඨා විය න කිඤ්චෙන පච්චාහරිතබ්බො භොති
 මන්දපාරිපන්ථකත්තා, තස්මා චත්තසම්මකරණමත්තෙනෙව පච්චාහරිතබ්බත්තා
 “අප්පෙත්තොව නිසීදී”ති ආහ.

4. අත්තනො අනුරූපෙන පමාදෙන චිත්තාමෙන්තානම්පි සමාපත්ති න
කුප්පතීති පරිභිනො නාම න භොති, තස්මිං තස්මිං බ්‍යාසඬගෙ පටිසංභටමත්තෙ
සමාපජ්ජිතුං සමත්ථතායාති අධිප්පායො. “කිස්ස පන, හන්තෙ, ඛිණ්ණසචස්ස
 හික්ඛුනො ලාභසක්කාරසිලොකො අන්තරායායාති? යා හිස්ස සා, ආනන්ද, අකුප්පා
 වෙතොවිමුත්ති, නාහං තස්සා ලාභසක්කාරසිලොකං අන්තරායාය වදාමි. යෙ ව
 බ්වස්ස, ආනන්ද, අප්පමත්තස්ස ආතාපිනො පහිතත්තස්ස විහරතො
 දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරා අධිගතා, තෙසාහමස්ස ලාභසක්කාරසිලොකං අන්තරායාය
 වදාමි”ති සුත්තෙ (සං. නි. 2.179) පන සමයෙන සමයං ආපජ්ජනෙන
 පරිහරිතබ්බානං සමාපත්තිසුඛවිහාරානං තස්මිං තස්මිං බ්‍යාසඬගකාලෙ
 අනිජ්ඣත්තො ලාභසක්කාරසිලොකො අන්තරායොති චුත්තොති අධිප්පායෙනස්ස
 තෙන අවිරොධො වෙදිතබ්බො.

5. ධම්මානං...පෙ.... පීති ඵත්ථ “ධම්මෙහි”ති චත්තබ්බං. ඉධ හි තාහි
 සමාපත්තීහි පරිභායෙයාති ධම්මෙහි පුග්ගලස්ස පරිභානම්පි අපරිභානම්පි චුත්තං.
 තත්ථ ච පුග්ගලස්ස පමාදමාගම්ම තා සමාපත්තියො කුප්පෙය්‍යුන්ති ධම්මානං
 කුප්පනං අකුප්පනඤ්ච චුත්තං, පුග්ගලස්ස පන පරිභානධම්මානමෙව විනාසොති
 චචනනානත්තමත්තෙන චචනත්ථනානත්තමත්තෙන වා පරියායන්තරතා චුත්තාති
 දට්ඨබ්බො.

7-8. චෙතනා සමාපත්තිචෙතනා තදායුහනා ව. අනුරක්ඛණා
 සමාපත්තිඋපකාරානුපකාරපරිග්ගාහිකා පඤ්ඤාසහිතා සති. තාහි
 චෙතියමානඅනුරක්ඛියමානසමාපත්තීනං හබ්බා චෙතනාහබ්බා අනුරක්ඛණාහබ්බා.

10. පුපුජ්ජනගොත්තන්ති පුපුජ්ජනසික්ඛං, පුපුජ්ජනගතා තිස්සො සික්ඛා
 අතික්කන්තාති අත්ථො. තා හි සංයොජනත්තයානුපච්ඡෙදෙන “පුපුජ්ජනසික්ඛා”ති
 චුච්චන්තිති.

11. අරහත්තමග්ගට්ඨො ව චට්ටහයතො පඤ්ඤබ්බෙගෙන උබ්බිජ්ජන්තො
 උද්ධම්භාගියසංයොජනෙහි උපරතොති හයුපරතො නාමාති ආහ “සත්ත සෙක්ඛා
 හයුපරතා”ති.

12. භවඬගපඤ්ඤාවිරහිතා “විපාකාවරණෙන සමන්තාගතා”ති ඉමිනා ගහිතාති
 තිභෙකුකපට්ඨසන්ධිකා කෙචි “දුප්පඤ්ඤා”ති ඉමිනා ගය්හන්තීති දස්සෙන්තො ආහ
 “අප්පට්ඨඋද්ධමග්ගඵලූපනිස්සයා”ති. පඤ්ඤාය හි විනා න තදුපනිස්සයො අත්ථීති.

14. යත්ථ නියතානියතවොමිස්සා පවත්ති අත්ථි, තත්ථෙව නියතධම්මා භොන්තිති උත්තරකුරුසු තදභාවා නියතො නාම නත්ථිති දස්සෙන්නො “යා පන උත්තරකුරුකාන”න්තිආදිමාහ.

16. තෙරසසු සීසෙසු පලිබොධසීසාදීනි පවත්තසීසඤ්ච පරියාදියිතබ්බානි, අධිමොක්ඛසීසාදීනි පරියාදකානි, පරියාදකඵලං ගොචරසීසං. තඤ්චි විසයජ්ඣාත්තඵලවිමොක්ඛොති. පරියාදකස්ස මග්ගස්ස ඵලස්ස ච ආරම්මණං සඬබාරසීසං සඬබාරවිවෙකභූතො නිරොධොති පරියාදියිතබ්බානං. පරියාදකඵලාරම්මණානං සහ විය සංසිද්ධිදස්සනෙන සමසීඝ්භාවං දස්සෙතුං පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.87) තෙරස සීසානි චුත්තානි. ඉධ පන “අපුබ්බං අවරිමං ආසවපරියාදානඤ්ච භොති ජීවිතපරියාදානඤ්චා”ති වචනතො තෙසු කිලෙසපවත්තසීසානමෙව වසෙන යොජනං කරොන්නො “තත්ථ කිලෙසසීස”න්තිආදිමාහ. තත්ථ පවත්තසීසමිපි වට්ටතො චුට්ඨහන්තො මග්ගො චුතිතො උද්ධං අප්පවත්තිකරණවසෙන යදිපි පරියාදියති, යාව පන චුති, තාව පවත්තිසබ්භාවතො “පවත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිචිත්තං පරියාදියති”ති ආහ. කිලෙසපරියාදානෙන පන අත්තතො අනන්තරං විය නිජ්ඣාදෙනබ්බා පච්චවෙක්ඛණවාරා ච කිලෙසපරියාදානස්සෙව වාරාති වත්තබ්බතං අරහන්ති. “චිත්‍රත්තස්මිං චිත්‍රත්තමිති ඤාණං භොති”ති (ම. නි. 1.78; සං. නි. 3.12, 14) වචනතො හි පච්චවෙක්ඛණපරිසමාපනෙන කිලෙසපරියාදානං සමාපිතං නාම භොති. තං පන පරිසමාපනං යදි චුතිචිත්තෙන භොති, තෙනෙව ජීවිතපරිසමාපනඤ්ච භොතිති ඉමාය වාරචුතිසමායා කිලෙසපරියාදානජීවිතපරියාදානානං අපුබ්බාවරිමතා භොතිති ආහ “වාරසමතායා”ති. භවඬගං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායතිති එත්ථ පරිනිබ්බානචිත්තමෙව භවඬගොතරණභාවෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

17. මහාපයොගොති මහාකිරියො විපත්තිකරණමහාමෙසුට්ඨානාකාරවිනාසො. තිට්ඨෙය්‍යාති විනාසො නප්පවත්තෙය්‍යාති අත්ථො.

18. අරණියත්තාති පශිරූපාසිතබ්බත්තා.

20. යාය කතකිච්චතා භොති, තාය අග්ගචිජ්ජාය අධිගතාය තෙවිජ්ජතාභාවො නිජ්ජපරියායතා, සා ච ආගමනවසෙන සිද්ධා සාතිසයා තෙවිජ්ජතාති ආහ “ආගමනීයමෙව ධුර”න්ති.

22. තත්ථ වාති නිමිත්තත්ථෙ භූමිමං, සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණප්පත්තියා ආධාරභාවෙ වා. තත්ථෙව හි සබ්බඤ්ඤාතං පත්තො නාම භොතිති.

23. අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසුති ච අනනුස්සුතෙසු සච්චෙසුති අත්ථො.

24. “රූපි රූපානි පස්සති”තිආදිකෙ (ම. නි. 2.248; 3.312; පටි. ම. 1.209; ධ. ස. 248) නිරොධසමාපත්තිඅන්තෙ අට්ඨ විමොක්ඛෙ වත්වා “යතො ඛො, ආනන්ද, හික්ඛු ඉමෙ අට්ඨ විමොක්ඛෙ කායෙන ඵ්ඨිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය වස්ස දිස්වා

ආසවා පරික්ඛිණා භොන්ති. අයං වුච්චති, ආනන්ද, භික්ඛු උභතොභාගවිමුත්තො’’ති යදිපි මහානිදානසුත්තෙ වුත්තං, තං පන උභතොභාගවිමුත්තසෙට්ඨවසෙන වුත්තන්ති ඉධ කීටාගිරිසුත්තවසෙන සබ්බඋභතොභාගවිමුත්තසඬගහත්ථං. “අට්ඨ සමාපත්තියො සහජාතනාමකායෙන පටිලභිත්වා විහරති’’ති ආහ. කීටාගිරිසුත්තෙ හි “ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො පුග්ගලො යෙ තෙ සන්තා විමොක්ඛා අතික්කම්ම රූපෙ ආරුප්පා, තෙ කායෙන චුසිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය වස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛිණා භොන්ති. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පුග්ගලො උභතොභාගවිමුත්තො’’ති (ම. නි. 2.182) අරූපසමාපත්තිවසෙන චත්තාරො උභතොභාගවිමුත්තා වුත්තා, උභතොභාගවිමුත්තසෙට්ඨො ච වුත්තලක්ඛණොපපත්තිතොති. කායසක්ඛිම්හිපි එසෙව නයො.

පඤ්ඤාය වස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛිණා භොන්තිති න ආසවා පඤ්ඤාය පස්සන්ති, දස්සනකාරණා පන පරික්ඛිණා දිස්වා පරික්ඛිණාති වුත්තා. දස්සනායත්තපරික්ඛයත්තා එව හි දස්සනං පුරිමකිරියා භොතිති. නාමනිස්සිතකො එසොති එසො උභතොභාගවිමුත්තො රූපතො මුච්චිත්වා නාමං නිස්සාය යිතො පුන තතො මුච්චනතො “නාමනිස්සිතකො’’ති චත්වා තස්ස ච සාධකං සුත්තං චත්වා “කායද්වයතො සුවිමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො’’ති ආහාති අත්ථො. සුත්තෙ හි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනලාභිතො උපසිව්වාග්මණස්ස භගවතා නාමකායා විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තොති මුනි අක්ඛාතොති.

පයම්මත්ථෙරවාදෙ ද්විහි භාගෙහි විමුත්තො උභතොභාගවිමුත්තො, දුතියත්ථෙරවාදෙ උභතො භාගතො විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තොති, තතියත්ථෙරවාදෙ ද්විහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති අයමෙතෙසං විසෙසො. තත්ථ විමුත්තොති කිලෙසෙහි විමුත්තො, කිලෙසවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදනෙහි වා කායද්වයතො විමුත්තොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අරූපාවචරං පන නාමකායතො ච විමුත්තන්ති නිවරණසඬ්ඛාතනාමකායතො විමුත්තන්ති වුත්තං භොති. තඤ්ච නිවරණදුර්භාවෙන නාමකායතො රූපතණ්භාවික්ඛම්භනෙන රූපකායතො ච විමුත්තත්තා එකදෙසෙන උභතොභාගවිමුත්තං නාම භොතිති අරහත්තමග්ගස්ස පාදකභූතං උභතොභාගවිමුත්තනාමලාභස්ස කාරණං භවිතුං යුත්තන්ති අධිප්පායො.

25. එතෙසු හි එකොපි අට්ඨවිමොක්ඛලාභී න භොතිති

උභතොභාගවිමුත්තභාවස්ස කාරණභූතං රූපකායතො විමුත්තං එකම්පි විමොක්ඛං අනධිගතොති අධිප්පායො. අරූපාවචරෙසු හි එකම්පි අධිගතො උභතොභාගවිමුත්තභාවකාරණපටිලාභතො අට්ඨවිමොක්ඛෙකදෙසෙන තෙන තංනාමදානෙ සමත්ථෙන “අට්ඨවිමොක්ඛලාභී’’ත්ථෙව වුච්චති. තෙනාහ “අරූපාවචරජ්ඣානෙසු පනා’’තිආදි.

26. චුට්ඨන්තං සච්ඡිකරොතිති චුට්ඨානං අන්තො චුට්ඨන්තො, චුට්ඨානං

අරූපාවචරජ්ඣානානං අනන්තරො කාලොති අධිප්පායො. අච්චන්තසංයොගෙ චෙත්ථ උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං. චුට්ඨානන්තරකාලමෙව සච්ඡිකරොති

සවිඡ්ඡාතඛිබ්බොපායෙනාති චුත්තං හොති. “එකමන්තං නිසීදී” තිආදීසු (දී. නි. 1.165) විය භාවනාසුංසකං වා එතං. යො හි අරුපජ්ඣානෙන රූපකායතො නාමකායෙකදෙසතො ව වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන විමුත්තො, තෙන නිරොධසඛ්ඛාතො විමොක්ඛො ආලොචිතො පකාසිතො විය හොති, න පන කායෙන සවිඡ්ඡකතො. නිරොධං පන ආරම්භණං කත්වා එකච්චෙසු ආසවෙසු ඛෙපිතෙසු තෙන සො සවිඡ්ඡකතො හොති, තස්මා සො සවිඡ්ඡාතඛිබ්බං නිරොධං යථාආලොචිතං නාමකායෙන සවිඡ්ඡරොතිති කායසක්ඛීති වුවවති, න තු විමුත්තොති එකච්චානං ආසවානං අපරික්ඛිණත්තා.

27. දිට්ඨත්තා පත්තොති එතෙන චතුසච්චදස්සනසඛ්ඛාතාය දිට්ඨියා නිරොධස්ස පත්තතං දීපෙති. “දිට්ඨන්තං පත්තො” ති වා පාඨො, දස්සනසඛ්ඛාතස්ස සොතාපත්තිමග්ගඤ්ඤාණස්ස අනන්තරං පත්තොති චුත්තං හොති. පයමඵලතො පට්ඨාය හි යාව අග්ගමග්ගා දිට්ඨිප්පත්තොති.

28. ඉමං පන නයං “තො” ති පටික්ඛිපිත්වාති එත්ථ දිට්ඨිප්පත්තසද්ධාවිමුත්තභාවප්පත්තානං පඤ්ඤානානත්තං චුත්තං, න පන යෙන විසෙසෙන සො විසෙසො පත්තො, සො චුත්තොති ඉමං දොසං දිස්වා පටික්ඛෙපො කතොති දට්ඨබ්බො. ආගමට්ඨකථාසූති ව වචනෙන ආගමනීයනානත්තසන්තිට්ඨානමෙව ථීරං කරොතිති වෙදිතඛිබ්බං. සද්දහන්තො විමුත්තොති එතෙන සබ්බථා අවිමුත්තස්සපි සද්ධාමත්තෙන විමුත්තභාවං දස්සෙති. සද්ධාවිමුත්තොති වා සද්ධාය අධිමුත්තොති අත්ථො.

29. පඤ්ඤං වාහෙතීති පඤ්ඤං සාතිසයං පචත්තෙතීති අත්ථො. පඤ්ඤා ඉමං පුග්ගලං වහතීති නිබ්බානාහිමුඛං ගමෙතීති අත්ථො.

31. එවං මග්ගක්ඛණෙපීති අයං අපි-සද්දො කස්මා චුත්තො, නනු අරියෙන අට්ඨඛිගිකෙන මග්ගෙන සමන්තාගතො මග්ගක්ඛණෙ එව හොතීති තදා එව සොතාපත්තො නාමාති ආපන්නන්ති? නාපන්නං. මග්ගෙන හි අත්තනා සදිසස්ස අට්ඨඛිගිකස්ස වා සත්තඛිගිකස්ස වා ඵලස්ස සොතොති නාමං දින්නන්ති තෙනපි සමන්තාගතස්ස සොතාපන්නභාවතො, සොතෙන වා මග්ගෙන පචත්තෙතුං අපරිභීනෙන ඵලට්ඨොපි සමන්තාගතො එව නාම, න ව තෙන පයමග්ගක්ඛණෙ විය සොතො සමාපජ්ජියමානො, තස්මා සමාපන්නසොතත්තා පයමඵලතො පට්ඨාය “සොතාපත්තො” ති වත්තුං යුත්තො. චුත්තඤ්ඤි “යෙ කෙච්චි, හික්ඛචෙ, මයි අවෙච්චප්පසන්නා, සබ්බෙ තෙ සොතාපන්නා. තෙසං සොතාපන්නානං පඤ්චන්තං ඉධ නිට්ඨා, පඤ්චන්තං ඉධ විභාය නිට්ඨා” ති (අ. නි. 10.64). තත්ථ දුතියඵලට්ඨාදීනං විසුං නාමං අත්ථීති පයමඵලට්ඨො එව ඉතරෙහි විසෙසියමානො “සොතාපත්තො” ති වත්තුං යුත්තොති සො එව ඉධාධිප්පෙතො. පටිලද්ධමග්ගෙන බුජ්ඣතීති එතෙන පටිලද්ධමග්ගස්ස චතුසච්චපච්චවෙක්ඛණාදීනං උපනිස්සයභාවං දස්සෙති. සම්බොධි පරං අයනං නිස්සයො එතස්සාති හි සම්බොධිපරායණොති. දුතියෙනත්ථෙන සම්බොධි පරං අයනං ගති එතස්සාති සම්බොධිපරායණො.

32. කෙවලෙන කුලසඳ්දෙන මහාකුලමෙව වුවුවතීති ආහ
“මහාභාගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතීති අත්ථො”ති.

33. බන්ධනීඡං නාම පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. ඉහට්ඨකනිජ්ඣානිකවසෙනෙව
ඉමස්මිං යානෙ කථිතාති සජ්ඣානකො අජ්ඣන්තසංයොජනසමුච්ඡෙදෙ අකතෙපි
අනාගාමිසභාගො අනාවත්තිධම්මො ඉධ ගණනුපගො න භොති, හෙට්ඨා උපරි ව
සංසරණකො කාමභවගතො භීතජ්ඣානකො ඉධ ගණනුපගොති අධිජ්ජායො.

34. යං චත්තබ්බන්ති “ද්විති කාරණෙහි තනුභාවො වෙදිතබ්බො”තිආදි යං
චත්තබ්බං සියාති අත්ථො.

36. උපපත්තං වා සමනන්තරාති උපපත්තං වා එතෙන පුග්ගලෙන භොති, අථ
සමනන්තරා අරියමග්ගං සඤ්ජනෙති. අජ්ජත්තං වා වෙමජ්ඣං ආයුජ්ජමාණන්ති
ආයුජ්ජමාණං තස්ස පුග්ගලස්ස වෙමජ්ඣං අජ්ජත්තං භොති, එත්ථන්තරෙ
අරියමග්ගං සඤ්ජනෙතීති අයමෙත්ථ පාළිඅත්ථො. අට්ඨකථායං පන “අජ්ජත්වා
පබ්බතං නදී”ති විය ආයුජ්ජමාණං වෙමජ්ඣං අජ්ජත්තං වා හුත්වාති පරසද්දයොගෙ
පරතො භූතො හුත්වා සද්දො වචනසෙසභූතො පයුත්තොති වෙදිතබ්බො.

37. උපභව්වාති එතස්ස උපගන්ත්වාති අත්ථො, තෙන වෙමජ්ඣාතික්කමො
කාලකිරියොපගමනඤ්ච සඬගහිතං භොති. තෙන චුත්තං “අතික්කමීත්වා
වෙමජ්ඣ”න්තිආදි.

40. උද්ධංවාහිභාවෙනාති උද්ධං වහතීති උද්ධංවාහී, තණ්හාසොතං වට්ටසොතං
වා, තස්ස භාවො, තෙන උද්ධංවාහිභාවෙනාති චුත්තං භොති. අවිභෙසු
උද්ධංසොතො යදිපි තත්ථ පරිනිබ්බායී න භොති, යත්ථ වා තත්ථ වා ගන්ත්වා
පරිනිබ්බායතු, පරිනිබ්බායිතො පන තස්ස අසඬබාරපරිනිබ්බායිතා
සසඬබාරපරිනිබ්බායිතා ව අත්ථිති තත්ථ දස අනාගාමිතො චුත්තා, එවං
අතජ්ජාදීසුපි. අනුපභව්වතලාති අජ්ජත්තතලා. අසඬබාරසසඬබාරපරිනිබ්බායිතං
ලහුසාලහුසගතිකා එව පරිත්තවිපුලතිණකට්ඨකාපකපජ්ජටිකාසදිසතා වෙදිතබ්බො,
න උජ්ජජ්ජිත්වා ව නිබ්බායනකාදිහි අධිමත්තතා විය සමුද්දං පත්වා නිබ්බායනකතො
අනධිමත්තතා විය ව අන්තරා උපභව්වපරිනිබ්බායීහි උද්ධංසොතතො ව
අධිමත්තතානධිමත්තතා. තෙ එව හි අසඬබාරසසඬබාරපරිනිබ්බායිතොති. තතො
මහන්තතරෙති වචනං තිණකට්ඨකාපනසමත්ථපජ්ජටිකාදස්සනත්ථං, න අධිමත්ත
නාධිමත්තදස්සනත්ථන්ති.

නො චස්ස නො ව මෙ සියාති අවිජ්ජාසඬබාරාදිකං හෙතුපඤ්චකං නො ව අස්ස,
විඤ්ඤාණාදිකං ඉදං ඵලපඤ්චකං චත්තමානං නො ව මෙ සියාති අත්ථො. තෙන
අතීතභවසංසිද්ධිතො දුක්ඛසමුදයතො ඉමස්ස දුක්ඛස්ස පචත්තිදස්සනතො
පච්චයසමුදයට්ඨෙන බන්ධානං උදයදස්සනපටිපත්ති චුත්තා භොති. න භවිස්සති, න
මෙ භවිස්සතීති යදි එතරහි හෙතුපඤ්චකං න භවිස්සති, අනාගතෙ ඵලපඤ්චකං න

මෙ හවිස්සනීති අත්ථො. එතෙන පච්චයනිරොධට්ඨෙයන වයදස්සනපටිපත්ති චුත්තා හොති, එතරහි අනාගතෙ ච අත්තත්තනියනිවාරණවසෙන සුඤ්ඤතාපටිපත්ති වා චතුහිපි චුත්තා. යදත්ථීති යං අත්ථී. භූතන්ති සසභාවං නිබ්බත්තං වා යථාදිට්ඨඋදයබ්බයං යථාදිට්ඨසුඤ්ඤතං වා ඛන්ධපඤ්චකං පරිකප්පිතඉත්ථිපුරිසසත්තාදිභාවරහිතං නාමරූපමත්තන්ති අත්ථො. විචට්ටානුපස්සනාය විචට්ටමානසො තං භූතං පජ්ඣාමීති උපෙක්ඛං පටිලභති, සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාඤාණෙන උපෙක්ඛකො හොතීති චුත්තං හොති.

හවෙ න රජ්ජති, සම්භවෙ න රජ්ජතීති අවිසිට්ඨෙ විසිට්ඨෙ ච හවෙ න රජ්ජතීති කෙච්චි වදන්ති. පච්චුප්පන්තො පන හවො භවො, අනාගතො ජාතියා ගහණෙන ගහිතො සම්භවොති වෙදිතබ්බො. අථ වා භවොති භූතමෙව චුච්චති, සම්භවො තදාභාරො, තස්මිං ද්වයෙ න රජ්ජතීති සෙක්ඛපටිපත්තිං දස්සෙති. භූතෙ හි සසම්භවෙ ච විරාගො සෙක්ඛපටිපත්ති. යථාහ “භූතමිදන්ති, හන්තෙ, යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති, භූතමිදන්ති යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය දිස්වා භූතස්ස නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්තො හොති. තදාභාරසම්භවන්ති යථාභූතං...පෙ.... දිස්වා තදාභාරසම්භවස්ස නිබ්බිදාය...පෙ.... පටිපන්තො හොති. තදාභාරනිරොධාය යං භූතං, තං නිරොධධම්මන්ති යථාභූතං...පෙ.... දිස්වා නිරොධධම්මස්ස නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්තො හොති. එවං ඛො, හන්තෙ, සෙක්ඛො හොතී”ති (සං. නි. 2.31). අටුත්තරීති අථ එවං අරජ්ජමානො උත්තරි සත්තං පදං නිබ්බානං අනුක්කමෙන මග්ගපඤ්ඤාය සම්මා පස්සති, තඤ්ච බ්වස්ස පදං න සබ්බෙන සබ්බං සච්ඡිකතං චතුත්ථමග්ගෙනෙව සච්ඡිකාතබ්බස්ස තස්ස තෙන අසච්ඡිකතත්තා.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

63. කස්සචි කිලෙසස්ස අවික්ඛම්භිතත්තා කස්සචි කථඤ්චි අවිමුත්තො කාමභවො අප්ඤ්ඤාත්තග්ගහණස්ස විසෙසපච්චයොති අප්ඤ්ඤාත්තං නාම. තත්ථ ඛන්ධනං අප්ඤ්ඤාත්තසංයොජනං, තෙන සම්පයුත්තො අප්ඤ්ඤාත්තසංයොජනො.

83. කාරණෙන විනා පචත්තහිතවිත්තො අකාරණවච්ඡලො. අනාගතමිපි පයොජනං අපෙක්ඛමානො පුරිමග්ගහිතං තං කතං උපාදාය කතඤ්ඤු එව නාම හොති, න පුබ්බකාරීති ආහ “කරිස්සති මෙ”තිආදි. තමොජ්ජාතිපරායණො පුඤ්ඤඵලං අනුපජීවන්තො එව පුඤ්ඤානි කරොතීති “පුබ්බකාරී”ති චුත්තො. “ඉණං දෙමී”ති සඤ්ඤං කරොතීති එවංසඤ්ඤං අකරොන්තොපි කරොන්තො විය හොතීති අත්ථො.

86. අච්ඡමංසං ලභිත්වා සුකරමංසන්ති න කුක්කුච්චායතීති අච්ඡමංසන්ති ජානන්තොපි සුකරමංසන්ති න කුක්කුච්චායති, මද්දිත්වා චිතික්කමතීති චුත්තං හොති.

90. තිත්තොති නිට්ඨිතකිච්චතාය නිරුප්පුක්කො.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

91. සෙසසංවරහෙදෙනාති මනොසංවරහෙදෙන, සතිසංවරාදිහෙදෙන වා.
අකුසලසීලසමන්තාගමෙනාති “කතමෙ ව ටපති අකුසලා සීලා? අකුසලං
කායකම්මං අකුසලං වචිකම්මං පාපකො ආඪීවො”ති වුත්තෙහි සමන්තාගමෙන.
තස්ස හි...පෙ.... එවං සාසඬිකසමාවාරො හොතීති එවං සාසඬිකො සමාවාරො
හොතීති අත්ථො.

94. සමානවිසයානං පුග්ගලානං විසෙසදස්සනවසෙන “කායසක්ඛි”තිආදිකං
වුත්තං.

107. සමාධි වා ආදීති ලොකුත්තරධම්මා හි පරමත්ථතො සාසනන්ති තදත්ථො
පාදකසමාධි තස්ස ආදි වුත්තො, තදාසන්නත්තා විපස්සනා, තස්ස මූලෙකදෙසත්තා
මග්ගො.

108. උච්ඡඬිගො විය උච්ඡඬිගපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බොති
උච්ඡඬිගසදිසපඤ්ඤායාය එව පඤ්ඤො විය පුග්ගලොපි උච්ඡඬිගො විය හොති, තස්මිං
ධම්මානං අවිරට්ඨානතොති අධිප්පායෙන වුත්තං. වක්ඛති හි
“උච්ඡඬිගසදිසපඤ්ඤොතිඅත්ථො”ති.

109. යථා ව උච්ඡඬිගසදිසා පඤ්ඤො, එවං නික්කුජ්ජකුම්භසදිසා පඤ්ඤො එවාති
දට්ඨබ්බො, තත්ථ ධම්මානං අනවට්ඨානතො.

113. චිරට්ඨානතො චිරට්ඨානතො ව පාසාණලෙඛසදිසා පරාපරාධනිබ්බත්තා
කොධලෙඛා යස්ස සො පාසාණලෙඛප්පමසමන්තාගතො පාසාණලෙඛපමොති
වුත්තො, එවං ඉතරෙපි.

118. සුතාදිවත්ථුරහිතො තුව්ඡමානො නලො වියාති “නලො”ති වුව්චති, සො
උග්ගතො නලො එතස්සාති උත්තලො.

122. “සීලකථා ව නො භවිස්සති”ති එත්ථ වුත්තං සීලකථාභවනං
පට්ඨමාරම්භොපි දුස්සීලෙන සහ න හොතීති දස්සෙන්නො ආහ නෙව සීලකථා
හොතී”ති.

123. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං අනුග්ගහෙතබ්බෙ පඤ්ඤාය සොධෙතබ්බෙ
ව වඩ්ඨෙතබ්බෙ ව අධිකසීලං නිස්සාය උප්පන්නපඤ්ඤාය අනුග්ගණ්හාති නාමාති
අත්ථො.

124. ගුප්තකූපො විය දුස්සීලාන්ති එතෙන දුස්සීලාස්ස ගුප්තසදිසත්තමෙව දස්සෙති.

130. නො ව සම්මා පඤ්ඤපෙතුං සක්කොන්තිති යෙභුයොන න සක්කොන්තිති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං, උප්පන්නෙ තථාගතෙ තස්මිං අනාදරියං කත්වා සමාපත්තිං උප්පාදෙතුං වායමන්තස්ස අසමත්ථභාවං වා. තිත්ථියා වා පුරණාදයො අධිප්පෙතා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

133. පරෙන කතං දුස්සීලාං ආණත්තියා අත්තනා ව පයොගෙන කතන්ති ආණත්තියා පාපස්ස දායාදො “තතො උපඨස්ස දායාදො”ති වුත්තො.

145. අයන්ති “තෙසු පයමො”තිආදිකං නයං වදති.

148. දෙසනාය ධම්මානං ඤාණස්ස ආපාඨභාවසම්පාදනං ඤාණුග්ඝාටනං. සහ උදාහට්ඨෙලායාති උදාහට්ඨෙලාය සද්ධිං තස්මිං කාලෙ අනතික්කන්තෙ එවාති අත්ථො.

152. තන්ති අනන්තරවචනං වදති. “කතමො ලොකො”ති වුත්තෙ “පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා”ති මහන්තං අත්ථං සඨගහිත්වා ඨිතවචනං අත්ථයුත්තං. ලුප්ථති ලොකොති කාරණයුත්තං.

156. සහිතාසහිතස්සාති සහිතාසහිතෙති අත්ථො, සහිතාසහිතස්ස පරිච්ඡින්නදනෙති වා. ද්වෙයෙවාති දුතියවතුත්ථායෙව. දෙසකසාවකසම්පත්තියා බොධෙතුං සමත්ථතාය සභාවධම්මකථිකා, සච්චධම්මකථිකාති අත්ථො.

157. කුසලධම්මෙහි චිත්තස්ස වාසනාභාවනා වාසධුරං. අයං පාපපුග්ගලොති චතුත්ථො වුත්තො, න පයමො. පයමො හි අවිසංවාදෙතුකාමො චෙරඤ්ජබ්‍රාහ්මණසදිසො අධිප්පෙතොති.

159. පුග්ගලෙපි අරියානං අභික්කමනාදිසදිසතාති පුග්ගලෙ අභික්කමනාදිනං අරියානං අභික්කමනාදිසදිසතාති අත්ථො, අරියානං අභික්කමනාදිනා පුග්ගලස්ස සදිසතාති වා සදිසාභික්කමනාදිතාති අත්ථො.

166. දුස්සීලං “දුස්සීලො”ති වදන්තො භූතං භාසති නාම. පාණාතිපාතෙන දුස්සීලං අදින්නාදාතෙන දුස්සීලොති අවත්වා පාණාතිපාතෙනෙවාති වදන්තො තථ්ථං භාසති නාම. යමිදං “කාලෙනා”ති වුත්තං, තත්‍ර තස්මිං වචනෙ, යො “කාලෙන භණ්ති”ති වුත්තො, සො කිදිසොති දස්සන්තං “කාලඤ්ඤ

හොති” තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙන්තො “යමිදං කාලෙනාති වුත්තං, තත්ත යො පුග්ගලො” තිආදිමාහ.

168. ආගමනවිපත්ති නාම කම්මං, පුබ්බුප්පන්තපච්චයවිපත්ති සුක්කසොණිකං. පචත්තෙ, පචත්තස්ස වා පච්චයා පචත්තපච්චයා, ආහාරාදයො. ජොතෙතීති ජොති, ආලොකො. කුලසම්පත්තියාදීහි ජොතමානො ච ජොති වියාති ජොති.

173. පභිනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණාපි යෙහි කිලෙසෙහි විමුත්තො අවිමුත්තො ච, තෙසං දස්සනවසෙන විමුත්තිදස්සනමෙව හොතීති ආහ “විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනං එකුනවිසතිවිධං පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණ” තීති.

174. යානි කානිචි තත්තාවුතානන්ති තත්තාවුතානං වත්ථානං යානි කානිචි වත්ථානීති වුත්තං හොති. සායං තතියං අස්සාති සායතනියො. අනුයුඤ්ජනං අනුයොගො. තං අනුයුත්තොති උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං, භාවනපුංසකං වා.

178. තත්ථ සික්ඛනභාවෙනාති සික්ඛාය සාජීවෙ ච සික්ඛනභාවෙන. සික්ඛං පරිපූරෙන්තොති සීලසංවරං පරිපූරෙන්තො. සාජීවඤ්ඤ අචිතික්කමන්තොති “නාමකායො පදකායො නිරුත්තිකායො ඛයඤ්ජනකායො” ති වුත්තං සික්ඛාපදං භගවතො වචනං අචිතික්කමන්තො හුත්වාති අත්ථො. ඉදමෙව ච ද්වයං “සික්ඛන” තීති වුත්තං. තත්ථ සාජීවානතික්කමො සික්ඛාපාරිපූරියා පච්චයො. තතො හි යාව මග්ගා සංවරපාරිපූරී හොතීති. විනාසනභාවතොති හිංසනභාවතො. හලිද්දිරාගො විය න ථීරකථො හොතීති එත්ථ කථාය අට්ඨිතභාවෙන හලිද්දිරාගසදිසතා වෙදිතබ්බා, න පුග්ගලස්ස.

179. දාරුමාසකොති යෙ වොහාරං ගච්ඡන්තීති ඉති-සද්දෙන එවංපකාරෙ දස්සෙති. අඤ්ඤං දස්සෙත්වා අඤ්ඤස්ස පරිවත්තනන්ති දසග්ගනකං වත්ථයුගං දස්සෙත්වා තස්ස අජානන්තස්ස පඤ්චග්ගනකස්ස දානං.

181. අචිකිණ්ණසුඛන්ති රූපාදීසු සුභාදිපරිකප්පනවසෙන අවිසට්ඨං.

187. ඛන්ධධම්මෙසු අනිච්චාදිවසෙන පචත්තා විපස්සනා මග්ගඵලලාභෙන පටිලද්ධා නාම හොති තදලාභෙන අනවට්ඨානතොති මග්ගඵලලාභී එව “අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාලාභී” ති වුත්තො, මග්ගඵලඤ්ඤාණමෙව ච අධිකපඤ්ඤාභාවතො චතුසච්චධම්මෙ සබ්බධම්මස්ස වරෙ නිබ්බානෙ එව වා විසිට්ඨදස්සනභාවතො ච අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති දට්ඨබ්බා.

189. සුතෙන අනුපපන්නොති යථාසුතෙන වා අත්ථෙත වා න සමන්තාගතොති අත්ථො.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

191. පට්ඨපඤ්චකෙ උද්දෙසෙනෙව පුග්ගලවිභාගො විඤ්ඤායනීති යථා තෙසු පටිපජ්ජිතබ්බං, තාය පටිපත්තියා තෙ විභජන්තො “තත්‍ර ය්වාය”න්තිආදිමාහ. ආරම්භසද්දොති ආරම්භකිරියාවාචකො සද්දොති අත්ථො. එලුප්පත්තියා මග්ගකිච්චං නිට්ඨිතං හොතිති “මග්ගකිච්චවසෙන ඵලමෙව වුත්ත”න්ති ආහ. ආයාචනසාධුති න පසංසනාදිසාධුති අත්ථො.

192. ආදිතො ධෙය්‍යං යපෙනබ්බං ආධෙය්‍යං, දස්සනසවනපට්චවනදානවසෙන මුඛෙන විය පවත්තං ගහණං මුඛන්ති දට්ඨබ්බං. තං මුඛං ආධෙය්‍යං, ගහණත්ථං පකතිමුඛමෙව වා ආධෙය්‍යං යස්ස සො ආධෙය්‍යමුඛො, අව්චාරෙත්වා ආදිකථාය එව යපිතගහණොති වුත්තං හොති.

194. රජග්ගස්මිත්ති රජග්ගහාවෙ.

199. ගවා ඛීරං අග්ගමක්ඛායනීති න එවං සම්බන්ධො, උප්පත්තිතො පන පඤ්ච ගොරසෙ දස්සෙත්වා තෙසු සජ්ජිමණ්ඩස්ස අග්ගහාවදස්සනත්ථං “ගවා ඛීර”න්තිආදි වුත්තං. තෙනාහ “ගාවිතො ඛීරං නාම හොති”තිආදි.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

202. ඡක්කෙ එකන්තතො පාකටා සම්මාසම්බුද්ධාදයො තෙ යථාවුත්තගුණා පුග්ගලාති දස්සෙත්තො “සම්මාසම්බුද්ධො තෙන දට්ඨබ්බො”තිආදිමාහ. තත්ථ තෙනාති සාමං සච්චාභිසමයො තත්ථ ව සබ්බඤ්ඤුතප්පත්තිබලෙසු ව වසිභාවප්පත්තීති එතෙන සබ්බෙන සමුදිතෙන. “සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ්ණනා”ති පන වුත්තෙ සබ්බමිදං සඬගහිතං හොති සාමං සච්චාභිසමයෙන බලෙසු ව වසිභාවප්පත්තියා ව විනා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ්ණස්ස අභාවා, තස්මා අට්ඨකථාය “සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ්ණනා”ති එත්තකමෙව වුත්තං. තත්ථ අනාවරියකෙන අත්තනා උප්පාදිතෙනාති වචනෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ්ණස්ස සාවරියකත්තං පරතො උප්පත්තිඤ්ච පටිසෙධෙති, න සාවරියකං පරෙහි උප්පාදිතඤ්ච සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණ්ණං. න හි තං තාදිසං නිවාරෙතබ්බං අත්ථිති.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

203. සද්ධා නාම සාධුලද්ධිකාති උම්මුප්පතීති එතෙන කුසලෙසු ධම්මෙසු අන්තොගධා, බොධිපක්ඛියධම්මෙසු වා අධිමොක්ඛභූතා සද්ධා සාධුති උම්මුප්පමානං කුසලං දස්සෙති, එවං හිරියාදීසු ව. කුසලෙසු ධම්මෙසුති එත්ථ

භූමිමනිද්දෙසො තදන්තොගධතාය තදුපකාරතාය වා වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච
 උම්මුජ්ජති සාහු සද්ධා කුසලෙසු ධම්මෙසුතිආදිනා සද්ධාදිනං උම්මුජ්ජනපඤ්ඤාය
 සද්ධාදිනං උජ්ජත්තිං දස්සෙති. තෙනෙව “තස්ස සා සද්ධා නෙව තිට්ඨති”තිආදි
 වුත්තං. “සාහු සද්ධා කුසලෙසු ධම්මෙසු”ති වා උම්මුජ්ජනස්ස උපකාරකං
 ආනිසංසදස්සනං වත්වා “උම්මුජ්ජති”ති එතෙන සද්ධාසඬ්ඛාතමෙව උම්මුජ්ජනං
 දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. වඬ්ඛවාරෙති රජකානං බාරපරිසාවනෙ.
 එකකම්මනිබ්බත්තා පටිසන්ධිභවඬ්ගවුතිසන්තති එකො චිත්තවාරොති වුතිතො
 අනන්තරො යථාගහිතො දුතියො හොතිති ආහ “දුතියචිත්තවාරොනා”ති.
 උම්මුජ්ජිත්වා ධීතාදයො චත්තාරො තාය තාය ජාතියා අරහත්තං අසච්ඡිකරොත්තා
 අනෙකෙ පුග්ගලා වෙදිතබ්බො, සච්ඡිකරොත්තො පන එකොපි පුබ්බභාගෙ
 තතිසපුග්ගලාදිභාවං ආපජ්ජිත්වා අන්තෙ සත්තමපුග්ගලො හොතිති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

209. පඤ්චන්තං ඉධ නිට්ඨා, පඤ්චන්තං ඉධ විභාය නිට්ඨාති එත්ථ යෙ
 සොතාපන්නාදයො රූපාරූපභවෙ උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙ ඉධ විභාය
 නිට්ඨාපක්ඛං භජමානාපි අජ්ඣත්තසංයොජනානං අසමුච්ඡින්නන්තා
 පුපුජ්ජනසාධාරණෙ ච යානෙ උපපත්තියා න ගහිතා.
 අසාධාරණට්ඨානුජ්ජත්තිවසෙන පන අන්තරාපරිනිබ්බායිආදයො එව “ඉධ විභාය
 නිට්ඨා”ති වුත්තාති වෙදිතබ්බාති.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපකරණ-මූලට්ඨකා සමත්තා.

කථාවත්ථුපකරණ-මූලට්ඨකා

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

කථානං වත්ථුභාවතොති කථාසමුදායස්ස පකරණස්ස අත්තනො එකදෙසානං
 ඔකාසභාවං වදති. සමුදායෙ හි එකදෙසා අන්තොගධාති. යෙන පකාරෙන
 සඬ්ඛෙපෙන අදෙසයි, තං දස්සෙන්තො “මාතිකායපනෙනෙව යපිතස්සා”ති ආහ.

නිදානකථාවණ්ණනා

අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායිති පරිනිබ්බානමෙව පරිනිබ්බානස්ස
 පරිනිබ්බානන්තරතො විසෙසනත්ථං කරණභාවෙන වුත්තං. යාය වා
 නිබ්බානධාතුයා අධිගතාය පච්ඡිමචිත්තං අජ්ජපට්ඨිකං ජාතං, සා තස්ස
 අජ්ජපට්ඨිවූපසමස්ස කරණභාවෙන වුත්තාති. දුබ්බලපක්ඛන්ති න කාළාසොකං

විය බලවත්තම, අප බො එකමණ්ඩලිකත්ති වදන්ති.

ධම්මවාදීඅධම්මවාදීවිසෙසජනනසමත්ථාය පන පඤ්ඤාය අභාවතො දුබ්බලතා වුත්තා. තෙසංයෙව්නි බාහුලියානමෙව, බහුස්සුතිකාතිපි නාමං. භින්නකාති මූලසඬගිතිතො මූලනිකායතො වා භින්නා, ලද්ධියා සුත්තන්තෙහි ලිඬගාකප්පෙහි ව විසදිසභාවං ගතාති අත්ථො.

මූලසඬගහන්ති පඤ්චසතිකසඬගිතිං. අඤ්ඤත්‍ර සඬගහිතාතිආදීසු දීසාදීසු අඤ්ඤත්‍ර සඬගහිතතො සුත්තන්තරාසිතො තං තං සුත්තං නික්කඩ්ඪිත්වා අඤ්ඤත්‍ර අකරිංසුති වුත්තං හොති. සඬගහිතතො වා අඤ්ඤත්‍ර අසඬගහිතං සුත්තං අඤ්ඤත්‍ර කත්ථවි අකරිංසු, අඤ්ඤං වා අකරිංසුති අත්ථො. අත්ථං ධම්මඤ්චාති පාළියා අත්ථං පාළිඤ්ච. විනයෙ නිකායෙසු ව පඤ්චසුති විනයෙ ව අවසෙසපඤ්චනිකායෙසු ව.

“ද්වෙපානන්ද, වෙදනා වුත්තා මයා පරියායෙනා”තිආදි (ම. නි. 2.89) පරියායදෙසිතං. උපෙක්ඛාවෙදනා හි සන්තස්මිං පණිතෙ සුබෙ වුත්තා භගවතාති අයඤ්ඤෙන්ථ පරියායො. “තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුබා දුක්ඛා උපෙක්ඛා වෙදනා”තිආදි (සං. නි. 4.249-251) නිජ්පරියායදෙසිතං. වෙදනාසභාවො හි තිව්ධොති අයමෙන්ථ නිජ්පරියායතා. “සුබාපි වෙදනා අනිච්චා සඬබ්බතා”තිආදි (දී. නි. 2.123) නීතත්ථං. “යං කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛං”න්තිආදි (සං. නි. 2.32) නෙය්‍යත්ථං. “තිහි, භික්ඛවෙ, යානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ව මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ව තාවතිංසෙ”තිආදිකං (අ. නි. 9.21) අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං ගහෙන්වා අඤ්ඤං අත්ථං යපයිංසු. “නත්ථි දෙවෙසු බ්‍රහ්මචරියවාසො”තිආදිකං (කථා. 270) සුත්තඤ්ච අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං අත්ථඤ්ච අඤ්ඤං යපයිංසුති එවමෙන්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. “අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො”තිආදි (පු. ප. මාතිකා 4.24) බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය සණ්භසුබ්බං සුඤ්ඤතාදිඅත්ථං බහුං විනාසයුං.

විනයගම්භිරන්ති විනයෙ ගම්භිරඤ්ච එකදෙසං ඡඩ්ඛෙන්වාති අත්ථො. කිලෙසවිනයෙන වා ගම්භිරං එකදෙසං සුත්තං ඡඩ්ඛෙන්වාති අත්ථො. පතිරූපන්ති අත්තතො අධිජ්ජායානුරූපං සුත්තං, සුත්තපතිරූපකං වා අසුත්තං. එකච්චෙ අට්ඨකථාකණ්ඩමෙව විස්සජ්ජිංසු, එකච්චෙ සකලං අභිධම්මපිටකන්ති ආහ “අත්ථුද්ධාරං අභිධම්මං ඡජ්ජකරණං”න්ති. කථාවත්ථුස්ස සවිවාදන්තෙපි අවිවාදානි ඡජ්ජකරණානි පටිතබ්බානි සිද්ධං, තානි නජ්ජවත්තන්තිහි හි දස්සනත්ථං. “ඡජ්ජකරණං”න්ති වුත්තන්ති. තතියසඬගිතිතො වා පුබ්බෙ පවත්තමානානං වසෙන “ඡජ්ජකරණං”න්ති වුත්තං. අඤ්ඤානීති අඤ්ඤානි අභිධම්මපකරණාදීති. නාමන්ති යං බුද්ධාදිපටිසංයුත්තං න හොති මඤ්ජුසිරිතිආදිකං, තං නිකායනාමං. ලිඬගන්ති නිවාසනපාරුපනාදිවිසෙසකතං සණ්ධානවිසෙසං. සික්කාදිකං පරික්ඛාරං. ආකප්පො යානාදීසු අඬගට්ඨපනවිසෙසො දට්ඨබ්බො. කරණන්ති විවරසිබ්බනාදිකිච්චවිසෙසො.

සඬකන්තිකස්සපිකෙන නිකායෙන වාදෙන වා භින්නා සඬකන්තිකාති අත්ථො. සඬකන්තිකානං හෙදා සුත්තවාදී අනුපුබ්බෙන භිජ්ජට්ඨි භිජ්ජිංසුති අත්ථො. භින්නවාදෙනාති භින්නා වාදා එතස්මිත්ති භින්නවාදො, තෙන අභින්නෙන ථෙරවාදෙන සහ අට්ඨාරස භොන්තිති වුත්තං භොති. භින්නවාදෙනාති වා භින්නාය ලද්ධියා අට්ඨාරස භොන්ති, තෙ සබ්බෙපි සහාති අත්ථො. ථෙරවාදානමුත්තමොති එත්ථ ථෙර-ඉති අවිහත්තිකො නිද්දෙසො. ථෙරානං අයන්ති ථෙරො. කො සො? වාදො. ථෙරො වාදානමුත්තමොති අයමෙත්ථ අත්ථො.

උප්පන්නෙ වාදෙ සන්ධාය “පරප්පවාදමට්ඨන”න්ති ආහ. ආයතිං උප්පජ්ජනකවාදානං පටිසෙධනලක්ඛණභාවතො “ආයතිලක්ඛණ”න්ති වුත්තං.

නිදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගො

1. පුග්ගලකථා

1. සුද්ධසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනිකවණ්ණනා

1. මායාය අමණිආදයො මණිආදිආකාරෙන දිස්සමානා “මායා”ති වුත්තා. අභූතෙන මණිඋදකාදිආකාරෙන ගස්භමානා මායාමරිච්ආදයො අභූතඤ්ඤෙය්‍යාකාරත්තා අසච්චිකට්ඨො. යො තථා න භොති, සො සච්චිකට්ඨොති දස්සෙන්නො ආහ “මායා...පෙ.... භූතත්ථො”ති. අනුස්සවාදිවසෙන ගස්භමානො තථාපි භොති අඤ්ඤාපීති තාදිසො ඤෙය්‍යො න පරමත්ථො, අත්තපච්චක්ඛො පන පරමත්ථොති දස්සෙන්නො ආහ “අනුස්සවා...පෙ.... උත්තමත්ථො”ති.

ජලවාදස්සාති අත්ථිති වචනසාමඤ්ඤෙන අත්ථිති වුත්තෙහි රූපාදීහි සාමඤ්ඤවචනස්සාති අධිජ්ජායො. “සො සච්චි...පෙ.... ලද්ධිං ගහෙත්වා ආමන්තාති පටිජානාති”ති වචනතො පන “ජලවාදස්සා”ති න සක්කා වත්තුං. න භි ලද්ධි ජලන්ති. ඔකාසං අදදමානොති පතිට්ඨං පච්ඡන්දන්තො. යදි සච්චිකට්ඨොන උපලබ්භති, රූපාදයො විය උපලබ්භෙය්‍ය, තථා අනුපලබ්භනීයතො න තව වාදො තිට්ඨතීති නිවත්තෙන්නොති අධිජ්ජායො. තං සන්ධායාති “යො සච්චිකට්ඨො”ති එත්ථ වුත්තො යො සච්චිකට්ඨො, සො සප්පච්චියාදිභාවෙන දීපිතො “රූපඤ්ඤව උපලබ්භති”තිආදීසු ආගතො ධම්මජ්ජපහෙදොති දස්සෙති.

“තෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන”ති වත්වා “තෙනාකාරොන”ති වදනො අයමධිජ්ජායො – සච්චිකට්ඨපරමත්ථාකාරෙන උපලබ්භමානං සච්චිකට්ඨපරමත්ථොන උපලබ්භමානං නාම භොතිති. අඤ්ඤා තතොති තස්ස තෙනාකාරොනාති වත්තබ්බං සියා. කො පනෙතිස්සා පුරිමපුච්ඡාය ව විසෙසොති?

පුරිමප්‍රවීණය සත්තපඤ්ඤාසව්ධො ධම්මප්පහෙදො යථා භූතෙන සභාවත්ථෙත
 උපලබ්භති, එවං පුග්ගලො උපලබ්භතීති වුත්තං. ඉධ පන භූතසභාවත්ථෙත
 උපලබ්භමානො සො ධම්මප්පහෙදො යෙන රුප්පනාදිසප්පච්චයාදිආකාරෙන
 උපලබ්භති, කිං තෙනාකාරෙන පුග්ගලොපි උපලබ්භතීති එස විසෙසො. යථා පන
 රූපං විය භූතසභාවත්ථෙත උපලබ්භමානා වෙදනා න රුප්පනාකාරෙන උපලබ්භති,
 එවං ධම්මප්පහෙදො විය භූතසභාවත්ථෙත උපලබ්භමානො පුග්ගලො න
 රුප්පනාදිසප්පච්චයාදිආකාරෙන උපලබ්භතීති සක්කා පරවාදිනා වත්තුන්ති
 අවාදනීයං එතං සියා. අවජානනඤ්ච තස්ස යුත්තන්ති නිග්ගහො ව න කාතබ්බො.
 ධම්මප්පහෙදතො පන අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අසිද්ධත්තා
 ධම්මප්පහෙදාකාරෙනෙව වොදෙති. අවජානනෙනෙව නිග්ගහං දස්සෙති.
 අනුජානනාවජානනපක්ඛා සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි පටිඤ්ඤාපටික්ඛෙපපක්ඛා
 අනුලොමපටිලොමපක්ඛා පයමද්වුතියනයාති අයමෙනෙසං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

“තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ”ති වදන්තො වත්තබ්බස්ස අවචනෙ දොසං
 පාපෙතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන “නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.
 “එවමෙතං නිග්ගහස්ස ව අනුලොමපටිලොමතො වතුන්තං පාපනාරොපනඤ්ච
 වුත්තත්තා උපලබ්භතීතිආදිකං අනුලොමපඤ්චකං නාමා”ති වුත්තං,
 අනුලොමපටිලොමතො පන ද්විති යපනාහි සහ සත්තකෙන භවිතබ්බං, තංවජ්ජනෙ
 වා කාරණං වත්තබ්බං. යං පන වක්ඛති “යපනා නාම පරවාදිපක්ඛස්ස යපනතො
 ‘අයං තව දොසො’ති දස්සෙතුං යපනමත්තමෙව හොති, න නිග්ගහස්ස වා
 පටිකම්මස්ස වා පාකටභාවකරණ”න්ති (කථා. අට්ඨ. 2). තෙනාධිප්පායෙන ඉධාපි
 යපනාද්වයං වජ්ජෙති. යථා පන තත්ථ පටිකම්මපඤ්චකභාවං අවත්වා
 පටිකම්මවතුක්කභාවං වක්ඛති, එවමිධාපි නිග්ගහවතුක්කභාවො වත්තබ්බො සියා.
 සුද්ධිකනිග්ගහස්ස පන නිග්ගහප්පධානත්තා උද්දෙසභාවෙන වුත්තො නිග්ගහොව
 විසුං වුත්තොති දට්ඨබ්බො. යෙ පන “අයථාභූතනිග්ගහත්තා තත්ථ පටිකම්මං විසුං
 න වුත්ත”න්ති වදන්ති, තෙසං දුතියෙ වාදමුඛෙ නිග්ගහවතුක්කභාවො
 පටිකම්මපඤ්චකභාවො ව ආපජ්ජති.

2. අත්තනා අධිප්පෙතං සච්චිකට්ඨමෙවාති සම්මුතිසච්චං සන්ධායාති
 අධිප්පායො. වක්ඛති හි “සුද්ධසම්මුතිසච්චං වා පරමත්ථමිස්සකං වා සම්මුතිසච්චං
 සන්ධාය ‘යො සච්චිකට්ඨො’ති පුන අනුයොගො පරවාදිස්සා”ති (කථා. අට්ඨ. 6).
 තත්ථ යදි පරවාදිනා අත්තනා අධිප්පෙතසච්චිකට්ඨො සම්මුතිසච්චං,
 සම්මුතිසච්චාකාරෙන පුග්ගලො උපලබ්භතීති වදන්තෙන සමානලද්ධිකො
 නප්පටිසෙධිතබ්බො, කථා එවායං නාරහිතබ්බො. අථ සකවාදිනා අත්තනා ව
 අධිප්පෙතසච්චිකට්ඨංයෙව සන්ධාය පරවාදි “යො සච්චිකට්ඨො”තිආදිමාහාති
 අයමත්ථො. සකවාදිනා සම්මුතිසච්චංයෙව සච්චිකට්ඨොති අධිප්පෙතන්ති ආපජ්ජති.
 යදි උභයං අධිප්පෙතං, පුන “සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චාති වා එකතො කත්වාපි
 එවමාහා”ති න වත්තබ්බං සියාති. යදි ව ද්වෙපි සච්චාති සච්චිකට්ඨපරමත්ථා,
 සච්චිකට්ඨෙකදෙසෙන උපලද්ධිං ඉච්ඡන්තෙන “පුග්ගලො උපලබ්භති
 සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතා”තිආදි අනුයොගො න කාතබ්බො, න ව

සවිච්ඡිකට්ඨයෙකදෙසෙන අනුයොගො යුත්තො. න හි වෙදගිතාකාරෙන උපලබ්භමානා වෙදනා රුප්පනාකාරෙන උපලබ්භතීති අනුයුක්ඡිතබ්බො, න ච පරවාදී රුප්පනාදිසභාවං පුග්ගලං ඉච්ඡති, අථ බො සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථමෙවාති. පරමත්ථසච්චතො අක්ඛන්දස්මිං සවිච්ඡිකට්ඨයෙ විජ්ජමානෙ නාස්ස පරමත්ථසච්චතා අනුයුක්ඡිතබ්බො. අසවිච්ඡිකට්ඨයෙ සවිච්ඡිකට්ඨවොහාරං ආරොපෙත්වා තං සන්ධාය පුච්ඡතීති වදන්තානං වොහරිතසවිච්ඡිකට්ඨස්ස අත්තනා අධිජ්ජෙනසවිච්ඡිකට්ඨතා න යුත්තා. වොහරිතපරමත්ථසවිච්ඡිකට්ඨානක්ඛ්ඨ ද්විත්තං සවිච්ඡිකට්ඨභාවෙ චුත්තන යොව දොසො. සම්මුතිසච්චාකාරෙන උපලබ්භමානක්ඛ්ඨ භූතසභාවත්ථෙත උපලබ්භෙය්‍ය වා න වා. යදි භූතසභාවත්ථෙත උපලබ්භති, පුග්ගලොපි උපලබ්භති සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙතාති අනුජානන්තො නානුයුක්ඡිතබ්බො. අථ න භූතසභාවත්ථෙත, තංවිනිමුත්තො සම්මුතිසච්චස්ස සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථාකාරො න වත්තබ්බො අසිද්ධන්තා. වක්ඛති ච “යථා රූපාදයො පච්චත්තලක්ඛණසාමක්ඛ්ඨලක්ඛණවසෙන අත්ථි, න එවං පුග්ගලො”ති. තස්මා මග්ගිතබ්බො එත්ථ අධිජ්ජායො.

ද්විත්තං සච්චානන්ති එත්ථ සච්චද්වයාකාරෙන අනුපලබ්භනීයතො අනුක්ඛන්දෙය්‍යමෙතං සියා, න වා කික්ඛි වත්තබ්බං. යථා හි එකදෙසෙන පරමත්ථාකාරෙන අනුපලබ්භනීයතා අනුජානනස්ස න කාරණං, එවං එකදෙසෙන සම්මුතියාකාරෙන උපලබ්භනීයතා පටික්ඛෙපස්ස වාති මග්ගිතබ්බො එත්ථාපි අධිජ්ජායො. නුපලබ්භතීති වචනසාමක්ඛ්ඨමත්තන්ති නුපලබ්භතීති ඉදමෙව වචනං අනුක්ඛන්දානං පටික්ඛිත්තක්ඛ්ඨාති එතං ඡලවාදං නිස්සායාති අධිජ්ජායො. යථා උපලබ්භතීති එතස්සෙව අනුජානනපටික්ඛෙපෙහි අහං නිග්ගහෙතබ්බො, එවං නුපලබ්භතීති එතස්සෙව අනුජානනපටික්ඛෙපෙහි ත්වන්ති එවං සම්භවත්තස්ස සාමක්ඛ්ඨෙක අසම්භවත්තස්ස කප්පනං පනෙත්ථ ඡලවාදො භවිතුං අරහති. තෙන නුපලබ්භතීති වචනසාමක්ඛ්ඨමත්තං ඡලවාදස්ස කාරණන්තා “ඡලවාදො”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. වචනසාමක්ඛ්ඨමත්තක්ඛ්ඨ ඡලවාදක්ඛ්ඨ නිස්සායාති වා අත්ථො. යපනා නිග්ගහප්පටිකම්මානං පාකට්ඨාවකරණං න භොතීති ඉදං විචාරෙතබ්බං. න හි පක්ඛට්ඨපනෙන විනා පුරිමං අනුජානිත්වා පච්ඡිමස්ස අවජානනං, පච්ඡිමං වා අවජානන්තස්ස පුරිමානුජානනං මිච්ඡාති සක්කා ආරොපෙතුන්ති.

3. තවාති, පටිජානන්තන්ති ච පච්චත්තෙ සාමිඋපයොගවචනානීති අධිජ්ජායෙන “ත්වංයෙව පටිජානන්තො”ති ආහ.

4-5. වතුහි පාපනාරොපනාහි නිග්ගහස්ස උපනීතත්තාති “දුන්නිග්ගහිතා ච භොම, හක්ඛි”ති ආදිනා තයා මම කතො නිග්ගහො, මයා තව කතො නිග්ගහො විය මිච්ඡාති එවං තෙන අනුලොමපක්ඛ්ඨකෙ වතුහි පාපනාරොපනාහි කතස්ස නිග්ගහස්ස තෙන නියාමෙන දුක්කට්ඨාවස්ස අත්තනා කතනිග්ගහෙන සහ උපනීතත්තා අනිග්ගහභාවස්ස වා උපගමිතත්තාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. එවමෙව තෙන හි යං නිග්ගණ්ඨාසි හක්ඛි...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡාති එතස්ස අනිග්ගහභාවනිග්ගමනස්සෙව නිග්ගමනවතුක්කතා වෙදිතබ්බො.

අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

7-10. “අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්සා”ති වත්වා පුන “පරමත්ථවසෙන පුග්ගලස්ස අභාවනො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්සා”ති වුත්තං. තත්‍රායං පටික්ඛෙපො අත්තනො ලද්ධියා යදි කතො, පරමත්ථතො අඤ්ඤාන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන පුග්ගලො උපලබ්භතීති අයමස්ස ලද්ධීති ආපජ්ජති. තථා ච සති නායං සම්මුතිසච්චවසෙන උපලද්ධිං ඉච්ඡන්තෙන නිග්ගහෙනබ්බො. අථ අත්තනො ලද්ධිං නිග්ගුහිත්වා පරස්ස ලද්ධිවසෙන පටික්ඛිපති, පුරිමපටිඤ්ඤාය අවිරොධිතත්තා න නිග්ගහෙනබ්බො. න හි අත්තනො ච පරස්ස ච ලද්ධිං වදන්තස්ස දොසො ආපජ්ජතීති. අත්තනො පන ලද්ධියා පටිජානිත්වා පරලද්ධියා පටික්ඛිපන්තෙන අත්තනො ලද්ධිං ඡඩ්ඛෙත්වා පරලද්ධි ගහිතා හොතීති නිග්ගහෙනබ්බොති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො සියා.

පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුද්ධසච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඔකාසසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

11. සබ්බත්ථාති සබ්බස්මිං සරිරෙති අයමත්ථොති දස්සෙන්තො ආහ “සරිරං සන්ධායා”ති. තත්ථාති තස්මිං සංඛිත්තපායෙ. යස්මා සරිරං සන්ධාය “සබ්බත්ථ න උපලබ්භතී”ති වුත්තෙ සරිරතො බහි උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති එතෙන න කෙනචි සභාවෙන පුග්ගලො උපලබ්භතීති අයමත්ථො වුත්තො හොති. න හි කෙනචි සභාවෙන උපලබ්භමානස්ස සරිරදඤ්ඤාවිමුත්තො උපලද්ධිඔකාසො අත්ථීති.

3. කාලසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

12. පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලඤ්ඤාති මජ්ඣිමජාතිකාලෙ උපලබ්භමානස්ස තස්සෙව පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලෙසු උපලද්ධිං සන්ධායාති අධිජ්ජායො. සෙසං පඨමනයෙ වුත්තසදිසමෙවාති ඉමෙසු තීසු පඨමෙ “සබ්බත්ථා”ති එතස්මිං නයෙ වුත්තසදිසමෙව, කිං තං? පාඨස්ස සංඛිත්තතාති අත්ථො. ඉධාපි හි යස්මා “සබ්බදා න උපලබ්භතී”ති වුත්තෙ එකදා උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති යොජෙතබ්බන්ති.

4. අවයවසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

13. තතියනගෙ ව යස්මා “සබ්බෙසු න උපලබ්භති”ති වුත්තෙ එකස්මිං උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති යොජෙතබ්බං. තෙනාහ “තාදිසමෙවා”ති.

ඔකාසාදිසච්චිකට්ඨො

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

14. තත්ථ අනුලොමපඤ්චකස්සාතිආදිමිහි අනුලොමපඤ්චකන්ති නිග්ගහපඤ්චකං, පච්චනීකන්ති ච පටිකම්මං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තත්ථ අනුලොමපඤ්චකස්ස “සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති”තිආදිකස්ස අත්ථො “සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති”තිආදිපාළිං සංඛිපිත්වා ආගතෙ සරූපෙන අවුත්තෙ “යස්මා සරීරං සන්ධායා”තිආදිනා (කථා. අට්ඨ. 11) වුත්තනගෙන වෙදිතබ්බො, පච්චනීකස්ස ච “සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති”තිආදිකස්ස පටිකම්මකරණවසෙන වුත්තස්ස අත්ථො පටිකම්මාදිපාළිං සංඛිපිත්වා ආදිමත්තදස්සනෙන ආගතෙ “පුග්ගලො උපලබ්භති”තිආදිමිහි අනුලොමෙ “සබ්බත්ථාති සරීරං සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්සා”තිආදිනා (කථා. අට්ඨ. 11) වුත්තනගෙන වෙදිතබ්බොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. අථ වා තත්ථාති යං ආරද්ධං, තස්මින්ති එවං අත්ථං අග්ගහෙත්වා තත්ථ තෙසු තිසු මුඛෙසුති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අනුලොමපඤ්චකමූලකා චෙත්ථ සබ්බානුලොමපච්චනීකපඤ්චකපාළි අනුලොමපඤ්චකස්ස පාළිති වුත්තා, තථා පච්චනීකානුලොමපඤ්චකපාළි ච පච්චනීකස්ස පාළිති. තං සංඛිපිත්වා පටිකම්මවසෙන ආගතෙ සරූපෙන අවුත්තෙ “පුග්ගලො නුපලබ්භති”තිආදිකෙ පච්චනීකෙ “උපලබ්භති”තිආදිකෙ අනුලොමෙ ච අත්ථො හෙට්ඨා සුද්ධිකසච්චිකට්ඨො වුත්තනගෙනෙව වෙදිතබ්බොති වුත්තං හොති.

සච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා

17-27. රූපාදිහි සද්ධිං සච්චිකට්ඨසංසන්දනන්ති සච්චිකට්ඨස්ස පුග්ගලස්ස රූපාදිහි සද්ධිං සංසන්දනං, සච්චිකට්ඨො වා රූපාදිහි සද්ධිං පුග්ගලස්ස සංසන්දනන්ති අධිජ්ජායො. පුග්ගලො රූපඤ්චාති ච-කාරස්ස සමුච්චයත්ථත්තා යථා රූපන්ති එවං නිදස්සනවසෙන වුත්තො අත්ථො විචාරෙතබ්බො. රූපාදිහි අඤ්ඤො අනඤ්ඤො ච පුග්ගලො න චත්තබ්බොති ලද්ධි සමයො. “අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරන්ති අඛ්‍යාකතමෙතං හගවතා”තිආදිකං (සං. නි. 4.416) සුත්තං. අනුඤ්ඤායමානෙ තදුභයවිරොධො ආපජ්ජතීති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “සමයසුත්තවිරොධං දිස්වා”ති.

ධම්මතොති පාළිතො. “පටිකම්මවතුක්කාදීනි සංඛිත්තානි. පරවාදී...පෙ.... දස්සිතානී” ති වදන්තෙහි පුග්ගලො නුපලබ්භති...පෙ.... ආජානාහි පටිකම්මන්ති එත්ථ ආජානාහි නිග්ගහන්ති පායො දිට්ඨො භවිස්සති. අඤ්ඤත්තං පටිජානාපනත්ථන්ති යථා මයා අඤ්ඤත්තං වත්තබ්බං, තථා ච තයාපි තං වත්තබ්බන්ති අඤ්ඤත්තපටිඤ්ඤාය වොදනත්ථන්ති අත්ථො. සම්මුතිපරමත්ථානං එකත්තනානත්තපඤ්ඤස්ස යපනීයත්තානි අබ්‍යාකතත්තානි අත්ථො. යදි යපනීයත්තා පටික්ඛිපිතබ්බං, පරෙනපි යපනීයත්තා ලද්ධිමෙව නිස්සාය පටික්ඛෙපො කතොති සොපි න නිග්ගහෙතබ්බො සියා. පරො පන පුග්ගලොති කඤ්චි සභාවං ගහෙත්වා තස්ස යපනීයත්තං ඉච්ඡති, සති ච සභාවෙ යපනීයතා න යුත්තානි නිග්ගහෙතබ්බො. සම්මුති පන කොචි සභාවො නත්ථි. තෙනෙවස්ස එකත්තනානත්තපඤ්ඤස්ස යපනීයතං වදන්තො න නිග්ගහෙතබ්බොති සකවාදිනා පටික්ඛෙපො කතොති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො යුත්තො.

සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා

28-36. උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන අඤ්ඤත්තප්‍රච්ඡා වානි ඉදඤ්ච ද්වින්නං සමානතා නො අඤ්ඤත්තස්ස කාරණං යුත්තං, අථ ඛො විසුං අත්තනො සභාවෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත උපලබ්භනීයතානි විචාරෙතබ්බං. “එකච්ඡාධිකානී” ති පුරිමපායො, චිසාධිකානීනි පන පටිතබ්බං.

37-45. “අත්ථි පුග්ගලො” ති සුත්තං අනුජානාපෙන්නෙන උපලද්ධි අනුජානිතා හොතීති මඤ්ඤමානො ආහ “උපලද්ධිසාමඤ්ඤං ආරොපෙත්වා” ති. චිසාධිකානි නව පටිකම්මපඤ්චකසතානි දස්සිතානීනි එතෙන සුද්ධිකසංසන්දනෙපි “ආජානාහි පටිකම්ම” මිච්චෙව පායොති විඤ්ඤායති. යඤ්ච වාදමුඛෙසු සුද්ධිකසච්චිකට්ඨෙ “පටිකම්මවතුක්ක” න්ති වුත්තං, තමපි “පටිකම්මපඤ්චක” න්ති.

ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. වතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා

46-52. එකධම්මතොපි අඤ්ඤත්තං අනිච්ඡන්තො රූපාදිඑකෙකධම්මවසෙන නානුයුඤ්ජිතබ්බො. සමුදායතො හි අයං අඤ්ඤත්තං අනිච්ඡන්තො එකදෙසතො අනඤ්ඤත්තං පටික්ඛිපන්තො න නිග්ගහාරහො සියාති එතං වචනොකාසං නිවත්තෙතුං. “අයඤ්ච අනුයොගො” තිආදිමාහ. සකලන්ති සත්තපඤ්ඤාසච්චිධො ධම්මජ්ජහෙදො පුග්ගලොති වා පරමත්ථසච්චං පුග්ගලොති වා එවං සකලං සන්ධායාති අත්ථො. එවං සකලං පරමත්ථං වින්නෙත්වා තත්තිවසෙන අනුයොගලක්ඛණස්ස යපිතත්තා සකලපරමත්ථතො ව අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවා සච්චිකට්ඨෙන පුග්ගලෙන තතො අඤ්ඤෙන න භවිතබ්බන්ති “රූපං පුග්ගලො” ති ඉමං පඤ්ඤං පටික්ඛිපන්තස්ස නිග්ගහාරොපනං යුත්තන්ති අත්ථො.

සභාගවිනිබ්භොගතොති රූපතො අඤ්ඤසභාගත්තාති චූත්තං හොති.
සබ්බධම්මාති රූපවජ්ජෙ සබ්බධම්මෙ වදති. “රූපස්මිං පුග්ගලො”ති එත්ථ
නිස්සයවිනාසෙ විනාසාපත්තිහයෙන පටික්ඛිපතීති අධිප්පායෙනාහ
“උච්ඡේදදිට්ඨිහයෙන චෙවා”ති. තීසු පන සමයවිරොධෙන පටික්ඛෙපො
අධිප්පෙතො. න හි සො සක්කායදිට්ඨිං ඉච්ඡති, අපිච සස්සතදිට්ඨිහයෙන
පටික්ඛිපතීති යුත්තං වත්තුං. සක්කායදිට්ඨිසු හි පඤ්චෙව උච්ඡේදදිට්ඨියො,
සෙසාසස්සතදිට්ඨියොති. අඤ්ඤත්තු රූපාති එත්ථ ව රූපවා පුග්ගලොති අයමත්ථො
සඬගහිතොති වෙදිතබ්බො.

චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ව සංසන්දනකථාවණ්ණනා.

8. ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා

54. පච්චනිකානුලොමෙති ඉදං යං වක්ඛති “ඡලවසෙන පන වත්තබ්බං
‘ආජානාහි පටිකම්ම’න්තිආදී”ති (කථා. අට්ඨ. 54), තෙන පන න සමෙති.
පච්චනිකානුලොමෙ හි පච්චනිකෙ “ආජානාහි නිග්ගහ”න්ති වත්තබ්බං, න පන
“පටිකම්ම”න්ති.

ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. වචනසොධනවණ්ණනා

55-59. පුග්ගලො උපලබ්භතීති පද්ද්වයස්ස අත්ථතො එකත්තෙති එත්ථ තදෙව
එකත්තං පරෙන සම්පට්ඨිතං අසම්පට්ඨිතන්ති විචාරෙතබ්බමෙතං. පුග්ගලස්ස හි
අවිභජිතබ්බතං, උපලබ්භතීති එතස්ස විභජිතබ්බතං වදන්තො
විභජිතබ්බාවිභජිතබ්බත්ථානං උපලබ්භතිපුග්ගල-සද්දානං කථං අත්ථතො එකත්තං
සම්පට්ඨිතෙය්‍යාති? යථා ව විභජිතබ්බාවිභජිතබ්බත්ථානං උපලබ්භති-රූප-සද්දානං
තං විභාගං වදන්තො රූපං කිඤ්චි උපලබ්භති, කිඤ්චි න උපලබ්භතීති අයං පසඬගො
නාපජ්ජති, එවං එතස්සපි යථාචූත්තවිභාගං වදන්තො යථාආපාදිතෙන පසඬගෙන න
භවිතබ්බන්ති මග්ගිතබ්බො එත්ථ අධිප්පායො.

60. “සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු”ති (සු. නි. 1125) එතෙන අත්ථතො
පුග්ගලො නත්ථිති චූත්තං හොතීති ආහ “නත්ථිතිපි චූත්ත”න්ති.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

61-66. රූපකායාවිරහං සන්ධාය “රූපකායසබ්භාවතො”ති ආහ. “රූපිනො වා අරූපිනො වා”ති (ඉතිවු. 90) සුත්තෙ ආගතපඤ්ඤත්තිං සන්ධාය “තථාරූපාය ව පඤ්ඤත්තියා අත්ථිතායා”ති. විතරාගසබ්භාවතොති කාමිභාවස්ස අනෙකන්තිකත්තා කාමධාතුයා ආයත්තත්තාභාවතො ව “කාමී”ති න වත්තබ්බොති පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො.

67. කායානුපස්සනායාති කාරණවචනමෙතං, කායානුපස්සනාය කාරණභූතාය ඵවංලද්ධිකත්තාති අත්ථො. ආහව්ව භාසිතන්ති “අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරන්ති අබ්‍යාකතමෙතං මයා”ති (ම. නි. 2.128) ආහව්ව භාසිතං.

පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ගතිඅනුයොගවණ්ණනා

69-72. “දස්සෙත්තො ‘තෙන හි පුග්ගලො සන්ධාවතී’තිආදිමාහා”ති වුත්තං, “දස්සෙත්තො ‘න වත්තබ්බං පුග්ගලො සන්ධාවතී’තිආදිමාහා”ති පන හවිතබ්බං, දස්සෙත්වාති වා වත්තබ්බං.

91. යෙන රූපසඬ්ඛාතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡතීති ඵත්ථ “රූපෙන සද්ධිං ගච්ඡතී”ති වදන්තෙන “රූපං පුග්ගලො”ති අනනුඤ්ඤාතත්තා යෙනාකාරෙන තං ජීවං තං සරීරන්ති ඉදං ආපජ්ජති, සො වත්තබ්බො. අසඤ්ඤූපපත්තිං සන්ධායාති නිරයුපගස්ස පුග්ගලස්ස අසඤ්ඤූපගස්ස අරූපුපගස්ස ව අන්තරාහවං න ඉච්ඡතීති වුත්තො අනන්තරං උපපත්තිං සන්ධායාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. යෙ පන වුත්තිකාලෙ උපපත්තිකාලෙ ව අසඤ්ඤූපපත්තිකාලෙ ව අසඤ්ඤාසත්තෙසු සඤ්ඤා අත්ථිති ගහෙත්වා අසඤ්ඤූපගස්ස ව අන්තරාහවං ඉච්ඡෙය්‍යුං, තෙසං අන්තරාහවභාවතො “අසඤ්ඤූපපත්ති අවෙදනා”ති න සක්කා වත්තුන්ති.

92. අවෙදනොතිආදීසු තදඤ්ඤන්ති සඤ්ඤහවතො අඤ්ඤං අසඤ්ඤානෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනුපපත්තිං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙපි හි න වත්තබ්බං සඤ්ඤා අත්ථිති ඉච්ඡන්ති.

93. යස්මා රූපාදිධම්මෙ විනා පුග්ගලො නත්ථිති ඉන්ධනුපාදානො අග්ගි විය ඉන්ධනෙන රූපාදිඋපාදානො පුග්ගලො රූපාදිනා විනා නත්ථිති ලද්ධිවසෙන වදති.

ගතිඅනුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

97. නීලං රූපං උපාදාය නීලොතිආදීසුති “නීලං රූපං උපාදාය නීලකස්ස පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්තී”ති ඵත්ථ යො පුට්ඨො නීලං උපාදාය නීලොති, තදාදීසුති අත්ථො.

98. ඡෙකට්ඨං සන්ධායාති ඡෙකට්ඨං සන්ධාය වුත්තං, න කුසලපඤ්ඤත්තිං.
“කුසලං වෙදනං උපාදායා”ති මඤ්ඤමානො පටිජානාතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

112. ඉදානි ...පෙ.... දස්සෙතුං “යථා රුක්ඛ”න්තිආදිමාහාති පුබ්බපක්ඛං
දස්සෙත්වා උත්තරමාහාති වුත්තං හොති.

115. “යස්ස රූපං සො රූපවා”ති උත්තරපක්ඛෙ වුත්තං වචනං උද්ධරිත්වා
“යස්මා”තිආදිමාහ.

116. චිත්තානුපස්සනාවසෙනාති චිත්තානුපස්සනාවසෙන පරිදීපිතස්ස
සරාගාදිචිත්තයොගස්ස වසෙනාති අධිජ්ජායො.

118. යෙනාති චක්ඛුන්ති “යෙනා”ති වුත්තං කරණං චක්ඛුන්ති අත්ථො.
චක්ඛුමෙව රූපං පස්සතීති විඤ්ඤාණනිස්සයභාවුපගමනමෙව චක්ඛුස්ස දස්සනං
නාම හොතීති සන්ධාය වදති.

උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා

123. කරණමත්තන්ති කම්මානං නිජ්ඣාදකප්පයොජකභාවෙන පචත්තා බන්ධා.

124. පුරිමකම්මෙන චිනා පුග්ගලස්ස ජාති, ජාතස්ස ව විජ්ජට්ඨානාදීසු සම්මා
මිච්ඡා වා පචත්ති නත්ථිති සන්ධාය “පුරිමකම්මමෙව තස්සා”තිආදිමාහ.

125. කම්මවට්ටස්සාති එත්ථ කම්මකාරකස්ස යො කාරකො, තෙනපි අඤ්ඤං
කම්මං කාතබ්බං, තස්ස කාරකෙනපි අඤ්ඤන්ති එවං කම්මවට්ටස්ස අනුපච්ඡෙදං
වදන්ති. පුග්ගලස්ස කාරකො කම්මස්ස කාරකො ආපජ්ජතීති විචාරෙතබ්බමෙතං.
මානාපිතුහි ජනිතතාදිනා තස්ස කාරකං ඉච්ඡන්තස්ස කම්මකාරකානං
කාරකපරම්පරා ආපජ්ජතීති ඉදඤ්ච විචාරෙතබ්බං.

170. සුත්තවිරොධහයෙනාති “සො කරොති සො පටිසංවෙදයතීති බො,
බ්‍රාහ්මණ, අයමෙකො අත්තො”තිආදීහි (සං. නි. 2.46) විරොධහයා.

171. “ඉධ නන්දති පෙච්ච නන්දතී”ති (ධ. ප. 18) වචනතො කම්මකරණකාලෙ
විපාකපටිසංවෙදනකාලෙ ව සොයෙවාති පටිජානාතීති අධිජ්ජායො. සයංකතං
සුබද්ධක්ඛන්ති ව පුට්ඨො “කිං නු බො, හො ගොතම, සයංකතං සුබං දුක්ඛන්ති? මා
හෙවං කස්සපා”තිආදිසුත්තවිරොධා (සං. නි. 2.18) පටික්ඛිපති.

176. උද්ධමත්තමෙවෙනන්ති සොයෙවෙකො නෙව සො හොති න අඤ්ඤොති
ඉදං පන නත්ථෙව, තස්මා එවංවාදිනො අසයංකාරන්තිආදි ආපජ්ජතීති අධිජ්ජායො.
අපිචාතිආදිනා ඉදං දස්සෙති – න පරස්ස ඉච්ඡාවසෙනෙව “සො කරොති”තිආදි

අනුයෝගො වුත්තො, අථ ඛො “සො කරොති” තිආදීසු එකං අනිච්ඡන්තස්ස ඉතරං, තඤ්ච අනිච්ඡන්තස්ස අඤ්ඤං ආපන්නන්ති එවං කාරකවෙදකිච්ඡාය යත්වා “සො කරොති” තිආදීසු තං තං අනිච්ඡාය ආපන්නවසෙනාපීති. අථ වා න කෙවලං “සො කරොති” තිආදීනං සබ්බෙසං ආපන්නත්තා, අථ ඛො එකෙකස්සෙව ච ආපන්නත්තා අයං අනුයෝගො කතොති දස්සෙති. පුරිමනායෙනෙවාති එතෙන “ඉධ නන්දතී” තිආදි සබ්බං පටිජානනාදිකාරණං එකතො යොජෙතබ්බන්ති දස්සෙති.

පුරිසකාරානුයෝගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කලායාණවග්ගො නිට්ඨිතො.

14. අභිඤ්ඤානුයෝගවණ්ණනා

193. අභිඤ්ඤානුයෝගාදිවසෙන අරහත්තසාධනාති එත්ථ “නනු අත්ථි කොච්ඡි ඉද්ධිං විකුබ්බතී” ති අභිඤ්ඤාඅනුයෝගො ච “හඤ්චි අත්ථි කොච්ඡි ඉද්ධිං විකුබ්බතී” ති යපනා ච “තෙන වත රෙ” තිආදි පාපනා ච ආදිසද්දසඬගහිතො අත්ථොච දට්ඨබ්බො. ආසවක්ඛයඤාණං පනෙත්ථ අභිඤ්ඤා වුත්තාති තදභිඤ්ඤාවතො අරහතො සාධනං “අරහත්තසාධනා” ති ආහ. අරහතො හි සාධනා තබ්භාවස්ස ච සාධනා භොතියෙවාති.

අභිඤ්ඤානුයෝගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15-18. ඤාතකානුයෝගාදිවණ්ණනා

209. තථාරූපස්සාති තතියකොට්ඨුතස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවාති අධිජ්ජායො. එවං පන පටික්ඛිපන්තො අසච්චිකට්ඨං තතියකොට්ඨුතං පුග්ගලං වදෙය්‍යාති තාදිසං පුග්ගලං ඉච්ඡන්තො හි සුත්තෙන නිග්ගහෙතබ්බො සියා. කස්මා? තථාරූපස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවතොති, තථාරූපස්ස කස්සචි සභාවස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපාරහත්තා අත්තතො ලද්ධිං නිගුහිත්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්සාති අයමත්ථො දට්ඨබ්බො.

ඤාතකානුයෝගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. පටිවෙධානුයෝගාදිවණ්ණනා

218. පරිග්ගහිතවෙදනොති වචනෙන අපරිග්ගහිතවෙදනස්ස “සුඛිතොස්මි, දුක්ඛිතොස්මි” ති ජානනං පජානනං නාම න භොතීති දස්සෙති යොගාවචරස්ස සුබ්බමානම්පි වෙදනානං පරිච්ඡෙදනසමත්ථතඤ්ච.

228. ලක්ඛණවචනන්ති රූපබ්භන්තරගමනං සහරූපභාවො, බහිද්ධා නික්ඛමනං විනාරූපභාවොති අධිජ්ජායො.

237. ඉමා බොති ඔළාරිකො අත්තපට්ලාහො මනොමයො අත්තපට්ලාහො අරූපො අත්තපට්ලාහොති ඉමා ලොකස්ස සමඤ්ඤා, යාහි තථාගතො වොහරති අපරාමසං, යො සච්චො මොසො වා සියා, තස්මිං අනුපලබ්භමානෙපි අත්තති තදනුපලබ්භතොයෙව පරාමාසං අත්තදිට්ඨිං අනුප්පාදෙන්තො ලොකෙ අත්තපට්ලාහොති පචත්තවොහාරවසෙනෙව වොහරතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. එත්ථ ච පච්චත්තසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන පුග්ගලස්ස අත්ථිතං පටික්ඛිපිත්වා ලොකවොහාරෙන අත්ථිතං වදන්තෙන පුග්ගලොති කොචි සභාවො නත්ථිති චුත්තං හොති. සති හි තස්මිං අත්තනො සභාවෙනෙව අත්ථිතා වත්තබ්බා සියා, න ලොකවොහාරෙනාති. ඉමිනා පන යථා සමෙති, යථා ච පරාමාසො න හොති, එවං ඉතො පුරිමා ච අත්ථවණ්ණනා යොජෙතබ්බා.

ලොකසම්මුතිකාරණන්ති යස්මා ලොකසම්මුතිවසෙන පචත්තං, තස්මා සච්චන්ති චුත්තං හොති. තථලක්ඛණන්ති තථකාරණං. යස්මා ධම්මානං තථතාය පචත්තං, තස්මා සච්චන්ති දස්සෙති.

පටිච්චෙධානුයොගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පරිභානිකථා

1. වාදයුත්තිපරිභානිකථාවණ්ණනා

239. “ද්වෙමෙ, හික්ඛවෙ, ධම්මා සෙක්ඛස්ස හික්ඛුනො පරිභානාය සංවත්තන්ති”ති (අ. නි. 2.185) ඉදං සුත්තං අරහතො පරිභානිලද්ධියා න නිස්සයො, අථ බො අනාගාමිආදීනං පරිභානිලද්ධියා, තස්මා අරහතොපි පරිභානිං ඉච්ඡන්තීති එත්ථ පි-සද්දෙන අනාගාමිස්සපි සකදාගාමිස්සපිති යොජෙතබ්බං.

“තතියස්මිම්පි මුදිත්ථියාව අධිප්පෙතා. තෙසඤ්ඤි සබ්බෙසම්පි පරිභානි න හොතීති තස්ස ලද්ධි”ති පුරිමපායො, මුදිත්ථියෙස්වෙව පන අධිප්පෙතෙසු පරික්ඛෙපො න කාතබ්බො සියා, කතො ච, තස්මා “තතියස්මිම්පි තික්ඛිත්ථියාව අධිප්පෙතා. තෙසඤ්ඤි සබ්බෙසම්පි පරිභානි න හොතීති තස්ස ලද්ධි”ති පඨන්ති.

අයොනිසො අත්ථං ගහෙත්වාති සොතාපන්නොයෙව නියතොති චුත්තොති සොයෙව න පරිභායති, න ඉතරෙති අත්ථං ගහෙත්වා. “උපරිමග්ගත්ථායා”ති චුත්තං අත්ථං අග්ගහෙත්වා නියතොති සොතාපත්තිඵලා න පරිභායතීති එතමත්ථං ගණ්හීති පන වදන්ති.

වාදයුත්තිපරිභානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිභානිවණ්ණනා

241. යං පනෙත්ථාතිආදිමිති දස්සනමග්ගඵලෙ යිතස්ස අනන්තරං
අරහත්තප්පත්තිං, තතො පරිභාසිත්වා තත්ථ ව යානං ඉච්ඡන්තො පුන වායාමෙන
තදනන්තරං අරහත්තප්පත්තිං න ඉච්ඡතීති විචාරෙතබ්බමෙනං.

262. අවසිප්පත්තො ඤානලාභීති සෙක්ඛො චුත්තොති දට්ඨබ්බො. පුටුඡ්ඡනො
පන වසිප්පත්තො අවසිප්පත්තො ව සමයවිමුත්තඅසමයවිමුත්තතන්තියා
අග්ගහිතො, භජාපියමානො පන සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං වසෙන
සමයවිමුත්තභාවං භජෙය්‍යාති චුත්තොති.

අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිභානිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සුත්තසාධනපරිභානිවණ්ණනා

265. උත්තමභීතභෙදො “තත්‍ර යායං පටිපදා සුඛා බිජ්ජාහිඤ්ඤා, සා
උභයෙනෙව පඤ්ඤා අක්ඛායතී” තිආදිසුත්තවසෙන (දී. නි. 3.152) චුත්තො. “දිට්ඨං
සුතං මුත” ත්ති එත්ථ විය මුතසද්දො පත්තබ්බං වදන්ති ආහ “චූසනාරහ” ත්ති.

267. අප්පත්තපරිභානාය වෙව සංවත්තන්ති යථාකතසන්තිට්ඨානස්ස
සමයවිමුත්තස්සාති අධිප්පායො.

සුත්තසාධනපරිභානිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පරිභානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. බ්‍රහ්මවරියකථා

1. සුද්ධබ්‍රහ්මවරියකථාවණ්ණනා

269. “පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ උපාදාය තදුපරි” ති චුත්තං, “තීහි, හික්ඛවෙ,
යානෙහි” ති (අ. නි. 9.21) පන සුත්තස්ස වචනෙන හෙට්ඨාපි මග්ගභාවනම්පි න
ඉච්ඡන්තීති විඤ්ඤායති.

270. “ගිහීනඤ්ඤෙව එකච්චානඤ්ඤෙව දෙවානං මග්ගපටිලාහං සන්ධාය
පටික්ඛෙපො තස්සෙවා” ති චුත්තං, “යත්ථ නත්ථී” ති පන ඔකාසවසෙන පුට්ඨො
පුග්ගලවසෙන තස්ස පටික්ඛෙපො න යුත්තො. යදි ව තස්සායං අධිප්පායො,
සකවාදිනා සමානාධිප්පායත්තා න නිග්ගහෙතබ්බො.

271. එකන්තරිකපඤ්ඤානි පරවාදිසකවාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං පඤ්ඤන්තරිකා
පඤ්ඤා.

සුද්ධබ්‍රහ්මවරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සංසන්දනබ්‍රහ්මවරියකථාවණ්ණනා

273. රූපාවචරමග්ගෙන හි සො ඉධවිභායනිට්ඨො නාම ජාතොති ඉදං “ඉධ භාවිතමග්ගො හි අනාගාමී ඉධවිභායනිට්ඨො නාම භොති” තිආදිකෙන ලද්ධිකිත්තනෙන කථං සමෙතීති විචාරෙතබ්බං. පුබ්බෙ පන අනාගාමී එව අනාගාමීති වුත්තො, ඉධ ඤානානාගාමීසොතාපන්නාදිකොති අධිප්පායො. ඉධ අරහත්තමග්ගං භාවෙත්වා ඉධෙව එලං සච්ඡිකරොන්තං “ඉධපරිනිබ්බායී” ති වදති, ඉධ පන මග්ගං භාවෙත්වා තත්ථ එලං සච්ඡිකරොන්තං “තත්ථපරිනිබ්බායී අරහා” ති.

සංසන්දනබ්‍රහ්මවරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ්‍රහ්මවරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඔධිසොකථාවණ්ණනා

274. ඔධිසො ඔධිසොති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්නො “එකදෙසෙන එකදෙසෙනා” ති ආහ.

ඔධිසොකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ජහතිකථාවණ්ණනා

1. නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා

280. කිච්චසබ්භාවන්ති තීහි පහාතබ්බස්ස පහීනතං. තං පන කිච්චං යදි තෙනෙව මග්ගෙන සිප්ඤ්ඤිති ලද්ධි, පුපුප්පනකාලෙ එව කාමරාගබ්බාපාදා පහීනාති ලද්ධිති එතං න සමෙති, තස්මා පුපුප්පනකාලෙ පහීනානම්පි දස්සනමග්ගෙ උප්පන්නෙ පුන කදාවි අනුප්පත්තිනො තිණ්ණං මග්ගානං කිච්චං සම්භවතීති අධිප්පායො.

නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජහතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සබ්බමත්ථිතිකථා

1. වාදයුත්තිවණ්ණනා

282. සබ්බස්මිං සරීරෙ සබ්බන්ති සිරසි පාදා පච්ඡතො වක්ඛන්ති එවං සබ්බං සබ්බත්ථ අත්ථිති අත්ථො. සබ්බස්මිං කාලෙති බාලකාලෙ යුවතා, වුඩ්ඨිකාලෙ බාලතා, එවං සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බං. සබ්බෙනාකාරෙනාති නීලාකාරෙන පිතං, පිතාකාරෙන ලොහිතන්ති එවං. සබ්බෙසු ධම්මෙසුති වක්ඛස්මිං සොතං, සොතස්මිං.

සානන්ති එවං. අයුත්තන්ති යොගරහිතං වදති, තං පන එකසභාවං. කථං පන එකසභාවස්ස යොගරහිතතාති තං දස්සෙත්තො “නානාසභාවානඤ්ඤි”ති ආදිමාහ. ද්වින්තඤ්ඤි නානාසභාවානං අභිගුලීනං මෙ ණ්ඩකානං වා අඤ්ඤමඤ්ඤයොගො හොති, න එකස්සෙව සතො, තස්මා යො නානාසභාවෙසු හොති යොගො, තෙන රහිතං එකසභාවං අයොගන්ති වුත්තං. ඉදං පුච්ඡතීති පරවාදිදිට්ඨියා මිච්ඡාදිට්ඨිභාවං ගහෙත්වා උප්පන්නාය අත්තනො දිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨිභාවො අත්ථිති වුත්තං හොති.

වාදයුත්තිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කාලසංසන්දනවණ්ණනා

285. අතීතානාගතං පභාය පච්චුප්පන්නරූපමෙව අප්පියං අවිහජ්ඣබ්බං
කරිත්වාති පච්චුප්පන්නසද්දෙන රූපසද්දෙන වාති උභොහිපි පච්චුප්පන්නරූපමෙව චත්තබ්බං කරිත්වාති වුත්තං හොති. පඤ්ඤත්තියා අවිගතත්තාති එතෙන ඉදං විඤ්ඤායති “න රූපපඤ්ඤත්ති විය චත්ථපඤ්ඤත්ති සභාවපරිච්ඡින්නෙ පචත්තා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අථ ඛො පුබ්බාපරියවසෙන පචත්තමානං රූපසමුහං උපාදාය පචත්තා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, තස්මා චත්ථභාවස්ස ඔදාතභාවවිගමෙ විගමාවත්තබ්බතා යුත්තා, න පන රූපභාවස්ස පච්චුප්පන්නභාවවිගමෙ”ති.

කාලසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වචනසොධනවණ්ණනා

288. අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා හුත්වා හොතීති වුත්තන්ති එත්ථ අනාගතං
අනාගතං හුත්වා පුන පච්චුප්පන්නං හොත්තං හුත්වා හොතීති, තථා පච්චුප්පන්නං පච්චුප්පන්නං හොත්තං පුබ්බෙ අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොතීති හුත්වා හොතීති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතීති තබ්බාවාවිගමතො හුත්වාහොතිභාවානුපරමං අනුපච්ඡෙදං පුච්ඡතීති අධිප්පායො යුත්තො. හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වා අභාවතොති අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නභූතස්ස පුන අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නභාවතො.

යස්මා තන්ති තං හුත්වා භූතං පච්චුප්පන්නං යස්මා අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොත්තං “හුත්වා හොතී”ති සඬ්ඛාං ගතං, තස්මා දුතියම්පි “හුත්වා හොතී”ති වචනං අරහතීති පටිජානාතීති අධිප්පායො. එවං පන ධම්මෙ හුත්වාහොතිභාවානුපරමං වදන්තස්ස අධම්මෙ සසවිසාණෙ නහුත්වාන හොතිභාවානුපරමො ආපජ්ජතීති අධිප්පායෙන “අථ න”න්ති ආදිමාහ.

පටික්ඛිත්තනසෙනාති කාලනානත්තෙන. පටිඤ්ඤාතනසෙනාති අත්ථානානත්තෙන. අත්ථානානත්තං ඉච්ඡන්තොපි පන අනාගතස්ස පච්චුප්පන්නෙ වුත්තං හොතිභාවං, පච්චුප්පන්නස්ස ච අනාගතෙ වුත්තං හුත්වාභාවං කථං පටිජානාතීති විචාරෙතබ්බං. අත්ථානානත්තමෙව හි තෙන අනුඤ්ඤායති, න

අනාගතෙ පච්චුප්පන්තභාවො, පච්චුප්පන්තෙ වා අනාගතභාවොති. පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්ඤං පරිවත්තිත්වාති අනුඤ්ඤාතපඤ්ඤස්ස හුත්වා හොති හුත්වා හොතිති දොසො චුත්තොති අචුත්තදොසං අතික්කම්ම පටික්ඛිත්තපඤ්ඤං පුන ගහෙත්වා තෙන වොදෙතිති අත්ථො. එත්ථ ච අත්ථානානත්තෙන හුත්වාහොතිති අනුජානන්තස්ස දොසො කාලනානත්තායෙව අනාගතං පච්චුප්පන්තන්ති පටික්ඛෙපෙන කථං හොතිති? තස්සෙව අනුජානනපටික්ඛෙපතොති අධිප්පායො.

එකෙකන්ති අනාගතම්පි න හුත්වා න හොති පච්චුප්පන්තම්පිති තද්දුහයං ගහෙත්වා “එකෙකං න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොති”ති චුත්තං, න එකෙකමෙව න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතිති. එස නයො පුරිමස්මි. “එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොති”ති වචනෙපි. අනාගතස්ස හි “හුත්වා හොති”ති නාමං පච්චුප්පන්තස්ස වාති ද්වෙපි නාමානි සඬගහෙත්වා “හුත්වා හොති හුත්වා හොති”ති වොදිතං, තථා “න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොති”ති වාති අධිප්පායො. සබ්බතො අත්ඨකාරොන පරියොනද්ධො වියාති එතෙන අපරියොනද්ධෙන පටිජානිතබ්බං සියාති දස්සෙති. එත්ථ ච පුරිමනෙයෙ හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වාහොතිභාවො වොදිතො, දුතියනෙයෙ අනාගතාදීසු එකෙකස්ස හුත්වාහොතිනාමතාති අයං විසෙසො.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා

290. පුන පුට්ඨො...පෙ.... අත්ථිතාය පටිජානාතීති එත්ථ පච්චුප්පන්තං ඤාණං තෙනාති එතෙන අනුචත්තමානාපෙක්ඛනවචනෙන කථං චූච්චතීති විචාරෙතබ්බං.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා

291. යුත්තිවිරොධො අරහතො සරාගාදිභාවෙ පුථුජ්ජනෙන අනානත්තං බ්‍රහ්මචරියවාසස්ස අඵලතාති එවමාදිකො දට්ඨබ්බො.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පදසොධනකථාවණ්ණනා

295. තෙන කාරණෙනාති අතීතඅත්ථිසද්දානං එකත්ථත්තා අත්ථිසද්දත්ථස්ස ච න්වාතීතභාවතො “අතීතං න්වාතීතං, න්වාතීතඤ්ඤං අතීතං හොති”ති චුත්තං හොති. එත්ථ පන අතීතාදීනං අත්ථිතං වදන්තස්ස පරවාදිස්සෙවායං දොසො යථා ආපජ්ජති, න පන “නිබ්බානං අත්ථි”ති වදන්තස්ස සකවාදිස්ස, තථා පටිපාදෙතබ්බං.

පදසොධනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සබ්බමත්ථිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. එකච්චංඅත්ථිතිකථා

1. අතීතාදිඑකච්චකථාවණ්ණනා

299. තිණ්ණං රාසීනන්ති අවිපක්කවිපාකවිපක්කවිපාකඅවිපාකානං.
වොහාරවසෙන අවිපක්කවිපාකානං අත්ථිතං වදන්තො කථං වොදෙතඛිබ්බොති
විචාරෙති “කම්මප්පයං චිත්තවිප්පයුත්තං සඬ්ඛාරං ඉච්ඡන්ති” ති.

එකච්චංඅත්ථිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා

301. ලොකුත්තරභාවං පුච්ඡන්තථායාති ලොකියලොකුත්තරාය සම්මාසතියා
සතිපට්ඨානත්තා, ලොකුත්තරායයෙව චා පරමත්ථසතිපට්ඨානත්තා තස්සා වසෙන
ලොකුත්තරභාවං පුච්ඡන්තථායාති අත්ථො. පහෙදපුච්ඡාවසෙනාති
ලොකියලොකුත්තරසතිපට්ඨානසමුදායභූතස්ස සතිපට්ඨානස්ස පහෙදානං
පුච්ඡාවසෙන.

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. භෙවත්ථිකථාවණ්ණනා

304. අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තාති අවත්තඛිබ්බත්තරෙන උපෙක්ඛිතඛිබ්බෙන
පතිට්ඨාපිතත්තාති අත්ථො දට්ඨඛිබ්බො.

භෙවත්ථිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගො

1. පරුපහාරවණ්ණනා

307. අධිමානිකානං සුක්කච්ඡස්සට්ඨිදස්සනං විචාරෙතඛිබ්බං. තෙ හි
සමාධිවිපස්සනාහි වික්ඛම්භිතරාගාව, ඛාහිරකානම්පි ච කාමෙසු චිත්තරාගානං
සුක්කච්ඡස්සට්ඨියා අභාවො වුත්තොති. අධිමානිකපුබ්බා පන අධිප්පෙතා සිග්ගං.

308. වචසායත්ථෙති නිච්ඡයත්ථෙ, “කිං කාරණා” ති පන කාරණස්ස
පුච්ඡිතත්තා බ්‍රහ්මවරියකථායං විය කාරණත්ථෙති යුත්තං.

පරුපහාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. වච්ඡෙදකථාවණ්ණනා

326. වච්ඡෙදකථායං ලොකුත්තරං පයමජ්ඣානං සමාපන්නොති පයමමග්ගං සන්ධාය වදති, යස්මා සො දුක්ඛන්ති විපස්සති, තස්මා දුක්ඛමිව්චෙව වාවං භාසති, න සමුදයොතිආදීනීති අධිජ්ජායො.

328. යෙන තං සද්දං සුණාතීති ඉදං වච්ඡමුට්ඨාපනක්ඛණෙ එව එතං සද්දං සුණාතීති ඉච්ඡිතෙ ආරොපිතෙ වා යුජ්ජති.

332. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ වච්ඡෙදං ඉච්ඡිතො පරස්ස අභිභුසුත්තාහරණෙ අධිජ්ජායො වත්තබ්බො.

වච්ඡෙදකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. විත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා

335. විත්තට්ඨිතිකථායං චුල්ලාසීති...පෙ.... ආදිවචනවසෙනාති ආරුජ්ජෙයෙව එවං යාවතායුකට්ඨානං චුත්තං, න අඤ්ඤත්ථාති කත්වා පටික්ඛිපතීති අධිජ්ජායො. එතෙන පන “න ත්වෙව තෙපි තිට්ඨන්ති, ද්විහි විත්තසමොභිතා”ති (මහානි. 10 ථොකං විසදිසං) දුතියාපි අඬ්ඬකථා පස්සිතබ්බො. පුරිමාය ව වස්සසනාදිට්ඨානානුඤ්ඤාය අවිරොධො විභාවෙතබ්බො. මුහුත්තං මුහුත්තන්ති පඤ්ඤො සකවාදිනා පුච්ඡිතො විය චුත්තො, පරවාදිනා පන පුච්ඡිතොති දට්ඨබ්බො.

විත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා

339. අනුපුබ්බාභිසමයකථායං අට්ඨාතිආදිනා ඉදං දස්සෙති – චතුත්තං ඤාණානං එකමග්ගභාවතො න එකමග්ගස්ස බහුභාවාපත්ති, අනුපුබ්බෙන ව සොතාපත්තිමග්ගං භාවෙතීති උපපන්නන්ති පටිජානාතීති.

344. තදාති දස්සනෙ පරිනිට්ඨිතෙ.

345. අට්ඨහි ඤාණෙහිති එත්ථ පටිසම්භිදාඤාණෙහි සහ අට්ඨසු ගහිතෙසු නිරුත්තිපටිභානපටිසම්භිදාහි සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියා කථං භොතීති විචාරෙතබ්බං.

අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. වොහාරකථාවණ්ණනා

347. වොහාරකථායං උදාහු සොතාදීනිපිති එකන්තලොකියෙසු විසයවිසයීසු විසයස්සෙව ලොකුත්තරභාවො, න විසයීනන්ති නත්ථෙත්ථ කාරණං. යථා ව විසයීනං ලොකුත්තරභාවො අසිද්ධො, තථා විසයස්ස සද්දායතනස්ස. තත්ථ යථා අසිද්ධලොකුත්තරභාවස්ස තස්ස ලොකුත්තරතා, එවං සොතාදීනං ආපන්නාති කින්නි තානිපි ලොකුත්තරානීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

යදි ලොකුත්තරෙ පටිභඤ්ඤායා, ලොකුත්තරො සියාති අත්ථො න ගහෙතබ්බො. න හි ලොකුත්තරෙ පටිභඤ්ඤානීති පරිකප්පිතෙපි සද්දස්ස ලොකුත්තරභාවො අත්ථීති අධිප්පායො. “ලොකියෙන ඤාණෙන”ති උද්ධට්ඨං, “විඤ්ඤාණෙන”ති පන පාළි, තඤ්ච විඤ්ඤාණං සොතසම්බන්ධෙන සොතවිඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤායතීති. අනෙකන්තතාති ලොකියෙන ඤාණෙන ජානිතබ්බතො ලොකියොති එතස්ස හෙතුස්ස ලොකියෙ ලොකුත්තරෙ ව සම්භවතො අනෙකන්තභාවො සියාති අධිප්පායො.

වොහාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. නිරොධකථාවණ්ණනා

353. ද්වෙ දුක්ඛසච්චානි න ඉච්ඡතීති යෙසං ද්වින්තං ද්විහි නිරොධෙහි භවිතබ්බං, තානි ද්වෙ දුක්ඛසච්චානි න ඉච්ඡතීති චුත්තං හොති. යෙ පටිසංඛාය ලොකුත්තරෙන ඤාණෙන අනිරුද්ධාතිආදිනා පටිසංඛාය විනා නිරුද්ධා අසමුදාචරණසංඛාරා අප්පටිසංඛානිරුද්ධාති දස්සෙති, න උප්පජ්ජිත්වා භවිගාති. තෙන අප්පටිසංඛානිරොධො ව අසමුදාචරණනිරොධොති දස්සිතං හොති.

නිරොධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියවග්ගො

1. බලකථාවණ්ණනා

354. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං අසාධාරණන්ති යථා නිද්දෙසතො විත්ථාරතො සබ්බං සබ්බාකාරං යානාට්ඨානාදිං අජානන්තාපි “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සංඛාරං නිව්වතො උපගච්ඡෙය්‍යා”තිආදිනා (අ. නි. 1.268) යානාට්ඨානාති උද්දෙසතො සම්බෙපතො සාවකා ජානන්ති, න එවං “ආසයං ජානාති අනුසයං ජානාති”තිආදිනා (පටි. ම. 1.113) උද්දෙසමත්තෙනපි ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං ජානන්තීති “අසාධාරණ”න්ති ආහ. මෙරෙන පන සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවජානනමත්තං සන්ධාය “සත්තානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං යථාභූතං පජානාමී”ති (පටි. ම. 2.44) චුත්තං, න යථාචුත්තං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං තථාගතබලන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායො දට්ඨබ්බො.

“උද්දෙසතො යානාටියානාදිමත්තජානනවසෙන පටිජානාති” ති වුත්තං, එවං පන පටිජානන්තෙන “තථාගතබලං සාවකසාධාරණං” න්ති ඉදම්පි එවමෙව පටිඤ්ඤාතං සියාති කථමයං වොදෙනබ්බො සියා.

356. සෙසෙසු පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස යානාටියානඤ්ඤාණාදීනං සාධාරණාසාධාරණත්තා තත්ථ සාධාරණපක්ඛං සන්ධායාති අධිජ්ජායො.

බලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අරියන්තිකථාවණ්ණනා

357. සඬබාරෙ සන්ධාය පටිජානන්තස්ස ද්විත්තං එස්සානං සමොධානං කථං ආපජ්ජති යථාවුත්තනයෙනාති විචාරෙතබ්බං. පරිකප්පනවසෙන ආරොපෙත්වා යපෙනබ්බතාය සත්තො “පණ්ඩි” ති වුත්තො. සො පන එකස්මිම්පි ආරොපෙත්වා න යපෙනබ්බොති එකස්මිම්පි ආරොපෙත්වා යපෙනබ්බෙන තෙන රහිතතා වුත්තා.

අරියන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. විමුච්චමානකථාවණ්ණනා

366. ඤානෙන චික්ඛම්භනවිමුත්තියා විමුත්තං චිත්තං මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුච්චමානං නාම භොතීති එතිස්සා ලද්ධියා කො දොසොති විචාරෙතබ්බං. යදි චිජ්ජකතනිද්දෙසෙ දොසො, තත්ත්වෙ තෙන විමුච්චමානතාය “විමුත්තං විමුච්චමාන” න්ති වුත්තං. සති ව දොසෙ උජ්ජාදක්ඛණෙ විමුත්තං, වයක්ඛණෙ විමුච්චමානන්ති විමුත්තවිමුච්චමානවචනස්ස න වොදෙනබ්බං සියා, අථ බො විමුච්චමානවචනමෙවාති. එකදෙසෙන, එකදෙසෙ වා විමුච්චමානස්ස ව විමුත්තකිරියාය එකදෙසො විසෙසනං භොතීති “භාවනපුංසක” න්ති වුත්තං. කපාදයොති කට්ඨපාදයො. එකෙනෙව චිත්තෙනාති එකෙනෙව ඵලචිත්තෙනාති අධිජ්ජායො.

විමුච්චමානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අට්ඨමකකථාවණ්ණනා

368. අනුලොමගොත්‍රභුක්ඛණෙපි අසමුදාවරන්තා මග්ගක්ඛණෙපි පහිනා එව නාම භවෙය්‍යුන්ති ලද්ධි උජ්ජන්තාති අධිජ්ජායෙන අනුලොමගොත්‍රභුග්ගහණං කරොති.

අට්ඨමකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

371. ඉන්ද්‍රියානි පටිලහති අප්පටිලද්ධින්ද්‍රියත්තා අනින්ද්‍රියභූතානි සද්ධාදීනි නියානිකානි භාවෙන්තො ඉන්ද්‍රියානි පටිලහති, න පන ඉන්ද්‍රියානි භාවෙන්තොති අධිප්පායො.

අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. දිබ්බවක්ඛුකථාවණ්ණනා

373. උපත්ථද්ධන්ති යථා විසයානුභාවගොචරෙහි විසිට්ඨං හොති, තථා පච්චයභූතෙන කතබ්බාධානන්ති අත්ථො. තංමත්තමෙවාති පුරිමං මංසවක්ඛුමත්තමෙව ධම්මුපත්ථද්ධං න හොතීති අත්ථො. අනාපාඨගතන්ති මංසවක්ඛුනා ගහෙනබ්බට්ඨානං ආපාඨං නාගතං. එත්ථ ච විසයස්ස දීපකං ආනුභාවගොචරානමෙව අසදිසතං වදන්තො යාදිසො මංසවක්ඛුස්ස විසයොති විසයග්ගහණං න විසයවිසෙසදස්සනත්ථං, අථ ඛො යාදිසෙ විසයෙ ආනුභාවගොචරවිසෙසා හොන්ති, තාදිසස්ස රූපවිසයස්ස දස්සනත්ථන්ති දීපෙති, සදිසස්ස චා විසයස්ස ආනුභාවගොචරවිසෙසොච විසෙසං.

න ච මංසවක්ඛුමෙව දිබ්බවක්ඛුති ඉච්ඡතීති ධම්මුපත්ථද්ධකාලෙ පුරිමං මංසවක්ඛුමෙවාති න ඉච්ඡතීති අධිප්පායො. මංසවක්ඛුස්ස උප්පාදො මග්ගොති මංසවක්ඛුපච්චයතාදස්සනත්ථමෙව චුත්තං, න තෙන අනුපාදින්නතාසාධනත්ථං. රූපාවචරිකානන්ති රූපාවචරජ්ඣානපච්චයෙන උප්පන්නානි මහාභූතානි රූපාවචරිකානීති සො ඉච්ඡතීති අධිප්පායො. එස නයො “අරූපාවචරිකාන”න්ති එත්ථාපි. අරූපාවචරක්ඛණෙ රූපාවචරචිත්තස්ස අභාවා පටික්ඛිපතීති තස්මිංයෙව ඛණෙ රූපාවචරං හුත්වා අරූපාවචරං න ජාතන්ති පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො.

374. කිඤ්චාපි දිබ්බවක්ඛුතො ධම්මුපත්ථද්ධස්ස පඤ්ඤාවක්ඛුභාවං න ඉච්ඡති, යෙන තිණි වක්ඛුති ධම්මුපත්ථමිහෙන වක්ඛුන්තරභාවං වදන්තො භවෙය්‍යුන්ති අධිප්පායො.

දිබ්බවක්ඛුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

377. දිබ්බෙන වක්ඛුනා යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාතීති යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණස්ස උපනිස්සයෙ දිබ්බවක්ඛුමිහි කරණනිද්දෙසො කතො, න යථාකම්මුපගතජානනකිව්වකෙ. තංකිව්වකෙයෙව පන පරො කරණනිද්දෙසං මඤ්ඤතීති ආහ “අයොනියො ගහෙත්වා”ති. යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණමෙව දිබ්බවක්ඛුන්ති ලද්ධීති ඉමිනා වචනෙන දිබ්බවක්ඛුමෙව යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණන්ති එවං භවිතබ්බං. එව-සද්දො ච අට්ඨානෙ යිතො දිබ්බවක්ඛුසද්දස්ස පරතො යොජෙතබ්බො. යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණස්ස හි සො දිබ්බවක්ඛුතො අත්ථන්තරභාවං නිවාරෙති. න හි දිබ්බවක්ඛුස්ස යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණතොති.

යථාකම්මුපගතඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සංවරකථාවණ්ණනා

379. වාතුමහාරාජිකානං සංවරාසංවරසඛ්භාවො ආටානාටියසුත්තෙන පකාසිතොති “තාවතිංසෙ දෙවෙ උපාදායා”ති ආහ. එවං සති සුගතිකථායං “තාවතිංසෙ සඬග්ගිතානං පුබ්බදෙවෘතං සුරාපානං, සක්කදෙවෘතං සුරාපානනිවාරණං සුය්‍යති, තං තෙසං සුරාපානං අසංවරො න භොති”ති වත්තඛිබ්බං භොති.

සංවරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථවග්ගො

1. ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා

387. ගිහිසංයොජනසම්පයුත්තතායාති එතෙන ගිහිජන්දරාගසම්පයුත්තතාය එව “ගිහි”ති වුච්චති, න බ්‍යඤ්ජනමත්තෙනාති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. උපපත්තිකථාවණ්ණනා

388. අයොනිසොති ඔපපාතිකො භොති, තත්ථ තස්සායෙවුපපත්තියා පරිනිබ්බායිති අත්ථං ගභෙත්වාති අධිජ්ජායො.

උපපත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සමන්තාගතකථාවණ්ණනා

393. සමන්තාගතකථායං පත්තිං සන්ධාය පටිජානන්තො චතුහි ඛන්ධෙහි විය සමන්තාගමං න වදන්ති තස්ස චතුහි එස්සාදීහි සමන්තාගමජ්ජසඬගො යථා භොති, තං වත්තඛිබ්බං.

සමන්තාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. උපෙක්ඛාසමන්තාගතකථාවණ්ණනා

397. ඉමිනාව නයෙනාති “තත්ථ ද්වෙ සමන්තාගමා”තිආදි සඛිබ්බං යොජෙතඛිබ්බං. තත්ථ පත්තිධම්මො නාම රූපාවචරාදීසු අඤ්ඤතරභූමිං පටිමජ්ඣානාදිවසෙන පාපුණන්තස්ස පටිමජ්ඣානාදීනං පටිලාභො. නිරුද්ධෙසුපි

පයමජ්ඣානාදීසු අනිරුජ්ඣනතො චිත්තවිජ්ජයුත්තො සඨබ්බාරො, යෙන සුපත්තො සජ්ඣායාදිපසුතො ච තෙහි සමන්තාගතොති වුවචතීති වදන්ති.

උපෙක්ඛාසමන්තාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා

398. තස්මාති යථාචුත්තස්ස ඤාණද්වයස්ස බොධිභාවතො. තං අග්ගහෙත්වා පත්තිධම්මවසෙන නත්ථිතාය බොධියා සමන්තාගතො බුද්ධොති යෙසං ලද්ධි, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා ච අනුයොගො ච සකවාදිස්සාති යොජනා දට්ඨබ්බා.

බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ලක්ඛණකථාවණ්ණනා

402. බොධිසත්තමෙව සන්ධාය චුත්තන්ති ලක්ඛණසමන්තාගතෙසු අබොධිසත්තෙ ඡඩ්ඛෙත්වා බොධිසත්තමෙව ගහෙත්වා ඉදං සුත්තං චුත්තං, න බොධිසත්තතො අඤ්ඤා ලක්ඛණසමන්තාගතො නත්ථිති. නාපි සබ්බෙසං ලක්ඛණසමන්තාගතානං බොධිසත්තතා, තස්මා අසාධකන්ති අධිජ්ජායො.

ලක්ඛණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා

403. යපෙත්වා පාරමීපූරණන්ති පාරමීපූරණෙනෙව තෙ “බොධියා නියතා නරා”ති වුවචන්තිති දස්සෙති. කෙවලඤ්ඤි නන්තිආදිනා ච න නියාමකස්ස නාම කස්සපි උජ්ජන්තන්තා ඛ්‍යාකරොන්තිති දස්සෙති.

නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සබ්බසංයොජනජ්ජහානකථාවණ්ණනා

413. නිජ්ජරියායෙනෙවාති අවසිට්ඨස්ස පහාතබ්බස්ස අභාවා “සබ්බසංයොජනජ්ජහාන”න්ති ඉමං පරියායං අග්ගහෙත්වා අරහත්තමග්ගෙන පජ්ඣනතො එවාති ගණ්භාතීති චුත්තං හොති. අජ්ජහිතස්ස අභාවාති අවසිට්ඨස්ස පහාතබ්බස්ස අභාවා පටිජානාතීති වදන්ති, තථා “අනවසෙසජ්ජහාන”න්ති එත්ථාපි. එවං සති තෙන අත්තතො ලද්ධිං ඡඩ්ඛෙත්වා සකවාදිස්ස ලද්ධියා පටිඤ්ඤාතන්ති ආපජ්ජති.

සබ්බසංයොජනජ්ජහානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමවග්ගො

1. විමුක්තිකථාවණ්ණනා

418. එලඤ්ඤාණං න භොතීති “විමුක්තානී”ති වා තදඛිගවිමුක්තිශාදිභාවතො මග්ගෙන පහීනානං පුන අනුප්පත්තිතො ව “අවිමුක්තානී”ති වා න වත්තබ්බානීති අධිප්පායො. ගොත්‍රභුඤ්ඤාණඤ්ඤවේත්ථ විපස්සනාග්ගහණෙන ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

විමුක්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අසෙබඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

421. න පනෙතං අසෙබන්ති එතෙන අසෙබවිසයන්තා අසෙබමෙව ඤාණන්ති පරස්ස ලද්ධි, න පන අසෙබස්සාති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

අසෙබඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. විපරීතකථාවණ්ණනා

424. න පථවියෙවාති ලක්ඛණපථවියෙව, සසම්භාරපථවියෙව වා න භොතීති අත්ථො. අනිච්චෙව නිච්චන්තිආදිවිපරියෙසො පන විපරීතඤ්ඤාණං නාමාති අඤ්ඤාණෙපි ඤාණවොහාරං ආරොපෙත්වා වදන්ති දට්ඨබ්බං.

විපරීතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නියාමකථාවණ්ණනා

428-431. ඤාණං අත්ථී, යං සච්චානුලොමං මග්ගඤ්ඤාණානුගතිකං පස්සන්තො භගවා “භබ්බො”ති ජානාතීති ලද්ධි. පට්ඨපඤ්ඤමෙව චතුත්ථං කත්වාති එත්ථ “නියතස්ස අනියාමගමනායා”ති විපරීතානුයොගතො පභුති ගණෙත්වා “චතුත්ථ”න්ති ආභ.

නියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා

432-433. යංකිඤ්චි අරියානං ඤාණං, සබ්බං ලොකුත්තරමෙවාති ගණ්හන්තෙනපි සබ්බං ඤාණං පටිසම්භිදාති න සක්කා වත්තුං. අනරියානම්පි හි ඤාණං ඤාණමෙවාති. තස්ස වා ඤාණතං න ඉච්ඡතීති වත්තබ්බං. පථවිකසිණසම්මුතියං සමාපත්තිඤ්ඤාණං සන්ධායාති අනරියස්ස එතං ඤාණං සන්ධායාති අධිප්පායො සියා.

පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා

434-435. සච්චන්ති වචනසාමඤ්ඤෙන උභයස්සපි සච්චසාමඤ්ඤත්තං ගහෙත්වා වදන්ති දස්සෙන්නො “තත්ථා”තිආදිමාහ.

සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. විත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා

436-438. එස්සස්ස චුසනලක්ඛණං මනසිකරොතොති එතෙන පුරිමා වත්තබ්බපටිඤ්ඤා අනුපදධම්මමනසිකාරතො අඤ්ඤං සමුදායමනසිකාරං සන්ධාය කතාති දස්සෙති.

විත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා

439-440. සබ්බස්මිම්පිති “පාටලිපුත්තස්ස ඛො”තිආදිනා අනාගතෙ ඤාණන්ති චුත්තන්ති අනාගතභාවසාමඤ්ඤෙන අනන්තරානාගතෙපි ඤාණං ඉච්ඡන්තිති චුත්තං හොති.

අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා

441-442. වචනං නිස්සායාති අත්ථතො ආපන්නං වචනං, අනුජානනවචනං වා නිස්සාය. සත්තතිං සන්ධායාති භඩ්ගානුපස්සනානං භඩ්ගතො අනුපස්සනාසත්තතිං සන්ධායාති අධිප්පායො.

පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඵලඤාණකථාවණ්ණනා

443-444. බුද්ධානං වියාති යථා බුද්ධා සබ්බස්සකාරඵලපරොපරියත්තජානනවසෙන අත්තතො ඵච ව බලෙන ඵලං ජානන්ති, ඵචන්ති චුත්තං හොති.

ඵලඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාපණ්ණාසකො සමත්තො.

6. ඡට්ඨවග්ගො

1. නියාමකථාවණ්ණනා

445-447. අනියතො නාම න හොතීති යථා මිච්ඡත්තනියතස්ස භවත්තරෙ අනියතං නාම හොති, එවං එතස්ස කදාවිපි අනියතතා න හොතීති යො නියාමො, සො අසඬ්ඛතොති අධිප්පායො.

නියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා

451. කාරණථයෙන ධීතතාති කාරණභාවොයෙව. එතෙන ව ධම්මානං කාරණභාවො ධම්මට්ඨිතතාති එතමත්ථං දස්සෙති. තථා “ධම්මනියාමතා”ති එත්ථාපි.

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සච්චකථාවණ්ණනා

452-454. වත්ථුසච්චන්ති ජාතියාදි කාමතණ්හාදි සම්මාදිට්ඨිආදි ව. බාධනපභවනිය්ඨානිකලක්ඛණෙහි ලක්ඛණසච්චං බාධනාදි.

සච්චකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

457-459. කරියමානා කරියතීති අරුපක්ඛන්ධානං පවත්තමානානං සමථවිපස්සනානුක්කමෙන අප්පවත්ති සාධියතීති අත්ථො. සඬ්ඛතාසඬ්ඛතලක්ඛණානං පන අභාවෙනාති වදන්තො සභාවධම්මතං පටිසෙධෙති. වොදානඤ්ච වුට්ඨානපරියායොව. අසඬ්ඛතභාවෙ කාරණං න හොති සභාවධම්මත්තාසාධකත්තාති අධිප්පායො.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමවග්ගො

1. සඬ්ගහිතකථාවණ්ණනා

471-472. සඬගහිතාති සම්බන්ධා.

සඬගහිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා

473-474. නානත්තවචත්ථානං නත්ථිති වදන්තො “තිලම්භි තෙලං අනුපවිට්ඨ”න්ති වචනමෙව න යුජ්ජති “න හෙව”න්ති පටික්ඛිත්තන්ති දස්සෙති.

සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. වෙනසිකකථාවණ්ණනා

475-477. එස්සාදිනං එකුප්පාදනාදිවිරහිතා සහජාතතා නත්ථිති ආහ “සම්පයුත්තසහජාතතං සන්ධායා”ති.

වෙනසිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දානකථාවණ්ණනා

478. දෙය්‍යධම්මවසෙන වොදෙතුන්ති යදි වෙනසිකොව ධම්මො දානං, “දිය්‍යතීති දාන”න්ති ඉමිනාපි අත්ථෙත වෙනසිකස්සෙව දානභාවො ආපජ්ජතිති වොදෙතුන්ති අත්ථො.

479. අනිට්ඨඵලන්තිආදි අවෙනසිකස්ස ධම්මස්ස දානභාවදීපනත්ථං චුත්තන්ති ඵලදානභාවදීපනත්ථං න චුත්තන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අනිට්ඨඵලන්තිආදිනා අවෙනසිකස්ස ධම්මස්ස ඵලදානං චුත්තං විය භොති, න දානභාවො, තන්තිවාරණත්ථඤ්චෙතමාහාති. ඵඤ්ච කත්වා අනන්තරමෙවාහ “න හි අවෙනසිකො අන්තාදිධම්මො ආයතිං විපාකං දෙති”ති. ඉට්ඨඵලභාවනියමනත්ථන්ති දෙය්‍යධම්මො විය කෙනවි පරියායෙන අනිට්ඨඵලතා දානස්ස නත්ථි, එකන්තං පන ඉට්ඨඵලමෙවාති නියමනත්ථන්ති අත්ථො.

ඉතරෙතාති “දිය්‍යතීති දාන”න්ති ඉමිනා පරියායෙන. න පන එකෙනත්ථෙතාති “දෙය්‍යධම්මොව දාන”න්ති ඉමං සකවාදීවාදං නිවත්තෙතුං “සද්ධා හිරිය”න්තිආදිකං සුත්තසාධනං පරවාදීවාදෙ යුජ්ජති, “ඉධෙකච්චො අන්තං දෙති”තිආදිකඤ්ච, “වෙනසිකොව ධම්මො දාන”න්ති ඉමං නිවත්තෙතුං “වෙනසිකො ධම්මො දාන”න්ති ඉමං පන සාධෙතුං “සද්ධා හිරිය”න්තිආදිකං සකවාදීවාදෙ යුජ්ජති, “ඉධෙකච්චො අන්තං දෙති”තිආදිකං වා “දෙය්‍යධම්මො දාන”න්ති සාධෙතුන්ති ඵචං නිවත්තනසාධනත්ථනානත්තං සන්ධාය “න පන එකෙනත්ථෙතා”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තත්ථ යථා පරවාදීවාදෙ ව සුත්තසාධනත්ථං “න වත්තබ්බං වෙනසිකො ධම්මො දාන”න්ති ප්‍රවිජායං.

වෙනසිකොවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො, තථා “න වත්තබ්බං දෙය්‍යධම්මො දාන” න්ති පුච්ඡාය ව දෙය්‍යධම්මොවාති. දෙය්‍යධම්මො ඉට්ඨඵලොති ඉට්ඨඵලාභාවමත්තමෙව පටික්ඛිත්තන්ති ඵත්ථ “ඉට්ඨඵලාභාවමත්තමෙව පටික්ඛිත්ත” න්ති පායෙන භවිතබ්බන්ති. “ඉට්ඨඵලාභාවමත්තමෙව දිස්වා පටික්ඛිත්ත” න්ති වා වත්තබ්බං. සඬකරභාවමොවනත්ථන්ති වෙනසිකස්ස දාතබ්බට්ඨෙන දෙය්‍යධම්මස්ස ව ඉට්ඨඵලට්ඨෙන දානභාවමොවනත්ථන්ති වුත්තං හොති.

දානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා

483. පරිභොගමයං නාම චිත්තච්ඡෙදයාත්තං පුඤ්ඤං අත්ථිති ලද්ධි. තඤ්ඤි තෙ සන්ධාය පරිභොගමයං පුඤ්ඤං පවඬ්ඨිති වදන්ති අධිප්පායො.

485. තස්සාපි වසෙනාති තස්සාපි ලද්ධියා වසෙන. පඤ්චවිඤ්ඤාණානං විය ඵතෙසම්පි සමොධානං සියාති පටිජානාතීති වදන්ති. පඤ්චවිඤ්ඤාණඵස්සාදීනමෙව පන සමොධානං සන්ධාය පටිජානාතීති අධිප්පායො.

486. අපරිභුත්තෙපිති ඉමිනා “පටිග්ගාහකො පටිග්ගහෙත්වා න පරිභුඤ්ජති ඡඩ්ඛෙති” තිආදිකං දස්සෙති. අපරිභුත්තෙ දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤභාවතො පරිභොගමයං පුඤ්ඤං පවඬ්ඨිති අයං වාදො භීයති. තස්මිඤ්ච භීතො සකවාදීවාදො බලවා. වාගචෙතනාය ඵව හි පුඤ්ඤභාවො ඵවං සිද්ධො හොතිති අධිප්පායො. අපරිභුත්තෙපි දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤභාවෙ වාගචෙතනාය ඵව පුඤ්ඤභාවොති ආහ “සකවාදීවාදො බලවා” ති.

පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඉතොදින්තකථාවණ්ණනා

488-491. තෙනෙව යාපෙන්නීති තෙනෙව විවරාදිනා යාපෙන්නි, තෙනෙව වා විවරාදිදානෙන යාපෙන්නි, සයංකතෙන කම්මුනා විනාපීති අධිප්පායො. ඉමිනා කාරණෙනාති යදි යං ඉතො විවරාදි දින්තං, න තෙන යාපෙය්‍යුං, කථං අනුමොදෙය්‍යුං...පෙ.... සොමනස්සං පටිලභෙය්‍යුන්ති ලද්ධිං පතිට්ඨපෙන්නස්සපිති වුත්තං හොති.

ඉතොදින්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පථවිකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

492. ඵස්සො සුඛචෙදනීයාදිභෙදො හොතීති ඵස්සෙන සබ්බම්පි කම්මවිපාකං දස්සෙත්වා පුන අත්තච්ඡෙදහි සම්පයොගදස්සනත්ථං “සො ව සඤ්ඤාදයො වා” තිආදි වුත්තං. අත්ථි ව නෙසන්ති සාවඡ්ජනෙ චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදිසහජාතධම්මෙ

සන්ධ්‍යාය වුත්තං. යො තත්ථ ඉට්ඨවිපාකො, තස්ස පත්ථනාති ඉට්ඨවිපාකෙ ඵච පත්ථනං කත්වා කම්මං කරොන්තීති කම්මුපනිස්සයභූතමෙව පත්ථනං දස්සෙති, පච්චුප්පන්තවෙදනාපච්චයං වා තණ්හං උපාදානාදිනිබ්බත්තනවසෙන දුක්ඛස්ස පභාවිතං. මූලතණ්හාති පච්චුප්පන්තවිපාකවට්ටනිබ්බත්තකකම්මස්ස උපනිස්සයභූතං පුරිමතණ්හං, කම්මසභායං වා විපාකස්ස උපනිස්සයභූතං.

493. සකසමයවසෙන ච වොදනාය පසුඡ්ඡමානතං දස්සෙතුං “තෙසඤ්ච ලද්ධියා”තිආදිමාහ.

494. පටිලාභවසෙනාති කම්මෙ සති පථවියාදීනං පටිලාභො භොතීති කම්මං තංසංවත්තනිකං නාම භොතීති දස්සෙති.

පථවිකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ජරාමරණංවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

495. සම්පයොගලක්ඛණාභාවාති “ඵකාරම්මණා”ති ඉමස්ස සම්පයොගලක්ඛණස්ස අභාවාති අධිජ්ජායො.

496. පරියායො නත්ථීති සකවාදිනා අත්තනා වත්තබ්බතාය පරියායො නත්ථීති අබ්‍යාකතානං ජරාමරණස්ස විපාකනිවාරණත්ථං අබ්‍යාකතවසෙන පුච්ඡා න කතාති දස්සෙති.

497. අපරිසුද්ධවණ්ණනා ජරායෙවාති කෙච්චි, තං අකුසලකම්මං කම්මසමුට්ඨානස්සාතිආදිනා රූපස්සෙව දුබ්බණ්ණනාදස්සනෙන සමමෙවාති.

ජරාමරණංවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා

500. වට්ටන්ති කම්මාදිවට්ටං.

අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. විපාකොවිපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා

501. තප්පච්චයාපීති යස්ස විපාකස්ස විපාකො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො භොති තප්පච්චයාපි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතතොපිති අධිජ්ජායො. සො භීතිආදිනා පුරිමපටිඤ්ඤාය ඉමස්ස වොදනස්ස කාරණභාවං දස්සෙති. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාදීසු පච්චයට්ඨෙතාති ආදි-සද්දෙන සහජානාදිපච්චයෙ සඬගණ්හිත්වා තෙසු තෙන තෙන පච්චයභාවෙනාති දස්සෙති.

විපාකොවිපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමවග්ගො

1. ජගතිකථාවණ්ණනා

503-504. වණ්ණොති වණ්ණනිහා සණ්ඨානඤ්ච වුවවතීති ආහ
“සදිසරූපසණ්ඨානා”ති.

ජගතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අන්තරාභවකථාවණ්ණනා

505. අතිදුරස්ස අන්තරිතස්ස පත්තබ්බස්ස දෙසස්ස දස්සනතො දිබ්බවක්ඛුකො
වීය. ආකාසෙන පථවන්තරට්ඨානානි භින්දිත්වා ගමනතො ඉද්ධිමා වීය. න
සහධම්මෙනාති යදි සො භවානං අන්තරා න සීයා, න නාම අන්තරාභවොති
පටික්ඛෙපෙ කරණං නත්ථිති අධිජ්ජායො.

506. තත්ථ ජාතිජරාමරණාති වෙව චුතිපටිසන්ධිපරම්පරඤ්ච අනිච්ඡන්තොති
එතෙන චුතිඅනන්තරං අන්තරාභවං ඛන්ධාති, වත්තමානා ජාතීති, මාතුකුච්ඡිමෙව
පටිට්ඨා අන්තරධායමානා මරණන්ති න ඉච්ඡති.

507. යථා කාමභවාදීසු තත්ථ තත්ථෙව පුනස්පුනං වට්ඨිත්වා උපපත්තිවසෙන
චුතිපටිසන්ධිපරම්පරා හොති, එවං තං තත්ථ න ඉච්ඡතීති දස්සෙති.

අන්තරාභවකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. කාමගුණකථාවණ්ණනා

510. කාමභවස්ස කමනට්ඨෙන කාමභවභාවො සබ්බෙපි කාමාවචරා
ඛන්ධාදයො කාමභවොති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන දට්ඨබ්බො.
උපාදින්නක්ඛන්ධානමෙව පන කාමභවභාවො ධාතුකථායං දස්සිතො, න
කමනට්ඨෙන කාමභවභාවො. “පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, කාමගුණා”ති වචනමත්තං
නිස්සායාති පඤ්චෙව කාමකොට්ඨාසා “කාමො”ති චුත්තාති කාමධාතුතිවචනං න
අඤ්ඤස්ස නාමන්ති ඉමිනා අධිජ්ජායෙනෙවං වචනමත්තං නිස්සායාති අත්ථො.

කාමගුණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. රූපධාතුකථාවණ්ණනා

515-516. රූපධාතුකථායං රූපධාතූති වචනතො රූපිධම්මෙහෙව රූපධාතුයා භවිතබ්බන්ති ලද්ධි දට්ඨබ්බා. සුත්තෙසු “තයොමෙ භවා”තිආදිනා (දී. නි. 3.305) පරිච්ඡින්නභූමියොව භූමිපරිච්ඡේදො, “හෙට්ඨතො අවිච්ඡිතරයං පරියන්තං කරිත්වා”තිආදිකම්මපරිච්ඡින්නදනම්පි (විහ. 182) වදන්ති.

රූපධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අරූපධාතුකථාවණ්ණනා

517-518. ඉමිනාවුපායෙනාති යථා හි පුරිමකථායං රූපිනො ධම්මා අවිසෙසෙන “රූපධාතු”ති වුත්තා, එවම්ධාපි අරූපිනො ධම්මා අවිසෙසෙන “අරූපධාතු”ති වුත්තාති තත්ථ වුත්තනයො ඉධාපි සමානොති අධිප්පායො.

අරූපධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. රූපධාතුයාආයතනකථාවණ්ණනා

519. ඝාතනිමිත්තානිපිති ඉදං ඝාතාදිනිමිත්තානිපිති වත්තබ්බං. නිමිත්තන්ති ඝාතාදීනං ඔකාසභාවෙන උපලක්ඛිතං තථාච්ඨසණ්ඨානං රූපසමුදායමාහ.

රූපධාතුයාආයතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අරූපෙරූපකථාවණ්ණනා

524-526. සුබ්බමරූපං අත්ථි, යතො නිස්සරණං තං ආරුප්පන්ති අධිප්පායො.

අරූපෙරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. රූපංකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

527-537. පකප්පයමානාති ආයුහමානා, සම්පයුත්තෙසු අධිකං බ්‍යාපාරං කුරුමානාති අත්ථො. පුරිමවාරෙති “යංකිඤ්චි අකුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිතං රූපං, සබ්බං තං අකුසල”න්ති ඉමං පඤ්භං වදති.

රූපංකම්මන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

540. අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්තිපඤ්ඤෙහ “අත්ථි අරූපිනං ධම්මානං ආයු”තිආදිකං පඤ්භං අන්තං ගහෙත්වා වදති. අරූපධම්මානං චිත්තච්ඡිපයුත්තං ජීවිතින්ද්‍රියසන්තානං නාම අත්ථිති ඉච්ඡති එත්ථ රූපාරූපධම්මානං තං ඉච්ඡන්තො

අරූපධම්මානං ඉච්ඡතීති චත්තුං යුත්තොති “අරූපධම්මාන”න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

541. සත්තසත්තානෙ රූපිනො වා ධම්මා භොන්තුතිආදිනාපි තමෙව ජීවිතින්ද්‍රියසත්තානං වදතීති වෙදිතබ්බං.

542. පුබ්බාපරභාගං සන්ධායාති සමාපත්තියා ආසන්නභාවතො තදාපි සමාපන්නොයෙවති අධිප්පායො.

544-545. ද්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියානීති “පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්සා”ති පුරිමපායො. “පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සා”ති පච්ඡිමපායො, සො යුත්තො.

ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා

546. සෙසන්ති පාණාතිපාතාදිකම්මස්ස හෙතුති ඉතො පුරිමං සොතාපන්නාදිඅනුයොගං වදති. හන්ද භීති පරවාදිස්සෙවෙනං සම්පට්ච්ඡනවචනන්ති සම්පට්ච්ඡාපෙතුන්ති න සක්කා චත්තුං, “කතමස්ස කම්මස්ස හෙතු”ති පන සකවාදී තං සම්පට්ච්ඡාපෙතුං වදතීති යුජ්ජෙය්‍යා, සම්පට්ච්ඡාපෙතුන්ති පන පක්ඛං පටිජානාපෙතුන්ති අත්ථං අග්ගහෙත්වා පරවාදී අත්තනො ලද්ධිං සකවාදිං ගාහාපෙතුන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමචග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමචග්ගො

1. ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා

547. විභාගදස්සනත්ථන්ති විසභාගදස්සනත්ථන්ති වුත්තං හොති. නානාවිත්තවසෙන පටිජානන්තස්ස අධිප්පායමද්දනං කථං යුත්තන්ති විචාරෙතබ්බං. ආරම්මණවසෙන හි දස්සනද්වයං සහ වදන්තස්ස තදභාවදස්සනත්ථං ඉදං ආරද්ධන්ති යුත්තන්ති. අනුස්සවවසෙනාතිආදිනා න කෙවලං අනිච්චාදිආරම්මණමෙව ඤාණං විපස්සනා, අථ ඛො “අනුප්පාදො ඛෙම”න්තිආදිකං නිබ්බානෙ ආනිසංසදස්සනඤ්චාති දීපෙති.

ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා

549. සුත්තභයෙනාති “පාරිමං තීරං බෙමං අප්පට්ඨයන්ති බො, භික්ඛවෙ,
නිබ්බානස්සෙතං අධිවචන”න්ති (සං. නි. 4.238) අසංයොජනියාදිභාවං සන්ධාය
බෙමාදිභාවො චුත්තොති එවමාදිනා සුත්තභයෙනාති දට්ඨබ්බං.

අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. රූපංසාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

552-553. ආරම්මණත්ථස්ස විභාගදස්සනත්ථන්ති පච්චයට්ඨො ඔලුබ්භට්ඨොති
එවං විභාගෙ විජ්ජමානෙ පච්චයොලුබ්භානං විසෙසාභාවං කප්පෙත්වා අකප්පෙත්වා
වා සප්පච්චයත්තා ඔලුබ්භාරම්මණෙනපි සාරම්මණමෙවාති න ගහෙනබ්බන්ති
දස්සනත්ථන්ති චුත්තං හොති.

රූපංසාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනුසයාඅනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා

554-556. අප්පභීනත්තාව අත්ථිති වුච්චති, න පන විජ්ජමානත්තාති අධිප්පායො.

අනුසයාඅනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

557-8. තස්ස ඤාණස්සාති මග්ගඤාණස්සාති වදන්ති.

ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා

562. අවිසෙසෙනෙවාති ආරම්මණසම්පයොගෙහි ද්විභිජිති අත්ථො.

විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විතක්කවිජ්ජාරසද්දකථාවණ්ණනා

563. සබ්බසොති සවිතක්කවිත්තෙසු සබ්බත්ථ සබ්බදා වාති ඉමමත්ථං
දස්සෙන්නො ආහ “අත්තමසො මනොධාතුපචත්තිකාලෙපි”ති.
විතක්කවිජ්ජාරමත්තන්ති විතක්කස්ස පචත්තිමත්තන්ති අධිප්පායො.

විතක්කවිජ්ජාරසද්දකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නයථාවිත්තස්සවාචාතිකථාවණ්ණනා

565. අනාපත්තීති විසංවාදනාධිප්පායස්ස අභාවා මුසාවාදො න භොතීති වුත්තං.

නායථාවිත්තස්සවාචාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. අතීතානාගතසමන්තාගතකථාවණ්ණනා

568-570. තාසුති තාසු පඤ්ඤත්තිසු. සමන්තාගමපඤ්ඤත්තියා සමන්තාගතොති වුවචති, පටිලාභපඤ්ඤත්තියා ලාභීති වුවචති. සමන්තාගතොති වුවචති අයං සමන්තාගමපඤ්ඤත්ති නාම. ලාභීති වුවචති අයං පටිලාභපඤ්ඤත්ති නාමාති වා අධිප්පායො යොජෙතබ්බො.

අතීතානාගතසමන්තාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නවමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමවග්ගො

1. නිරොධකථාවණ්ණනා

571-2. භවභිග්ගවිත්තස්ස භවිගක්ඛණෙන සහෙවාතිආදිං වදන්තෙන කිරියබන්ධානං භවිගක්ඛණෙන සහ උපපත්තෙසියා බන්ධා උප්පජ්ජන්තීති ව චත්තබ්බං, තථා උපපත්තෙසියානං භවිගක්ඛණෙන සහ උපපත්තෙසියා, කිරියානං භවිගක්ඛණෙන සහ කිරියාති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කිරියාවතුක්ඛන්ධග්ගහණෙන ගහණං. ඤාණන්ති මග්ගඤාණං යුත්තං.

නිරොධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්සමග්ගකථාවණ්ණනා

576. තං ලක්ඛණන්ති “ඡ විඤ්ඤාණා”ති අවත්වා “පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා”තිආදීනා වුත්තං ලක්ඛණං. “ඡ විඤ්ඤාණා”ති අවචනං පනෙත්ථ “නො ව චත රෙ චත්තබ්බො”තිආදිවචනස්ස කාරණන්ති අධිප්පෙනං.

577. ලොකියොති විපස්සනාමග්ගමාහ. යං තත්ථ අනිමිත්තන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඛිගික්ඛණෙ යං අනිමිත්තං ගණ්හන්තො න නිමිත්තග්ගාහීති වුත්තො, තදෙව සුඤ්ඤත්තී අධිප්පායො.

පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්සමග්ගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චවිඤ්ඤාණාසාහොගාතිකථාවණ්ණනා

584-586. කුසලාකුසලවසෙන නමිති කුසලාකුසලභාවෙන නමිත්වා පවත්නීති වුත්තං හොති. සා පන ආරම්මණප්පකාරග්ගහණං යෙන අලොභාදීහි ලොභාදීහි ව සම්පයොගො හොතීති දට්ඨබ්බො ‘‘සුඛමිති වෙතසො අභාගො’’තිආදීසු විය.

පඤ්චවිඤ්ඤාණාසාහොගාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ද්විභිසිලෙහිතිකථාවණ්ණනා

587-589. ඛණ්ඩගතිරොධං, න අප්පවත්තීතිරොධං, සිලවිතික්කමනිරොධං වා. විතික්කමං වියාති යථා විතික්කමෙ කතෙ දුස්සිලො, එවං නිරුද්ධෙපිති එවං විතික්කමෙන නින්නානං සල්ලක්ඛෙන්තොති අත්ථො.

ද්විභිසිලෙහිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සිලංඅවෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා

590-594. යෙන සො සිලවායෙව නාම හොතීති යෙන විත්තවිප්පයුත්තෙන ධීතෙන උපවයෙන අකුසලාඛ්‍යාකතවිත්තසමඬ්ඨි සිලවායෙව නාම හොතීති අධිප්පායො. සෙසමෙත්ථ ‘‘දානං අවෙතසික’’න්ති කථායං වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති වුත්තං, සා පන කථා මග්ගිතබ්බා.

සිලංඅවෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා

598-600. සමාදානහෙතුකථායං \100 පුරිමකථාසදිසමෙවාති පරිභොගකට්ඨකදෙසසදිසනා දට්ඨබ්බා.

සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. අවිඤ්ඤත්තිදුස්සිලාන්තිකථාවණ්ණනා

603-604. ආණත්තියා ව පාණාතිපාතාදීසු අභිගපාරිපුරිත්ති එකස්මිං දිවසෙ ආණත්තස්ස අපරස්මිං දිවසෙ පාණාතිපාතං කරොන්තස්ස තදා සා ආණත්ති විඤ්ඤත්තිං විනායෙව අභිගං හොතීති අවිඤ්ඤත්ති දුස්සිලාන්ති අධිප්පායො.

අවිඤ්ඤත්තිදුස්සිලාන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියො පණ්ණාසකො සමත්තො.

11. එකාදසමවග්ගො

4. ඥාණකථාවණ්ණනා

614-615. ඥාණකථායං සෙය්‍යථාපි මහාසඤ්ඤානන්ති පුබ්බෙ ඥාණං අනාරම්භණන්තිකථායං (කථා. 557 ආදයො) චුත්තෙහි අන්ධකෙහි අඤ්ඤා ඉධ මහාසඤ්ඤා භවෙය්‍යුං. යදි අඤ්ඤාණෙ විගතෙති ආදිනා රාගවිගමො විය විතරාගපඤ්ඤත්තියා අඤ්ඤාණවිගමො ඥාණිපඤ්ඤත්තියා කාරණන්ති දස්සෙති. න හි ඥාණං අස්ස අත්ථිති ඥාණි, අථ ඛො අඤ්ඤාණිපට්ඨකත්තො ඥාණිති. යස්මා ඥාණපට්ඨානෙනාති එත්ථ ව ඥාණපට්ඨානෙන අඤ්ඤාණස්ස විගතත්තා සො ඥාණිති වත්තබ්බතං ආපජ්ජතිති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

ඥාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඉදංදුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා

618-620. ඉතරො පන සකසමයෙති පරවාදි අත්තනො සමයෙති අත්ථො.

ඉදංදුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා

621-624. කම්මස්ස විපාකවසෙන වාති නිරයංව සන්ධාය චුත්තං. තත්ථ හි අබ්බුදාදිපරිවෛෂදො තාදිසස්ස කම්මවිපාකස්ස වසෙන චුත්තො. වස්සගණනය වාති මනුස්සෙ වාතුමහාරාජිකාදිදෙවෙ ව සන්ධාය. තෙසඤ්ඤි අසඬ්ඤායම්පි කාලං විපාකදානසමත්ථං කම්මං වස්සගණනය පරිච්ඡිජ්ජතිති.

ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සමාධිකථාවණ්ණනා

625-626. සමාධානට්ඨෙනාති සමං යථනට්ඨෙන සමාධි නාම චෙතසිකන්තරං අත්ථිති අග්ගහෙත්වාති අත්ථො. ඡලෙනාති එකචිත්තක්ඛණිකත්තෙ වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණස්ස ව ඤානචිත්තස්ස ව න කොටි විසෙසොති එතෙන සාමඤ්ඤමත්තෙනාති අධිජ්ජායො.

සමාධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා

627. අනන්තරපච්චයතඤ්ඤෙවොති අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං අනන්තරපච්චයො අවිජ්ජාය යා ධිතතා තතො හොති, තාය ධිතතාය අනන්තරපච්චයභාවසඬ්ඛාතා ධිතතා හොතිති අධිජ්ජායො. අනන්තරපච්චයග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ අඤ්ඤාමඤ්ඤපච්චයභාවරහිතස්ස එකස්ස පච්චයස්ස දස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං.

තෙන හි සබ්බො තාදිසො පච්චයො දස්සිතො හොතිති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතඤ්ඤවාති අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං පච්චයො, සඬ්ඛාරා ව අවිජ්ජාය. තත්ථ අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරානං පච්චයභාවසඬ්ඛාතාය ධීතතාය සඬ්ඛාරානං අවිජ්ජාය පච්චයභාවසඬ්ඛාතා ධීතතා හොති, තස්සා ව ඉතරාති අධිජ්ජායො.

ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අනිච්චතාකථාවණ්ණනා

628. රූපාදයො විය පරිනිජ්ජන්තාති රූපාදීහි සහ උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනතො පරිනිජ්ජන්තාති අත්ථො. අනිච්චතාවිභාගානුයුඤ්ජනවසෙනාති තිස්ස දණ්ඨෙසු දණ්ඨවොහාරො විය තිස්ස ලක්ඛණෙසු අනිච්චතාවොහාරො හොතිති තස්සා විභාගානුයුඤ්ජනවසෙනාති වදන්ති.

අනිච්චතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකාදසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමවග්ගො

1. සංවරොකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

630-632. විපාකද්වාරන්ති භවඬ්ගමනං වදන්ති. කම්මද්වාරන්ති කුසලාකුසලමනං.

සංවරොකම්මන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කම්මකථාවණ්ණනා

633-635. අඛ්‍යාකතං සන්ධාය පටික්ඛෙපොති සකසමයලක්ඛණෙන පටික්ඛෙපො කතොති වදන්ති. අවිපාකචේතනාය සරූපෙන දස්සිතාය සවිපාකාපි දස්සිතායෙව නාම හොතිති මඤ්ඤමානො ආහ “සවිපාකාවිපාකචේතනං සරූපෙන දස්සෙතු”න්ති.

කම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සද්දොවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

636-637. කම්මසමුට්ඨානා අරූපධම්මාවාතිආදිනා කම්මසමුට්ඨානෙසු චක්ඛාදිසුපි විපාකවොහාරො නත්ථි, කො පන වාදො අකම්මසමුට්ඨානෙ සද්දෙති දස්සෙති.

සද්දොවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සළායතනකථාවණ්ණනා

638-640. තස්මා විපාකොති අවිසෙසෙන සළායතනං විපාකොති යෙසං ලද්ධිති වුත්තං හොති.

සළායතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා

641-645. සත්තක්ඛත්තුපරමතානියතොති සත්තක්ඛත්තුපරමතාය නියතො. ඉමං විභාගන්ති ඉමං විසෙසං. ත්වං පනස්ස නියාමං ඉච්ඡසීති අවිනිපාතධම්මතාඵලජපත්තීහි අඤ්ඤස්මිං සත්තක්ඛත්තුපරමභාවෙ ව නියාමං ඉච්ඡසීති අත්ථො.

ආනන්තරියභාවන්ති යෙන සො ධම්මාභිසමයෙන භබ්බො නාම හොති, තස්ස ආනන්තරියකම්මස්ස අභාවන්ති අත්ථො, පුග්ගලස්ස වා ආනන්තරියභාවස්ස අභාවන්ති. කිං පන සො අන්තරාධම්මං අභිසම්ඝ්ඤ්ඤාති? කෙච්චි වදන්ති “සත්තක්ඛත්තුපරමො සත්තමං භවං නාතික්කමති, ඔරතො පන නත්ථි පටිසෙධො” ති. අපරෙ “යො භගවතා ඤාණබලෙන ඛ්‍යාකතො, තස්ස අන්තරා අභිසමයො නාම නත්ථි, තථාපි භවනියාමස්ස කස්සචි අභාවා භබ්බොති වුච්චති. යථා කුසලා අභිඤ්ඤාවෙනතා කදාචි විපාකං අදදමානාපි සති කාරණෙ දාතුං භබ්බතාය විපාකධම්මධම්මා නාම, තථා ඉන්ද්‍රියානං මුද්දතාය සත්තක්ඛත්තුපරමො, න නියාමසබ්භාවා නාපි භගවතා ඛ්‍යාකතන්තා, න ච ඉන්ද්‍රියමුද්දතා අභබ්බතාකරො ධම්මොති න සො අභබ්බො නාම. අභබ්බතාකරධම්මාභාවතො චෙත්ථ අභබ්බතා පටිසෙධිතා, න පන අන්තරා අභිසමෙතුං භබ්බතා වුත්තා. යදි ච සත්තක්ඛත්තුපරමො අන්තරා අභිසමෙය්‍ය, කොලංකොලො සියා” ති. විසෙසං පන අකත්වා භබ්බසභාවතාය භබ්බොති වත්තුං යුත්තං. න භවනියාමකං කිඤ්චිති ඵත්ථ පස්සිත්වාති වචනසෙසො, ඛ්‍යාකරොතිති වා සම්බන්ධො.

සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාදසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමවග්ගො

1. කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා

654-657. කප්පට්ඨකථායං හෙට්ඨාති ඉද්ධිබලකථායං.

කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා

660-662. අනන්තරාපයුත්තකථායං ආනන්තරියං පයුත්තං එතෙනාති
අනන්තරාපයුත්තොති ආනන්තරියෙ අනන්තරාසද්දං ආරොපෙත්වා අට්ඨකථායං
අත්ථො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. “අනන්තරපයුත්තො” තිපි පාළි දිස්සති.

අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නියතස්සනියාමකථාවණ්ණනා

663-664. සෙසා තෙභූමකධම්මා අනියතා නාමාති එත්ථ අප්පත්තනියාමානං
ධම්මෙ සන්ධාය “තෙභූමකධම්මා” ති ආහ. එතෙව හි සන්ධාය “තෙහි
සමන්තාගතොපි අනියතොයෙවා” ති වුත්තන්ති. ඉති ඉමං වොහාරමත්තං ගහෙත්වා
“නියතො බොධිසත්තො පච්ඡිමභවිකො භබ්බො ධම්මං අභිසමෙතුං
ඔක්කමිතු” ත්ති අධිප්පායෙන “නියාමං ඔක්කමති” ති යෙසං ලද්ධිති අත්ථයොජනා.
එවං පන වොහාරමත්තසබ්භාවො “නියතො” ති වචනස්ස, ධම්මං අභිසමෙතුං
භබ්බතා ව “නියාමං ඔක්කමති” ති වචනස්ස කාරණභාවෙන වුත්තා හොති,
භබ්බතායෙව පන උභයස්සපි කාරණන්ති යුත්තං. අඤ්ඤානාති යදි නියතො නියාමං
ඔක්කමෙයා, මිච්ඡත්තනියතො සම්මත්තනියාමං, සම්මත්තනියතො වා
මිච්ඡත්තනියාමං ඔක්කමෙයා, න ව තං අත්ථිති දස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

නියතස්සනියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අසාතරාගකථාවණ්ණනා

674. අසාතරාගකථායං “අහො වත මෙ එතදෙව භවෙය්‍යා” ති රජ්ජනාති ඉමිනා
එවං පචත්තමානොයෙව ලොහො ඉධ “රාගො” ති අධිප්පෙතො, න අඤ්ඤාතාති
දස්සෙති.

675. සුත්තෙ පනාති එතස්ස “අධිප්පායො” ති එතෙන සම්බන්ධො.

අසාතරාගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා

676-680. යස්මා ධම්මතණ්හාති වුත්තා, තස්මා අබ්‍යාකතාති කුසලෙසු ධම්මෙසු
ලොකුත්තරෙසු වා සබ්බෙසු තණ්හා “ධම්මතණ්හා” ති ගහෙත්වා යස්මා සා තණ්හා,
තස්මා කුසලා න හොති, යස්මා පන ධම්මෙ පචත්තා, තස්මා අකුසලා න හොතිති
අබ්‍යාකතාති ලද්ධිති දස්සෙති. තිහි කොට්ඨාසෙහි ඡපි තණ්හා සංඛිපිත්වා දස්සිතා,
තස්මා ධම්මතණ්හාපි කාමතණ්හාදිභාවතො න අබ්‍යාකතාති අධිප්පායො.

ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. චූද්දසමවග්ගො

1. කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා

686-690. තන්ති කුසලං අකුසලඤ්චාති විසුං සම්බන්ධො දට්ඨබ්බො. තං උභයන්ති වා වචනසෙසො. පටිසන්දහතීති සට්ඨෙති, අනන්තරං උප්පාදෙතීති චූත්තං හොති.

කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා

691-692. කෙච්ච වාදිනො “අඬකුරෙ සාබාවිටපාදිසම්පන්නානං රුක්ඛාදීනං ඛිජමත්තං ආවිභාවං ගච්ඡති” ති වදන්තීති තෙසං වාදං නිදස්සනං කරොන්තො ආහ “සම්පන්නසාබාවිටපාන”න්තිආදි.

සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා

693-697. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණන්ති එත්ථ “උද්ධිවසෙන පටිජානාති” ති අනන්තරූපත්තිං සල්ලක්ඛෙන්තොපි න සො චක්ඛුමිහි රූපාරම්මණං සොතවිඤ්ඤාණං ඉච්ඡති, අථ ඛො සොතමිහියෙව සද්දාරම්මණන්ති අනන්තරූපඋද්ධිවසෙන ආපන්නත්තා “පටිජානාති” ති යුත්තං චත්තුං.

අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අරියරූපකථාවණ්ණනා

698-699. සම්මාවාචාදි රූපං මග්ගො වාති ඉච්ඡන්තො “අරියරූප”න්තිපි වදති.

අරියරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අඤ්ඤාඅනුසයොතිකථාවණ්ණනා

700-701. “සරාගොතිආදි පන තස්මිං සමයෙ රාගස්ස අප්පභීනත්තා සරාගොති චත්තබ්බත”න්ති පුරිමපාඨො, “සානුසයොතිආදි පන තස්මිං සමයෙ අනුසයස්ස අප්පභීනත්තා සානුසයොති චත්තබ්බත”න්ති පච්ඡිමපාඨො, සො යුත්තො. සො හි න අනුසයපරිසුට්ඨානානං අඤ්ඤත්තං, තස්මා තං අසාධකන්ති එතෙන සමෙතීති.

අඤ්ඤාඅනුසයොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පරියුට්ඨානංචිත්තවිජ්ජයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

702. යස්මා අනිච්චාදිතො මනසිකරොතොපි රාගාදයො උප්පජ්ජන්ති, න ච තෙ විපස්සනාය සම්පයුත්තා, තස්මා පරියුට්ඨානං චිත්තවිජ්ජයුත්තන්ති ලද්ධිති අධිජ්ජායො.

පරියුට්ඨානංචිත්තවිජ්ජයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පරියාපන්නකථාවණ්ණනා

703-705. තිව්ධායාති කිලෙසවත්ථුඛිකාසවසෙන, කාමරාගකාමචිත්තක්කකාමාවචරධම්මවසෙන වා තිව්ධාය. කිලෙසකාමවසෙනාති කිලෙසකාමභූතකාමධාතුභාවෙනාති චුත්තං හොති. අධිජ්ජායං අසල්ලක්ඛෙන්තොති රූපධාතුසහගතවසෙන අනුසෙතීති, රූපධාතුධම්මෙසු අඤ්ඤතරභාවෙන රූපධාතුපරියාපන්නොති ච පුච්ඡිතභාවං අසල්ලක්ඛෙන්තොති අත්ථො.

පරියාපන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

706-708. දිට්ඨිගතං “සස්සතො ලොකොති බො, වච්ඡ, අබ්‍යාකතමෙත”න්ති සස්සතාදිභාවෙන අකථිතත්තා “අබ්‍යාකත”න්ති චුත්තන්ති සම්බන්ධො. එත්ථ පන න දිට්ඨිගතං “අබ්‍යාකත”න්ති චුත්තං, අථ බො “යපනීයො එසො පඤ්ඤො”ති දස්සිතං, තස්මා සබ්බථාපි දිට්ඨිගතං “අබ්‍යාකත”න්ති න චත්තබ්බන්ති යුත්තං.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

709-710. තස්මාති යස්මා දිට්ඨිරාගානං සමානෙ වික්ඛම්භනභාවෙපි “චිත්තරාගො”ති චූච්චති, න පන “චිගතදිට්ඨිකො”ති, තස්මා දිට්ඨි ලොකියපරියාපන්නා න හොතීති අත්ථං වදන්ති. රූපදිට්ඨියා අභාවා පන කාමධාතුපරියාපන්නාය දිට්ඨියා භවිතබ්බං. යදි ච පරියාපන්නා සියා, තථා ච සති කාමරාගො විය ඤානලාභිනො දිට්ඨිපි විගච්ඡෙය්‍යාති “චිගතදිට්ඨිකො”ති චත්තබ්බො සියා, න ච චූච්චති, තස්මා අපරියාපන්නා දිට්ඨි. න හි සා තස්ස අචිගතා දිට්ඨි කාමරාගො විය කාමදිට්ඨි යෙන කාමධාතුයා පරියාපන්නා සියාති වදන්ති චෙදිතබ්බං.

අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වුද්දසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පත්තරසමවග්ගො

1. පච්චයතාකථාවණ්ණනා

711-717. තස්මා පච්චයතා වචන්ටීතාති හෙතුපච්චයභූතස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයභාවාදිනා විය අධිපතිපච්චයතාදිනා ච න භවිතඛ්ඛන්ති හෙතුපච්චයභාවොයෙවෙනස්ස වචන්ටීතො භොතීති අත්ථො.

පච්චයතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා

718-719. අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරොව ගහිතො “නනු අවිජ්ජා සඬ්ඛාරෙන සහජාතා”ති වුත්තත්තාති අධිජ්ජායො. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤඅත්ථිඅවිගතසම්පයුත්තවසෙතාති එත්ථ නිස්සයො කමහෙදෙන අත්ථිග්ගහණෙන ගහිතො භොතීති න වුත්තො, කම්මාභාරා අසාධාරණතායාති වෙදිතඛ්ඛා. වක්ඛති හි “තීණි උපාදානාති අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරා විය තණ්හාය පච්චයා භොන්ති”ති (කථා. අට්ඨ. 718-719), තස්මා උපාදානෙහි සමානා එවෙත්ථ සඬ්ඛාරානං පච්චයතා දස්සිතාති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

732. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථායං සෙසසත්තෙ සන්ධායාති නිරොධසමාපත්තතො අඤ්ඤෙ යෙසං නිරොධසමාපත්තියා භවිතඛ්ඛං, තෙ පඤ්චවොකාරසත්තෙ සන්ධායාති අධිජ්ජායො, අසඤ්ඤසත්තානම්පි ව සඤ්ඤුප්පාදා වුතිං ඉච්ඡන්තිති සෙසසඛ්ඛසත්තෙ සන්ධායාති වා. සරීරපකතින්ති තථාරූපො අයං කායො, යථාරූපෙ කායෙ පාණිසම්ඵස්සාපි කමන්තිතිආදිකං.

733-734. සුත්තවීරොධො සියාති ඉදං පරවාදිං සම්පට්ඨජාපෙත්වා වත්තඛ්ඛං.

තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා

735. සඤ්ඤාවීරාගවසෙන පවත්තභාවනා අසඤ්ඤසමාපත්තිපීති ලද්ධිකිත්තතෙ සඤ්ඤාවීරාගවසෙන පවත්තභාවනං චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්තිං “අසඤ්ඤසමාපත්ති”ති අග්ගහෙත්වා සාපි අසඤ්ඤිතා සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියෙව නාමාති පරස්ස ලද්ධිති දස්සෙති. යස්මා

අසඤ්ඤාසමාපත්තිං සමාපන්නස්ස අලොභාදයො අත්ථිති එත්ථ සකසමයසිද්ධා
චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්ති “අසඤ්ඤාසමාපත්ති” ති වුත්තා.

736. සඤ්ඤාවිරාගවසෙන සමාපන්නත්තා අසඤ්ඤිතා, න සඤ්ඤාය
අභාවතොති චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්තිමෙව සන්ධාය වදති.

අසඤ්ඤාසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කම්මුපවයකථාවණ්ණනා

738-739. කම්මෙන සහජාතොති පඤ්ඤෙසු “කම්මුපවයං සන්ධාය පටික්ඛිපති,
චිත්තවිප්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාති” ති කත්ථවි පායො, “චිත්තසම්පයුත්තං
සන්ධාය පටික්ඛිපති, චිත්තවිප්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාති” ති අඤ්ඤත්ථ.
උභයමපි විචාරෙතබ්බං.

741. තස්මාති තිණ්ණමපි එකක්ඛණෙ සබ්භාවතො තිණ්ණං එස්සානඤ්ච
සමොධානා ව එකත්තං පුච්ඡතීති අධිප්පායො දට්ඨබ්බො.

කම්මුපවයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පන්නරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියො පණ්ණාසකො සමත්තො.

16. සොළසමවග්ගො

3. සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා

747-748. සුඛානුප්පදානකථායං යං එවරූපන්ති යං නෙවත්තනො, න පරෙසං,
න තස්ස, එවරූපං නාම අනුප්පදින්නං භවිතුං න අරහති අඤ්ඤස්ස
අසක්කුණෙයාත්තාති ලද්ධිමත්තෙන පටිජානාති, න යුත්තියාති අධිප්පායො.

සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අධිග්ග්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා

749-753. තංචිත්තතායාති තදෙව ආරම්මණභූතං චිත්තං එතස්සාති තංචිත්තො,
තස්ස භාවො තංචිත්තතා, තාය තංචිත්තතාය. තං වා ආලම්බකං ආලම්බිතබ්බඤ්ච
චිත්තං තංචිත්තං, තස්ස භාවො තස්සෙව ආලම්බකආලම්බිතබ්බතා තංචිත්තතා,
තාය වොදෙතුන්ති අත්ථො.

අධිග්ග්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. රූපංරූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා

768-770. රූපංරූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථායං හෙට්ඨානි චුද්දසමවග්ගෙ ආගතපරියාපන්තකථායං (කථා. අට්ඨ. 703-705). ‘‘සමාපත්තෙසිය’’න්තිආදි චුත්තනයමෙව. යඤ්චෙත්ථ ‘‘අත්ථී රූපං අරූපාවචර’’න්ති අරූපාවචරකම්මස්ස කතත්තා රූපං චුත්තං, තත්ථ ච යං චත්තබ්බං, තං අට්ඨමවග්ගෙ අරූපෙරූපකථායං (කථා. අට්ඨ. 524-526) චුත්තනයමෙවති.

රූපංරූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොළසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. සත්තරසමවග්ගො

1. අත්ථීඅරහතොපුඤ්ඤපවයකථාවණ්ණනා

776-779. චිත්තං අනාදියිත්වානි ‘‘කිරියචිත්තෙන දානාදිපචත්තිසබ්භාවතො’’ති චුත්තං කිරියචිත්තං අබ්‍යාකතං අනාදියිත්වානි අත්ථො.

අත්ථීඅරහතොපුඤ්ඤපවයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නත්ථීඅරහතොඅකාලමච්චුතිකථාවණ්ණනා

780. අයොනියො ගහෙත්වානි අලද්ධවිපාකචාරානම්පි කම්මානං බ්‍යන්තිභාවං න වදාමිති අත්ථං ගහෙත්වානි අධිප්පායො. කෙච් පන ‘‘කම්මානං විපාකං අප්පට්ඨංවිදිත්වා පුග්ගලස්ස බ්‍යන්තිභාවං න වදාමිති එවං අයොනියො අත්ථං ගහෙත්වා’’ති වදන්ති.

781. තාව න කමතීති ලද්ධියා පටික්ඛිපතීති තාව න කමති, තතො පරං කමතීති ලද්ධියා පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො. එත්ථ කිර ‘‘සති ජීවිතෙ ජීවිතාවසෙසෙ ජීවිතා වොරොපෙති’’ති වචනතො අත්තතො ධම්මතාය මරන්තං කොට්ටෙන්තස්ස වා සීසං වා ඡින්දන්තස්ස නත්ථී පාණාතිපාතොති ආචරියා වදන්ති. පාණො පාණසඤ්ඤිතා වධකචිත්තඋපක්කමමරණෙසු විජ්ජමානෙසුපි න තෙන උපක්කමෙන මතොති නත්ථී පාණාතිපාතොති අධිප්පායො. එවං පන මරන්තෙන තෙන එකචිත්තචාරම්පි ධම්මතාමරණතො ඔරතො න මතොති දුබ්බිඤ්ඤායාමෙතං.

නත්ථීඅරහතොඅකාලමච්චුතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සබ්බමිදංකම්මතොතිකථාවණ්ණනා

784. බීජතො අභිකුරස්සෙවාති යථා අභිකුරස්ස අබීජතො නිබ්බත්ති නත්ථී, තථා පච්චුප්පන්තපචත්තස්සපි අකම්මතො කම්මවිපාකතො නිබ්බත්ති නත්ථී, තං සන්ධාය පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො. දෙය්‍යධම්මවසෙන දානඵලං පුච්ඡතීති දෙය්‍යධම්මවසෙන යාය චෙතනාය තං දෙනි, තස්ස දානස්ස ඵලං පුච්ඡති, න දෙය්‍යධම්මස්සාති වුත්තං හොති.

සබ්බමිදංකම්මතොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා

788. විනාපි අනිච්චත්තෙනාති “යාව දුක්ඛා නිරයා”ති ආදීසු (ම. නි. 3.250) විය දුක්ඛාරම්මණත්තෙනපි දුක්ඛං චත්තබ්බත්ති අධිප්පායො.

ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. නචත්තබ්බංසඛසොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා

793-794. නචත්තබ්බංසඛසොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථායං න ච තාති දක්ඛිණං විසොධෙතුං සක්කොන්තීති යථා පුග්ගලො සීලපරිසොධනාදීති කත්වා නිරොධම්පි සමාපජ්ජිත්වා විසොධෙතුං සක්කොති, න ඵලං මග්ගඵලානීති අධිප්පායො, අප්පටිග්ගහණතොති වා.

නචත්තබ්බංසඛසොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා

800-801. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථායං විසුජ්ඣෙය්‍යාති ඵතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො “මහජ්ඣලා භවෙය්‍යා”ති ආහ. දායකස්සෙව චිත්තවිසුද්ධි විපාකදායිකා හොතීති පටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛා පටිග්ගාහකෙන පච්චයභූතෙන විනා දායකෙනෙව මහාවිපාකචෙතනත්තං ආපාදිකා, පටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛා විපාකදායිකා හොතීති අධිප්පායො. අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති යදි දායකස්ස දානචෙතනා නාම පටිග්ගාහකෙන කතා භවෙය්‍ය, යුත්තරූපං සියාති කස්මා වුත්තං, නනු ලද්ධිකිත්තෙන “දායකෙන දානං දින්නං, පටිග්ගාහකෙන විපාකො නිබ්බත්තිතොති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකො භවෙය්‍යා”ති වුත්තන්ති? සච්චමෙතං, පටිග්ගාහකෙන විපාකනිබ්බත්තනම්පි පන දානචෙතනානිබ්බත්තනෙන යදි භවෙය්‍ය, ඵලං සති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති යුත්තරූපං සියාති අධිප්පායො.

දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. අට්ඨාරසමවග්ගො

1. මනුස්සලෝකකථාවන්ශ්ශතා

802-803. අයෝනියොති ‘‘තුසිතපුරං සන්ධායා’’තිආදිකං ගහණං සන්ධායාහ.

මනුස්සලෝකකථාවන්ශ්ශතා නිට්ඨිතා.

2. ධම්මදෙසනාකථාවන්ශ්ශතා

804-806. තස්ස ව දෙසනං සම්පට්ඨිතීවා සයමෙව ව ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙන දෙසිතොති වදති.

ධම්මදෙසනාකථාවන්ශ්ශතා නිට්ඨිතා.

6. ක්කානසඬකන්තිකථාවන්ශ්ශතා

813-816. ක්කානසඬකන්තිකථායං උප්පට්ඨාටියාති පයමජ්ඣානතො වුට්ඨාය විතක්කව්චාරා ආදීනවතො මනසිකාතඛ්ඛා, තතො දුතියජ්ඣානෙන භවිතඛ්ඛන්ති එවං යො උපවාරානං ක්කානානඤ්ච අනුක්කමො, තෙන විනාති අත්ථො.

ක්කානසඬකන්තිකථාවන්ශ්ශතා නිට්ඨිතා.

7. ක්කානන්තරිකකථාවන්ශ්ශතා

817-819. ක්කානන්තරිකා නාම එසාති පයමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤාතරභාවාභාවතො න ක්කානං, අථ ඛො දක්ඛිණපුඛ්ඛාදිදිසන්තරිකා විය ක්කානන්තරිකා නාම එසාති. කතරා? යොයං අවිතක්කව්චාරමත්තො සමාධීති යොජෙතඛ්ඛං.

ක්කානන්තරිකකථාවන්ශ්ශතා නිට්ඨිතා.

9. චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවන්ශ්ශතා

826-827. පටිජානනං සන්ධායාති ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නිමිත්තග්ගාහි භොති’’තිආදිනා (ධ. ස. 1352) නයෙන චුත්තං මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං කිර සන්ධායාති අධිප්පායො, තස්මා ‘‘එවං සන්තෙ රූපං මනොවිඤ්ඤාණං ආපජ්ජතීති මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං පන රූපදස්සනං කථං භොති’’ති විචාරෙතඛ්ඛං.

චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවන්ශ්ශතා නිට්ඨිතා.

අට්ඨාරසමවග්ගවන්ශ්ශතා නිට්ඨිතා.

19. එකුනව්සතිමවග්ගො

1. කිලෙසපජ්ඣනකථාවන්ශ්ශතා

828-831. අනුප්පන්නායෙව නුප්පජ්ජන්තිති පභිනා නාම භොන්ති, තස්මා නත්ථි කිලෙසපජ්භනාති පටික්ඛිපති. තෙ පන නෙව උප්පජ්ජිත්වා විගතා, නාපි භවිස්සන්ති, න ච උප්පන්නාති අතිතෙ කිලෙසෙ පජ්භතීතිආදි න චත්තඛිබන්ති දස්සෙති.

කිලෙසපජ්භනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා

832. අනත්තලක්ඛණං තාව එකච්චන්ති අරූපක්ඛන්ධානං අනත්තලක්ඛණං වදති. එකෙන පරියායෙනාති අනත්තලක්ඛණස්ස ජරාමරණභාවපරියායෙනාති වදන්ති. රූපක්ඛන්ධාදීනඤ්ඞි මා ජීරතූ මා මරතූති අලඛිභනෙය්‍යා අවසචත්තනාකාරො අනත්තතා, සා අත්ථනො ජරාමරණමෙව, තඤ්ච “ජරාමරණං ද්විභි ඛන්ධෙහි සඬගහිත”න්ති (ධාතු. 71) චුත්තත්තා අරූපක්ඛන්ධානං ජරාමරණං සඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්නන්ති අයමෙතෙසං අධිප්පායො.

සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා

835-836. ඵලුප්පත්ති වාති පත්තිධම්මං වදති.

සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. තථතාකථාවණ්ණනා

841-843. රූපාදිසභාවතාසඬබාතාති එත්ථ රූපාදීනං සභාවතාති රූපාදිසභාවතාති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. භාවං භෙස තථතාති වදති, න භාවයොගන්ති.

තථතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. කුසලකථාවණ්ණනා

844-846. අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව නිබ්බානං කුසලන්ති යංකිඤ්චි කුසලං, සබ්බං තං අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව, තස්මා නිබ්බානං කුසලන්ති චුත්තං භොති.

කුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අවචන්තනියාමකථාවණ්ණනා

847. “සකිං නිමුග්ගො නිමුග්ගොව භොති”ති සුත්තං නිස්සායාති තාය ජාතියා ලොකුත්තරසද්ධාදීනං අනුප්පත්තිං සන්ධාය කතං අවධාරණං සංසාරබාණුකභාවං

සන්ධාය කතන්ති මඤ්ඤමානො පුපුජ්ජනස්සායං අව්වන්තනියාමතා, යායං නියතම්චිඡාදිට්ඨිති “අත්ථි පුපුජ්ජනස්ස අව්වන්තනියාමතා”ති වදති. විචිකිච්ඡුජ්ජනති නියාමන්තරුජ්ජනති ච අව්වන්තනියාමනිවත්තකා විචාරෙත්වා ගහෙතඛිබ්බා.

අව්වන්තනියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

853-856. ලොකියානම්පිති ලොකුත්තරානං විය ලොකියානම්පි සද්ධාදීනංයෙව සද්ධිත්තියාදිභාවදස්සනෙන ලොකියසද්ධිත්තියාදිභාවං සාධෙතං සද්ධාදීනංයෙව සද්ධිත්තියාදිභාවදස්සනත්ථං චුත්තන්ති අත්ථො දට්ඨඛිබ්බො.

ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකුනවිසතිමග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. වීසතිමග්ගො

2. ඤාණකථාවණ්ණනා

863-865. ඤාණකථායං දුක්ඛං පරිජානාතීති ලොකුත්තරමග්ගඤාණමෙව දීපෙතීති “දුක්ඛං පරිජානාතී”ති වදන්තො ඉදං තව වචනං ලොකුත්තරමග්ගඤාණමෙව දීපෙති, න තස්සෙව ඤාණභාවං. කස්මා? යස්මා න ලොකුත්තරමෙව ඤාණං, තස්මා න ඉදං සාධකන්ති චුත්තං හොති.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරයපාලකථාවණ්ණනා

867-868. පණුන්නන්ති පණුදිතං, අනවසෙසඛිත්තන්ති අත්ථො.

නිරයපාලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා

869-871. තස්ස අත්ථිතාය පටිඤ්ඤාති තස්ස හත්ථිතාගස්ස ච දිඛ්ඛයානස්ස ච අත්ථිතායාති විසුං යොජෙතඛිබ්බං.

තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඤාණකථාවණ්ණනා

876-877. ඤාණකථායං සචෙ තං ද්වාදසවත්ථුකන්ති එත්ථ ච “ලොකුත්තර”න්ති වචනසෙසො, තං චා ලොකුත්තරඤාණං සචෙ ද්වාදසවත්ථුකන්ති අත්ථො. පරිඤ්ඤායාන්ති පුබ්බභාගො, පරිඤ්ඤාතන්ති අපරභාගො, සච්චඤාණං පන මග්ගක්ඛණෙපි පරිජානනාදිකිච්චසාධනවසෙන හොතීති ආහ “සද්ධිං පුබ්බභාගපරභාගෙහි”ති.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වීසතිමග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථො පණ්ණාසකො සමත්තො.

21. එකවීසතිමග්ගො

1. සාසනකථාවණ්ණනා

878. තිසුපි පුච්ඡාසු වොදනත්ථං චුත්තන්ති තිසුපි පුච්ඡාසු “සාසන”න්ති ආදිවචනං චුත්තන්ති සමුදායා එකදෙසානං අධිකරණභාවෙන චුත්තාති දට්ඨබ්බා.

සාසනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉද්ධිකථාවණ්ණනා

883-884. ඉද්ධිකථායං අත්ථි අධිජ්ජායඉද්ධිති අධිජ්ජායවසෙන ඉජ්ඣනතො අධිජ්ජායොති එවංනාමිකා ඉද්ධි අත්ථිති අත්ථො.

ඉද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධම්මකථාවණ්ණනා

887-888. ධම්මකථායං රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභාවාති යො රූපස්ස නියාමො චූච්චෙය්‍ය, සො රූපට්ඨො නාම කොචි රූපතො අඤ්ඤො නත්ථිති රූපට්ඨතො අඤ්ඤං රූපඤ්ච න හොති, තස්මා රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අධිජ්ජායෙන “රූපං රූපට්ඨෙන නියත”න්ති චත්තබ්බං, න අඤ්ඤා රූපට්ඨෙන නියාමෙනාති අධිජ්ජායො. තත්ථ රූපතො අඤ්ඤස්ස රූපට්ඨස්ස අභාවෙ දස්සිතෙ රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභාවො දස්සිතොයෙව නාම හොතීති තමෙව රූපතො අඤ්ඤස්ස රූපට්ඨස්ස අභාවං දස්සෙන්තො “රූපසභාවො හි”ති ආදිමාහ. එස වොභාරොති රූපස්ස සභාවො රූපසභාවො, රූපස්ස අත්ථො රූපට්ඨොති එවං අඤ්ඤත්තං ගහෙන්වා විය පවත්තො රූපසභාවවොභාරො රූපට්ඨවොභාරො චා වෙදනාදිහි නානත්තමෙව සො සභාවාති නානත්තසඤ්ඤාපනත්ථං හොතීති අත්ථො. තස්මාති රූපස්ස රූපට්ඨෙන

අනඤ්ඤත්තා. “රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාව” න්ති අවත්වා “රූපං රූපටියෙන නියත” න්ති වදනො තඤ්ච වචනං. චුත්තජපකාරෙන සදොසං, අථ කස්මා “රූපඤ්ඤි රූපටියෙන නියතන්ති රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අධිජපායෙන චත්තඛ්ඛ” න්ති වදන්තො “රූපං රූපටියෙන නියත” න්ති පටිජානාතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. නනු චෙතං අත්තනාව චුත්තං, න පරෙනාති පටිජානාතීති න චත්තඛ්ඛන්ති? න, අත්තනාමපි පරං විය වචනතො. චත්තඛ්ඛන්ති වා සකචාදිනා චත්තඛ්ඛන්ති චුත්තං හොති. යදි ච තෙන චත්තඛ්ඛං පටිජානාති ව සො එතමත්ථන්ති, අථ කස්මා පටිජානාති සකචාදීති අයමෙත්ථ අත්ථො. අත්ථන්තරවසෙනාති තත්ථ චුත්තමෙව කාරණං නිගුහිත්වා පරෙන චොදිතන්ති තමෙව කාරණං දස්සෙත්වා චොදනං නිවත්තෙති. ඉතො අඤ්ඤාංති රූපාදිසභාවමත්තං මුඤ්චිත්වා තෙන පරිකප්පිතං නියතං නත්ථීති තස්ස පරිකප්පිතස්ස නිවත්තනත්ථං පුන තෙනෙව නයෙන චොදෙතුං “මිච්ඡන්තනියත” න්ති ආදිමාහාති අත්ථො.

ධම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකවිසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22. බාවිසතිමවග්ගො

2. කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා

894-895. කුසලචිත්තකථායං ජවනක්ඛණෙනි පරිනිබ්බානචිත්තතො පුරිමජවනක්ඛණෙ.

කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා

896. භවඩගචිත්තෙති භවඩගපරියොසානත්තා චුතිචිත්තං “භවඩගචිත්ත” න්ති ආහ.

ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-7. තිස්සොපිකථාවණ්ණනා

898-900. සත්තවස්සිකං ගබ්භං දිස්වා “ගබ්භෙයෙව අරහත්තජපත්තිහෙතුභූතො ඉන්ද්‍රියපරිපාකො අත්ථී” ති “අරහත්තජපත්තිපි අත්ථී” ති මඤ්ඤති, ආකාසසුපිනං දිස්වා “ආකාසගමනාදිඅභිඤ්ඤා විය ධම්මාභිසමයො අරහත්තජපත්ති ව අත්ථී” ති මඤ්ඤතීති අධිජපායො.

තිස්සොපිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා

903-905. න කොච් ආසෙවනපච්චයං ආසෙවති නාමාති යථා බීජං
චතුමධුරභාවං න ගණ්හාති, එවං භාවනාසඬ්ඛාතං ආසෙවනපච්චයං ගණ්හන්තො
ආසෙවන්තො නාම කොච් නත්ථීති අත්ථො.

ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඛණිකකථාවණ්ණනා

906-907. පථවියාදිරූපෙසු කෙසඤ්චි උප්පාදො කෙසඤ්චි නිරොධොති එවං
පතිට්ඨානං රූපසන්තතියා හොති. න හි රූපානං අනන්තරාදිපච්චයා සන්ති, යෙහි
අරූපසන්තතියා විය රූපසන්තතියා පවත්ති සියාති චිත්තෙ “චිත්තෙ මහාපථවී
සණ්ඨාති” තිආදි වොදිතං.

ඛණිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බාවිසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

23. තෙව්සතිමවග්ගො

1. එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා

908. කරුණාධිප්පායෙන එකාධිප්පායොති රාගාධිප්පායතො
අඤ්ඤාධිප්පායොවාති චුත්තං හොති. එකො අධිප්පායොති එත්ථ එකතොභාවෙ
එකසද්දො දට්ඨබ්බො. සමානත්ථෙ හි සති රාගාධිප්පායෙපි එකාධිප්පායෙනාති
එකාධිප්පායතා අත්ථීති.

එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3-7. ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා

910-914. ඉස්සරියෙන යථාධිප්පෙනස්ස කරණං ඉස්සරියකාමකාරිකා.
ගච්ඡෙය්‍යාති ගබ්භසෙය්‍යොක්කමනං ගච්ඡෙය්‍ය. ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු නාම
දුක්කරකාරිකා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරියතීති එත්ථ දුක්කරකාරිකා නාම
ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු කරියමානා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරියතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො,
ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු නාම විනා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරියමානා නත්ථීති වා.

ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පතිරූපකථාවණ්ණනා

915-916. මෙත්තාදයො සන්ධාය “මෙත්තාදයො විය න රාගො රාගපතිරූපකො කොචි අත්ථිති රාගමෙව ගණ්හාති, එවං දොසෙපී” ති වදන්ති.

පතිරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරිනිජ්ජන්තකථාවණ්ණනා

917-918. න අනිච්චාදිභාවන්ති එත්ථ අනිච්චාදිකො භාවො එතස්සාති අනිච්චාදිභාවන්ති රූපං වුත්තං. “න කෙවලඤ්ඤි පයමසච්චමෙව දුක්ඛ”න්ති වදන්තෙන “දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිජ්ජන්ත”න්ති දුක්ඛසච්චං සන්ධාය පුච්ඡා කතාති දස්සිතං භොති. එවං සති තෙන “චක්ඛායතනං අපරිනිජ්ජන්ත”න්තිආදි න වත්තඛිං සියා. න හි චක්ඛායතනාදීනි අනුපාදින්නානි ලොකුත්තරානි වා. තත්ති “දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිජ්ජන්තං, න පන රූප”න්ති එතං රූපස්ස ව දුක්ඛත්තා නො වත ටෙ වත්තඛිංකෙති අත්ථො.

අපරිනිජ්ජන්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙව්සතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කථාවත්ථුපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

යමකපකරණ-මූලටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

කථාවත්ථුපකරණෙන සඬ්ඛෙපෙනෙව දෙසිතෙන ධම්මෙසු විපරිතග්ගණං නිචාරෙත්වා තෙස්වෙව ධම්මෙසු ධම්මසඬ්ඛනාදීසු පකාසිතෙසු ධම්මපුග්ගලොකාසාදිනිස්සයානං සන්තිට්ඨානසංසයානං වසෙන නානස්පකාරකඔසල්ලත්ථං යමකපකරණං ආරද්ධං, තං සමයදෙසදෙසකවසෙනෙව දස්සෙත්වා සංවණ්ණනාක්කමඤ්චස්ස අනුප්පත්තං “ආගතො භාරො අවස්සං වහිතඛිංබො” ති සංවණ්ණනමස්ස පටිජානන්තො ආහ “සඬ්ඛෙපෙනෙවා” තිආදි.

තත්ථ යමස්ස විසයාතීතොති ජාතියා සති මරණං භොතීති ජාති, පඤ්ච වා උපාදානක්ඛන්ධා යමස්ස විසයො, තං සමුදයස්පභානෙන අතීතොති අත්ථො. යමස්ස වා රඤ්ඤො විසයං මරණං, තස්ස ආණාපවත්තිට්ඨානං දෙසං වා අතීතො. “ඡව්වාහිධානානි අභඛිං කාතු”න්ති (බු. පා. 6.11; සු. නි. 234) වුත්තානං ඡන්තං අභඛිංට්ඨානානං දෙසකොති ඡට්ඨානදෙසකො. අයමා එකෙකා හුත්වා ආවත්තා නිලා අමලා ව තනුරුහා අස්සාති අයමාවත්තනීලාමලතනුරුහො.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මූලයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. යමකානං වසෙන දෙසිතත්තාති ඉමිනා දසසු එකෙකස්ස යමකසමුහස්ස තංසමුහස්ස ච සකලස්ස පකරණස්ස යමකානං වසෙන උද්ධවොභාරතං දස්සෙති.

කුසලාකුසලමූලසංඛාරානං ද්විත්තං අත්ථානං වසෙන අත්ථයමකන්ති එතෙන “යෙ කෙච් කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා” ති එතස්සෙව යමකභාවො ආපජ්ජති වෙ? නාපජ්ජති ඤාතුං ඉච්ඡිතානං දුතියපඨමප්පච්ඡාසු චුත්තානං කුසලකුසලමූලවිසෙසානං, කුසලමූලකුසලවිසෙසෙහි වා ඤාතුං ඉච්ඡිතානං පඨමදුතියප්පච්ඡාසු සන්තිට්ඨානපදසංඛිග්ගිතානං කුසලකුසලමූලානං වසෙන අත්ථයමකභාවස්ස චුත්තත්තා. ඤාතුං ඉච්ඡිතානාඤ්චි විසෙසානං විසෙසවත්තාපෙක්ඛානං, තංවිසෙසවතං වා ධම්මානාඤ්ච විසෙසාපෙක්ඛානං එත්ථ පධානභාවොති එකෙකාය ප්පච්ඡාය එකෙකො එව අත්ථො සංඛිග්ගිතො භොතිති. අත්ථසද්දො චෙත්ථ න ධම්මිවාචකො හෙතුඵලාදිවාචකො වා, අථ ඛො පාළිඅත්ථවාචකො. තෙනෙවාහ “තෙසඤ්ඤෙව අත්ථාන” තිතිආදි.

තීණ්ඨි පදානි එකතො කත්වාති ඉදං නාමපදස්ස කුසලාදිනං සංඛිග්ගකත්තමත්තමෙව සන්ධාය චුත්තං, න නිරවසෙසසංඛිග්ගකත්තං. සබ්බකුසලාදිසංඛිග්ගන්තත්ථමෙව ච නාමපදස්ස චුත්තත්තා “කුසලත්තිකමාතිකාය චතුසු පදෙසු” ති චුත්තං.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

52. අඤ්ඤමඤ්ඤයමකෙ යෙ කෙච් කුසලාති අප්පච්ඡිත්වාති එත්ථ යථා දුතියයමකෙ “යෙ කෙච් කුසලමූලා” ති අප්පච්ඡිත්වා “යෙ කෙච් කුසලා” ති ප්පච්ඡා කතා, එවම්ධාපි “යෙ කෙච් කුසලා” ති ප්පච්ඡා කාතබ්බා සියා පුරිමයමකවිසිට්ඨං අප්පබ්බං ගහෙත්වා පච්ඡිමයමකස්ස අප්පවත්තත්තාති අධිප්පායො. “පටිලොමප්පච්ඡානුරූපභාවතො” ති කෙච්. පුරිමප්පච්ඡාය පන අත්ථවසෙන කතාය තදනුරූපාය පච්ඡිමප්පච්ඡාය හවිතබ්බං අනුලොමෙ විගතසංසයස්ස පටිලොමෙ සංසයුප්පත්තිතො. තෙන න ච පච්ඡිමප්පච්ඡානුරූපාය පුරිමප්පච්ඡාය හවිතබ්බන්ති පුරිමොචෙත්ථ අධිප්පායො යුත්තො. ඉමිනාපි ඛ්‍යඤ්ජනෙන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවතොති ඉදමෙවං න සක්කා වත්තුං. න හි කුසලඛ්‍යඤ්ජනත්ථො එව කුසලමූලෙන එකමූලඛ්‍යඤ්ජනත්ථො, තෙනෙව විස්සජ්ජනම්පි අසමානං භොති. කුසලඛ්‍යඤ්ජනෙන හි ප්පච්ඡාය කතාය “අවසෙසා” ති ඉමස්මිං යානෙ “අවසෙසා කුසලා ධම්මා” ති වත්තබ්බං භොති, ඉතරථා අවසෙසා කුසලමූලසහජාතා ධම්මාති,

න ව තානි වචනානි සමානත්ථානි කුසලකුසලාඛ්‍යාකතදීපනතොති. අයං පනෙත්ථ අධිජපායො සියා – “යෙ කෙවි කුසලා” ති ඉමිනාපි ඛ්‍යාඤ්ජනෙන “යෙ කෙවි කුසලමූලෙන ඵකමූලා” ති චුත්තඛ්‍යාඤ්ජනත්ථස්සෙව සම්භවතො දුතියයමකෙ විය අප්‍රචිණ්වා “යෙ කෙවි කුසලමූලෙන ඵකමූලා” ති ප්‍රචිණ කතා. න හි කුසලමූලෙහි විය කුසලමූලෙන ඵකමූලෙහි අඤ්ඤෙ කුසලා සන්ති, කුසලෙහි පන අඤ්ඤෙපි තෙ සන්තිති.

පටිලොමප්‍රචිණාවණ්ණනායං “කුසලමූලෙන ඵකමූලා” ති හි ප්‍රචිණය කතාය “මූලානි යානි ඵකතො උජ්ජප්පන්ති” ති හෙට්ඨා චුත්තනසෙනෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බං භවෙය්‍යාති චුත්තං, තම්පි තථා න සක්කා වත්තුං. “යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන ඵකමූලා” ති ව ප්‍රචිණෙන “ආමන්තා” ඉච්චෙව විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං. න හි කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලෙසු කිඤ්චි ඵකමූලං න හොති, යෙන අනුලොමප්‍රචිණය විය විභාගො කාතබ්බො භවෙය්‍ය. යත්ථ තිණි කුසලමූලානි උජ්ජප්පන්ති, තත්ථ තානි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානි ඵකමූලානි ව ද්විත්තං ද්විත්තං ඵකෙකෙන අඤ්ඤමඤ්ඤකමූලත්තා. යත්ථ පන ද්වෙ උජ්ජප්පන්ති, තත්ථ තානි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානෙව, න ඵකමූලානීති ඵතස්ස ගහණස්ස නිවාරණත්ථං “මූලානි යානි ඵකතො උජ්ජප්පන්ති” තිආදිනා විස්සජ්ජනං කාතබ්බන්ති චෙ? න, “ආමන්තා” ති ඉමිනාව විස්සජ්ජනෙන තංගහණනිවාරණතො අනුලොමප්‍රචිණවිස්සජ්ජනෙන ව ඵකතො උජ්ජප්පමානානං ද්විත්තං තිණිණඤ්ච මූලානං අඤ්ඤමඤ්ඤකමූලභාවස්ස නිවිණ්තත්තා. අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානඤ්චි සමානමූලතා ඵව ඵකමූලවචනෙන ප්‍රචිණියති, න අඤ්ඤමඤ්ඤසමානමූලතා, අත්ථි ව ද්විත්තං මූලානං සමානමූලතා. තෙසු හි ඵකෙකං ඉතරෙන මූලෙන තංමූලෙහි අඤ්ඤෙහි සමානමූලන්ති.

අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තෙ පන නිවිණ්තෙ ඵකමූලත්තසංසයාභාවතො “සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන ඵකමූලා” ති ප්‍රචිණ න කතාති දට්ඨබ්බා. “අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස මූලා ඵතෙසන්තිපි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සමානත්ථෙන ඵකං මූලං ඵතෙසන්ති ඵකමූලා” ති උභයම්පි වචනං මූලයුත්තතමෙව වදති, තෙනෙව ව උභයත්ථාපි “කුසලමූලෙනා” ති චුත්තං. තත්ථ මූලයොගසාමඤ්ඤෙ ඵකමූලත්තෙ නිවිණ්තෙ තබ්බිසෙසො අඤ්ඤමඤ්ඤමූලභාවො න නිවිණ්තො හොතීති අනුලොමප්‍රචිණ පවත්තා, මූලයොගවිසෙසෙ පන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තෙ නිවිණ්තෙ න විනා ඵකමූලත්තෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තං අත්ථිති මූලයොගසාමඤ්ඤං ඵකමූලත්තං නිවිණ්තමෙව හොති, තස්මා “ඵකමූලා” ති ප්‍රචිණං අකත්වා යථා කුසලමූලවචනං ඵකමූලවචනඤ්ච කුසලභාවදීපකං න හොතීති කුසලභාවෙ සංසයසබ්භාවා පට්ඨදුතියයමකෙසු “සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා” ති පටිලොමප්‍රචිණ කතා, ඵවං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලවචනං කුසලභාවදීපකං න හොතීති කුසලභාවෙ සංසයසබ්භාවා කුසලාධිකාරස්ස ව අනුවත්තමානත්තා “සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා” ති පටිලොමප්‍රචිණ කතාති.

53-61. මූලනයෙ වුත්තෙ එව අත්ථෙ කුසලමූලභාවෙන මූලස්ස විසෙසනෙන සමානෙන මූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ච මූලෙන මූලයොගදීපනෙන වාති ඉමිනා පරියායන්තරෙන පකාසෙතුං මූලමූලනයො වුත්තො. අඤ්ඤපදත්ථසමාසන්තෙන ක-කාරෙන තීසුපි යමකෙසු මූලයොගමෙව දීපෙතුං මූලකනයො වුත්තො. මූලමූලකනයවචනපරියායො වුත්තස්පකාරොව.

74-85. අබ්බොහාරිකං කත්වාති න එකමූලභාවං ලභමානෙහි එකතො ලබ්භමානත්තා සහෙතුකවොහාරරහිතං කත්වා. න වා සහෙතුකදුකෙ විය එත්ථ හෙතුපච්චයයොගායොගවසෙන අබ්බොහාරිකං කතං, අථ බො සහෙතුකවොහාරමෙව ලභති, න අහෙතුකවොහාරන්ති අබ්බොහාරිකං කතං. එකතො ලබ්භමානකවසෙතාති අහෙතුකචිත්තුප්පාදනිබ්බානෙහි හෙතුපච්චයරහිතෙහි සහ ලබ්භමානකරුපවසෙතාති අත්ථො.

86-97. යස්සං පාළියං “අහෙතුකං නාමමූලෙන න එකමූලං, සහෙතුකං නාමමූලෙන එකමූල”න්ති (යම. 1.මූලයමක.87) පායො ආගතො, තත්ථ “යෙ කෙචි නාමා ධම්මා”ති නාමානං නිද්ධාරිතත්තා “අහෙතුකං සහෙතුක”න්ති ච වුත්තෙ “නාම”න්ති ච ඉදං විඤ්ඤායමානමෙවාති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යත්ථ පන “අහෙතුකං නාමං, සහෙතුකං නාම”න්ති (යම. 1.මූලයමක.87) ච පායො, තත්ථ සුපාකට්ඨාවත්ථං “නාම”න්ති වුත්තන්ති.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මූලයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. බන්ධයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

2-3. බන්ධයමකෙ ඡසු කාලහෙදෙසු පුග්ගලඔකාසපුග්ගලොකාසවසෙන බන්ධානං උප්පාදනිරොධා තෙසං පරිඤ්ඤා ච වත්තබ්බා. තෙ පන බන්ධා “රූපක්ඛන්ධො”තිආදීහි පඤ්චහි පදෙහි වුව්චන්ති, තෙසං දස අවයවපදානි. තත්ථ යො රූපාදිඅවයවපදාහිනිතො ධම්මො, කිං සො එව සමුදායපදස්ස අත්ථො. යො ච සමුදායපදෙන වුත්තො, සො එව අවයවපදස්සාති එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ රූපාදිඅවයවපදෙහි වුත්තො එකදෙසො සකලො වා සමුදායපදානං අත්ථො, සමුදායපදෙහි පන වුත්තො එකන්තෙන රූපාදිඅවයවපදානං අත්ථොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප”න්තිආදිනා පදසොධනවාරො වුත්තො.

පුත “රූපක්ඛන්ධො” තිආදිනං සමාසපදානං උත්තරපදත්ථජ්ජපධානත්තා පධානභූතස්ස ඛන්ධපදස්ස වෙදනාදිඋපපදත්ථස්ස ච සම්භවතො යථා “රූපක්ඛන්ධො” ති එතස්මිං පදෙ රූපාවයවපදෙන චුත්තස්ස රූපක්ඛන්ධභාවො හොති රූපසද්දස්ස ඛන්ධසද්දස්ස ච සමානාධිකරණභාවතොති, එවං තත්ථ පධානභූතෙන ඛන්ධාවයවපදෙන චුත්තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවො හොති ඛන්ධපදෙන වෙදනාදිපදානං සමානාධිකරණත්තාති එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ ඛන්ධාවයවපදෙන චුත්තො ධම්මො කොචි කෙනචි සමුදායපදෙන චුච්චති, න සබ්බො සබ්බෙනාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදිනා පදසොධනමූලවක්කවාරො චුත්තො. එවඤ්ච දස්සෙන්නෙන රූපාදිසද්දස්ස විසෙසනභාවො, ඛන්ධසද්දස්ස විසෙසිතබ්බභාවො, විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං සමානාධිකරණභාවො ච දස්සිතො හොති.

තෙනෙත්ථ සංසයො හොති – කිං ඛන්ධතො අඤ්ඤම්පි රූපං අත්ථි, යතො විනිවත්තං රූපං ඛන්ධවිසෙසනං හොති, සබ්බෙව ඛන්ධා කිං ඛන්ධවිසෙසනභූතෙන රූපෙන විසෙසිතබ්බාති, කිං පන තං ඛන්ධවිසෙසනභූතං රූපන්ති? භූතූපාදායරූපං තස්සෙව ගභිතත්තා. නිද්දෙසෙ “ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො” ති පදං උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජනං කතන්ති. එවං එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ න ඛන්ධතො අඤ්ඤං රූපං අත්ථි, තෙනෙව වෙනෙන රූපසද්දෙන චුච්චමානං සුද්ධෙන ඛන්ධසද්දෙන චුච්චතෙ, න ච සබ්බෙ ඛන්ධා ඛන්ධවිසෙසනභූතෙන රූපෙන විසෙසිතබ්බා, තෙනෙව තෙ විහජිතබ්බා, එස නයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපිති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප” තිආදිනා සුද්ධඛන්ධවාරො චුත්තො.

තතො “රූපං ඛන්ධො” ති එතස්මිං අනුඤ්ඤායමානෙ “න කෙවලං අයං ඛන්ධසද්දො රූපවිසෙසනොව, අථ ඛො වෙදනාදිවිසෙසනො වා” ති රූපස්ස ඛන්ධභාවනිච්ඡයානන්තරං ඛන්ධානං රූපවිසෙසනයොගෙ ච සංසයො හොති. තත්ථ න සබ්බෙ ඛන්ධා වෙදනාදිවිසෙසනසුත්තා, අථ ඛො කෙචි කෙනචි විසෙසනෙන යුඤ්ජන්තිති දස්සෙතුං සුද්ධඛන්ධමූලවක්කවාරො චුත්තොති. එවං යෙසං උජ්ජාදාදයො වත්තබ්බා, තෙසං ඛන්ධානං පණ්ණත්තිසොධනවසෙන තන්තිච්ඡයත්ථං පණ්ණත්තිවාරො චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි ඛන්ධිත්වාති එත්ථ චක්කාවයවභාවතො චක්කානීති යමකානි චුත්තානි එකෙකඛන්ධමූලානි චත්තාරි චත්තාරි යමකානි ඛන්ධිත්වාති. ඉමිනා හි එත්ථ අත්ථෙත භවිතබ්බන්ති. චත්තාරි චත්තාරි යමකානි යථා එකෙකඛන්ධමූලකානි හොන්ති, එවං ඛන්ධිත්වාති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්ථ “රූපං රූපක්ඛන්ධො” ති එවමාදිකං මූලපදං නාහිං කත්වා “ඛන්ධා” ති ඉදං නෙමිං, “වෙදනාක්ඛන්ධො” තිආදිනි අරෙ කත්වා චක්කභාවො චුත්තොති වෙදිතබ්බො, න මණ්ඩලභාවෙන සම්බජ්ඣනතො. වෙදනාක්ඛන්ධමූලකාදීසුපි හි හෙට්ඨිමං සොධෙත්වාච පායො ගතො, න මණ්ඩලසම්බන්ධෙනාති. තෙනෙව ච කාරණෙනාති සුද්ධඛන්ධලාභමත්තමෙව ගහෙත්වා ඛන්ධවිසෙසනෙ රූපාදිමිහි සුද්ධරූපාදිමත්තතාය අට්ඨත්වා ඛන්ධවිසෙසනභාවසඬ්ඛානං රූපාදිඅත්ථං දස්සෙතුං

බන්ධසද්දෙන සහ යොජෙත්වා “බන්ධා රූපක්බන්ධො” තිආදිනා නයෙන පදං
උද්ධරිත්වා අත්ථස්ස විහත්තත්තාති අත්ථො.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

26. පියරූපං සාතරූපන්ති “චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං...පෙ.... රූපා
ලොකෙ...පෙ.... චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... චක්ඛුසම්ඵස්සො...පෙ....
චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා...පෙ.... රූපසඤ්ඤා...පෙ.... රූපසඤ්චෙනනා...පෙ....
රූපතණ්හා...පෙ.... රූපවිතක්කො...පෙ.... රූපවිචාරො” ති (දී. නි. 2.400; ම. නි.
1.133; විහ. 203) එවං චුත්තං තණ්හාවත්ථුභුතං තෙභූමකං වෙදිතබ්බං, තස්මා යං
පඤ්චක්බන්ධසමුදායභුතං පියරූපසාතරූපං, තං එකදෙසෙන රූපක්බන්ධො හොතීති
ආහ “පියරූපං සාතරූපං රූපං න රූපක්බන්ධො” ති. පියසභාවතාය වා
රූපක්බන්ධො පියරූපෙ පවිසති, න රූප්පනසභාවෙනාති “පියරූපං සාතරූපං රූපං
න රූපක්බන්ධො” ති චුත්තං. සඤ්ඤායමකෙ තාව දිට්ඨිසඤ්ඤාති “විසෙසො” ති
වචනසෙසො. තත්ථ දිට්ඨි එව සඤ්ඤා දිට්ඨිසඤ්ඤා. “සයං සමාදාය වතාති ජන්තු,
උච්චාවචං ගච්ඡති සඤ්ඤාසත්තො” ති (සු. නි. 798), “සඤ්ඤාවිරත්තස්ස න සන්ති
ගන්ථා” ති (සු. නි. 853) ව එවමාදීසු හි දිට්ඨි ව “සඤ්ඤා” ති චුත්තාති.

28. “න බන්ධා න වෙදනාක්බන්ධොති? ආමන්තා” ති එවං
බන්ධසද්දප්පවත්තියා අභාවෙ වෙදනාක්බන්ධසද්දප්පවත්තියා ව අභාවොති
පණ්ණත්තිසොධනමත්තමෙව කරොතීති දට්ඨබ්බං, න අඤ්ඤාධම්මසබ්භාවො
එවෙත්ථ පමාණං. එවඤ්ච කත්වා “නායතනා න සොනායතනන්ති?
ආමන්තා” තිආදිං චක්ඛතීති.

39. රූපතො අඤ්ඤෙ වෙදනාදයොති එත්ථ ලොකුත්තරා වෙදනාදයො
දට්ඨබ්බා. තෙ හි පියරූපා ව සාතරූපා ව න හොන්ති තණ්හාය අනාරම්මණත්තාති
රූපතො අඤ්ඤෙ හොන්තීති. රූපඤ්ච බන්ධෙ ව යපෙත්වා අවසෙසාති ඉදම්පි
එතෙහි සද්ධිං න-සද්දානං අප්පවත්තිමත්තමෙව සන්ධාය චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.
එවඤ්ච කත්වා “චක්ඛුඤ්ච ආයතනෙ ව යපෙත්වා අවසෙසා න වෙව චක්ඛු න ව
ආයතනා” තිආදිං (යම. 1.ආයතනයමක.15) චක්ඛති. න හි තත්ථ
අවසෙසග්ගහණෙන ගය්හමානං කඤ්චි අත්ථී. යදි සියා, ධම්මායතනං සියා. චක්ඛති
හි “ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා” ති (යම. 1.ආයතනයමක.16). තණ්හාවත්ථු ව
න තං සියා. යදි සියා, පියරූපසාතරූපභාවතො රූපං සියා “රූපං බන්ධොති?
ආමන්තා” ති (යම. 1.බන්ධයමක.40) වචනතො බන්ධො වාති. අට්ඨකථායං පන
අවිජ්ජමානෙපි විජ්ජමානං උපාදාය ඉත්ථිපුරිසාදිග්ගහණසබ්භාවං සන්ධාය
අවසෙසාති එත්ථ පඤ්ඤත්තියා ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

50-205. පවත්තිවාරව වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකානි පච්ඡිමෙනෙව සහ යොජෙත්වා තිණි ද්වෙ එකඤ්ච යමකානි චුත්තානි, න පුරිමෙන. කස්මා? අමිස්සකකාලභෙදෙසු වාරෙසු අත්ථවිසෙසාභාවතො. පුරිමස්ස හි පච්ඡිමෙන යොජ්නියමකමෙව පච්ඡිමස්ස පුරිමෙන යොජනාය පුච්ඡානං උප්පට්ඨායා වුවිවෙයා, අත්ථෙ පන න කොචි විසෙසොති. පුච්ඡාච්ඡිමස්සප්පනෙසුපි විසෙසො නත්ථි, තෙන තථා යොජනා න කතාති. කාලභෙදා පනෙත්ථ ඡ එව චුත්තා. අතීතෙන පච්චුප්පන්නො, අනාගතෙන පච්චුප්පන්නො, අනාගතෙනාතීතොති එතෙ පන තයො යථාදස්සිතා මිස්සකකාලභෙදා එව තයො, න විසුං විජ්ජන්තීති න ගහිතා. තත්ථ තත්ථ හි පටිලොමපුච්ඡාහි අතීතෙන පච්චුප්පන්නාදයො කාලභෙදා දස්සිතා, තෙනෙව ච තයෙන “යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජන්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති” තිආදි සක්කා යොජෙතුං. තෙනෙව හි මිස්සකකාලභෙදෙසු ච න පච්ඡිමපච්ඡිමස්ස ඛන්ධස්ස පුරිමපුරිමෙන යොජනං කත්වා යමකානි චුත්තානි, අමිස්සකකාලභෙදෙසු ගහිතනියාමෙන සුඛග්ගහණත්ථමිපි පච්ඡිමපච්ඡිමෙනෙව යොජෙත්වා චුත්තානීති.

ඉමිනායෙව ච ලක්ඛණෙනාතිආදිනා යෙන කාරණෙන “පුරෙපඤ්ඤා” ති ච “පච්ඡාපඤ්ඤා” ති ච නාමං චුත්තං, තං දස්සෙති. යස්ස හි සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං භොති, සො පරිපුරෙත්වා විස්සජ්ජෙතඛිඛන්ථසඬගණ්හනතො පරිපුණ්ණපඤ්ඤා නාම. තංවිස්සජ්ජනස්ස පන පුරිමකොට්ඨාසෙන සදිසත්ථතාය පුරෙපඤ්ඤා, පච්ඡිමකොට්ඨාසසදිසත්ථතාය “පච්ඡාපඤ්ඤා” ති ච නාමං චුත්තං. සදිසත්ථතා ච සන්නිට්ඨානසංසයපදවිසෙසං අවිචාරෙත්වා එකෙන පදෙන සඬගහිතස්ස ඛන්ධස්ස උප්පාදනිරොධලාභසාමඤ්ඤමත්තෙන පුරෙපඤ්ඤා දට්ඨබ්බා. සන්නිට්ඨානපදසඬගහිතස්ස චා ඛන්ධස්ස අනුඤ්ඤාතවසෙන පුරෙපඤ්ඤා චුත්තොති යුත්තං.

සන්නිට්ඨානත්ථස්සෙව පටික්ඛිපනං පටික්ඛෙපො, සංසයත්ථනිවාරණං පටිසෙධොති අයං පටික්ඛෙපපටිසෙධානං විසෙසො. පාළිපදමෙව හුත්වාති පුච්ඡාපාළියා “නුප්පජ්ජති” ති යං පදං චුත්තං, න-කාරවිරහිතං තදෙව පදං හුත්වාති අත්ථො. තත්ථ උප්පත්තිනිරොධපටිසෙධස්ස පටිසෙධනත්ථං පාළිගතියා විස්සජ්ජනං උප්පත්තිනිරොධානමෙව පටිසෙධනත්ථං පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

චතුත්තං පඤ්ඤානං පඤ්ඤාත්තඤ්ච විස්සජ්ජනානං සත්තවිසතියා යානෙසු පක්ඛෙපො තදෙකදෙසපක්ඛෙපවසෙන චුත්තොති වෙදිතබ්බො. පරිපුණ්ණපඤ්ඤා එව හි සරූපදස්සනෙන ච විස්සජ්ජනං සත්තවිසතියා යානෙසු පක්ඛිපිතබ්බන්ති.

කිං නු සක්කා ඉතො පරන්ති ඉතො පාළිවචත්ථානදස්සනාදිතො අඤ්ඤො කිං නු සක්කා කාතුන්ති අඤ්ඤස්ස සක්කුණෙයාස්ස අභාවං දස්සෙති.

“සුද්ධාවාසානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථා” ති එතෙන සුද්ධාවාසභූමිසු එකභූමියම්පි දුතියා උපපත්ති නත්ථීති ඤාපිතං හොති. පටිසන්ධිතො පහුති හි යාව චුති, තාව පවත්තකම්මජසන්තානං එකත්තෙන ගහෙත්වා තස්ස උප්පාදනිරොධවසෙන අයං දෙසනා පවත්තා. තස්මිඤ්ඤි අබ්බොවිජින්නෙ කුසලාදීනඤ්ච පවත්ති හොති, වොවිජින්නෙ ච අප්පවත්තිති තෙනෙව ච උප්පාදනිරොධා දස්සිතා, තස්මා තස්ස එකසත්තස්ස පටිසන්ධිඋප්පාදතො යාව චුතිනිරොධො, තාව අතීතතා නත්ථී, න ච තතො පුබ්බෙ තත්ථ පටිසන්ධිවසෙන කම්මජසන්තානං උප්පන්නපුබ්බන්ති ඛන්ධද්වයම්පි “නුප්පජ්ජිත්ථා” ති චුත්තං. කස්මා පන එතාය පාළියා සකලෙපි සුද්ධාවාසෙ දුතියා පටිසන්ධි නත්ථීති න විඤ්ඤායතිති? උද්ධංසොතපාළියබ්භාවා. ද්වෙපි හි පාළියො සංසන්දෙතබ්බාති.

“අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති” ති එත්ථ “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති” ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන විසෙසිතා අසඤ්ඤසත්තාපි සන්නිති තෙ එව ගහෙත්වා “අසඤ්ඤසත්තාන” ත්ති චුත්තං. තෙන යෙ සන්නිට්ඨානෙන වජ්ජිතා, තෙ තතො පඤ්චවොකාරං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, න තෙසං පුන අසඤ්ඤෙ උපපත්තිප්පසඬිගො අත්ථීති තෙ සන්ධායාහ – “පච්ඡිමහවිකානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති” ති (යම. 1.ඛන්ධයමක.65). එත්ථ කිං පඤ්චවොකාරාදිභාවො විය පච්ඡිමහවොපි කොචි අත්ථී, යත්ථ තෙසමනුප්පත්ති භවිස්සතිති? නත්ථී පඤ්චවොකාරාදිභවෙස්වෙව යත්ථ වා තත්ථ වා ධීතානං පච්ඡිමහවිකානං “යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති” ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන සඬිගහිත්තා. තෙසං තත්ථ ඉතරානුප්පත්තිභාවඤ්ච අනුජානන්තො “වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති” ති ආහාති.

“සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තාන” ත්ති ඉදං සප්පටිසන්ධිකානං අප්පටිසන්ධිකානඤ්ච සුද්ධාවාසානං තංතංභූමියං ඛන්ධපරිනිබ්බානවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සබ්බෙසඤ්ඤි තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති. යථා පන “නිරුජ්ඣිස්සති” ති වචනං පච්චුප්පන්නෙපි උප්පාදක්ඛණසමඬිගිම්හි පවත්තති, න එවං “උප්පජ්ජිත්ථා” ති වචනං පච්චුප්පන්නෙ පවත්තති, අථ ඛො උප්පජ්ජිත්ථා විගතෙ අතීතෙ එව, තස්මා “පරිනිබ්බන්තානං නුප්පජ්ජිත්ථා” ති චුත්තං උප්පන්නසන්තානස්ස අවිගතත්තා. අනන්තා ලොකධාතූයොති ඕකාසස්ස අපරිච්ඡින්නත්තා ඕකාසවසෙන චූච්චමානානං උප්පාදනිරොධානම්පි පරිච්ඡෙදාභාවතො සංකිණ්ණතා හොතිති “යත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ සඤ්ඤාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතිති? ආමන්තා” ති චුත්තං.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

206-208. පුග්ගලොකාසවාරො ලබ්භමානොපීති කස්මා වුත්තං, නනු ඔකාසවාරස්ස අලාභෙ තස්සපි අලාභෙන භවිතබ්බන්ති? න, තත්ථ පුග්ගලස්සෙව පරිඤ්ඤාවචනාතො. පුග්ගලොකාසවාරොපි හි ඔකාසෙ පුග්ගලස්සෙව පරිඤ්ඤා වුච්චති, න ඔකාසස්ස. ඔකාසවාරොපි ච යදි වුච්චෙය්‍ය, “යත්ථ රූපක්ඛන්ධං පරිජානාතී”ති ඔකාසෙ පුග්ගලස්සෙව පරිජානනවසෙන වුච්චෙය්‍ය, තස්මා පුග්ගලොකාසවාරස්සෙව ලබ්භමානතා වුත්තා, න ඔකාසවාරස්සාති. තෙනාහ – “ආමන්තා...පෙ.... සියා”ති.

තෙනෙවාති පවත්තෙ චිත්තක්ඛණ්ඩසෙන තිණ්ණං අද්ධානං ලාභතො ඵච, අඤ්ඤා වුත්තිපටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ රූපක්ඛන්ධපරිජානනස්ස අභාවා “යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාතී”ති ඵත්ථ “නත්ථී”ති විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං සියා, “ආමන්තා”ති ච කතන්ති. සන්තිට්ඨානසංසයපදසඬගහිතානං පරිඤ්ඤානං පවත්තෙ චිත්තක්ඛණ්ණෙ ඵච ලාභං දස්සෙන්නො “ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණස්මිඤ්ඨී”තිආදිමාහ. න පරිජානාතීති පඤ්ඤෙ පුටුප්පනං සන්ධාය ආමන්තාති වුත්තන්ති ඉදං පුටුප්පනස්ස සබ්බථා පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස අභාවතො වුත්තං. “අරහා රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාති නො ච වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථ, අග්ගමග්ගසමඬගිඤ්ඤව අරහන්තඤ්ඤව යපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා රූපක්ඛන්ධඤ්ඤව න පරිජානන්ති වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ඤව න පරිජානිත්ථා”ති පන වචනෙන “අග්ගමග්ගසමඬගිං යපෙත්වා අඤ්ඤො කොචි පරිජානාතී”ති චිත්තබ්බො නත්ථීති දස්සිතං හොති, තෙන තදවසෙසපුග්ගලෙ සන්ධාය “ආමන්තා”ති වුත්තන්ති විඤ්ඤායතීති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බන්ධයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආයතනයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-9. ආයතනයමකාදීසු ච පණ්ණත්තිවාරෙ පදසොධනවාරාදීනං වචනෙ කාරණං බන්ධයමකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. “ඵකාදස ඵකාදස කත්වා තෙත්තිංසසතං යමකාතී”තිආදිනා කෙසුචි පොත්ථකෙසු ගණනා ලිඛිතා, සා තථා න හොති. “ද්වත්තිංසසත”න්තිආදිනා අඤ්ඤත්ථ ලිඛිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-17. වායනටියෙනාති පසාරණටියෙන, පාකටභාවටියෙන වා. “කායො ධම්මො” ති ව චුච්චමානං සබ්බං සසභාවං ආයතනමෙවාති “කායො ආයතන” න්ති, “ධම්මො ආයතන” න්ති ව එත්ථ “ආමන්තා” ති චුත්තං. කායචචනෙන පන ධම්මචචනෙන ව අචුච්චමානං කඤ්චි සසභාවං නත්ථිති “න කායො නායතනං, න ධම්මො නායතන” න්ති එත්ථ “ආමන්තා” ඉච්චෙව චුත්තං.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පචත්තිවාරො

1. උප්පාදවාරවණ්ණනා

18-21. පචත්තිවාරෙ චක්ඛායතනමූලකානි එකාදසාති පටිසන්ධිචුතිවසෙන උපාදින්නපචත්තස්ස උප්පාදනිරොධවචනෙ එතස්මිං අලබ්භමානවිස්සජ්ජනමපි සද්දායතනෙන සද්ධිං යමකං පුච්ඡාමත්තලාභෙන සචගණ්හිත්වා වදන්ති දට්ඨබ්බං. ජසට්ඨි යමකානීති එත්ථ චක්ඛුසොතසානජිවිහාකායරූපායතනමූලකෙසු එකෙකං සද්දායතනමූලකානි පඤ්චාති එකාදස යමකානි විස්සජ්ජනවසෙන භාපෙනබ්බාති. චක්ඛති හි “සද්දායතනස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙන අනුප්පත්තිතො තෙන සද්ධිං යමකස්ස විස්සජ්ජනමෙව නත්ථි” ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21).

දුතියං කිඤ්චාපි පටිමෙන සදිසවිස්සජ්ජනන්තිආදි පුග්ගලවාරමෙව සන්ධාය චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඔකාසවාලෙ පන අසදිසවිස්සජ්ජනන්තා චුත්තං, න තං සබ්බත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනන්ති ඤාපෙනුං පුග්ගලවාරෙපි විස්සජ්ජිතන්ති. ගන්ධරසමචාට්ඨබ්බායතනෙහි සද්ධිං තිණි යමකානි සදිසවිස්සජ්ජනානීති රූපාවචරසත්තෙ සන්ධාය “සචක්ඛුකානං අගන්ධකාන” න්තිආදිනා විස්සජ්ජිතබ්බත්තා චුත්තං. තෙසඤ්චි චිරත්තකාමකම්මනිබ්බත්තස්ස පටිසන්ධිබ්බිජස්ස එවංසභාවත්තා සානාදීති ගන්ධාදයො ව න සන්තීති. සානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනන්තාති චක්ඛායතනමූලකෙසු සානායතනයමකෙන සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනන්තාති අත්ථො. නනු තත්ථ “සචක්ඛුකානං අසානකානං උපපජ්ජන්තාන” න්තිආදිනා විස්සජ්ජනං පචත්තං, ඉධ පන සානායතනමූලකෙසු “යස්ස සානායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ජිව්හායතනං උප්පජ්ජති? ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බන්ති නත්ථි සදිසවිස්සජ්ජනාති? සච්චං, යථා පන තත්ථ සානායතනයමකෙන ජිව්හාකායායතනයමකානි සදිසවිස්සජ්ජනාති, එවමිධාපි ජිව්හාකආයායතනයමකානි සදිසවිස්සජ්ජනාති, තස්මා තත්ථ තත්ථෙව සදිසවිස්සජ්ජනතා පාළියං අනාරුළ්භතාය කාරණන්ති. නිදස්සනභාවෙන පන ගහිතං චක්ඛායතනමූලකානං සදිසවිස්සජ්ජනකානං සදිසවිස්සජ්ජනං නිදස්සනභාවෙනෙව කාරණන්ති දස්සෙන්නො “සානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනන්තා” ති ආහ. සදිසවිස්සජ්ජනතා චෙත්ථ සානායතනමූලකෙසු යෙභුය්‍යතාය දට්ඨබ්බා. තෙසු හි ජිව්හාකායායතනයමකෙසු තිණිණං පුච්ඡානං “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනෙන

හවිතබ්බං, පච්ඡිමපුච්ඡාය “සකායකානං අසානකානං
උපපජ්ජන්තාන” න්ති ආදිනාති.

අථ වා යථා වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකානං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදියමකානං
අමිස්සකකාලභෙදෙසු තිස්ස “ආමන්තා” ති පටිච්චනවිස්සජ්ජනෙන
යථාචුත්තච්චනස්ස විස්සජ්ජනභාවානුජානනං කත්තබ්බන්ති අපුබ්බස්ස
චත්තබ්බස්ස අභාවා විස්සජ්ජනං න කතං, එවමිධාපි සානායතනමූලකං
ජීවිහායතනයමකං අපුබ්බස්ස චත්තබ්බස්ස අභාවා පාළිං අනාරුළුහන්ති
පාකටොයමත්ථො. කායායතනයමකං පන දුතියපුච්ඡාය වසෙන විස්සජ්ජිතබ්බං
සියා, සා ච චක්ඛායතනමූලකෙසු සානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනා, තස්මා
යස්සා පුච්ඡාය විස්සජ්ජනා කාතබ්බා, තස්සා සානායතනයමකෙන
සදිසවිස්සජ්ජනත්තා තංසෙසානි පාළිං අනාරුළුහන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො
දට්ඨබ්බො. තථාති ඉදං පාළිඅනාරුළුහතාසාමඤ්ඤෙනෙව චුත්තං, න
කාරණසාමඤ්ඤෙන. සානජීවිහාකායායතනානං පන අගබ්හසෙයාකෙසු
පචත්තමානානං ගබ්හසෙයාකෙසු ච ආයතනපාරිපූරිකාලෙ සහචාරිතාය
අවිසෙසත්තා ච අප්පවිසෙසත්තා ච එකස්මිං සානායතනයමකෙ විස්සජ්ජිතෙ
ඉතරානි ද්වෙ, සානායතනමූලකෙසු ච විස්සජ්ජිතෙසු ඉතරද්වයමූලකානි න
විස්සජ්ජියන්තිති වෙදිතබ්බාති. රූපායතනමනායතනෙහි සද්ධිත්ති “යස්ස
රූපායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති” ති එතිස්සා පුච්ඡාය චුත්තෙනි
රූපායතනමනායතනෙහි සද්ධිත්ති අධිප්පායො. රූපායතනමූලකෙසු හි
මනායතනයමකෙ ආදිපුච්ඡාය ගන්ධරසථොට්ඨබ්බයමකෙසු ආදිපුච්ඡානං
සදිසවිස්සජ්ජනතා යමකානං අවිස්සජ්ජනෙ කාරණභාවෙන චුත්තා.
දුතියපුච්ඡානාඤ්ඤි පටිච්චනවිස්සජ්ජනෙන හවිතබ්බන්ති පුබ්බෙ චුත්තනයෙන
විස්සජ්ජනං න කාතබ්බං, ආදිපුච්ඡානාඤ්ඤ ච කාතබ්බන්ති.

හෙට්ඨිමෙහි සදිසවිස්සජ්ජනත්තාති එත්ථ ගන්ධායතනමූලකානං
රසථොට්ඨබ්බයමකානං රසායතනමූලකස්ස ච ථොට්ඨබ්බයමකස්ස
පටිච්චනවිස්සජ්ජනෙනෙව හවිතබ්බන්ති පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනං න
කාතබ්බන්ති යෙසං කාතබ්බං, තෙසං ගන්ධරසථොට්ඨබ්බමූලකානං
මනායතනධම්මායතනයමකානං චක්ඛාදිපඤ්චායතනමූලකෙහි
මනායතනධම්මායතනයමකෙහි සදිසවිස්සජ්ජනත්තාති අත්ථො.
චක්ඛායතනාදිමූලකානි සද්දායතනයමකානි සද්දායතනමූලකානි සබ්බානි
අවිස්සජ්ජනෙනෙව අලබ්භමානවිස්සජ්ජනතාදස්සනෙන විස්සජ්ජිතානි නාම
භොන්තිති ආහ “ඡසට්ඨි යමකානි විස්සජ්ජිතානි නාම භොන්ති” ති.

ජච්චන්ධම්පි ජච්චබ්බරම්පිති එත්ථ ච ජච්චබ්බරග්ගහණෙන ජච්චන්ධබ්බරො
ගහිතොති වෙදිතබ්බො. සසානකානං සචක්ඛුකානන්ති පරිපුණ්ණායතනමෙව
ඔපපාතිකං සන්ධාය චුත්තන්ති එත්ථ එව-සද්දං චුත්තන්ති-එතස්ස පරතො
යොජෙත්වා යථා “සසානකානං අචක්ඛුකාන” න්ති ඉදං අපරිපුණ්ණායතනං
සන්ධාය චුත්තං, න එවං “සසානකානං සචක්ඛුකාන” න්ති එතං. එතං පන

පරිපූර්ණායතනං සන්ධාය වුත්තමෙවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. තෙන ජච්චබ්බිරමිපි සන්ධාය වුත්තතා න වාරිතා භොතීති.

22-254. යත්ථ චක්ඛායතනන්ති රුපිබ්බුග්ගලොකං පුච්ඡතීති නියමතො තත්ථ චක්ඛුසොත්තානං සහුප්පත්තිමත්තං පස්සන්තො වදති, ඕකාසවාලෙ පන තස්මිං පුග්ගලස්ස අනාමට්ඨත්තා යත්ථ කාමධාතුයං රූපධාතුයඤ්ච චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තත්ථ සොත්තායතනමිපි එකන්තෙන උප්පජ්ජතීති “ආමන්තා” ති (යම. 1.ආයතනයමක.22) වුත්තං.

“යස්ස වා පන රූපායතනං උප්පජ්ජස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජස්සතීති? ආමන්තා” ති කස්මා පටිඤ්ඤාතං, නනු යො ගබ්භසෙය්‍යාකභාවං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායිස්සති, තස්ස රූපායතනං පටිසන්ධියං උප්පජ්ජස්සති, න පන චක්ඛායතනන්ති? යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජස්සති, තස්ස තදවත්ථස්ස පුග්ගලස්ස රූපායතනුප්පාදතො උද්ධං චක්ඛායතනසන්තානුප්පාදස්ස පවත්ති යමිපි භවිස්සන්තස්ස පටිඤ්ඤාතබ්බත්තා. අථ කස්මා “යස්ස වා පන රූපායතනං නුප්පජ්ජස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජස්සතීති? ආමන්තා” ති පටිඤ්ඤාතං, නනු ගබ්භසෙය්‍යාකස්ස පච්ඡිමභවිකස්ස උප්පජ්ජන්තස්ස එකාදසමසන්තාහා ඔරතො ධීතස්ස රූපායතනං නුප්පජ්ජස්සති නො ච චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජස්සතීති? තස්මිං භවෙ භවිස්සන්තස්ස උප්පාදස්ස අනාගතභාවෙන අවචනතො. භවන්තරෙ හි තස්ස තස්ස ආයතනසන්තානස්ස යො ආදිඋප්පාදො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච භවිස්සති, සො අනාගතූප්පාදො තබ්භාවෙන වුවචති අද්ධාපච්චුප්පන්තානන්තොගධන්තා. න පන යො තස්මිංයෙව භවෙ පවත්තෙ භවිස්සති, සො අනාගතූප්පාදභාවෙන වුවචති අද්ධාපච්චුප්පන්තන්තොගධන්තා. අද්ධාවසෙන හෙත්ථ කම්මජපවත්තස්ස පච්චුප්පන්තාදිකාලභෙදො අධිප්පෙතො. එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියයමකෙ (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.368) “යස්ස ඉන්ද්‍රීන්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජස්සතීති? පච්ඡිමභවිකානං ඉන්ද්‍රීන්ද්‍රියං උප්පජ්ජන්තීන්ද්‍රියං, යා ච ඉන්ද්‍රීයො රූපාවචරං අරූපාවචරං උප්පජ්ජන්තා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, යා ච ඉන්ද්‍රීයො එතෙනෙව භාවෙන කතිවි භවෙ දස්සෙත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තාසං උප්පජ්ජන්තීන්ද්‍රියං තාසං ඉන්ද්‍රීන්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, නො ච තාසං පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජස්සති” ති වුත්තං. න හි තාසං සබ්බාසං තස්මිං භවෙ පවත්තෙ පුරිසින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජස්සති ලිඬිගපරිවත්තනසබ්භාවා, භවන්තරෙ පන ආදිඋප්පාදස්ස අභාවං සන්ධාය “නො ච තාසං පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජස්සති” ති වුත්තං. භවන්තරෙ හි ආදිඋප්පාදස්ස අනාගතත්තං අධිප්පෙතන්ති. එවඤ්ච කත්වා “කතිවි භවෙ දස්සෙත්වා” ති භවග්ගහණං කතන්ති.

“ආයතනානං පටිලාභො ජාතී” ති (දී. නි. 2.388; විහ. 235) වචනතො තංතංආයතනනිබ්බත්තකකම්මෙන ගහිතපටිසන්ධිකස්ස අවස්සංභාවිආයතනස්ස යාව ආයතනපාරිපූරි, තාව උප්පජ්ජතීති පන අත්ථෙ ගස්භමානෙ පුච්ඡාද්වයවිස්සජ්ජනං සුප්පන්නං භොති. එවඤ්ච සති “යස්ස වා පන සොත්තායතනං නුප්පජ්ජස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජතීති? පච්ඡිමභවිකානං පඤ්චවොකාරං

උපපජ්ජන්තානං, යෙ ව අරුපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං
 උපපජ්ජන්තානං තෙසං සොනායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, නො ව තෙසං චක්ඛායතනං
 නුප්පජ්ජති”ති එවමාදීසු (යම. 1.ආයතනයමක.95) ගබ්භසෙය්‍යාකාපි
 පච්ඡිමභවිකාදයො උපපජ්ජන්තා ගහිතා භොන්ති. එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියයමකෙ
 (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.186) “යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස
 චක්ඛන්ද්‍රියං උප්පජ්ජති? ආමන්තා”ති ඉදම්පි උපපන්නං භොති.
 සොමනස්සින්ද්‍රියුප්පාදකස්ස කම්මස්ස එකන්තෙන චක්ඛන්ද්‍රියුප්පාදනතො ගබ්භෙපි
 යාව චක්ඛන්ද්‍රියුප්පත්ති, තාව උප්පජ්ජමානතාය තස්සා අභිනන්දිතබ්බන්තා.

යං පන “යස්ස වා පන යත්ථ රූපායතනං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ
 ඝානායතනං උප්පජ්ජති? කාමාවචරා වචන්තානං, අඝානකානං කාමාවචරං
 උපපජ්ජන්තානං, රූපාවචරානං තෙසං තත්ථ රූපායතනං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ව
 තෙසං තත්ථ ඝානායතනං උප්පජ්ජති”ති එත්ථ “අඝානකානං කාමාවචරං
 උපපජ්ජන්තානං”න්ති (යම. 1.ආයතනයමක.76) චුත්තං, තං යෙ එකාදසමස්ත්තාහා
 ඔරතො කාලං කරිස්සන්ති, තෙසං ඝානායතනානිබ්බන්තකකම්මෙන
 ගහිතපටිසන්ධිකානං වසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. “යස්ස යත්ථ ඝානායතනං න
 නිරුජ්ඣති, තස්ස තත්ථ රූපායතනං න නිරුජ්ඣස්සති? කාමාවචරං
 උපපජ්ජන්තානං, අඝානකානං කාමාවචරා වචන්තානං, රූපාවචරානං තෙසං තත්ථ
 ඝානායතනං න නිරුජ්ඣති, නො ව තෙසං තත්ථ රූපායතනං න නිරුජ්ඣස්සති”ති
 හි එත්ථ “අඝානකානං කාමාවචරා වචන්තානං”න්ති (යම. 1.ආයතනයමක.181)
 වචනං අනුප්පන්නෙයෙව ඝානායතනෙ ගබ්භසෙය්‍යාකානං චුති අත්ථිති දීපෙති. න හි
 කාමාවචරෙ ගබ්භසෙය්‍යාකතො අඤ්ඤො අඝානකො අත්ථි ධම්මභද්‍යවිභඩ්ඨෙ (විභ.
 978 ආදයො) “කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සවි අට්ඨායතනානි
 පාතුභවන්ති”ති අචුත්තත්තාති. අථ කස්මා ඔපපාතිකෙ එව සන්ධාය ඉධ,
 ඉන්ද්‍රියයමකෙ ව යථාදස්සිතාසු පුච්ඡාසු “ආමන්තා”ති චුත්තන්ති න විඤ්ඤායතීති?
 යමකෙ සන්නිට්ඨානෙන ගහිතත්ථස්ස එකදෙසෙ සංසයත්ථසම්භවෙන පටිච්චනස්ස
 අකරණතො. හින්දිතබ්බෙ හි න පටිච්චනවිස්සජ්ජනං භොති. යදි සියා,
 පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනමෙව න සියාති. අථ කස්මා “යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං
 උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛන්ද්‍රියං උප්පජ්ජති? ආමන්තා”ති (යම.
 3.ඉන්ද්‍රියයමක.186) ඉමිතා “ගබ්භසෙය්‍යාකානං සොමනස්සපටිසන්ධි නත්ථි”ති න
 විඤ්ඤායතීති? “කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්ස දස්සින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති?
 ගබ්භසෙය්‍යාකානං සත්තානං සහෙතුකානං ඤාණසම්පයුත්තානං උපපත්තික්ඛණෙ
 දස්සින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං වා පුරිසින්ද්‍රියං වා
 ජීවිතින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං වා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං වා සද්ධින්ද්‍රියං”න්තිආදිවචනතො
 (විභ. 1012).

නිරොධවාරෙ අනාගතකාලභෙදෙ යථා තස්සෙව චිත්තස්ස නිරොධො
 අනාගතභාවෙන තස්ස උප්පත්තික්ඛණෙ චුත්තො, එවං තස්සෙව
 කම්මජසත්තානස්ස නිරොධො අනාගතභාවෙන තස්ස උප්පාදෙ චත්තබ්බොති
 සබ්බත්ථ උපපජ්ජන්තානං එව සො තථා චුත්තො, න උප්පන්නානං. උප්පන්නානං.

පන අඤ්ඤාස්ස අනාගතස්ස සන්තානස්ස නිරොධො අනාගතභාවෙන චත්තබ්බො,
 න තස්සෙව. තස්ස හි උප්පාදානන්තරං නිරොධො ආරද්ධො නාම භොතීති. තස්මා
 අරහතං පවත්තෙ සොතස්ස චක්ඛුස්ස ච හෙදෙ සතිපි අනාගතකාලාමසනවසෙනෙව
 “යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣස්සති, තස්ස සොතායතනං නිරුජ්ඣස්සතිති?
 ආමන්තා. යස්ස වා පන සොතායතනං නිරුජ්ඣස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං
 නිරුජ්ඣස්සතිති? ආමන්තා”ති විස්සජ්ජනද්වයං උපපන්නමෙව භොතීති. යස්මා ච
 උපපත්තිඅනන්තරං නිරොධො ආරද්ධො නාම භොති, තංනිට්ඨානභාවතො පන
 චුතියා නිරොධවචනං, තස්මා පවත්තෙ නිරුද්ධෙපි සන්තානෙකදෙසෙ අනිරුද්ධං
 උපාදාය අනිට්ඨිතනිරොධොති චුතියාව තස්ස නිරොධොති චුච්චති. චක්ඛති හි
 “යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නිරුජ්ඣතිති?
 ආමන්තා”ති, තෙනෙත්ථාපි චුතිනිරොධෙ එව ච අධිජ්ජෙතෙ යඤ්ච පවත්තෙ
 නිරුජ්ඣස්සති, තඤ්ච නිට්ඨානවසෙන චුතියා එව නිරුජ්ඣස්සතිති චුත්තන්ති
 “ආමන්තා”ති යුත්තං පටිච්චනං. “සචක්ඛුකාන”න්තිආදීසු ච
 “පටිලද්ධවක්ඛුකාන”න්තිආදීනා අත්ථො විඤ්ඤායතීති.

“යස්ස චක්ඛායතනං න නිරුජ්ඣති, තස්ස සොතායතනං න නිරුජ්ඣස්සතිති?
 සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං, අචක්ඛුකානං චචන්තානං තෙසං චක්ඛායතනං න
 නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං සොතායතනං න නිරුජ්ඣස්සති”ති එත්ථ ආරුජ්ජෙ
 පච්ඡිමහවිකෙ යපෙත්ථා සබ්බෙ උපපජ්ජන්තා, අචක්ඛුකා චචන්තා ච ගහිතාති
 දට්ඨබ්බා. තෙ හි දුතියකොට්ඨාසෙන සඬග්ගන්තීති තදපෙක්ඛන්තා සාවසෙසමිදං
 සබ්බවචනං අචක්ඛුකවචනඤ්චාති. “ආරුජ්ජෙ පච්ඡිමහවිකාන”න්ති එත්ථ ච
 අරුපතො පඤ්චවොකාරං අගච්ඡන්තා අනඤ්ඤාපපත්තිකාපි “අරුපෙ
 පච්ඡිමහවිකා”ඉච්චෙව සඬග්ගන්තීති වෙදිතබ්බා. එස නයො අඤ්ඤාසුපි
 එවරුපෙසුති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධාතුයමකං

1-19. ලබ්භමානානන්ති ඉදං පවත්තිවාරෙ සද්දධාතුසම්බන්ධානං යමකානං
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදිසම්බන්ධානඤ්ච චුතිපටිසන්ධිවසෙන අලබ්භමානනං
 සන්ධාය චුත්තං.

ධාතුයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සච්චයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-26. “දුක්ඛං දුක්ඛසච්චන්ති? ආමන්තා” ති එත්ථ කිඤ්චාපි දුක්ඛදුක්ඛං සඬ්ඛාරදුක්ඛං විපරිණාමදුක්ඛන්ති තිසුපි දුක්ඛසද්දො පවත්ති, “ජාතිපි දුක්ඛා” ති ආදිනා (මහාව. 14; විහ. 190) ජාතිආදීසු ව, සො පන දුක්ඛදුක්ඛතො අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානො අඤ්ඤනිරූපෙක්ඛො නප්පවත්ති. සුද්ධඤ්චේත්ථ දුක්ඛපදං අඤ්ඤනිරූපෙක්ඛං ගහෙත්වා පණ්ණත්තිසොධනං කරොති, තෙන නිප්පරියායතො දුක්ඛසභාවත්තා එව යං දුක්ඛදුක්ඛං, තස්මිං දුක්ඛදුක්ඛෙ එස දුක්ඛසද්දො, තඤ්ච එකන්තෙන දුක්ඛසච්චමෙවාති “ආමන්තා” ති වුත්තං. සුද්ධසච්චවාරො සච්චවිහඬිගෙ වුත්තෙසු සමුදයෙසු කොචි ඵලධම්මෙසු නත්ථි, න ඵලධම්මෙසු කොචි නිරොධොති වුච්චමානො අත්ථි, මග්ගසද්දො ව ඵලඵලඬිගෙසු මග්ගඵලත්තා පවත්ති, න මග්ගකිච්චසබ්භාවා. පරිනිට්ඨිතනියානකිච්චාති හි තාති. නියානවාචකො චේත්ථ මග්ගසද්දො, න නියානඵලවාචකො, තස්මා සමුදයො සච්චං, නිරොධො සච්චං, මග්ගො සච්චන්ති එතෙසුපි “ආමන්තා” ඉච්චෙව විස්සජ්ජනං කතං.

අථ වා පදසොධනෙන පදෙසු සොධිතෙසු සච්චවිසෙසනභූතා එව දුක්ඛාදිසද්දා ඉධ ගහිතාති විඤ්ඤායන්ති. තෙසං පන එකන්තෙන සච්චවිසෙසනභාවං, සච්චානඤ්ච තබ්බිසෙසන යොගවිසෙසං දීපෙතුං සුද්ධසච්චවාරො වුත්තොති සච්චවිසෙසනානං දුක්ඛාදීනං එකන්තසච්චත්තා “දුක්ඛං සච්චං...පෙ.... මග්ගො සච්චන්ති? ආමන්තා” ති වුත්තන්ති. යථා චේත්ථ, එවං ඛන්ධයමකාදීසුපි සුද්ධඛන්ධාදිවාරෙසු ඛන්ධාදිවිසෙසනභූතානමෙව රූපාදීනං ගහණං යුත්තං. අට්ඨකථායං (යම. අට්ඨ. ඛන්ධයමක 38) පන “යස්මා පියරූපසාතරූපසඬ්ඛාතං වා රූපං හොතු භූතූපාදාරූපං වා, සබ්බං පඤ්චසු ඛන්ධෙසු සඬ්ඛනං ගච්ඡතෙව, තස්මා ආමන්තාති පටිජානාති” ති වචනෙන රූපාදිවක්ඛාදිදුක්ඛාදිග්ගහණෙනි සුද්ධඛන්ධාදිවාරෙසුපි ඛන්ධාදිවිසෙසනතො අඤ්ඤෙපි ගහිතාති අයමත්ථො දීපිතො හොති, තෙන තදනුරූපතාවසෙන ඉතරො අත්ථො වුත්තො.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

27-164. අන්තමසො සුද්ධාචාසානම්පිති ඉදං තෙසං අරියත්තා දුක්ඛසච්චෙන උපපජ්ජනෙ ආසඬ්ඛා සියාති කත්වා වුත්තං. තණ්හාවිප්පයුත්තවිත්තස්සාති ඉදං පඤ්චවොකාරවසෙනෙව ගහෙතබ්බන්ති වුත්තං. යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජන්ති එතෙන පන සන්තිට්ඨානෙන සබ්බෙ උපපජ්ජන්තා පවත්තියං චතුරොකාරො මග්ගඵලතො අඤ්ඤවිත්තානං උප්පාදක්ඛණසමඬ්ඛිතො පඤ්චවොකාරො ව සබ්බවිත්තානං උප්පාදක්ඛණසමඬ්ඛිතො සඬ්ඛිතාති තෙස්වෙව සන්තිට්ඨානෙන නිව්ඡිතෙසු කෙචි “පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණ” ති එතෙන දුක්ඛසමුදයෙසු එකකොට්ඨාසප්පවත්තිසමඬ්ඛිතො දස්සියන්ති සන්තිට්ඨානෙන

ගහිතස්සෙව විභාගදස්සනතො, තෙන චතුටොකාරානම්පි ගහණං උපපන්නමෙව. න හි තෙසු මග්ගඵලප්පාදසමඬිගීසු පසඬිගතා අත්ථි තංසමඬිගීනං තෙසං සන්නිට්ඨානෙන අග්ගහිතත්තාති. ඉදං ඉධ න ගහෙතඬ්ඛන්ති ඉදං චතුටොකාරෙ ඵලසමාපත්තිවිත්තං ඉධ සච්චානං උප්පාදව්වනෙ න ගහෙතඬ්ඛන්ති වුත්තං හොති.

එත්ථ ව සඬ්ඛෙසං උපපජ්ජන්තානන්ති ඉදං කම්මජපවත්තස්ස පට්මුප්පාදදස්සනෙන වුත්තං, අසඤ්ඤසත්තාපෙත්ථ සඬිගහිතා. පවත්තෙ තණ්හාවිජ්ජයුත්තවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙනි ඉදං පන සමුදයසච්චුප්පාදවොම්ස්සස්ස දුක්ඛසච්චුප්පාදස්ස තංරහිතස්ස දස්සනවසෙන වුත්තං. තණ්හාය උප්පාදක්ඛණෙනි තංසහිතස්ස සමුදයසච්චුප්පාදවොම්ස්සස්ස. තෙසං පන අසඤ්ඤසත්තානං පවත්තියං දුක්ඛසච්චස්ස උප්පාදො සඬ්ඛන්ථ න ගහිතො, තථා නිරොධො වාති. මග්ගසච්චයමකෙපි එසෙව නයො. තෙසං තස්මිං උපපත්තික්ඛණෙ ව තණ්හාවිජ්ජයුත්තවිත්තූප්පත්තික්ඛණෙ වාති එවමෙත්ථ ඛණවසෙන ඔකාසො වෙදිතඬ්ඛොති වුත්තං, එවඤ්ච සති “යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජස්සති” ති (යම. 1.සච්චයමක.71) එතස්ස විස්සජ්ජනෙ පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ “ඉතරෙසං චතුටොකාරං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං, පවත්තෙ විත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ දුක්ඛසච්චඤ්ච උප්පජ්ජති සමුදයසච්චඤ්ච උප්පජ්ජස්සති” ති ඉදං න යුජ්ජෙය්‍යා. න හි උපපත්තික්ඛණෙ විත්තූප්පත්තික්ඛණෙ ව සමුදයසච්චං උප්පජ්ජස්සති. තස්මා උපපත්තික්ඛණතණ්හාවිජ්ජයුත්තවිත්තූප්පත්තික්ඛණසමඬිගීනං පුග්ගලොකානං යස්මිං කාමාවචරාදිඔකාසෙ සා උපපත්ති විත්තූප්පත්ති ව පවත්තමානා, තත්ථ තෙසන්ති ඔකාසවසෙනෙවෙත්ථ තත්ථ-සද්දස්ස අත්ථො යුජ්ජති. පුග්ගලොකාසවාරො හෙස. තත්ථ පුග්ගලවිසෙසදස්සනත්ථං “සඬ්ඛෙසං උපපජ්ජන්තාන”න්තිආදි වුත්තං, ඔකාසො පන යත්ථ තෙ, සො එවාති.

“සඬ්ඛෙසං වචන්තානං පවත්තෙ විත්තස්ස හඬිගක්ඛණෙ ආරුප්පෙ මග්ගස්ස ව ඵලස්ස ව උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සමුදයසච්චඤ්ච නූප්පජ්ජති දුක්ඛසච්චඤ්ච නූප්පජ්ජති” ති එත්ථ පන “පවත්තෙ විත්තස්ස හඬිගක්ඛණෙ දුක්ඛසච්චං නූප්පජ්ජති” ති විත්තපට්ඨඤ්චුත්තිත්තා විත්තජරූපමෙව ඉධාධිජ්ජෙතං, න කම්මජාදිරූපං විත්තං අනපෙක්ඛිත්ථාව උප්පජ්ජනතොති කෙචි වදන්ති. “යස්ස වා පන සමුදයසච්චං නූප්පජ්ජති” ති එතෙන පන සන්නිට්ඨානෙන ගහිතො පුග්ගලො න විත්තං අපෙක්ඛිත්ථාව ගහිතො, අථ ඛො යො කොචි එවංපකාරො, තස්මා “තස්ස දුක්ඛසච්චං නූප්පජ්ජති” ති එතෙන ව න විත්තාපෙක්ඛමෙව දුක්ඛසච්චං වුත්තං, අථ ඛො යං කිඤ්චිති විත්තස්ස හඬිගක්ඛණෙ යං කිඤ්චි දුක්ඛසච්චං නූප්පජ්ජතිති අයමත්ථො විඤ්ඤායති. න හි යමකෙ විහජ්ජිතඬ්ඛෙ අවිහත්තා නාම පුච්ඡා අත්ථිති.

“සුද්ධාවාසානං දුතියෙ විත්තෙවත්තමානෙ” ති ඉදං සඬ්ඛන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ව සමුදයසච්චං, තංදස්සනවසෙන වුත්තං. තස්මිං පන දස්සිතෙ තෙන සමානගතිකත්තා දුතියාකුසලවිත්තතො පුරිමසඬ්ඛිත්තසමඬිගිතො තෙනෙව දස්සිතා හොන්ති.

තෙසමිපි හි තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ නො ව තෙසං තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති. එවඤ්ච කත්වා “ඉතරෙසං චතුටොකාරපඤ්චවොකාරාන”න්ති එත්ථ යථාචුත්තා සුද්ධාවාසා අග්ගහිතා භොන්ති. යථා “යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථා”ති (යම. 1.සච්චයමක.61) එතස්ස විස්සජ්ජනෙ “සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ”ති (යම. 1.සච්චයමක.61) එතෙනෙව උපපත්තිචිත්තූප්පාදක්ඛණසමඛිගිසමානගතිකා දුතියාකුසලතො පුරිමසබ්බචිත්තූප්පාදක්ඛණසමඛිගිතො දස්සිතා භොන්තිති න තෙ “ඉතරෙස”න්ති එතෙන ගස්හන්ති, එවමධාපි දට්ඨබ්බන්ති. “ඉතරෙස”න්ති චචනං පඤ්චවොකාරානං විසෙසනත්ථං, න චතුටොකාරානං. න හි තෙ පුබ්බෙ චුත්තා චජ්ජෙතබ්බා සන්ති පඤ්චවොකාරා විය යථාචුත්තා සුද්ධාවාසාති. “අභිසමෙතාවිනං තෙසං තත්ථ දුක්ඛසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිත්ථ මග්ගසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිත්ථා”ති (යම. 1.සච්චයමක.41) එතෙන සන්තිට්ඨානෙන පුග්ගලොකාසා අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡින්නා ගහිතාති යස්මිං ඔකාසෙ අභිසමෙතාවිනො, තෙ එවං “අභිසමෙතාවින”න්ති එතෙන ගහිතාති දට්ඨබ්බා. තෙන යෙ කාමාවචරෙ රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ වා අභිසමෙතාවිනො රූපාවචරං අරූපාවචරං වා උපපන්නා, යාව තත්ථාහිසමයො උප්පන්නො භවිස්සති, තාව තෙ එත්ථ න ගස්හන්ති, තෙ පන පුරිමකොට්ඨාසෙ “සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ චත්තමානෙ”ති එවං දස්සිතෙහි සුද්ධාවාසෙ අනුප්පන්නාහිසමයෙහි සමානගතිකාති විසුං න දස්සිතා. “අනභිසමෙතාවින”න්ති ගහිතා යෙ සබ්බත්ථ තත්ථ ච අනභිසමෙතාවිනො, තෙසු සුද්ධාවාසානං ගහණකාලවිසෙසනත්ථං “සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ චත්තමානෙ”ති (යම. 1.සච්චයමක.42) චුත්තන්ති.

යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්තිති එතෙන වොදානචිත්තසමඛිගිතා සමානගතිකා තතො පුරිමතරචිත්තසමඛිගිතොපි යාව සබ්බන්තිමතණ්භාසමපයුත්තචිත්තසමඛිගී, තාව දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. එස නයො අඤ්ඤෙසු එවරූපෙසුති.

පචත්තෙ චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙහි ආගතට්ඨානෙ පටිසන්ධිචිත්තස්සපි භඩ්ගක්ඛණග්ගහණං දට්ඨබ්බං, තථා “පචත්තෙ චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ”ති ආගතට්ඨානෙ ව චුතිචිත්තස්සපි උප්පාදක්ඛණස්සාති. “යස්ස දුක්ඛසච්චං න නිරුජ්ඣති, තස්ස සමුදයසච්චං න නිරුජ්ඣස්සති”ති (යම. 1.සච්චයමක.116) එතස්ස විස්සජ්ජනෙ ද්විසුපි කොට්ඨාසෙසු “අරූපෙ මග්ගස්ස ව ඵලස්ස ව භඩ්ගක්ඛණෙ”ඉච්චෙව (යම. 1.සච්චයමක.116) චුත්තං, න විසෙසිතං. කස්මා? එකස්සපි මග්ගස්ස ව ඵලස්ස ව භඩ්ගක්ඛණසමඛිගිතො උභයකොට්ඨාසභජනතො. යස්ස දුක්ඛසච්චං න නිරුජ්ඣතිති එතෙන සන්තිට්ඨානෙන ගහිතෙසු හි අරූපෙ මග්ගඵලභඩ්ගක්ඛණසමඛිගිසු කෙසඤ්චි තිණ්ණං ඵලානං ද්විත්තඤ්ච මග්ගානං භඩ්ගක්ඛණසමඛිගිතං නිරන්තරං අනුප්පාදෙත්වා අන්තරන්තරා විපස්සනානිකන්ති. භවනිකන්ති. උප්පාදෙත්වා යෙ උපරිමග්ගෙ උප්පාදෙස්සන්ති, තෙසං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣස්සතිති තෙසංයෙව පන කෙසඤ්චි අන්තරා තණ්හං අනුප්පාදෙත්වා උපරිමග්ගඋප්පාදෙත්තානං මග්ගඵලභඩ්ගක්ඛණසමඛිගිතං සමුදයසච්චං න

නිරුප්කම්පිතය. සාමඤ්ඤවචනෙනපි ව පුරිමකොට්ඨාසෙ වුවිච්ඡානෙන
පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ චක්ඛමානෙ චජ්ජේත්වාච ගහණං භොතීති දස්සිතොයං නයොති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

165-170. පරිඤ්ඤාවාරෙ ...පෙ.... තිස්සොපෙත්ථ පරිඤ්ඤා ලබ්භන්තීති
එත්ථෙව විසෙසනං ඛන්ධයමකාදිසු සබ්බන්ධාදීනං විය සබ්බසම්මානං
අපරිඤ්ඤායාතාදස්සනත්ථං සච්ඡිකරණභාවනාවසෙන ඉමස්ස වාරස්ස
අප්පවත්තිදස්සනත්ථංඤ්ච. දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤත්ථං සමුදයස්ස ව පහානත්ථං භගවති
බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතීති පරිඤ්ඤාපහානං සච්චෙසු දස්සෙතුං දුක්ඛෙ තීරණපරිඤ්ඤා
වුත්තා, න පහානපරිඤ්ඤා. සමුදයෙ ව පහානපරිඤ්ඤා, න තීරණපරිඤ්ඤා.
ඤාතපරිඤ්ඤා පන සාධාරණාති උභයත්ථ වුත්තා. මග්ගඤාණඤ්ඤි දුක්ඛසමුදයාති
විභාවෙතීති ඤාතපරිඤ්ඤා ව භොතී, දුක්ඛතීරණකිම්මානං නිප්පාදනතො
තීරණපරිඤ්ඤා ව, සමුදයස්ස අප්පවත්තිකරණතොව පහානපරිඤ්ඤා වාති තිස්සොපි
පරිඤ්ඤා මග්ගක්ඛණෙ එව යොජේතබ්බාති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සඨ්ඛාරයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1. ඛන්ධාදයො විය පුබ්බෙ අවිභන්තා කායසඨ්ඛාරාදයොති තෙසං
අවිඤ්ඤාතන්තා “අස්සාසපස්සාසා කායසඨ්ඛාරො” තිආදීනා (සං. නි. 4.348) තයො
සඨ්ඛාරෙ විභජ්ති. කායස්ස සඨ්ඛාරොති පඨමෙ අත්ථෙ සාමිඅත්ථෙ එව සාමිච්චනං,
දුතියෙ අත්ථෙ කත්තුඅත්ථෙ. ච්චියා සඨ්ඛාරොති කම්මත්ථෙ සාමිච්චනං. චිත්තස්ස
සඨ්ඛාරොති ච කත්තුඅත්ථෙයෙව. සො පන කරණච්චනස්ස අත්ථොති කත්වා
“කරණත්ථෙ සාමිච්චනං කත්වා”ති වුත්තං.

2-7. සුද්ධිකඵලකපදවසෙන අත්ථාභාවතොති
පදසොධනතංමුලකචක්කවාරෙහි යොපි අත්ථො දස්සිතො ද්විති පදෙහි ලබ්භමානො
එකො අස්සාසපස්සාසාදිකො, තස්ස සුද්ධිකෙහි කායාදිපදෙහි සුද්ධිකෙන ච
සඨ්ඛාරපදෙන අවචනීයත්තා යථා රූපපදස්ස ඛන්ධෙකදෙසො ඛන්ධපදස්ස
ඛන්ධසමුදායො පදසොධනෙ දස්සිතො යථාධිජ්ජෙතො අත්ථො අත්ථි, එවං
එකකපදස්ස යථාධිජ්ජෙතත්ථාභාවතොති අධිජ්ජායො. කායො
කායසඨ්ඛාරොතිආදි පන චත්තබ්බං සියාති යදි විසුං අදීපෙත්වා සමුදිතො
කායසඨ්ඛාරසද්දො එකත්ථ දීපෙති, කායසඨ්ඛාරසද්දො කායසඨ්ඛාරත්ථෙ

වත්තමානො බන්ධසද්දො විය රූපසද්දෙන කායසද්දෙන විසෙසිතබ්බොති
අධිජ්ජායෙන වදති. සුද්ධසඬ්ඛාරවාරො හෙසාති එතෙන ඉමස්ස වාරස්ස
පදසොධනෙන දස්සිතානං යථාධිජ්ජෙතානමෙව ගහණතො තෙසඤ්ච කායාදිපදෙහි
අග්ගහිතත්තා “කායො කායසඬ්ඛාරො” තිආදිවචනස්ස අයුත්තිං දස්සෙති. ඉධ පන
සඬ්ඛාරයමකෙ කායාදිපදානං සඬ්ඛාරපදස්ස ව අසමානාධිකරණත්තා “කායො
සඬ්ඛාරො, සඬ්ඛාරා කායො” තිආදිමිති වුවිචමානෙ අධිජ්ජෙතත්ථපරිච්චාගො
අනධිජ්ජෙතත්ථපරිග්ගහො ව කතො සියාති සුද්ධසඬ්ඛාරතංමූලවක්කවාරා න
වුත්තා. පදසොධනවාරතංමූලවක්කවාරෙහි පන අසමානාධිකරණෙහි කායාදිපදෙහි
සඬ්ඛාරසද්දස්ස විසෙසනීයතාය දස්සිතාය සංසයො හොති “යො
අත්ථත්තරජ්ජවත්තිනා කායසද්දෙන විසෙසිතො කායසඬ්ඛාරො, එසො
අත්ථත්තරජ්ජවත්තිහි වචිචිත්තෙහි විසෙසිතො උදාහු අඤ්ඤො” ති. එවං සෙසෙසුපි.
එත්ථ තෙසං අඤ්ඤත්ථ දස්සනත්ථං “කායසඬ්ඛාරො වචිසඬ්ඛාරො” තිආදිනා
අනුලොමපටිලොමවසෙන ඡ යමකානි වුත්තානීති දට්ඨබ්බං. අට්ඨකථායං පන
සුද්ධසඬ්ඛාරවාරට්ඨානෙ වුත්තත්තා අයං නයො සුද්ධසඬ්ඛාරවාරොති වුත්තො.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

19. පවත්තිවාරෙ සඬ්ඛාරානං පුග්ගලානඤ්ච ඔකාසත්තා කුමානං භූමි ව විසුං
ඔකාසභාවෙන ගහිතාති පුග්ගලවාරෙ ව ඔකාසවසෙන පුග්ගලග්ගහණෙන තෙසං
ද්විත්තං ඔකාසානං වසෙන ගහණං හොති, තස්මා “චිනා චිතක්කචිවාරෙහි
අස්සාසපස්සාසානං උජ්ජාදක්ඛණෙන” ති දුතියතනියජ්ඣානොකාසවසෙන ගහිතා
පුග්ගලා විසෙසෙත්වා දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. පුන පට්ඨමජ්ඣානං සමාපන්නානන්ති
කුමානොකාසවසෙන පුග්ගලං දස්සෙති, කාමාවචරානන්ති භූමොකාසවසෙන.
ද්විජ්ජකාරානම්පි පන තෙසං විසෙසනත්ථමාහ “අස්සාසපස්සාසානං
උජ්ජාදක්ඛණෙන” ති. තෙන රූපාරූපාවචරෙසු පට්ඨමජ්ඣානසමාපන්නකෙ
කාමාවචරෙ ගබ්භගතාදිකෙ ව නිවත්තෙති. කාමාවචරානම්පි හි ගබ්භගතාදීනං චිනා
අස්සාසපස්සාසෙහි චිතක්කචිවාරානං උජ්ජන්ති අත්ථි. අට්ඨකථායං පන
එකන්තිකත්තා රූපාරූපාවචරා නිදස්සිතා. චිනා අස්සාසපස්සාසෙහි
චිතක්කචිවාරානං උජ්ජාදක්ඛණෙහි එතෙන පන දස්සිතා පුග්ගලා
පට්ඨමජ්ඣානොකාසා කාමාවචරාදිඔකාසා ව අස්සාසපස්සාසවිරහවිසිට්ඨා දට්ඨබ්බා.
ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ පුග්ගලවිභාගො වෙදිතබ්බො.

21. “පට්ඨමජ්ඣානෙ කාමාවචරෙති කාමාවචරභූමියං උජ්ජන්තෙ
පට්ඨමජ්ඣානෙ” ති අට්ඨකථායං වුත්තං, එතස්මිං පන අත්ථෙ සති “චතුත්ථජ්ඣානෙ
රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ තත්ථ චිත්තසඬ්ඛාරො උජ්ජජ්ජති, නො ව තත්ථ
කායසඬ්ඛාරො උජ්ජජ්ජති” ති එත්ථාපි රූපාරූපාවචරභූමියු උජ්ජන්තෙ
චතුත්ථජ්ඣානෙති අත්ථො භවෙය්‍ය, සො ව අනිට්ඨො භූමීනං ඔකාසභාවස්සෙව
අග්ගහිතතාපත්තිතො, සබ්බචතුත්ථජ්ඣානස්ස ඔකාසවසෙන අග්ගහිතතාපත්තිතො

ව, තස්මා ක්‍රියානුමොකාසානං සච්ඡරං අකත්වා විසුං එව ඔකාසභාවො යොජෙතබ්බො. පට්ඨානිකානාකාසෙපි හි කායසච්චාරො ව උප්පජ්ජති වට්ඨිකාරො ව උප්පජ්ජති කාමාවචරොකාසෙ ව. යදිපි න සබ්බමිහි පට්ඨානෙ සබ්බමිහි ව කාමාවචරෙ ද්වයං උප්පජ්ජති, තත්ථ පන තංද්වයුප්පත්ති අත්ථිති කත්වා එවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විසුං ඔකාසත්තා ව “අභිගමත්තවසෙන චෙත්ථා” තිආදිවචනං න වත්තබ්බං භොතිති. ඉමමිහි ව යමකෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං දුතියජ්ඣානං විචාරවසෙන පට්ඨානෙ සච්චාරං ගච්ඡතිති දට්ඨබ්බං. මුද්ධභූතං දුතියජ්ඣානං ගහෙත්වා ඉතරං අසඬගිතිත්ති වා. යස්සයත්ථකෙ “නිරොධසමාපන්නාන” ත්ති න ලබ්භති. න හි තෙ අසඬඬසත්තා විය ඔකාසෙ භොත්තිති.

37. සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙති තෙසං පට්ඨානො
 අවිතක්කවිචාරතො දුතියෙ සවිතක්කසවිචාරෙපි භවතිකන්තිආවජ්ජනෙ වත්තමානෙ උභයං නුප්පජ්ජන්ථාති දස්සෙන්නෙන තතො පුරිමචිත්තක්ඛණෙසුපි නුප්පජ්ජන්ථාති දස්සිතමෙව භොති. යථා පන චිත්තසච්චාරස්ස ආදිදස්සනත්ථං “සුද්ධාවාසං උප්පජ්ජන්තාන” ත්ති චුත්තං, එවං වට්ඨිකාරස්ස ආදිදස්සනත්ථං “දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ” ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පවත්තිචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬාරයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනුසයයමකං

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡිත්තද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. පච්චයපරිග්ගහපරියොසානා ඤාතපරිඤ්ඤාති පච්චයදීපකෙන මූලයමකෙන ඤාතපරිඤ්ඤං, ඛන්ධාදීසු තීරණබාහුල්ලතො ඛන්ධාදියමකෙහි තීරණපරිඤ්ඤඤව විභාවෙන්වා අනුසයපහානන්තා පහානපරිඤ්ඤාති පහාතබ්බමුද්ධභූතෙහි අනුසයෙහි පහානපරිඤ්ඤං විභාවෙතුං අනුසයයමකං ආරද්ධං. ලබ්භමානවසෙනාති අනුසයභාවෙන ලබ්භමානානං වසෙනාති අත්ථො. තිභාකාරෙහි අනුසයානං ගාභාපනං තෙසු තථා අග්ගහිතෙසු අනුසයවාරාදිපාළියා දුරවබ්බොධන්තා.

අයං පනෙත්ථ පුරිමෙසුති එතෙසු සානුසයවාරාදීසු පුරිමෙසුති අත්ථො. අත්ථවිසෙසාභාවතො “කාමධාතුං වා පන උප්පජ්ජන්තස්ස කාමධාතුයා චුතස්ස, රූපධාතුං වා පන උප්පජ්ජන්තස්ස කාමධාතුයා චුතස්සා” ති එවමාදීහි අවුච්චමානෙ කථමයං යමකදෙසනා සියාති? නායං යමකදෙසනා, පුරිමවාරෙහි පන යමකවසෙන දෙසිතානං අනුසයානං චුතිඋප්පත්තිවසෙන අනුසයට්ඨානපරිච්ඡෙදදස්සනං. යමකදෙසනාබාහුල්ලතො පන සබ්බවාරසමුදායස්ස අනුසයයමකන්ති නාමං දට්ඨබ්බං. අථ වා පටිලොමපුච්ඡාපි අත්ථවසෙන ලබ්භන්ති, අත්ථවිසෙසාභාවතො

පන න වුත්තාති ලබ්භමානතාවසෙන එතිස්සාපි දෙසනාය යමකදෙසනතා වෙදිතබ්බා.

අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තිති එතෙන කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහතං දස්සෙති. අප්පහිනා හි අනුසයා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජන්ති. යාව ච මග්ගෙන තෙසං අනුප්පත්තිඅරහතා න කතා හොති, තාව තෙ එවංපකාරා එවාති “අනුසයා”ති වුච්චන්ති. සො එවංපකාරො උප්පජ්ජති-සද්දෙන ගහිතො, න ඛන්ධයමකාදීසු විය උප්පජ්ජමානතා. තෙනෙව “යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිසානුසයො උප්පජ්ජති? ආමන්තා”තිආදිනා උප්පජ්ජනවාරො අනුසයවාරෙන නින්නානාකරණො විභන්තො. අනුරූපං කාරණං පන ලභිත්වා යෙ උප්පජ්ජිංසු උප්පජ්ජමානා ච, තෙපි අප්පහිනට්ඨෙත ටාමගතා අහෙසුං භවන්ති ච. උප්පත්තිඅරහතාය එව ච තෙ උප්පජ්ජිංසු උප්පජ්ජන්ති ච, න ච අතීතානාගතපච්චුප්පන්තො අඤ්ඤෙ උප්පත්තිඅරහා නාම අත්ථි, තස්මා සබ්බෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්තා කාමරාගාදයො “අනුසයා”ති වුච්චන්ති. අප්පහිනට්ඨෙතෙව හි අනුසයා, අප්පහිනා ච අතීතාදයො එව, මග්ගස්ස පන තාදියානං අනුප්පත්තිඅරහතාපාදනෙන අනුසයප්පහානං හොතිති. අප්පහිනාකාරො නාම ධම්මාකාරො, න ධම්මො, ධම්මො එව ච උප්පජ්ජතිති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ “අප්පහිනාකාරො ච උප්පජ්ජතිති වත්තුං න සුජ්ජති”ති. සත්තානුසයාති එත්ථ යදි අප්පහිනට්ඨෙත සත්තානෙ අනුසෙන්නීති අනුසයා, අථ කස්මා සත්තෙව වුත්තා, නනු සත්තානුසයතො අඤ්ඤෙසම්පි කිලෙසානං අප්පහිනත්තා අනුසයභාවො ආපජ්ජතිති වෙ? නාපජ්ජති, අප්පහිනමත්තස්සෙව අනුසයභාවස්ස අවුත්තත්තා. වුත්තඤ්ඤි “අනුසයොති පන අප්පහිනට්ඨෙත ටාමගතකිලෙසො වුච්චති”ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 1), තස්මා අප්පහිනට්ඨෙත ටාමගතො කිලෙසොයෙව අනුසයො නාමාති යුත්තං. ටාමගතන්ති ච අඤ්ඤෙහි අසාධාරණො සභාවො දට්ඨබ්බො. තථා හි ධම්මසභාවබ්බාධිතා තථාගතෙන ඉමෙයෙව “අනුසයා”ති වුත්තා. ටාමගතොති අනුසයසමඬ්භිති අත්ථො.

අනුසයඋප්පජ්ජනවාරානං සමානගතිකත්තා යථා “අනුසෙති”ති වචනං අප්පහිනාකාරදීපකං, එවං “උප්පජ්ජති”ති වචනං සියාති උප්පජ්ජනවාරෙන “උප්පජ්ජති”ති වචනස්ස අවුත්තතා සක්කා වත්තුන්ති වෙ? තං න, වචනත්ථවිසෙසෙන තංද්වයස්ස වුත්තත්තා. “අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජති”ති හි එතස්මිං අත්ථෙ අවිසිට්ඨෙපි “අනුසෙති”ති වචනං සත්තානෙ අනුසයිතතං ටාමගතභාවං දීපෙති. යදි තමෙව “උප්පජ්ජති”ති වචනං දීපෙයා, කස්සචි විසෙසස්ස අභාවා උප්පජ්ජනවාරො න වත්තබ්බො සියා, “උප්පජ්ජති”ති වචනං පන උප්පත්තියොග්ගං දීපෙති. කස්මා? උප්පජ්ජනවාරෙන උප්පත්තියොග්ගස්ස දස්සිතත්තා, අනුසයසද්දස්ස සබ්බදා විජ්ජමානානං අපරිනිජ්ජන්තසයනත්ථතාය නිවාරණත්ථං උප්පත්තිඅරහතාය ටාමගතභාවසඬ්ඛාතස්ස යථාධිප්පෙතසයනත්ථස්ස දස්සනත්ථං “අනුසෙන්නීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්ති”ති යං උප්පත්තියොග්ගවචනං වුත්තං, තං

සුචුත්තමෙවාති අධිජපායො. තම්පි සුචුත්තමෙව ඉමිනා තත්තිජපමාණෙනාති සම්බන්ධො. තත්තිත්තයෙනපි හි චිත්තසම්පයුත්තතා දීපිතා හොති.

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උජ්ජත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා

2. කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසුති කාමාවචරභූමියං සුඛාය ව උපෙක්ඛාය වාති අට්ඨකථායං කාමධාතුග්ගහණං ද්වින්නං වෙදනානං විසෙසනභාවෙන චුත්තං, එවං සති කාමධාතුයා කාමරාගානුසයස්ස අනුසයට්ඨානතා න චුත්තා හොති. ද්වීසු පන රාගෙසු භවරාගස්ස තීසු ධාතුසු රූපාරූපධාතුනං අනුසයට්ඨානතා චුත්තාති කාමධාතුයා කාමරාගස්ස අනුසයට්ඨානතා චත්තබ්බා. ධාතුවෙදනාසබ්බසක්කායපරියාපන්නවසෙන හි තිජ්ජකාරං අනුසයානං අනුසයට්ඨානං චුත්තන්ති. තස්මා තීසු ධාතුසු කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසු ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතිති විසුං අනුසයට්ඨානතා ධාතුයා වෙදනානඤ්ච යොජෙතබ්බා. ද්වීසු වෙදනාසුති ඉදඤ්ච වෙදනාසු අනුසයමානො කාමරාගානුසයො ද්විස්ථෙව අනුසෙති, න තීසුති තිණ්ණමපි යානතාතිවාරණත්ථමෙව චුත්තන්ති න සබ්බාසු ද්වීසු අනුසයනජ්ජත්තො අත්ථි, තෙන වෙදනාවිසෙසනත්ථං න කාමධාතුග්ගහණෙන කොචි අත්ථො. භවරාගානුසයනට්ඨානඤ්චි අට්ඨානඤ්ච අනුසයානං අපරියාපන්නං සක්කායෙ කාමරාගානුසයස්ස අනුසයට්ඨානං න හොතීති පාකට්ඨමෙතං. යථා ව “ද්වීසු වෙදනාසු”ති චුත්තෙ පටිඝානුසයානුසයට්ඨානතො අඤ්ඤා ද්වෙ වෙදනා ගය්හන්ති, එවං භවරාගානුසයානුසයනට්ඨානතො ව අඤ්ඤා තා ගය්හන්තීති.

එත්ථ ව ද්විති වෙදනාහි සම්පයුත්තෙසු අඤ්ඤෙසු ව පියරූපසාතරූපෙසු ඉට්ඨරූපාදීසු උජ්ජජ්ජමානො කාමරාගානුසයො සාතසන්තසුබ්බිද්ධියා පචත්තන්ති ද්වීසු වෙදනාසු තස්ස අනුසයනං චුත්තං. අඤ්ඤත්ථ උජ්ජජ්ජමානොපි හි සො ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසු අනුගතො හුත්වා සෙති සුබ්බිච්චෙව අභිලභන්ති. එවං පටිඝානුසයො ව දුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තෙසු අඤ්ඤෙසු ව අජ්ජියරූපසාතරූපෙසු අනිට්ඨරූපාදීසු උජ්ජජ්ජමානො දුක්ඛපටිකූලතො දුක්ඛමිච්චෙව පටිහඤ්ඤන්ති දුක්ඛවෙදනමෙව අනුගතො හුත්වා සෙති, තෙන පන තස්මිං අනුසයනං චුත්තං. එවං කාමරාගපටිඝානං තීසු වෙදනාසු අනුසයවචනෙන ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨෙසු ආරම්මණපකතියා විපරිතසඤ්ඤාය ව වසෙන ඉට්ඨාදිභාවෙන ගහිතෙසු කාමරාගපටිඝානං උජ්ජත්ති දස්සිතා හොති. තත්ථ උජ්ජජ්ජමානා හි තෙ තීසු වෙදනාසු අනුසෙන්නි නාම. වෙදනාත්තයමුඛෙන වා එත්ථ ඉට්ඨාදීනං ආරම්මණානං ගහණං වෙදිතබ්බං, කාමධාතුආදිග්ගහණෙන කාමස්සාදාදිවත්ථුභූතානං කාමභවාදීනං. තත්ථ කාමරාගානුසයො භවස්සාදවසෙන අනුසයමානො කාමධාතුයා අනුසෙති, කාමසුබ්බස්සාදවසෙන අනුසයමානො සුඛොපෙක්ඛාවෙදනාසු. පටිඝො දුක්ඛපටිඝාතවසෙනෙව පචත්තන්ති යත්ථ තත්ථ පටිහඤ්ඤමානොපි දුක්ඛවෙදනාය එව අනුසෙති. රූපාරූපභවෙසු පන රූපාරූපාවචරධම්මෙසු ව කාමස්සාදස්ස පචත්ති නත්ථිති තත්ථ අනුසයමානො රාගො භවරාගොඉච්චෙව වෙදිතබ්බො.

ධාතුත්තයවෙදනාත්තයග්ගහණෙන ව සබ්බසක්කායපරියාපන්නානං ගභිතත්තා “යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙති” ති (යම. 2.අනුසයයමක.46) එවමාදීනං විස්සජ්ජනෙසු ධාතුත්තයවෙදනාත්තයවිනිමුත්තං දිට්ඨානුසයාදීනං අනුසයට්ඨානං න චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නනු ච අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිහං උපට්ඨාපයතො පිහපච්චයා උප්පන්නදොමනස්සෙ පටිඝානුසයො නානුසෙති, තථා නෙක්ඛම්මස්සිතසොමනස්සුපෙක්ඛාසු කාමරාගෙන නානුසයිතබ්බන්ති තදනුසයනට්ඨානතො අඤ්ඤාපි දිට්ඨානුසයානුසයනට්ඨානභූතා කාමාවචරවෙදනා සන්තීති? හොන්තු, න පන ධාතුත්තයවෙදනාත්තයතො අඤ්ඤං තදනුසයනට්ඨානං අත්ථී, තස්මා තං න චුත්තං. යස්මා පන “යත්ථ කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච මානානුසයො ච නානුසෙත්ති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො නානුසෙතීති? ආමන්තා” ති (යම. 2.අනුසයයමක.52) චුත්තං, තස්මා අවිසෙසෙන දුක්ඛං පටිඝානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානන්ති සමුදායවසෙන ගහෙත්වා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා ලොකියසුඛොපෙක්ඛා කාමරාගමානානුසයනට්ඨානන්ති.

අපිව සුත්තෙ “ඉධාචුසො විසාබ, හික්ඛු ඉති පටිසඤ්චික්ඛන්ති ‘කුදාස්සු නාමාහං දොමනස්සං පජ්ඣෙයා’න්ති, සො ඉති පටිසඤ්චික්ඛන්තිවා පටිසං තෙන පජ්ඣති, න තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති” ති නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං උප්පාදෙත්වා තං වික්ඛම්මෙහත්වා වීරියං කත්වා අනාගාමිමග්ගෙන පටිසස්ස සමුග්ඝාතනං සන්ධාය චුත්තං. න හි පටිසෙනෙව පටිසප්පහානං, දොමනස්සෙන වා දොමනස්සප්පහානං අත්ථීති. පටිසුප්පත්තිරහට්ඨානතාය පන ඉධ සබ්බං දුක්ඛං “පටිඝානුසයස්ස අනුසයනට්ඨාන”න්ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නිප්පරියායදෙසනා හෙසා, සා පන පරියායදෙසනා. එවඤ්ච කත්වා පඨමජ්ඣානවික්ඛම්භිතං කාමරාගානුසයං තථා වික්ඛම්භිතමෙව කත්වා අනාගාමිමග්ගෙන සමුග්ඝාතනං සන්ධාය “විචිච්චෙව...පෙ.... පඨමං ඝාතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, රාගං තෙන පජ්ඣති, න තත්ථ රාගානුසයො අනුසෙති” ති චුත්තං. එවං චතුත්ථජ්ඣානවික්ඛම්භිතං අවිජ්ජානුසයං තථා වික්ඛම්භිතමෙව කත්වා අරහත්තමග්ගෙන සමුග්ඝාතනං සන්ධාය “සුඛස්ස ච පහානා...පෙ.... චතුත්ථං ඝාතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අවිජ්ජං තෙන පජ්ඣති, න තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති” ති (ම. නි. 1.465) චුත්තං. න හි ලොකියචතුත්ථජ්ඣානුපෙක්ඛාය අවිජ්ජානුසයො සබ්බථා නානුසෙතීති සක්කා වත්තුං “සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති” ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 2) චුත්තත්තා, තස්මා අවිජ්ජානුසයස්සෙව වත්ථු චතුත්ථජ්ඣානුපෙක්ඛා, නෙක්ඛම්මස්සිතදොමනස්සඤ්ච පටිඝානුසයස්ස වත්ථු න හොතීති තත්ථාපි තස්ස අනුසයනං වෙදිතබ්බං. අවත්ථුභාවතො හි ඉධ අනුසයනං න චුච්චති, න සුත්තන්තෙසු විය චුත්තනායෙන තංපටිපක්ඛවාතො තංසමුග්ඝාතකමග්ගස්ස බලවූපනිස්සයභාවතො වාති.

එත්ථ ච ආරම්මණෙ අනුසයට්ඨානෙ සති භවරාගවජ්ජො සබ්බො ලොභො කාමරාගානුසයොති න සක්කා වත්තුං. දුක්ඛාය හි වෙදනාය රූපාරූපධාතුසු ච අනුසයමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සම්පයුත්තොපි ලොභො ලොභො එව, න

කාමරාගානුසයො. යදි සියා, දිට්ඨානුසයස්ස විය එතස්සපි යානං චත්තබ්බං සියාති. අථ පන අප්ප්ඤ්ඤාසයවසෙන තත්තීන්තතාය අනුසයනට්ඨානං චුත්තං. යථා ඉට්ඨානං රූපාදීනං සුඛාය ච වෙදනාය අප්පට්ඨද්ධං වා අප්පට්ඨාහතො සමනුපස්සතො, පට්ඨද්ධපුබ්බං වා අතීතං නිරුද්ධං විගතං පරිණතං සමනුපස්සතො උප්පජ්ජමානො පටිඝො දුක්ඛෙ පටිභඤ්ඤනවසෙනෙව පවත්තතීති දුක්ඛමෙව තස්ස අනුසයනට්ඨානං චුත්තං, නාලම්බිතං, එවං දුක්ඛාදීසු අභිනිවෙසනවසෙන උප්පජ්ජමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සම්පයුත්තොපි ලොභො සුඛාභිසංඝිගවසෙනෙව පවත්තතීති සාතසන්තසුඛද්වයමෙවස්ස අනුසයට්ඨානං චුත්තන්ති භවරාගවජ්ජස්ස සබ්බලොභස්ස කාමරාගානුසයතා න විරුජ්ඣති, එකස්මිංයෙව ච ආරම්මණෙ රජ්ජන්ති දුස්සන්ති ච. තත්ථ රාගො සුඛප්ප්ඤ්ඤාසයො පටිඝො දුක්ඛප්ප්ඤ්ඤාසයොති තෙසං නානානුසයට්ඨානතා හොති.

එවඤ්ච කත්වා “යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති? නො”ති (යම. 2.අනුසයයමක.14) චුත්තන්ති. අට්ඨකථායං පන ද්විසු වෙදනාසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ච දොමනස්සප්පත්තිං චත්වා “දොමනස්සමත්තමෙව පන තං හොති, න පටිඝානුසයො”ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 2) චුත්තන්තා යථා තත්ථ පටිඝො පටිඝානුසයො න හොති, එවං දුක්ඛාදීසු උප්පජ්ජමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සහජාතො ලොභො කාමරාගානුසයො න හොතිවිවෙව විඤ්ඤායතීති. යං පනෙනං චුත්තං “දොමනස්සමත්තමෙව පන තං හොති, න පටිඝානුසයො”ති, එත්ථ න පටිඝානුසයොති නත්ථි පටිඝානුසයොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි දොමනස්සස්ස පටිඝානුසයභාවාසංඝිකා අත්ථිති.

දෙසනා සංක්ඛණ්ණා විය භවෙය්‍යාති භවරාගස්සපි කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු ආරම්මණකරණවසෙනෙව උප්පත්ති චුත්තා විය භවෙය්‍ය, තස්මා ආරම්මණවිසෙසෙන විසෙසදස්සන්තං එවං දෙසනා කතා සහජාතවෙදනාවිසෙසාභාවතොති අධිප්පායො.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවාරො

1. අනුසයවාරවණ්ණනා

3. අනුසෙති උප්පජ්ජන්ති පච්චුප්පන්තවොහාරා පවත්තාවිරාමවසෙන වෙදිතබ්බා. මග්ගෙනෙව හි අනුසයානං විරාමො විච්ඡෙදො හොති, න තතො පුබ්බෙති.

20. නාපි එකස්මිං යානෙ උප්පජ්ජන්ති, න එකං ධම්මං ආරම්මණං කරොන්තීති එත්ථ පුරිමෙන එකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ උප්පත්ති නිවාරිතා, පච්ඡිමෙන එකස්මිං ආරම්මණෙති අයං විසෙසො. පුග්ගලොකාසවාරස්ස පටිලොමෙ තෙසං තෙසං පුග්ගලානං තස්ස තස්ස අනුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං පකතියා පහානෙන ච

වෙදිතබ්බං, “තිණ්ණං පුග්ගලානං දුක්ඛාය වෙදනාය තෙසං තත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, නො ව තෙසං තත්ථ පටිඝානුසයො නානුසෙති, තෙසඤ්ඤෙව පුග්ගලානං රූපධාතුයා අරූපධාතුයා අපරියාපන්නෙ තෙසං තත්ථ කාමරාගානුසයො ව නානුසෙති, පටිඝානුසයො ව නානුසෙති” ති පකතියා දුක්ඛාදීනං කාමරාගාදීනං අනුසයයට්ඨානතං සන්ධාය වුත්තං, “ද්වින්නං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ කාමරාගානුසයො ව නානුසෙති, පටිඝානුසයො ව නානුසෙති” ති (යම. 2.අනුසයයමක.56) අනුසයප්පභානෙන. එත්ථ පුරිමනයෙන ඔකාසං අවෙක්ඛිත්වා පුග්ගලස්ස විජ්ජමානානං අනුසයානං අනුසයනං වුත්තං, පච්ඡිමනයෙන පුග්ගලං අවෙක්ඛිත්වා ඔකාසස්ස කාමධාතුආදිකස්ස අනොකාසතාති.

අනුසයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සානුසයවාරවණ්ණනා

66-131. සානුසයප්පභනපරිඤ්ඤාවාරෙසු “සානුසයො, ප්පභති, පරිජානාති” ති පුග්ගලො වුත්තො. පුග්ගලස්ස ව ඉමස්මිං භවෙ සානුසයොති එවං භවවිසෙසෙන වා, ඉමස්මිං කාමරාගානුසයෙන සානුසයො ඉමස්මිං ඉතරෙසු කෙනචිති එවං භවානුසයවිසෙසෙන වා සානුසයතානිරනුසයතාදිකා නත්ථි. තථා ද්විසු වෙදනාසු කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, දුක්ඛාය වෙදනාය නිරනුසයොති ඉදම්පි නත්ථි. න හි පුග්ගලස්ස වෙදනා ඔකාසො, අථ ඛො අනුසයානන්ති. අනුසයස්ස පන තස්ස තස්ස සො සො අනුසයනොකාසො පුග්ගලස්ස තෙන තෙන අනුසයෙන සානුසයතාය, තස්ස තස්ස ප්පභනපරිජානනානඤ්ඤා නිමිත්තං හොති, අනුසයනොකාසො ව නිරනුසයතාදීනං, තස්මා ඔකාසවාරෙසු භුම්මනිද්දෙසං අකත්වා “යතො තතො” ති නිමිත්තත්ථෙ නිස්සක්කවචනං කතං, ප්පභනපරිඤ්ඤාවාරෙසු අපාදානත්ථෙ එව වා. තතො තතො හි ඔකාසතො අපගමකරණං විනාසනං ප්පභනං පරිජානනඤ්ඤාති.

තත්ථ යතොති යතො අනුසයට්ඨානතො අනුලොමෙ, පටිලොමෙ අනුසයට්ඨානතොති අත්ථො. අනුසයානානුසයස්සෙව හි නිමිත්තාපාදානභාවදස්සනත්ථං “රූපධාතුයා අරූපධාතුයා තතො මානානුසයෙන සානුසයොති (යම.2.අනුසයයමක.77), ප්පභති” ති (යම. 2.අනුසයයමක.143) ව “දුක්ඛාය වෙදනාය තතො කාමරාගානුසයෙන නිරනුසයොති (යම. 2.අනුසයයමක.110), න ප්පභති” ති (යම. 2.අනුසයයමක.174-176) ව එවමාදිසු රූපධාතුආදයො එව භුම්මනිද්දෙසෙනෙව නිද්දිට්ඨාති. අට්ඨකථායං පන චතුත්ථපඤ්ඤවිස්සජ්ජනෙන සරූපතො අනුසයනට්ඨානස්ස දස්සිතත්තා තදත්ථෙ ආදිපඤ්ඤෙපි “යතො” ති අනුසයනට්ඨානං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං විභාවෙත්වා පුන “යතො” ති එතස්ස වචනත්ථං දස්සෙතුං “උප්පන්නෙන කාමරාගානුසයෙන සානුසයො” ති වුත්තං, තං පමාදලිඛිතං විය දිස්සති. න හි උප්පන්නෙනෙව අනුසයෙන සානුසයො, උප්පත්තිරහට්ඨානතඤ්ඤා සන්ධායෙව නිස්සක්කවචනං න සක්කා වත්තුං. න හි අපරියාපන්නානං අනුසයුප්පත්තිරහට්ඨානතාති තං තථෙව

දිස්සති. එවං පනෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො – යතො උප්පන්නෙනාති යතො උප්පන්නෙන හවිතබ්බං, තෙනාති උප්පත්තිරහට්ඨානෙ නිස්සක්කවචනං කතන්ති. තථා සබ්බධම්මෙසු උප්පජ්ජනකෙනාති. උප්පත්තිපට්ටසෙධෙ අකතෙ අනුප්පත්තියා අනිච්ඡිකත්තා සබ්බධම්මෙසු උප්පජ්ජනකභාවං ආපන්නෙන අනුප්පජ්ජනභාවං අපනෙති නාම. සබ්බත්ථාති එතස්ස පන සබ්බට්ඨානතොති අයමත්ථො න න සම්භවති. ත්ථ-කාරඤ්ඤි භූමිමනො අඤ්ඤත්ථාපි සද්දවිදු ඉච්ඡන්තිති.

සානුසයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පජ්ජනවාරවණ්ණනා

132-197. පජ්ජනවාරෙ යෙන කාමරාගානුසයාදයො සාවසෙසා පභියන්ති, සො තෙ පජ්ජන්ති සන්නිට්ඨානං කත්වා චත්තබ්බො න භොති අපජ්ජනසබ්භාවා, තස්මා සන්නිට්ඨානෙ නිරවසෙසප්පජ්ජනකොයෙව පජ්ජන්ති චුත්තො, තස්මා “යො වා පන මානානුසයං පජ්ජති, සො කාමරාගානුසයං පජ්ජන්ති? නො”ති (යම. 2.අනුසයයමක.132) චුත්තං. යස්මා පන සංසයපදෙන පහානකරණමත්තමෙව පුච්ඡති, න සන්නිට්ඨානං කරොති, තස්මා යථාච්ඡේදමානං පහානං සන්ධාය “යො කාමරාගානුසයං පජ්ජති, සො මානානුසයං පජ්ජන්ති? තදෙකට්ඨං පජ්ජති”ති චුත්තං. පටිලොමෙ පන “නප්පජ්ජති”ති පජ්ජනාභාවො එව සන්නිට්ඨානපදෙන සංසයපදෙන ව විනිච්ඡිතො පුච්ඡිතො ව, තස්මා යෙසං පජ්ජනං නත්ථි නිරවසෙසවසෙන පජ්ජනකානං, තෙ යපෙත්වා අවසෙසා අප්පජ්ජනසබ්භාවෙනෙව නප්පජ්ජන්තිති චුත්තා, න ව යථාච්ඡේදමානෙන පහානෙනෙව චජ්ජිතාති දට්ඨබ්බාති. “අනාගාමිමග්ගසමඤ්ඤි අට්ඨමකඤ්ඤි යපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා කාමරාගානුසයඤ්ඤි නප්පජ්ජන්ති විච්ඡිකිච්ඡානුසයඤ්ඤි නප්පජ්ජන්ති”ති (යම. 2.අනුසයයමක.165) එත්ථ අට්ඨකථායං “පුච්ඡජ්ජනො පහානපරිඤ්ඤාය අභාවෙන නප්පජ්ජති, සෙසා තෙසං අනුසයානං පභිනත්තා”ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 132-197) චුත්තං.

තත්ථ කිඤ්ඤාපි කෙසඤ්චි විච්ඡිකිච්ඡානුසයො කෙසඤ්චි උභයන්ති සෙසානං තෙසං පභිනතා අත්ථි, තථාපි සොනාපන්නාදීනං විච්ඡිකිච්ඡානුසයස්ස පභිනතා උභයාපජ්ජනස්ස කාරණං න භොතීති තෙසං පභිනත්තා “නප්පජ්ජන්ති”ති න සක්කා චත්තුං, අථ පන කාමරාගානුසයඤ්ඤි නප්පජ්ජන්තිති ඉමං සන්නිට්ඨානෙත තෙසං පුග්ගලානං සඤ්ඤිතතාදස්සනත්ථං චුත්තන්ති න තත්ථ කාරණං චත්තබ්බං, පුච්ඡිතස්ස පන සංසයත්ථස්ස කාරණං චත්තබ්බං. එවං සති “සෙසා තස්ස අනුසයස්ස පභිනත්තා”ති චත්තබ්බන්ති? න චත්තබ්බං “යො කාමරාගානුසයං නප්පජ්ජති, සො දිට්ඨානුසයං විච්ඡිකිච්ඡානුසයං නප්පජ්ජති”ති පටික්ඛිපිත්වා පුච්ඡිතෙ සදිසවිස්සජ්ජනකෙ දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානුසයෙ සන්ධාය කාරණස්ස චත්තබ්බන්තා, තස්මා තෙසං අනුසයානං පභිනත්තාති තෙසං දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානුසයානං පභිනත්තා තෙ සංසයත්ථස්සඤ්ඤිතෙ අනුසයෙ නප්පජ්ජන්තිති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පජ්ඣන්තවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පභිනවාරවණ්ණනා

264-274. පභිනවාරෙ ඵලට්ඨවසෙනෙව දෙසනා ආරද්ධාති අනුලොමං සන්ධාය චුත්තං. පටිලොමෙ හි පුටුප්පනවසෙනපි දෙසනා ගහිතාති. “ඵලට්ඨවසෙනෙවා”ති ච සාධාරණවචනෙන මග්ගසමඬගීනං අග්ගහිතනං දීපෙති. අනුසයච්චන්තපටිපක්ඛෙකචිත්තක්ඛණිකානඤ්ඤි මග්ගසමඬගීනං න කොචි අනුසයො උප්පත්තිරහො, නාපි අනුප්පත්තිරහනං ආපාදිතො, තස්මා තෙ න අනුසයසානුසයපභිනඋප්පජ්ජනවාරෙසු ගහිතාති.

275-296. ඔකාසවාරෙ සො සො අනුසයො අත්තනො අත්තනො ඔකාසෙ ඵච අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො පභිනො, අනාපාදිතො ච අප්පභිනොති පභිනාප්පභිනවචනාති තදොකාසමෙව දීපෙත්ති, තස්මා අනොකාසෙ තදුභයාවත්තබ්බතා චුත්තාති. සාධාරණට්ඨානෙ තෙන සද්ධිං පභිනො නාම භොතිති තෙන සද්ධිං සමානොකාසෙ පභිනො නාමාති අත්ථො, න සමානකාලෙ පභිනොති.

පභිනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධාතුවාරවණ්ණනා

332-340. ධාතුවාරෙ සන්තානං අනුගතා හුත්වා සයන්තීති යස්මිං සන්තානෙ අප්පභිනා, තංසන්තානෙ අප්පභිනභාවෙන අනුගන්ත්වා උප්පත්තිඅරභභාවෙන සයන්තීති අත්ථො. උප්පත්තිරහනා ඵච හි අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති ඉධාපි යුත්තාති. එත්ථ ච න කාමධාතුආදීනි ඡ පටිනිසෙධවචනාති ධාතුවිසෙසනිද්ධාරණාති න භොන්තීති “න කාමධාතුයා චුතස්ස න කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්සා”තිආදිමිහි චුච්චමානෙ ඉමං නාම උප්පජ්ජන්තස්සාති න විඤ්ඤායෙය්‍යා, තස්මා තංමුලිකාසු යොජනාසු “න කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං රූපධාතුං අරූපධාතුං උප්පජ්ජන්තස්සා”ති පයමං යොජෙත්වා පුන අනුක්කමෙන “න කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්සා”තිආදිකා යොජනා කතා. ඵචඤ්ඤි න කාමධාතුආදිපදෙහි යථාචුත්තධාතුයොයෙව ගහිතා, න කඤ්චිති විඤ්ඤායති. යථා අනුසයවාරෙ “අනුසෙන්නීති පදස්ස උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො ගහිතො”ති චුත්තං, තත්ථාපි උප්පජ්ජමානමෙව සන්ධාය උප්පජ්ජන්තීති ගහෙතුං න සක්කා “යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිසානුසයො අනුසෙතිති? ආමන්තා”තිආදිවචනතො. අථාපි අප්පභිනතං සන්ධාය උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො තත්ථ ගහිතො, ඉධාපි සො න න යුජ්ජතිති. භඩ්ධාති භඤ්ජිතබ්බා, ද්විධා කාතබ්බාති අත්ථො. නනු න කොචි අනුසයො යත්ථ උප්පජ්ජන්තස්ස අනුසෙති නානුසෙති වාති ද්විධා කාතබ්බා, තත්ථෙව කස්මා “කති අනුසයා භඩ්ධා? අනුසයා භඩ්ධා නත්ථි”ති පුච්ඡාචිස්සජ්ජනාති කතාති. න හි පකාරන්තරාභාවෙ සංසයො යුත්තොති? න න යුත්තො, “අනුසයා භඩ්ධා නත්ථි”ති අචුත්තෙ භඩ්ධාභාවස්ස අවිඤ්ඤාතත්තාති.

ධාතුචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුසයයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. චිත්තයමකං

උද්දෙසචාරවණ්ණනා

1-62. චිත්තයමකවණ්ණනායං ආදිතොව තයො සුද්ධිකමභාවාරා හොන්තීති ඉමෙ තයො මභාවාරා සරාගාදිකුසලාදීහි මිස්සකා සුද්ධිකා ව, තෙසු ආදිතො සුද්ධිකා හොන්තීති අත්ථො. මිස්සකෙසු ව එකෙකස්මිං සරාගාදිමිස්සකචිත්තෙ තයො තයො මභාවාරා, තෙ තත්ථ තත්ථ පන වුත්තෙ සම්පිණ්ඩෙන්වා “සොළස පුග්ගලවාරා”ති ආදි වුත්තං, න නිරන්තරං වුත්තෙති. ‘යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති’ති ආදිනා උප්පාදනිරොධානං පච්චුප්පන්නානාගතකාලානඤ්ච සංසග්ගවසෙන එකෙකාය පුච්ඡාය පවත්තත්තා “උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො”ති වුත්තො. එවං සෙසානම්පි වාරානං තංතංනාමනා පාළිඅනුසාරෙන වෙදිතබ්බා.

උද්දෙසචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසචාරවණ්ණනා

63. තථාරූපස්සෙව ඛිණ්ණසවස්ස චිත්තං සන්ධායාති ඉදං උප්පාදක්ඛණසමඛිගිපච්ඡිමචිත්තසමඛිගිමිහි පුග්ගලෙ අධිප්පෙන තඤ්ච චිත්තං අධිප්පෙනමෙව හොතීති කත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අරහතො පච්ඡිමචිත්තම්පිති නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣතිති එවංපකාරං භඬගක්ඛණසමඛිගිමෙව සන්ධාය වුත්තං.

65-82. උප්පාදවාරස්ස දුතියපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙ චිත්තස්ස භඬගක්ඛණෙ, නිරොධසමාපන්නානං, අසඤ්ඤාසත්තානං තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජන්ථ, නො ව තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජතිති එත්ථ “චිත්තස්ස භඬගක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජන්ථා”ති එතස්ස “සබ්බෙසං චිත්තං ඛණපච්චුප්පන්නමෙව හුත්වා උප්පාදක්ඛණං අතීතත්තා උප්පජ්ජන්ථ නාමා”ති අත්ථො වුත්තො. චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජන්ථ වෙව උප්පජ්ජති වාති එතස්සපි උප්පාදං පත්තත්තා උප්පජ්ජන්ථ, අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමාති ද්වයමෙතං එවං න සක්කා වත්තුං. න හි ඛණපච්චුප්පන්නෙ “උප්පජ්ජන්ථා”ති අතීතවොහාරො අත්ථි. යදි සියා, යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජන්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජතිති එත්ථ “නො”ති අවත්වා විහජිතබ්බං සියා. තථා “යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජන්ථා”ති එත්ථ ව “නො”ති අවත්වා “ආමන්තා”ති වත්තබ්බං සියා. “චිත්තස්ස භඬගක්ඛණෙ”ති පන භිජ්ජමානචිත්තසමඛිහි පුග්ගලො වුත්තො, තස්ස අතීතං චිත්තං උප්පජ්ජන්ථ, න ව කිඤ්චි චිත්තං උප්පජ්ජති. චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති ව උප්පජ්ජමානචිත්තසමඛිහි පුග්ගලො වුත්තො, තස්සපි අතීතං චිත්තං උප්පජ්ජන්ථ,

තං පන චිත්තං උප්පජ්ජති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. චිත්තන්ති හි සාමඤ්ඤවචනං එකස්මිං අනෙකස්මිඤ්ච යථාගහිතවිසෙසෙ තිට්ඨති. “යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති? චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ”ති එත්ථ යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජස්සති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන ගහිතපුග්ගලස්සෙව චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙති එවං සබ්බත්ථ සන්නිට්ඨානවසෙන නියමො වෙදිතබ්බො. උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො ව පුග්ගලවාරාදිසු තිසුපි නින්නානාකරණා උද්දිට්ඨා නිද්දිට්ඨා ව. තත්ථ පුග්ගලවාරෙ අවිසෙසෙන යං කඤ්චි තාදිසං පුග්ගලං සන්ධාය “උප්පන්නං උප්පජ්ජමාන”න්තිආදි වුත්තං, ධම්මවාරෙ චිත්තමෙව, පුග්ගලධම්මවාරෙ පුග්ගලං චිත්තඤ්චාති අයමෙත්ථ විසෙසො දට්ඨබ්බො.

83. අතික්කන්තකාලවාරෙ ඉමස්ස පුග්ගලවාරත්තා පුග්ගලො පුච්ඡිතොති පුග්ගලස්සෙව විස්සජ්ජනෙන හවිතබ්බං. යථා යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජත්ථාති එතෙන න කොචි පුග්ගලො න ගහිතො, එවං යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං විතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන න කොචි න ගහිතො. න හි සො පුග්ගලො අත්ථී, යස්ස චිත්තං උප්පාදක්ඛණං අතීතං නත්ථී, තෙ ව පන නිරුජ්ඣමානක්ඛණාතීතචිත්තා න න භොන්තිති පයමො පඤ්භො “ආමන්තා”ති විස්සජ්ජිතබ්බො සියා, තථා දුතියතනියා. චතුත්ථො පන “පච්ඡිමචිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං හඬගක්ඛණං අවිතික්කන්තං, නො ව තෙසං චිත්තං උප්පාදක්ඛණං අවිතික්කන්තං, ඉතරෙසං චිත්තං හඬගක්ඛණඤ්ච අවිතික්කන්තං උප්පාදක්ඛණඤ්ච අවිතික්කන්ත”න්ති විස්සජ්ජිතබ්බො හවෙය්‍ය, තථා අවිස්සජ්ජෙත්වා කස්මා සබ්බත්ථ චිත්තමෙව විහත්තන්ති? චිත්තවසෙන පුග්ගලවචත්ථානතො. ඛණස්ස හි විතික්කන්තතාය අතික්කන්තකාලතාවචනෙන චත්තමානස්ස ව චිත්තස්ස වසෙන පුග්ගලො උප්පාදක්ඛණාතීතචිත්තො වුත්තො අතීතස්ස ව, තත්ථ පුරිමස්ස චිත්තං න හඬගක්ඛණං විතික්කන්තං පච්ඡිමස්ස විතික්කන්තන්ති එවමාදිකො පුග්ගලවිභාගො යස්ස චිත්තස්ස වසෙන පුග්ගලවචත්ථානං භොති, තස්ස චිත්තස්ස තංතංඛණවිතික්කමාවිතික්කමදස්සනවසෙන දස්සිතො භොතීති සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු චිත්තමෙව විහත්තං. අථ වා නයිධ ධම්මමත්තවිසිට්ඨො පුග්ගලො පුච්ඡිතො, අථ බො පුග්ගලවිසිට්ඨං චිත්තං, තස්මා චිත්තමෙව විස්සජ්ජිතන්ති වෙදිතබ්බං. යදිපි පුග්ගලප්පධානා පුච්ඡා, අථාපි චිත්තප්පධානා, උභයථාපි දුතියපුච්ඡාය “ආමන්තා”ති වත්තබ්බං සියා, තථා පන අවත්වා නිරොධක්ඛණවිතික්කමෙන අතික්කන්තකාලතා න උප්පාදක්ඛණවිතික්කමෙන අතික්කන්තකාලතා විය චත්තමානස්ස අත්ථීති දස්සනත්ථං “අතීතං චිත්ත”න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානන්ති එත්ථ උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං විතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං යස්ස චිත්තං න භොතීති අත්ථො. එස නයො “න නිරුජ්ඣමාන”න්ති එත්ථාපි.

114-116. මිස්සකවාරෙසු යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති පුච්ඡා, නොති විස්සජ්ජනඤ්ච අට්ඨකථායං.

දස්සිතං. පාළියං පන “යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස සරාගං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති” ති මාතිකායපනායං චුත්තත්තා විස්සජ්ජනෙපි තථෙව සන්නිට්ඨානසංසයත්ථෙසු සරාගාදිමිස්සකචිත්තවසෙනෙව පුච්ඡා උද්ධරිත්වා “සරාගපච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සති, ඉතරෙසං සරාගචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති නිරුජ්ඣස්සති වෙව උප්පජ්ජස්සති වා” ති එවමාදිනා නයෙන යෙභුයොන සුද්ධිකචාරසදිසමෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බන්ති කත්වා සංඛිත්තන්ති විඤ්ඤායති.

නිද්දෙසචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මයමකං

1. පණ්ණත්තිචාරො

උද්දෙසචාරවණ්ණනා

1-16. ධම්මයමකවණ්ණනායං කුසලාදිධම්මානං මාතිකං යථෙත්වාති යථා මූලයමකෙ කුසලාදිධම්මා දෙසිතා, යථා ච ඛන්ධයමකාදීසු “පඤ්චක්ඛන්ධා” තිආදිනා අඤ්ඤා සභිගහෙත්වා දෙසිතා, තථා අදෙසෙත්වා යා කුසලාදිනං ධම්මානං “කුසලාකුසලා ධම්මා” තිආදිකා මාතිකා, තං ඉධ ආදිමිහි යථෙත්වා දෙසිතස්සාති අත්ථො.

උද්දෙසචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පචත්තිචාරවණ්ණනා

33-34. “යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අඛ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති” ති එතස්ස විස්සජ්ජනෙ “අඛ්‍යාකතා වාති චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන චුත්ත”න්ති අට්ඨකථායං චුත්තං, ඉමස්මිං පන පඤ්ඤෙ කම්මසමුට්ඨානාදිරූපඤ්ච ලබ්භති, තං පන පටිලොමචාරස්ස විස්සජ්ජනෙ සබ්බෙසං චචන්තානං, පචත්තෙ චිත්තස්ස භඪගක්ඛණෙ, ආරුප්පෙ අකුසලානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කුසලා ච ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති අඛ්‍යාකතා ච ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති එත්ථ පචත්තෙ චිත්තස්ස භඪගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානම්පි කම්මසමුට්ඨානාදිරූපං අග්ගහෙත්වා “අඛ්‍යාකතා ච ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති” ති චුත්තත්තා චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව ඉධාධිප්පෙතං. කම්මසමුට්ඨානාදිරූපෙ න විධානං, නාපි පටිසෙධොති කෙචි වදන්ති, තථා චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය “යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අඛ්‍යාකතා ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති? නො” ති (යම. 3.ධම්මයමක.163) චුත්තන්ති. තං

පනෙතනං එවං න සක්කා වත්තුං චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණේ කම්මසමුට්ඨානරූපාදීනම්පි
උප්පාදස්ස උප්පාදක්ඛණේ ච නිරොධස්ස එවමාදීහි එව පාළිහි පටිසෙධසිද්ධිතො.

යෙ ච වදන්ති “යථා පටිසම්භිදාමග්ගෙ නිරොධකථායං
‘සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණේ ජාතා ධම්මා යපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූපං සබ්බෙහි
විරාගා චෙව හොන්ති විරාගාරම්මණා විරාගගොචරා විරාගසමුදාගතා
විරාගපතිට්ඨා’තිආදීසු ‘යපෙත්වා රූප’න්ති අවත්වා චිත්තපට්ඨාද්ධත්තා
චිත්තපරුපානං ‘යපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූප’න්ති චුත්තං, එවම්ධාපි
චිත්තපට්ඨාද්ධත්තා චිත්තපරුපමෙව කල්හි”න්ති, තඤ්ච තථා න හොති. යෙසඤ්චි
සොතාපත්තිමග්ගො සහජාතපච්චයො හොති, යෙසු ච විරාගාදිආසඬ්ඛා හොති, තෙ
සොතාපත්තිමග්ගසහජාතා ධම්මා සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණේ ජාතා ධම්මාති තත්ථ
චුත්තා. සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණේ ජාතාති හි වචනං මග්ගෙ ජාතනං දීපෙති, න ච
කම්මජාදීති අමග්ගෙ ජායමානාති මග්ගක්ඛණේ ජාතවොහාරං අරහන්ති තෙසං
තස්ස සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණේ සහජාතපච්චයත්තභාවතො, තස්මා මග්ගක්ඛණේ
තංසහජාතධම්මෙසු යපෙතබ්බං යපෙතුං “යපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූප”න්ති
චුත්තං, ඉධ පන කුසලාදිධම්මා යස්ස යත්ථ උප්පජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්ති ච, තස්ස
පුග්ගලස්ස තස්මිඤ්ච ඔකාසෙ අබ්‍යාකතධම්මානං උප්පාදනිරොධානං
කුසලාදිපට්ඨාද්ධත්තා අප්පට්ඨාද්ධත්තා ච ආමට්ඨා, න ච කම්මජාදිරූපං අබ්‍යාකතං න
හොති, තස්මා සන්තිට්ඨානෙන ගහිතස්ස පුග්ගලස්ස ඔකාසෙ චා උප්පාදනිරොධෙසු
විජ්ජමානෙසු අබ්‍යාකතානං තෙ චෙදිතබ්බා, අවිජ්ජමානෙසු ච පටිසෙධෙතබ්බා, න
ච අචිත්තපට්ඨාද්ධා අබ්‍යාකතාති එත්ථ න ගහිතාති සක්කා වත්තුං
නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච උප්පාදනිරොධවචනතොති.

චතුත්ථපඤ්ඤෙ පවත්තෙ අකුසලාබ්‍යාකතචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති ඉදං
“යස්ස චා පන අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති”ති එතෙන සන්තිට්ඨානෙන
ගහිතෙසු පඤ්චවොකාරෙ අකුසලාබ්‍යාකතචිත්තානං චතුචොකාරෙ ච
අබ්‍යාකතචිත්තස්සෙව උප්පාදක්ඛණසම්ඛිගිතො සන්ධාය චුත්තං. එවං සබ්බත්ථ
සන්තිට්ඨානවසෙන විසෙසො චෙදිතබ්බො.

79. “එකාවජ්ජනෙන 166 උප්පන්නස්සා”ති චුත්තං, නානාවජ්ජනෙනපි පන
තතො පුරිමතරජවනවිථිසු උප්පන්නස්ස “උප්පාදක්ඛණේ තෙසං අකුසලා ධම්මා
නුප්පජ්ජස්සන්ති, නො ච තෙසං කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති”ති ඉදං ලක්ඛණං
ලබ්භතෙව, තස්මා එතෙන ලක්ඛණෙන සමානලක්ඛණං සබ්බං යස්ස චිත්තස්ස
අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති
එතෙනෙව කුසලානාගතභාවපරියොසානෙන තාය එව සමානලක්ඛණතාය දීපිතං
හොතීති දට්ඨබ්බං. එස නයො අකුසලාතීතභාවස්ස අබ්‍යාකතාතීතභාවස්ස ච ආදිමිහි
“දුතියෙ අකුසලෙ”ති, “දුතියෙ චිත්තෙ”ති ච චුත්තට්ඨානෙන. යථා හි භාවනාවාරෙ
භාවනාපහානානං පරියොසානෙන අග්ගමග්ගෙන තතො පුරිමතරානිපි
භාවනාපහානාති දස්සිතාති හොන්ති, එවම්ධාපි තං තං තෙන තෙන ආදිනා
අන්තෙන ච දස්සිතන්ති.

100. පඤ්චවොකාරො අකුසලානං භඩ්ගක්ඛණේ තෙසං අකුසලා ව ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති අබ්‍යාකතා ව ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති වචනෙන පටිසන්ධිවිත්තතො සොළසමං, තතො පරමිපි වා භවතිකන්තිවිත්තං හොති, න තතො ඔරන්ති විඤ්ඤායතීති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඉන්ද්‍රියයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. ඉන්ද්‍රියයමකෙ විභඩ්ගෙ විය ජීවිතින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියානන්තරං අනිද්දිසිත්වා පුරිසින්ද්‍රියානන්තරං උද්දිට්ඨං “තීණිමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි තීණි? ඉන්ද්‍රියන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං”න්ති (සං. නි. 5.492) සුත්තෙ දෙසිතක්කමෙන. පවත්තිවාරො හි එකන්තං පවත්තියං එව උප්පජ්ජමානානං සුඛින්ද්‍රියාදීනං කම්මජානං අකම්මජානඤ්ච අනුපාලකං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිපටිසන්ධිසු ව පවත්තමානානං කම්මජානන්ති තංමූලකානි යමකානි චුතිපටිසන්ධිපවත්තිවසෙන වත්තබ්බානීති වෙදිතබ්බානි. වක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු පන පුරිසින්ද්‍රියාවසානෙසු යං මූලකමෙව න හොති මනින්ද්‍රියං, තං යපෙත්වා අවසෙසමූලකානි චුතිඋපපත්තිවසෙනෙව වත්තබ්බානි ආයතනයමකෙ විය, තස්මා ජීවිතින්ද්‍රියං තෙසං මජ්ඣෙ අනුද්දිසිත්වා අන්තෙ උද්දිට්ඨන්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

94. ඉන්ද්‍රිය ඉන්ද්‍රියන්ද්‍රියන්ති එත්ථ යස්මා ඉන්ද්‍රියි කොචි සභාවො නත්ථි, න ච රූපාදිධම්මෙ උපාදාය ඉන්ද්‍රියිග්ගහණං න හොති, තස්මා ඉන්ද්‍රියිග්ගහණස්ස අවිජ්ජමානම්පි විජ්ජමානම්පි ගහෙත්වා පවත්තිතො තථාගහිතස්ස වසෙන “නත්ථි”ති අවත්වා “නො”ති චුත්තං. සුඛස්ස ච හෙදං කත්වා “සුඛං සොමනස්ස”න්ති, දුක්ඛස්ස ච “දුක්ඛං දොමනස්ස”න්ති වචනෙනෙව සොමනස්සතො අඤ්ඤා සුඛා වෙදනා සුඛං, දොමනස්සතො ච අඤ්ඤා දුක්ඛා වෙදනා දුක්ඛන්ති අයං විසෙසො ගහිතොයෙවාති “සුඛං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛං දුක්ඛින්ද්‍රියං”න්ති එත්ථ “ආමන්තා”ති චුත්තං.

140. සුද්ධිත්‍රියවාරෙ වක්ඛු ඉන්ද්‍රියන්ති එත්ථ දිබ්බවක්ඛුපඤ්ඤාවක්ඛුති පඤ්ඤිත්‍රියානි භොන්තිති “ආමන්තා”ති වුත්තං. අවසෙසං සොත්තති තණ්හාසොතමෙවාහ.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

186. පවත්තිවාරෙ “ඡයිමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි ඡ? වක්ඛුත්‍රියං...පෙ.... කායිත්‍රියං මනින්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.495) සුත්තෙ වුත්තනයෙන ඉධ උද්දිට්ඨං මනින්ද්‍රියං වුතිපටිසන්ධිපවත්තිසු පවත්තමානෙහි කම්මජාකම්මපෙහි සබ්බෙහිපි යොගං ගච්ඡති, න ච ජීවිතිත්‍රියං විය අඤ්ඤාධම්මනිස්සයෙන ගහෙතබ්බං, පුබ්බභිගමත්තාව පධානං, තස්මා කුටං විය ගොපානසීනං සබ්බිත්‍රියානං සමොසරණට්ඨානං අන්තෙ යපෙත්වා යොජීතං. ජීවිතිත්‍රියාදිමූලකෙසු පවත්තිඤ්ච ගහෙත්වා ගතෙසු “යස්ස ජීවිතිත්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස සුබ්බිත්‍රියං උප්පජ්ජති? සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානං, පවත්තෙ සුබ්බිත්‍රියවිප්පයුත්තවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං ජීවිතිත්‍රියං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං සුබ්බිත්‍රියං උප්පජ්ජති, සුබ්බිත්‍රියසම්පයුත්තවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං ජීවිතිත්‍රියඤ්ච උප්පජ්ජති සුබ්බිත්‍රියඤ්ච උප්පජ්ජති”තිආදිනා සුබ්බදක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියෙහි ලොකුත්තරින්ද්‍රියෙහි ච යොජනා ලබ්භති, තථා “යස්ස සුබ්බිත්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස දුක්ඛිත්‍රියං උප්පජ්ජති? නො”තිආදිනා තංමූලකා ච නයා. තෙහි පන පවත්තියංයෙව උප්පජ්ජමානෙහි යොජනා තංමූලකා ච වුතිපටිසන්ධිපවත්තිසු පවත්තමානෙහි සොමනස්සින්ද්‍රියාදීහි යොජනය ජීවිතිත්‍රියමූලකෙහි ච නයෙහි පාකටායෙවාති කත්වා න වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

“සවක්ඛුකානං චිනා සොමනස්සෙනාති උපෙක්ඛාසහගතානං චතුත්තං මහාවිපාකපටිසන්ධිතං වසෙන වුත්ත”න්ති අට්ඨකථායං වුත්තං, තං සොමනස්සවිරහිතසවක්ඛුකපටිසන්ධිනිදස්සනවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි “චතුත්තංයෙවා”ති නියමො කතො, තෙන තංසමානලක්ඛණා පරිත්තවිපාකරූපාවචරපටිසන්ධියොපි දස්සිතා භොන්ති. තත්ථ කාමාවචරෙසු සොමනස්සපටිසන්ධිසමානතාය මහාවිපාකෙහි චතුහි නිදස්සනං කතං, තෙන යථා සසොමනස්සපටිසන්ධිකා අවක්ඛුකා න භොන්ති, එවං ඉතරමහාවිපාකපටිසන්ධිකාපීති අයමත්ථො දස්සිතො භොති. ගබ්භසෙය්‍යකානඤ්ච අනුප්පන්නෙසු වක්ඛාදීසු චවත්තානං අහෙතුකපටිසන්ධිකතා සහෙතුකපටිසන්ධිකානං කාමාවචරානං නියමතො සවක්ඛුකාදිභාවදස්සනෙන දස්සිතා භොති. ගබ්භසෙය්‍යකෙපි හි සන්ධාය “යස්ස චා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස වක්ඛුත්‍රියං උප්පජ්ජති? ආමන්තා”ති ඉදං චචනං යථා යුජ්ජති, තථා ආයතනයමකෙ දස්සිතං. න හි සන්තිට්ඨානෙන සඬගහිතානං ගබ්භසෙය්‍යකානං චජ්ජනෙ කාරණං අත්ථි, “ඉත්ථිතං අසානකානං උප්පජ්ජන්තින”න්තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.187) ච තෙ එව වුත්තාති.

උපෙක්ඛාය අවක්ඛුකානන්ති අහෙතුකපට්ඨසන්ධිවසෙන චුත්තන්ති එත්ථ ච කාමාවචරෙ සොපෙක්ඛඅවක්ඛුකපට්ඨසන්ධියා තංසමානලක්ඛණං අරූපපට්ඨසන්ධිඤ්ච නිදස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. කෙසුචි පන පොත්ථකෙසු “අහෙතුකාරූපපට්ඨසන්ධිවසෙනා” ති පාඨො දිස්සති, සො එව සෙය්‍යො.

“තත්ථ හි එකන්තෙනෙව සද්ධාවිරියසතිපඤ්ඤායො නත්ථී, සමාධිවීරියානි පන ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න භොන්ති” ති චුත්තං, යදි පන සමාධිවීරියානි සන්ති, “ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න භොන්ති” ති න සක්කා වත්තුං “සමාධි සමාධිත්තියන්ති? ආමන්තා” ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.113) “වීරියං වීරියිත්තියන්ති? ආමන්තා” ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.111) වචනතො. අහෙතුකපට්ඨසන්ධිවිත්තෙ ව යථා සමාධිලෙසො එකග්ගතා අත්ථී, න එවං වීරියලෙසො අත්ථී, තස්මා එවමෙත්ථ වත්තබ්බං සියා “තත්ථ හි එකන්තෙනෙව සද්ධාවිරියසතිපඤ්ඤායො නත්ථී, එකග්ගතා පන සමාධිලෙසො එව භොති” ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො සියා – යථා අඤ්ඤෙසු කෙසුචි අහෙතුකචිත්තෙසු සමාධිවීරියානි භොන්ති ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි ව, එවමිධ සමාධිවීරියානි ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න භොන්තීති. සමාධිවීරියිත්තියානමෙව අභාවං දස්සෙන්නො අහෙතුකන්තරතො විසෙසෙති. තත්ථ “සමාධිවීරියානි පන න භොන්ති” ති වත්තබ්බෙ “ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි” ති සමාධිලෙසස්ස සමාධිත්තියභාවං අප්පත්තස්ස සබ්භාවතො චුත්තං, න වීරියලෙසස්ස. විසෙසනඤ්ඤි විසෙසිතබ්බෙ පවත්ති. යෙසු පන පොත්ථකෙසු “තත්ථ එකන්තෙනෙව සද්ධාවිරියසතිපඤ්ඤායො නත්ථී” ති පාඨො, සො එව සුන්දරතරො.

යාව චක්ඛුන්ද්‍රියං නුප්පජ්ජති, තාව ගබ්භගතානං අවක්ඛුකානං භාවො අත්ථීති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ “සහෙතුකානං අවක්ඛුකානන්ති ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන චෙව අරූපීවසෙන ච චුත්ත” ති. ගබ්භසෙය්‍යකාපි පන අවස්සං උප්පජ්ජනකචක්ඛුකා න ලබ්භන්තීති දට්ඨබ්බා. සචක්ඛුකානං ඤාණවිප්පයුත්තානන්ති කාමධාතුයං දුහෙතුකපට්ඨසන්ධිකානං වසෙන චුත්තන්ති ඉධාපි අහෙතුකපට්ඨසන්ධිකා ව අවක්ඛුකා ලබ්භන්තෙව. ඉත්ථිපුරිසිත්තියසන්තානානම්පි උපපත්තිවසෙන උප්පාදො, චුතිවසෙන නිරොධො බාහුල්ලවසෙන දස්සිතො. කදාචි හි තෙසං පට්ඨකප්පිකාදීනං විය පවත්තියම්පි උප්පාදනිරොධා භොන්තීති. එත්ථ පුරිසිත්තියාවසානෙසු ඉන්ද්‍රියමූලයමකෙසු පට්ඨපුච්ඡාසු සන්තිට්ඨානෙහි ගහිතෙහි උපපත්තිචුතිවසෙන ගච්ඡන්තෙහි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීහි නියමිතත්තා ජීවිතින්ද්‍රියාදීනං පවත්තිවසෙනපි ලබ්භමානානං උපපත්තිචුතිවසෙනෙව දුතියපුච්ඡාසු සන්තිට්ඨානෙහි ගහණං වෙදිතබ්බං.

190. රූපජීවිතින්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියාදිසමානගතිකං චුතිපට්ඨසන්ධිවසෙනෙව ගච්ඡති සන්තානුප්පත්තිනිරොධදස්සනතොති ආහ “පවත්තෙ සොමනස්සවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙන අරූපජීවිතින්ද්‍රියං සන්ධාය චුත්ත” ති. එතෙසඤ්ඤෙව අඤ්ඤෙසඤ්ඤෙව පඤ්චිත්තියානං යථාලාභවසෙනානි එත්ථ එතෙසං ජීවිතින්ද්‍රියාදීනං චුතිපට්ඨසන්ධිපවත්තෙසු, අඤ්ඤෙසඤ්ඤෙව චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං චුතිපට්ඨසන්ධිසුනි එවං යථාලාභො දට්ඨබ්බො. අයං පන

ජෙදෙයෙව්නි එත්ථ තස්ස තස්ස පරිපුණ්ණපඤ්ඤාස්ස තස්මිං තස්මිං සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනෙ විස්සජ්ජිනෙ පච්ඡිමකොට්ඨාසස්ස ජෙදොති නාමං දට්ඨබ්බං.

යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජති, තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජති? විනා සොමනස්සෙන උප්පජ්ජන්තානං පවත්තෙ සොමනස්සවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සොමනස්සින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජති එත්ථ “නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තාන”න්ති අවචනං රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදියමානගතිකතං දීපෙති. තස්ස හි උප්පත්තියංයෙව උප්පාදො චත්තබ්බොති. “විනා සොමනස්සෙන උප්පජ්ජන්තාන”න්ති එත්ථ අසඤ්ඤසත්තෙ සඬගහෙත්වා පවත්තිවසෙන තෙ ච නිරොධසමාපන්නා ච න චූත්තා, අනුප්පාදොපි පනෙතස්ස චූතිඋප්පත්තිස්වෙව චත්තබ්බො, න පවත්තෙති. පච්ඡිමකොට්ඨාසෙපි “සබ්බෙසං චචන්තානං, පවත්තෙ චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ තෙසං සොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජති ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජති”ති එවං “සබ්බෙසං චචන්තාන”න්ති එත්ථෙව අසඤ්ඤසත්තෙ සඬගණ්හිත්වා පවත්තිවසෙන තෙ ච නිරොධසමාපන්නා න ච චූත්තා. යස්සයත්ථකෙ ච නිරොධසමාපන්නා න දස්සෙතබ්බා න ගහෙතබ්බාති අත්ථො. න හි “නිරොධසමාපන්නාන”න්ති චචනං “අසඤ්ඤසත්තාන”න්ති චචනං විය ඔකාසදීපකං, නාපි “උපෙක්ඛාසම්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, සබ්බෙසං චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ”තිආදිවචනං විය සොමනස්සින්ද්‍රියාදීනං අනුප්පාදක්ඛණදීපකං, අථ බො පුග්ගලදීපකමෙවාති.

අතිතකාලභෙදෙ සුද්ධාවාසානං උප්පත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ සොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථාති එත්ථ “උප්පත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ”ති කස්මා චූත්තං, නනු “සුද්ධාවාසං උප්පජ්ජන්තානං, අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං තත්ථ සොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථ මනින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථා”ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.277) එත්ථ විය “උප්පජ්ජන්තාන”න්ති චත්තබ්බන්ති? න චත්තබ්බං. යථා හි සොමනස්සමනින්ද්‍රියානං වසෙන උප්පජ්ජන්තා පුග්ගලා උප්පත්තිචිත්තසමඬගිනො හොන්ති, න එවං සොමනස්සජීවිතින්ද්‍රියානං වසෙන උප්පත්තිසමඬගිනොයෙව හොන්ති. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස හි වසෙන යාව පඨමරූපජීවිතින්ද්‍රියං ධරති, තාව උප්පජ්ජන්තා නාම හොන්ති. තදා ච දුතියචිත්තතො පට්ඨාය “ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථා”ති න සක්කා චත්තුං අරූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස උප්පජ්ජිත්ථා නිරුද්ධත්තා, තස්මා උභයං උප්පාදක්ඛණෙන නිදස්සිතං. යථා හි “න නිරුජ්ඣිත්ථා”ති ඉදං ලක්ඛණං උප්පත්තිචිත්තස්ස ද්විසු බණසු ලබ්භමානං සබ්බපඨමෙන උප්පත්තිචිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙන නිදස්සිතං, එවමිධාපි දට්ඨබ්බං.

අනාගතකාලභෙදෙ උප්පජ්ජිස්සමානෙ සන්නිට්ඨානං කත්වා අඤ්ඤස්ස ච උප්පජ්ජිස්සමානතාව පුච්ඡිතා. තත්ථ යථා පච්චුප්පන්නකාලභෙදෙ සන්නිට්ඨානසංසයභෙදෙහි උප්පජ්ජමානස්සෙව ගහිතත්තා “යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි

උපපජ්ජන්ති, උපපජ්ජන්තස්ස තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාදීනි උපපජ්ජන්ති” ති
උපපජ්ජන්තස්සෙව පුච්ඡිතානං උපපත්තියං යෙව තෙසං උප්පාදො සම්භවති, න
අඤ්ඤත්ථ, න එවමිධ “යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි උපපජ්ජිස්සන්ති, උපපජ්ජන්තස්ස
තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාදීනි උපපජ්ජිස්සන්ති” ති උපපජ්ජන්තස්සෙව පුච්ඡිතානං තෙසං
උපපත්තීනො අඤ්ඤත්ථ උප්පාදො න සම්භවති, තස්මා “යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං
උපපජ්ජිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං උපපජ්ජිස්සති? ආමන්තා” ති වුත්තං.
එවඤ්ඤ කත්වා නිරොධවා රෙපි “යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස
සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සති? ආමන්තා” ති වුත්තං. න හි යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං
නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සති, අපි පච්ඡිමභවිකස්ස
උපෙක්ඛාසභගතපටිසන්ධිකස්ස. න හි උපපජ්ජන්තස්ස තස්ස වුත්තො පුබ්බෙව
සොමනස්සින්ද්‍රියනිරොධො න සම්භවති. එත්ථ හි පට්ඨපුච්ඡාසු
සන්තිට්ඨානත්ථො පුච්ඡිතබ්බත්ථනිස්සයො මාදියො උපපත්ති උප්පාදන්ද්‍රියවා
උභයුප්පාදන්ද්‍රියවා අත්ථො පටිතිවත්තිත්වාපි පුච්ඡිතබ්බත්ථස්ස නිස්සයොති එවං
විය දුතියපුච්ඡාසු සන්තිට්ඨානත්ථමෙව නියමෙති, න තත්ථෙව පුච්ඡිතබ්බං
අනාගතභාවමත්තෙන සරූපතො ගහිතං උප්පාදං වා නිරොධං වා සංසයන්ථන්ති.
යස්මා වෙවං සන්තිට්ඨානත්ථස්ස නියමො හොති, තස්මා “යස්ස වා පන
සොමනස්සින්ද්‍රියං උපපජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උපපජ්ජිස්සති? ආමන්තා” ති
(යම. 3. ඉන්ද්‍රියයමක. 281) වුත්තං. එස නයො නිරොධවා රෙපි.

පටිලොමෙ පන යථා අනුලොමෙ “උපපජ්ජිස්සති නිරුජ්ඣිස්සති” ති
උප්පාදනිරොධා අනාගතා සරූපවසෙන වුත්තා, එවං අවුත්තත්තා යථා තත්ථ
සංසයපදෙන ගහිතස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස පවත්තියමපි උප්පාදනිරොධා
චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙසු යොජිතා, න එවං යොජෙතබ්බා. යථා හි උප්පාදනිරොධෙ
අතික්කමිත්වා අප්පත්වා ච උප්පාදනිරොධා සම්භවන්ති යොජෙතුං, න එවං
අනුප්පාදනිරොධෙ අතික්කමිත්වා අප්පත්වා ච අනුප්පාදනිරොධා සම්භවන්ති
අභූතාභාවස්ස අභූතාභාවං අතික්කමිත්වා අප්පත්වා ච සම්භවානුප්පත්තිනො,
අභූතුප්පාදනිරොධාභාවො ච පටිලොමෙ පුච්ඡිතො, තස්මාස්ස විසෙසරහිතස්ස
අභූතාභාවස්ස චත්තමානානං උප්පාදස්ස විය කාලන්තරයොගාභාවතො යාදිසානං
චක්ඛාදීනං උප්පාදනිරොධාභාවෙන පුච්ඡිතබ්බස්ස නිස්සයො සන්තිට්ඨානෙන
සන්තිච්ඡිතො, තන්තිස්සයා තාදිසානං යෙව උපපත්තිවුති උප්පාදනිරොධානං
ජීවිතාදීනමපි අනුප්පාදනිරොධා සංසයපදෙන පුච්ඡිතා හොන්තිති “යස්ස
චක්ඛුන්ද්‍රියං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං නුප්පජ්ජිස්සති? ආමන්තා” ති
(යම. 3. ඉන්ද්‍රියයමක. 308) ව, “යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස
සොමනස්සින්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සති? ආමන්තා” ති ව වුත්තං, න වුත්තං “යෙ
අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති” ති ආදිනා ජීවිතින්ද්‍රිය උපෙක්ඛිත්තන්ද්‍රියාදිසු විය
විස්සජ්ජන්ති.

යෙ රූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං ඝානින්ද්‍රියං න
උප්පජ්ජිස්සති, නො ව තෙසං සොමනස්සින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජිස්සති” ති එත්ථ යෙ
සොපෙක්ඛපටිසන්ධිකා භවිස්සන්ති, තෙ “යෙ ව අරූපං උපපජ්ජිත්වා

පරිනිබ්බායිස්සන්ති” ති එතෙන පච්ඡිමකොට්ඨාසවචනෙන තංසමානලක්ඛණතාය සඬගහිතාති යෙ සොමනස්සපටිසන්ධිකා භවිස්සන්ති, තෙ එව චුත්තාති දට්ඨබ්බො.

අට්ඨකථායං යෙසු ආදිමපොත්ථකෙසු “අතීතානාගතවාරෙ සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස භඬගක්ඛණෙ මනින්ද්‍රියඤ්ච නුප්පජ්ජිත්ථාති ධම්මයමකෙ විය උප්පාදක්ඛණාතික්කමවසෙන අත්ථං අග්ගහෙත්වා” ති ලිඛිතං, තං පමාදලිඛිතං. යෙසු පන පොත්ථකෙසු “පච්චුප්පන්තාතීතවාරෙ සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස භඬගක්ඛණෙ මනින්ද්‍රියඤ්ච නුප්පජ්ජිත්ථාති...පෙ.... තස්මිං භවෙ අනුප්පන්තපුබ්බවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො” ති පාඨො දිස්සති, සො එව සුන්දරතරොති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාචාරවණ්ණනා

435-482. පරිඤ්ඤාචාරෙ ලොකියඅඛ්‍යාකතමිස්සකානි වාති

දුක්ඛසච්චපරියාපන්නෙහි එකන්තපරිඤ්ඤෙය්‍යහි ලොකියඅඛ්‍යාකතෙහි මිස්සකත්තා තාති උපාදාය මනින්ද්‍රියාදීනං වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං විය පරිඤ්ඤෙය්‍යතා ව චුත්තා. යදි පරිඤ්ඤෙය්‍යමිස්සකත්තා පරිඤ්ඤෙය්‍යතා හොති, කස්මා ධම්මයමකෙ “යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අඛ්‍යාකතං ධම්මං පරිජානාති” තිආදිනා අඛ්‍යාකතපදෙන යොජෙත්වා යමකානි න චුත්තානීති? යථා “කුසලං භාවෙමි, අකුසලං පජ්භාමි” ති කුසලාකුසලෙසු භාවනාපහානාහිනිවෙසො හොති, තථා “වෙදනාක්ඛන්ධො අනිච්චො, ධම්මායතනං අනිච්ච” න්තිආදිනා ඛන්ධාදීසු පරිජානාහිනිවෙසො හොති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධාදෙයො “අනිච්ච” න්තිආදිනා පරිජානිතබ්බො, තෙ ව වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවං ගහෙත්වා පරිජානිතබ්බො, න අඛ්‍යාකතභාවන්ති.

කස්මා පනෙත්ථ දුක්ඛසච්චභාජනීයෙ ආගතස්ස දොමනස්සස්ස පහාතබ්බතාව චුත්තා, න පරිඤ්ඤෙය්‍යතා, නනු දුක්ඛසච්චපරියාපන්නා වෙදනාක්ඛන්ධාදෙයො කුසලාකුසලභාවෙන අග්ගහිතා කුසලාකුසලාපි පරිඤ්ඤෙය්‍යාති? සච්චං, යථා පන වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවො භාවෙතබ්බපහාතබ්බභාවෙහි විනාපි හොති, න එවං දොමනස්සින්ද්‍රියභාවො පහාතබ්බභාවෙන විනා හොතීති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං දොමනස්සින්ද්‍රියස්ස පහාතබ්බතාව ඉධ චුත්තා, න පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවස්ස අභාවතොති දට්ඨබ්බො. අකුසලං එකන්තතො පහාතබ්බමෙවාති එතෙන පහාතබ්බමෙව, න අප්පහාතබ්බන්ති අප්පහාතබ්බමෙව නිවාරෙති, න පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවන්ති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤින්ද්‍රියං භාවෙතබ්බනිට්ඨං, න පන සච්ඡිකාතබ්බනිට්ඨන්ති භාවෙතබ්බභාවො එව තස්ස ගහිතොති. “ද්වෙ පුග්ගලා” තිආදි “චක්ඛුන්ද්‍රියං න පරිජානාති” තිආදිකස්ස පරතො ලිඛිතබ්බං උප්පට්ඨපාටියා ලිඛිතන්ති දට්ඨබ්බං. චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකඤ්ඤි අතික්කමිත්වා දොමනස්සින්ද්‍රියමූලකෙ ඉදං චුත්තං “ද්වෙ

පුග්ගලා දොමනස්සින්ද්‍රියං න පජහන්ති නො ච අඤ්ඤාන්ද්‍රියං න භාවෙන්ති”ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.440).

එත්ථ ච පුපුජ්ජනො, අට්ඨ ච අරියාති නච පුග්ගලා. තෙසු පුපුජ්ජනො භබ්බාභබ්බවසෙන දුට්ඨො, සො “පුපුජ්ජනො”ති ආගතට්ඨානෙසු “ජ පුග්ගලා චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච න පරිජානිත්ථ දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න පජහිත්ථා”තිආදීසු ච අභිනිදිත්ථා ගහිතො. “යෙ පුපුජ්ජනා මග්ගං පටිලභිස්සන්ති”ති (යම.

1.සච්චයමක.49, 51-52) ආගතට්ඨානෙසු “පඤ්ච පුග්ගලා චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච පරිජානිස්සන්ති දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච පජහිස්සන්ති”තිආදීසු (යම.

3.ඉන්ද්‍රියයමක.451) ච භබ්බො එච භිනිදිත්ථා ගහිතො. “යෙ ච පුපුජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති”ති (යම. 1.සච්චයමක.51) ආගතට්ඨානෙසු “තයො පුග්ගලා දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච නප්පජහිස්සන්ති චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච න පරිජානිස්සන්ති”තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.455) ච අභබ්බො එච. අග්ගඵලසමඬ්ඨි ච පයමඵලසමඬ්ඨි

අරහා වාති දුට්ඨො. සොපි “අරහා”ති ආගතට්ඨානෙසු “තයො පුග්ගලා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියඤ්ච භාවිත්ථ දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච පජහිත්ථා”තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.444) ච අභිනිදිත්ථා ගහිතො. “යො අග්ගඵලං සච්ඡිකරොති”ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.446) ආගතට්ඨානෙසු “තයො පුග්ගලා දොමනස්සින්ද්‍රියං පජහිත්ථ, නො ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං

සච්ඡිකරිත්ථා”තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.444) ච පයමඵලසමඬ්ඨි ච භිනිදිත්ථා ගහිතො. “යො අග්ගඵලං සච්ඡාකාසී”ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.443, 446) ආගතට්ඨානෙසු ඉතරොවාති එච. පුග්ගලභෙදං ඤත්ථා තත්ථ තත්ථ සන්තිට්ඨානෙන ගහිතපුග්ගලෙ නිද්ධාරෙත්ථා විස්සජ්ජනං යොජෙතබ්බන්ති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

යමකපකරණ-මූලට්ඨකා සමත්තා.

පට්ඨානපකරණ-මූලට්ඨකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

දිබ්බන්ති කාමගුණාදීහි කීළන්ති ලළන්ති, තෙසු වා විහරන්ති,
විජයසමත්ථතායොගෙන පච්චත්ථිකෙ විජෙතුං ඉච්ඡන්ති,
ඉස්සරියට්ඨානාදිසක්කාරදානග්ගහණං තංතංඅත්ථානුසාසනඤ්ච කරොන්තා
වොහරන්ති, පුඤ්ඤයොගානුභාවජ්ජත්තාය ජුතියා ජොතන්ති, යථාභිලාසිතඤ්ච
විසයං අප්පට්ඨානෙන ගච්ඡන්ති, යථිච්ඡිකතිජ්ඣාදනෙ සක්කොන්තිති වා දෙවා,
දෙවනියා වා තංතංඛාසනනිත්ථරණත්ථිකෙහි සරණං පරායණන්ති ගමනියා,
අභිත්ථවනියා වා. සොභාවිසෙසයොගෙන කමනියාති වා දෙවා. තෙ තිව්ධා –

සම්මුතිදෙවා උපපත්තිදෙවා විසුද්ධිදෙවැනි. භගවා පන නිරතිසයාය අභිඤ්ඤාකිලාය,
 උත්තමෙහි දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරෙහි, සපරසන්තානසිද්ධාය
 පඤ්චවිධමාරවිජයිවිජානිජ්ඣත්තියා,
 විත්තිස්සරියසත්තධනාදිසම්මාපටිපත්තිඅවෙච්චජ්ජසාදසක්කාරදානග්ගභණ්ඩාසඬා
 තෙන ධම්මසභාවපුග්ගලජ්ඣාසයානුරූපානුසාසනීසඬාතෙන ව
 වොහාරාතිසයෙන, පරමාය පඤ්ඤාසරීරජ්ජභාසඬාතාය ජුතියා, අනොපමාය ව
 ඤාණසරීරගතියා, මාරවිජයසබ්බඤ්ඤාගුණපරහිතනිජ්ඣාදනෙසු අප්පටිභතාය
 සත්තියා ව සමන්තාගතත්තා සදෙවකෙන ලොකෙන සරණන්ති ගමනියතො,
 අහිත්ථවනියතො, භත්තිවසෙන කමනියතො ව සබ්බෙ තෙ දෙවෙ තෙහි ගුණෙහි
 අතික්කන්තො අතිසයො වා දෙවොති දෙවොතිදෙවො. සබ්බදෙවෙහි පූජනියතරො
 දෙවොති වා දෙවොතිදෙවො, විසුද්ධිදෙවො වා සබ්බඤ්ඤාගුණාලංකාරං
 පත්තත්තා අඤ්ඤදෙවෙහි අතිරෙකතරො වා දෙවො දෙවොතිදෙවො. දෙවොනන්ති
 උපපත්තිදෙවොනං තදා ධම්මපටිග්ගභකානං. සක්කාදීහි දෙවෙහි
 පහාරාදඅසුරින්දාදීහි දානවෙහි ව පූජිතො. කායවච්ඡංගමස්ස සීලස්ස
 ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස විත්තසංගමස්ස සමාධිස්ස ව පටිපක්ඛානං
 අවචන්තපටිපස්සද්ධියා සුද්ධසංගමො.

ඉසිසත්තමොති චතුසච්චාවබොධගතියා ඉසයොති සඬ්ඛාං ගතානං සතං
 පසත්ථානං ඉසිනං අතිසයෙන සන්තො පසත්ථොති අත්ථො. විපස්සිආදයො ව
 උපාදාය භගවා “සත්තමො” ති චුත්තො. යතො විඤ්ඤාණං පච්චුදාවත්තති, තං
 නාමරූපං සමුදයනිරොධනෙන නිරොධෙසීති නාමරූපනිරොධනො.
 අතිගම්භීරනයමණ්ඩිතදෙසනං පට්ඨානං නාම දෙසෙසි පකරණන්ති සම්බන්ධො.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා

“කෙ පන තෙ නයා, කිඤ්ච තං පට්ඨානං නාමා” ති නයිදං පුව්ඡිතබ්බං. කස්මා?
 නිදානකථායං පට්ඨානසමානතෙ අනුලොමාදීනං නයානං පට්ඨානස්ස ව
 දස්සිතත්තාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො “සම්මාසම්බුද්ධෙන හි...පෙ.... නාමාති හි
 චුත්ත”න්ති තත්ථ චුත්තං අට්ඨකථාපාළිං ආහරි. තත්ථ ගාථාත්ථං
 අට්ඨකථාධිජ්ජායඤ්ච පරතො වණ්ණයිස්සාමාති.

පට්ඨානනාමත්ථො පන තිකපට්ඨානාදීනං තිකපට්ඨානාදිනාමත්ථො, ඉමස්ස
 පකරණස්ස චතුර්විසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානතා වෙන්ථ චත්තබ්බො. එවඤ්ඤි
 සඬ්ඛෙපතො පට්ඨානෙ ඤාතෙ විත්ථාරො සුබ්බඤ්ඤායො හොතීති. තත්ථ ව
 නාමත්ථො පයමං චත්තබ්බොති “තත්ථ යෙසං...පෙ.... නාමත්ථො තාව එවං
 වෙදිතබ්බො” ති වත්ථා සබ්බසාධාරණස්ස පට්ඨානනාමස්සෙව තාව අත්ථං
 දස්සෙන්තො “කෙනට්ඨෙයන පට්ඨාන”න්තිආදිමාහ. ප-කාරො හීති උපසග්ගපදං
 දස්සෙති. සො “පවිහත්තෙසු ධම්මෙසු, යං සෙට්ඨං තදුපාගමුන්තිආදීසු විය

නානාප්පකාරත්ථං දීපෙනි. නනු පකාරෙහි විභත්තා පවිභත්තානි ප-ඉති උපසග්ගො පකාරත්ථමෙව දීපෙනි, න නානාප්පකාරත්ථන්ති? න, තෙසං පකාරානං නානාවිධභාවතො. අත්ථතො හි ආපන්නං නානාවිධභාවං දස්සෙතුං නානා-සද්දො වුත්තොති. තත්ථ එකස්සපි ධම්මස්ස හෙතුආදීහි අනෙකපච්චයභාවතො ව එකෙකස්ස පච්චයස්ස අනෙකධම්මභාවතො ව නානාප්පකාරපච්චයනා වෙදිතබ්බං.

හෙතුපච්චයාදිවසෙන විභත්තත්තානි එතෙන ධම්මසඤ්චගහාදීසු වුත්තතො කුසලාදිවිභාගතො සාතිසයවිභාගනං පට්ඨානනාමලාභස්ස කාරණං දස්සෙති. ගොට්ඨානි වජා. පට්ඨිතගාවොති ගතගාවො. ආගතට්ඨානස්මිත්ති මහාසිහනාදසුත්තං වදති. පවත්තගමනත්තා එත්ථානි වචනසෙසො. අථ වා ගච්ඡති එත්ථානි ගමනං, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස නිස්සඤ්චගවසෙන පවත්තස්ස ගමනත්තා ගමනදෙසභාවතො එකෙකං පට්ඨානං නාමාති අත්ථො. තත්ථ අඤ්ඤෙහි ගතිමත්තෙහි අතිසයයුත්තස්ස ගතිමතො ගමනට්ඨානභාවදස්සනත්ථං “සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්සා”ති වුත්තං. තස්ස මහාවෙගස්ස පුරිසස්ස පපාතට්ඨානං විය ධම්මසඤ්චගහාදීනං සාසඤ්චගමනට්ඨානභාවං ඉමස්ස ව මහාපථො විය නිරාසඤ්චගමනට්ඨානභාවං දස්සෙත්තො අතිසයයුත්තගමනට්ඨානභාවො පට්ඨානනාමලාභස්ස කාරණන්ති දස්සෙති.

තිකානන්ති තිකවසෙන වුත්තධම්මානං. සමන්තානි අනුලොමාදීහි සබ්බකාරෙහිපි ගතානි චතුච්ඡති භොන්තිති අත්ථො. එතස්මිං අත්ථෙ චතුච්ඡතිසමන්තපට්ඨානානි “සමන්තචතුච්ඡතිපට්ඨානානි”ති වත්තබ්බෙ සමන්තසද්දස්ස පරයොගං කත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අථ වා සමන්තා ඡ ඡ හුත්වාති එතෙන අනුලොමාදිසබ්බකොට්ඨාසතො තිකාදිඡඡභාවං දස්සෙති. තෙන සමන්තසද්දො තිකාදිඡඡපට්ඨානවිසෙසනං භොති, න චතුච්ඡතිවිසෙසනං, තස්මා සමන්තතො පට්ඨානානි තානි චතුච්ඡතිති කත්වා “චතුච්ඡතිසමන්තපට්ඨානානි”ති වුත්තං. සමන්තතො වා ධම්මානුලොමාදිතිකාදිපට්ච්චවාරාදිපච්චයානුලොමාදිහෙතුමූලකාදිප්පකාරෙහි පවත්තානි පට්ඨානානි සමන්තපට්ඨානානි, අනුනෙහි නයෙහි පවත්තානිති වුත්තං භොති. තානි පන චතුච්ඡති භොන්ති. තෙනෙවාහ “ඉමෙසං චතුච්ඡතියා බුද්දකපට්ඨානසඤ්චාතානං සමන්තපට්ඨානානං සමොධානවසෙනා”ති.

හෙතු ව සො පච්චයො වාති ඉමිනා වචනෙන හෙතූතො අධිපතිපච්චයාදිභූතස්ස ව ගහණං සියාති තං නිවාරෙන්තො ආහ “හෙතු හුත්වා පච්චයො”ති. එතෙනපි සො එව දොසො ආපජ්ජති පුනාහ “හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං භොති”ති. තෙන ඉධ හෙතු-සද්දෙන ධම්මග්ගහණං න කතං, අථ ඛො ධම්මසත්තිවිසෙසො ගහිතොති දස්සෙති. තස්ස හි පච්චයසද්දස්ස ව සමානාධිකරණතං සන්ධාය “හෙතු ව සො පච්චයො වා”ති, “හෙතු හුත්වා පච්චයො”ති ව වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා පරතො පාළියං “හෙතු හෙතුසම්පයුත්ත...පෙ.... හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.1) තෙන තෙන හෙතුභාවාදිඋපකාරෙන තස්ස තස්ස ධම්මස්ස උපකාරත්තං වුත්තං. අට්ඨකථායං පන “යො හි ධම්මො යං ධම්මං අප්පච්චක්ඛාය

තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයො” ති “මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො” තිවිච්චමාදිනා ධම්මජ්ජප්පාදානිද්දෙසෙන ධම්මතො අඤ්ඤා ධම්මසත්ති නාම නත්ථීති ධම්මමහෙව ධම්මසත්තිවිභාවනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. ඉධාපි වා හෙතු ව සො පච්චයො වාති ධම්මමනෙව ධම්මසත්තිං දස්සෙති. න හි හෙතුපච්චයොතිආදිකො උද්දෙසො කුසලාදිඋද්දෙසො විය ධම්මජ්ජප්පාදානො, අථ ඛො ධම්මානං උපකාරජ්ජප්පාදානොති. එතීති එතස්ස අත්ථො වත්තතීති, තඤ්ච උප්පත්තිට්ඨීතීනං සාධාරණවචනං. තෙනෙවාහ – “තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා” ති. කොචි හි පච්චයො ධීතියා එව හොති යථා පච්ඡාජාතපච්චයො, කොචි උප්පත්තියායෙව යථා අනන්තරාදයො, කොචි උභයස්ස යථා හෙතුආදයොති.

උපකාරකලක්ඛණොති ව ධම්මෙන ධම්මසත්තිඋපකාරං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති හෙතු. අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූල-සද්දො විය පතිට්ඨත්ථොති දට්ඨබ්බොති. හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තජ්ජච්චයං එලං ගච්ඡති පවත්තති වුඩ්ඪිං විරුළුහිං ආපජ්ජතීති හෙතු. ආචරියානන්ති රෙවතත්ථෙරං වදති.

“යොනිසො, හික්ඛවෙ, මනසිකරොතො අනුප්පන්නා වෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ව කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති” තිආදීහි (අ. නි. 1.66-67) කුසලභාවස්ස යොනිසොමනසිකාරපට්ඨද්ධතා සිද්ධා හොතීති ආහ “යොනිසොමනසිකාරපට්ඨද්ධො කුසලභාවො” ති. එතෙනෙව අකුසලාබ්‍යාකතභාවා කුසලභාවො විය න හෙතුපට්ඨද්ධාති දස්සිතං හොති. යං පනෙකෙ මඤ්ඤෙය්‍යං “අහෙතුකහෙතුස්ස අකුසලභාවො විය සහෙතුකහෙතුනං සභාවතොව කුසලාදිභාවො අඤ්ඤෙසං තංසම්පයුත්තානං හෙතුපට්ඨද්ධො” ති, තස්ස උත්තරං වත්තුං “යදි වා” තිආදිමාහ. අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වා, යදි අලොභො සභාවතො කුසලො, කුසලත්තා අබ්‍යාකතො න සියා. අථ අබ්‍යාකතො, තංසභාවත්තා කුසලො න සියා අලොභසභාවස්ස අදොසත්තාභාවො විය. යස්මා පන උභයථාපි සො හොති, තස්මා යථා උභයථා හොන්තෙසු එස්සාදීසු සම්පයුත්තෙසු හෙතුපට්ඨද්ධකුසලාදිභාවං පරියෙසථ, න සභාවතො, එවං හෙතුසුපි කුසලාදිතා අඤ්ඤපට්ඨද්ධා පරියෙසිතබ්බා, න සභාවතොති. යං වුත්තං “සම්පයුත්තහෙතුසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො” ති, තං න යුජ්ජති, සා පන පරියෙසියමානා යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධා හොතීති හෙතුසු විය සම්පයුත්තෙසුපි යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො, න හෙතුපට්ඨද්ධොති සිද්ධං හොතීති අධිජ්ජායො.

ආරහිත්වාපීති එත්ථ පි-සද්දෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති – රූපායතනාදිමත්තෙ යස්මිං කිස්මිඤ්චි එකස්මිං අට්ඨත්වා “යං යං ධම්මං ආරබ්භා” ති අනියමෙන සබ්බරූපායතනං...පෙ.... ධම්මායතනානඤ්ච ආරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා න කොචි ධම්මො න හොතීති.

“ඡන්දවතො කිං නාම න සිජ්ඣති” තිආදිකං පුරිමාභිසඤ්චාරුපනිස්සයං
ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා ඡෙට්ඨකභූතා සයං
සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා භුත්වා පවත්තන්ති, තංසම්පයුත්තධම්මා ච තෙසං
වසෙ වත්තන්ති භීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො, තෙන තෙ අධිපතිපච්චයා
භොන්ති. ගරුකාතබ්බමපි ආරම්මණං තත්තින්තපොණපබ්භාරානං
පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදමග්ගඵලානං අත්තනො වසෙ වත්තයමානං විය පච්චයො
භොති, තස්මායං අත්තාධිනානං පතිභාවෙන උපකාරකතා අධිපතිපච්චයනාති
දට්ඨබ්බො.

මනොවිඤ්ඤාණධාතුතිආදි චිත්තනියමොති එත්ථ ආදි-සද්දෙන
සන්තිරණානන්තරං වොට්ඨබ්බනං, චුතිඅනන්තරා පටිසන්ධිති යස්ස යස්ස චිත්තස්ස
අනන්තරා යං යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස තදනන්තරුප්පාදනියමො
තංතංසහකාරීපච්චයවිසිට්ඨස්ස පුරිමපුරිමචිත්තස්සෙව වසෙන ඉජ්ඣතිති දස්සෙති.
භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තාති එත්ථ යථා රුක්ඛස්ස වෙබ්බෙ දින්නෙ පුප්ඵිතුං
සමත්ථස්සෙව පුප්ඵනං න භොති, අගදවෙබ්බෙ පන අපතීනෙ තායයෙව සමත්ථතාය
පුප්ඵනං භොති, එවමිධාපි භාවනාබලෙන වාරිතත්තා සමුට්ඨාපනසමත්ථස්සෙව
අසමුට්ඨාපනං, තස්මිඤ්ච අපගතෙ තායයෙව සමත්ථතාය සමුට්ඨාපනං භොතිති
අධිප්පායො.

බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතොති
උපවයසන්තතිඅධිවචනනිරුත්තිපදානං විය සද්දත්ථමත්තතො නානාකරණං, න
වචනීයත්ථතොති අධිප්පායො. තෙනෙව සද්දත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං
“කථ”න්තිආදිමාහ. තත්ථ පුරිමපච්ඡිමානං නිරොධුප්පාදන්තරාභාවතො
නිරන්තරුප්පාදනසමත්ථතා අනන්තරපච්චයභාවො. රූපධම්මානං විය
සණ්ඨානාභාවතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සභාවට්ඨානාභාවතො ච “ඉදම්තො
හෙට්ඨා උද්ධං තිරිය”න්ති විභාගාභාවා අත්තනා එකත්තමිව උපනෙත්වා සුට්ඨු
අනන්තරභාවෙන උප්පාදනසමත්ථතා සමනන්තරපච්චයතා.

උප්පාදනසමත්ථතාති ච අබ්‍යාපාරත්තා ධම්මානං යස්මිං යදාකාරෙ නිරුද්ධෙ
වත්තමානෙ වා සති තංතංවිසෙසවත්තා ධම්මා භොන්ති, තස්ස සොච ආකාරො
චුච්චතීති දට්ඨබ්බො. ධම්මානං පවත්තිමෙව ච උපාදාය කාලචොභාරොති නිරොධා
චුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං අසඤ්ඤසත්තා
වචන්තස්ස පුරිමචුතිපච්ඡිමපටිසන්ධිතඤ්ච නිරොධුප්පාදනිරන්තරතාය
කාලන්තරතා නත්ථිති දට්ඨබ්බො. න හි තෙසං අන්තරා අරූපධම්මානං පවත්ති අත්ථි,
යං උපාදාය කාලන්තරතා චුච්චෙය්‍ය, න ච රූපධම්මප්පවත්ති අරූපධම්මප්පවත්තියා
අන්තරං කරොති අඤ්ඤසන්නානත්තා. රූපාරූපධම්මසන්නතියො හි ද්වෙ
අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසසභාවත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤොපකාරභාවෙන වත්තමානාපි
විසුංයෙව භොන්ති. එකසන්නතියඤ්ච පුරිමපච්ඡිමානං මජ්ඣෙක වත්තමානං
තංසන්නතිපරියාපන්නතාය අන්තරකාරකං භොති. තාදිසඤ්ච කඤ්චි
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං මජ්ඣෙක නත්ථි, න ච අභාවො

අත්තරකාරකො හොති අභාවත්තායෙව, තස්මා ජවනානන්තරස්ස ජවනස්ස විය, භවඩගානන්තරස්ස භවඩගස්ස විය ව නිරන්තරතා සුට්ඨු ව අනන්තරතා හොතීති තථා උප්පාදනසමත්ථතා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවුතීනම්පි දට්ඨබ්බා. උප්පත්තියා පච්චයභාවො චෙත්ථ අනන්තරපච්චයාදීනං පාකටොති උප්පාදනසමත්ථතාව වුත්තා. පච්චුප්පන්නානං පන ධම්මානං පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡේදෙන ගහිතානං “උප්පජ්ජති”ති වචනං අලහන්තානං “අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදීනා (පටියා. 2.18.5) අනන්තරාදිපච්චයභාවො වුත්තොති න සො උප්පත්තියංයෙවාවති විඤ්ඤායති. න හි කුසලාදිග්ගහණං විය පච්චුප්පන්නග්ගහණං අපරිච්ඡේදං, යතො උප්පත්තිමත්තසමඬගිනොයෙව ව ගහණං සියා, තෙනෙව ව අතීතත්තිකෙ පටිච්චවාරාදයො න සන්තීති.

උප්පජ්ජමානොව සහුප්පාදභාවෙනාති එත්ථාපි උප්පත්තියා පච්චයභාවෙන පාකටෙන ධීතියාපි පච්චයභාවං නිදස්සෙතීති දට්ඨබ්බං, පච්චයුප්පන්නානං පන සහජාතභාවෙන උපකාරකතා සහජාතපච්චයතාති.

අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, උපකාරකතා ව අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව දට්ඨබ්බා, න සහජාතාදිවසෙන. සහජාතාදිපච්චයො හොන්තොයෙව හි කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති, න ව පුරෙජාතපච්ඡාජාතභාවෙහි උපකාරකස්ස උපකාරකා චත්ථුබන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා හොන්තීති.

තරුආදීනං පථවී විය අධිට්ඨානාකාරෙන පථවීධාතු සෙසධාතූනං, චක්ඛාදයො ව චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං උපකාරකා චිත්තකම්මස්ස පටාදයො විය නිස්සයාකාරෙන බන්ධාදයො තංතංනිස්සයානං බන්ධාදීනං.

තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො එලෙන නිස්සිතොති යං කිඤ්චි කාරණං නිස්සයොති වදති. තත්ථ යො භුසො, තං උපනිස්සයොති නිද්ධාරෙති.

පකතොති එත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තනො එලස්ස උප්පාදනෙ සමත්ථභාවෙන සුට්ඨුකතතං දීපෙති. තථා ව කතං අත්තනො සන්තානෙ කතං හොතීති ආහ “අත්තනො සන්තානෙ”ති. කරණඤ්ච දුට්ඨං නිප්පාදනං උපසෙවනඤ්චාති දස්සෙතුං “නිප්පාදිතො වා”තිආදිමාහ. තත්ථ උපසෙවිතො වාති එතෙන කායඅල්ලියාපනවසෙන උපහොගුපසෙවනං විජානනාදිවසෙන ආරම්මණුපසෙවනඤ්ච දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. තෙන අනාගතානම්පි චක්ඛුසම්පදාදීනං ආරම්මණුපසෙවනෙන යථාපටිසෙවිතානං පකතුපනිස්සයතා වුත්තා හොති.

යථා පච්ඡාජාතෙන විනා සන්තානාවිච්ඡේදහෙතුභාවං අගච්ඡන්තානං ධම්මානං යෙ පච්ඡාජාතාකාරෙන උපකාරකා, තෙසං සා විප්පයුත්තාකාරාදීහි විසිට්ඨා උපකාරකතා පච්ඡාජාතපච්චයතා, තථා නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිට්ඨා

පුරෝජාතභාවෙන් විනා උපකාරකභාවං අගච්ඡන්තානං චන්ථාරම්මණානං
පුරෝජාතාකාරෙන් උපකාරකතා පුරෝජාතපච්චයතා, එවං සබ්බත්ථ පච්චයානං
පච්චයන්තරාකාරවිසිට්ඨා උපකාරකතා යොජෙතබ්බා.

ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආභාරාසාවෙනනා වියාති එතෙන
මනොසඤ්චෙනනාභාරවසෙන පවත්තමානෙන අරුපධම්මෙහි රූපකායස්ස
උපත්ථම්භිතභාවං දස්සෙති. තෙනෙව “ආභාරාසා වියා”ති අවත්වා චෙනනාගහණං
කරොති.

කුසලාදිභාවෙන් අත්තනා සදිසස්ස පයොගෙන කරණීයස්ස පුනස්පුනං කරණං
පවත්තනං ආසෙවනට්ඨො, අත්තසදිසසභාවතාපාදනං වාසනං වා. ගන්ථාදීසු
පුරිමාපුරිමාහියොගො වියාති පුරිමා පුරිමා ආසෙවනා වියාති අධිජ්ජායො.

විත්තජ්ජයොගො විත්තකිරියා, ආයුහනන්ති අත්ථො. යථා හි කායච්චිපයොගො
විඤ්ඤන්ති, එවං විත්තජ්ජයොගො චෙනනා. සා තාය උජ්ජන්තකිරියතාවිසිට්ඨො
සන්තානෙ සෙසපච්චයසමාගමෙ පවත්තමානානං විපාකකට්ඨතාරූපානම්පි
තෙනෙව කිරියභාවෙන් උපකාරිකා හොති. තස්ස හි කිරියභාවස්ස පවත්තන්තා
තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤාති. සහජාතානං පන තෙන උපකාරිකාති කිං
චත්තබ්බන්ති.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙනාති එතෙන සඋස්සාහෙහි විපාකධම්මධම්මෙහි
කුසලාකුසලෙහි සාරම්මණාදිභාවෙන් සදිසවිපාකභාවං දස්සෙති. සො හි විපාකානං
පයොගෙන අසාධෙනබ්බතාය පයොගෙන අඤ්ඤාතා වා සෙසපච්චයෙසු සිද්ධෙසු
කම්මස්ස කට්ඨතායෙව සිද්ධිතො නිරුස්සාහො සන්තභාවො හොති, න
කිලෙසවුපසමසන්තභාවො, තථාසන්තසභාවතොයෙව භවඨිගාදයො දුට්ඨඤ්ඤායා.
පඤ්චද්වාරෙපි හි ජවනජ්ජවත්තියා රූපාදීනං ගහිතතා විඤ්ඤායති,
අහිනිපාතසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුට්ඨඤ්ඤායායෙව.
නිරුස්සාහසන්තභාවායාති නිරුස්සාහසන්තභාවත්ථාය. එතෙන තජ්ජව්චයවතං
අවිපාකානම්පි විපාකානුකූලං පවත්ති. දස්සෙති.

සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකත්තං ආභාරානං පධානකිව්චන්ති ආහ
“රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙනා”ති. උපත්ථම්භකත්තඤ්ඤි සතිපි ජනකත්තෙ
අරුපීනං ආභාරානං ආභාරජරූපසමුට්ඨාපකරූපාභාරස්ස ව හොති, අසතිපි
චතුසමුට්ඨානිකරූපුපත්ථම්භකරූපාභාරස්ස, අසති පන උපත්ථම්භකත්තෙ
ආභාරානං ජනකත්තං නත්ථිති උපත්ථම්භකත්තං පධානං. ජනයමානොපි හි
ආභාරො අවිච්ඡේදවසෙන උපත්ථම්භයමානොයෙව ජනෙතීති උපත්ථම්භනභාවො
ආභාරභාවොති.

අධිපතියට්ඨෙතාති එත්ථ න අධිපතිපච්චයධම්මානං විය පවත්තිතිවාරකෙ
අහිභවත්වා පවත්තෙනෙත ගරුභාවො අධිපතියට්ඨො, අථ බො දස්සනාදිකිව්චෙසු
චක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණාදිහි ජීවනෙ ජීවන්තෙහි සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදිහි

අධිමොක්ඛපග්ගහුපට්ඨානාවක්ඛෙපජානනෙසු අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිති පවත්නියං ආජානනෙ අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ව සද්ධාදිසහජානෙහිති එවං තංතංකිව්වෙසු වක්ඛාදිපච්චයෙහි වක්ඛාදීනං අනුවත්තනියතා. තෙසු තෙසු හි කිව්වෙසු වක්ඛාදීනං ඉස්සරියං තප්පච්චයානඤ්ච තදනුවත්තනෙන තත්ථ පවත්තිති. ඉත්ථිපුරිස්සන්ද්‍රියානං පන යදිපි ලිඛිගාදිහි අනුවත්තනියතා අත්ථි, සා පන න පච්චයභාවතො. යථා හි ජීවිතාභාරා යෙසං පච්චයා භොන්ති, තෙ තෙසං අනුපාලකඋපත්ථමිහකා අත්ථි, අවිගතපච්චයභූතා ව භොන්ති, න එවං ඉත්ථිපුරිස්සභාවා ලිඛිගාදීනං කෙනවි පකාරෙන උපකාරකා භොන්ති, කෙවලං පන යථාසකෙහෙව පච්චයෙහි පවත්තමානානං ලිඛිගාදීනං යථා ඉත්ථාදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො භොති, තතො අඤ්ඤාතාකාරෙන තංසහිතසන්තානෙ අප්පවත්තිතො ලිඛිගාදිහි අනුවත්තනියතා ඉන්ද්‍රියතා ව තෙසං වුව්වති, තස්මා න තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො වුත්තො. වක්ඛාදයො අරූපධම්මානංයෙවති එත්ථ සුඛදුක්ඛිත්තන්ද්‍රියානිපි වක්ඛාදිග්ගහණෙන ගහිතානිති දට්ඨබ්බානි.

ලක්ඛණාරම්මණුපනිජ්ඣානභූතානං විතක්කාදීනං විතක්කනාදිවසෙන ආරම්මණං උපගන්ත්වා නිජ්ඣානං පෙක්ඛනං, විත්තනං වා විතක්කාදීනංයෙව සාධාරණො ඛ්‍යාපාරො උපනිජ්ඣායනට්ඨො. යපෙත්වා සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයන්ති සුඛිත්තන්ද්‍රියදුක්ඛිත්තන්ද්‍රියද්වයං යපෙත්වාති අධිප්පායො. “සබ්බානිපි”ති වත්වා “සත්තඝාතඛිගානි”ති වචනෙන අඝාතඛිගානං උපෙක්ඛාවිත්තෙකග්ගතානං නිවත්තනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. යදි එවං “සත්ත ඝාතඛිගානි”ති එතෙනෙව සිද්ධෙ “යපෙත්වා සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වය”න්ති කස්මා වුත්තං? වෙදනාහෙදෙසු පඤ්චසු සුඛදුක්ඛද්වයස්ස එකන්තෙන අඝාතඛිගත්තදස්සනත්ථං ඝාතඛිගට්ඨානෙ නිද්දිට්ඨත්තා. සතිපි වා ඝාතඛිගවොභාරෙ වෙදනාහෙද්වයස්ස එකන්තෙන ඝාතපච්චයත්තාභාවදස්සනත්ථං. උපෙක්ඛාවිත්තෙකග්ගතානං පන යදිපි ඝාතපච්චයත්තාභාවො අත්ථි, ඝාතපච්චයභාවො පන න නත්ථිති “සබ්බානිපි සත්ත ඝාතඛිගානි”ති එත්ථ ගහණං කතං. තත්ථ “සබ්බානිපි”ති වචනං සබ්බකුසලාදිහෙදසඛිගණ්හනත්ථං, න පන සබ්බවිත්තුප්පාදගතසඛිගණ්හනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං.

යතො තතො වාති සම්මා වා මිච්ඡා වාති අත්ථො. එතෙ පන ද්වෙපි ඝාතමග්ගපච්චයා අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්හන්තිති ඉදං අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්හන්ති, න සහෙතුකචිත්තෙසුති සහෙතුකචිත්තෙසු අලාභාභාවදස්සනත්ථං වුත්තං, න අහෙතුකචිත්තෙසු ලාභාභාවදස්සනත්ථන්ති. එවං අත්ථෙ ගස්හමානෙ අහෙතුකචිත්තෙසු කත්ථවි කස්සවි ලාභො න වාරිතොති එත්තකමෙව විඤ්ඤායෙය්‍ය, න සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසු ඝාතපච්චයස්සෙව අලාභාභාවදස්සනත්ථං කතන්ති. අහෙතුකචිත්තෙසු වා ලාභාභාවදස්සනත්ථෙ පන ඉමස්මිං වචනෙ සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසු ඝාතපච්චයස්ස ලාභාභාවො ආපජ්ජති, තස්මා යෙන අලාභෙන ධම්මසඛිගණියං මනොධාතුආදීනං සඛිගහසුඤ්ඤතවාරෙසු ඝාතං න උද්ධට්ඨං, තං අලාභං සන්ධාය එස ඝාතපච්චයස්සපි අහෙතුකචිත්තෙසු අලාභො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. යථා හි සහෙතුකෙසු විතක්කාදීනං සහජානෙ

සංකඩිසීත්වා එකත්තගතභාවකරණං උපනිජ්ඣායනඛ්‍යාපාරො බලවා, න තථා අහෙතුකචිත්තෙසු හොති. ඉමස්මිං පන පකරණෙ දුබ්බලම්පි උපනිජ්ඣායනං යදිපි කිඤ්චිමත්තම්පි අත්ථි, තෙන උපකාරකතා හොතීති සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසුපි ඤානපච්චයො චුත්තොව, තස්මා යෙ එවං පඨන්ති “න එතෙ පන ද්වෙපි ඤානමග්ගපච්චයා යථාසංඛ්‍යාං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණඅහෙතුකචිත්තෙසු ලබ්භන්ති”ති, තෙසං සො පාඨො සුන්දරතරො, ඉමස්ස පකරණස්සායං අත්ථවණ්ණනා, න ධම්මසංඛ්‍යායාති.

සමං පකාරෙහි යුත්තතාය එකිභාවොපගමෙන විය උපකාරකතා සම්පයුත්තපච්චයතා.

යුත්තානම්පි සතං විජ්ජයුත්තභාවෙන නානත්තුපගමෙන උපකාරකතා විජ්ජයුත්තපච්චයතා. න හි වත්ථුසහජාතපච්ඡාජාතවසෙන අයුත්තානං රූපාදීනං ආරම්මණාදිභාවෙන උපකාරකානං විජ්ජයුත්තානං විජ්ජයුත්තපච්චයතා අත්ථිති. රූපානං පන රූපෙහි සතිපි අවිනිබ්භොගෙ විජ්ජයොගොයෙව නත්ථිති න තෙසං විජ්ජයුත්තපච්චයතා. චුත්තඤ්ඤි “චතුහි සම්පයොගො චතුහි විජ්ජයොගො”ති (ධාතු. 3).

පච්චුප්පන්තලක්ඛණෙනාති පච්චුප්පන්තසභාවෙන. තෙන “අත්ථි මෙ පාපකම්මං කත”න්ති (පාරා. 38), “අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො”ති (පු. ප. මාතිකා 4.24) ව එවමාදීසු චුත්තං නිබ්බත්තඋපලබ්භමානතාලක්ඛණං අත්ථිභාවං නිවාරෙති. සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකප්පධානා අත්ථිභාවෙන උපකාරකතාති ආහ “උපත්ථම්භකත්තෙනා”ති. ඉදඤ්ච උපත්ථම්භකත්තං වත්ථාරම්මණසහජාතාදීනං සාධාරණං අත්ථිභාවෙන උපකාරකත්තං දට්ඨබ්බං.

ආරම්මණෙ චුසනාදිවසෙන වත්තමානානං එස්සාදීනං අනෙකෙසං සහභාවො නත්ථිති එකස්මිං එස්සාදිසමුදායෙ සති දුතියො න හොති, අසති පන හොති, තෙන නත්ථිභාවෙන උපකාරකතා නත්ථිපච්චයතා. සතිපි පුරිමතරචිත්තානං නත්ථිභාවෙ න තාති නත්ථිභාවෙන උපකාරකාති, අනන්තරමෙව පන අත්තනො අත්ථිභාවෙන පවත්තිඛකාසං අලභමානානං නත්ථිභාවෙන පවත්තිඛකාසං දදමානං විය උපකාරකං හොතීති “පවත්තිඛකාසදානෙන උපකාරකතා”ති ආහ.

එත්ථ ව අභාවමත්තෙන උපකාරකතා ඛකාසදානං නත්ථිපච්චයතා, සභාවාචිගමෙන අප්පවත්තමානානං සභාවචිගමෙන උපකාරකතා විගතපච්චයතා, නත්ථිතා ව නිරොධානන්තරසුඤ්ඤතා, විගතතා නිරොධප්පත්තතා, අයමෙතෙසං විසෙසො, තථා අත්ථිතාය සසභාවතො උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, සභාවාචිගමෙන නිරොධස්ස අප්පත්තියා උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයභාවවිසෙසො ධම්මාවිසෙසෙපි වෙදිතබ්බො. ධම්මානඤ්ඤි සත්තිවිසෙසං සබ්බං යාථාවතො අභිසම්බුජ්ඣන්ති තථාගතෙන චතුර්විසතිපච්චයවිසෙසා චුත්තාති

හගවති සද්ධාය “එවංචිසෙසා එතෙ ධම්මා” ති සුතමයඤාණං උප්පාදෙත්වා විත්තාභාවනාමයෙහි තද්විසමයාය යොගො කාතබ්බො.

චතුසු ඛන්ධෙසු එකස්සපි අසඬගහිතත්තාභාවතො නාමධම්මෙකදෙසතා අනන්තරාදීනං නත්ථිති “නාමධම්මාවා” ති වත්වා න කෙවලං පච්චයපච්චයුප්පත්තභාවෙ භජන්තානං චතුත්තංයෙව ඛන්ධානං නාමතා, අථ ඛො නිබ්බානඤ්ච නාමමෙවාති දස්සෙත්තො “නිබ්බානස්ස අසඬගහිතත්තා” ති ආදිමාහ. පුරොජාතපච්චයො රූපෙකදෙසොති එත්ථ එකදෙසවචනෙන රූපරූපතො අඤ්ඤං වජ්ජෙති, රූපරූපං පන කුසලත්තිකෙ අනාගතමිපි පුරොජාතපච්චයභාවෙන අඤ්ඤත්ථ ආගතමෙව. චුත්තඤ්ඤි “අනිදස්සනඅප්පට්ඨෙසා ධම්මො අනිදස්සනඅප්පට්ඨස්ස ධම්මස්ස පුරොජාතපච්චයෙන පච්චයො – ආරම්මණපුරොජාතං, වත්ථුපුරොජාතං. ආරම්මණපුරොජාතං වත්ථුං ඉත්ථිත්ථියං පුරිසිත්ථියං ආපොධාතුං කබ්බිකාරං ආහාරං අනිච්චතො...පෙ.... දොමනස්සං උප්පජ්ජති” ති (පට්ඨා. 2.22.39).

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසො

1. හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1. යො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨො, සො එවං වෙදිතබ්බොති එතෙන හෙතුසඬ්ඛාතස්ස පච්චයධම්මස්ස හෙතුසම්පයුත්තකානංසමුට්ඨානරූපසඬ්ඛාතානං පච්චයුප්පත්තානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයභාවො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති. යො පන හෙතුභාවෙන යථාචුත්තො පච්චයධම්මො යථාචුත්තානං පච්චයුප්පත්තානං පච්චයො හොති, සො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බොති දස්සෙති. උභයථාපි හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති දස්සිතං හොති. එස නයො සෙසපච්චයෙසුපි. උපකාරකතා පන ධම්මසභාවො එව, න ධම්මතො අඤ්ඤා අත්ථිති. තථා තථා උපකාරකං තං තං ධම්මං දස්සෙත්තො හි හගවා තං තං උපකාරකතං දස්සෙතිති.

හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති එත්ථ පට්ඨො හෙතු-සද්දො පච්චත්තනිද්දිට්ඨො පච්චයනිද්දෙසො. තෙන එතස්ස හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයතාති දස්සෙති. දුතියො පච්චයුප්පත්තවිසෙසනං. තෙන න යෙසං කෙසඤ්ච සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයභාවෙන පච්චයො හොති, අථ ඛො හෙතුනා සම්පයුත්තානමෙවාති දස්සෙති. නනු ව සම්පයුත්තසද්දස්ස සාපෙක්ඛත්තා දුතියෙ හෙතුසද්දෙ අවිජ්ජමානෙපි අඤ්ඤස්ස අපෙක්ඛිතබ්බස්ස අනිද්දිට්ඨත්තා අත්තනාව සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති? නායං එකන්තො. හෙතුසද්දො හි පච්චත්තනිද්දිට්ඨො “හෙතුපච්චයෙන පච්චයො” ති එත්ථෙව ඛ්‍යාවටො යදා ගය්හති, තදා සම්පයුත්තවිසෙසනං න හොතීති සම්පයුත්තා අවිසිට්ඨා යෙ කෙචි ගහිතා භවෙය්‍යුත්ති එවං සම්පයුත්තසද්දෙන අත්තනි එව

බ්‍යාවටෙන හෙතුසද්දෙන විසෙසනෙන විනා යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තකානං ගහණං හොතීති තං සන්ධාය “අථාපි...පෙ.... අත්ථො භවෙය්‍යා”ති ආහ. නනු යථා “අරුපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මාන”න්ති (පටියා. 1.1.15), “අරුපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකාන”න්ති (පටියා. 1.1.16) ව චුත්තෙ දුතියෙන ආහාරග්ගහණෙන ඉන්ද්‍රියග්ගහණෙන ව විනාපි ආහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තකාව ගස්හන්ති, එවම්ධාපි සියාති? න, ආහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තස්ස අභාවතො. වජ්ජෙතබ්බාභාවතො හි තත්ථ දුතියආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙන අසතිපි තංසම්පයුත්තකාව ගස්හන්තීති තං න කතං, ඉධ පන වජ්ජෙතබ්බං අත්ථිති වත්තබ්බං දුතියං හෙතුග්ගහණන්ති.

එවම්පි හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති එත්ථ හෙතුසම්පයුත්තකානං සො එව සම්පයුත්තකහෙතුති විසෙසනස්ස අකතත්තා යො කොචි හෙතු යස්ස කස්සචි හෙතුසම්පයුත්තකස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, පච්චත්තනිද්දිට්ඨස්සෙව හෙතුස්ස පුන සම්පයුත්තවිසෙසනභාවෙන චුත්තත්තා, එතදත්ථමෙව ව විනාපි දුතියෙන හෙතුසද්දෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවෙ සිද්ධෙපි තස්ස ගහණං කතං. අථ වා අසති දුතියෙ හෙතුසද්දෙ හෙතුසම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, න පන හෙතූනන්ති එවම්පි ගහණං සියාති තන්තිවාරණත්ථං සො චුත්තො, තෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවං යෙ ලහන්ති, තෙසං සබ්බෙසං හෙතුනං අඤ්ඤෙසම්පි හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති දස්සිතං හොති. යස්මා පන හෙතුකුමානමග්ගා පතිට්ඨාමත්තාදිභාවෙන නිරපෙක්ඛා, න ආහාරින්ද්‍රියා විය සාපෙක්ඛා එව, තස්මා එතෙස්සෙව දුතියං හෙතාදිග්ගහණං කතං. ආහාරින්ද්‍රියා පන ආහරිතබ්බඉසිතබ්බාපෙක්ඛා එව, තස්මා තෙ විනාපි දුතියෙන ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙන අත්තනා එව ආහරිතබ්බෙ ව ඉසිතබ්බෙ ව ආහාරින්ද්‍රියභූතෙ අඤ්ඤෙ ව සම්පයුත්තකෙ පරිච්ඡින්නන්ති තං තත්ථ න කතං, ඉධ ව දුතියෙන හෙතුග්ගහණෙන පච්චයුජ්ජන්තානං හෙතුනා පච්චයභූතෙනෙව සම්පයුත්තානං හෙතුනං අඤ්ඤෙසඤ්ච පරිච්ඡින්නත්තා පුන විසෙසනකිච්චං නත්ථිති පඤ්භාවාරෙ “කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං බන්ධාන”න්තිආදීසු (පටියා. 1.1.401) දුතියං හෙතුග්ගහණං න කතන්ති දට්ඨබ්බං.

නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තාති තං-සද්දො පුරිමවචනාපෙක්ඛො චුත්තස්සෙව නිද්දෙසො “රූපායතනං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකාන”න්තිආදීසු (පටියා. 1.1.2) පුරිමවචනෙන නිද්දිසිතබ්බෙ පාකට්ඨුතෙ එව පවත්නති. එත්ථ ව පච්චත්තනිද්දිට්ඨො හෙතුසද්දො “හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති එත්ථ බ්‍යාවටො සම්පයුත්තසද්දෙන විය තං-සද්දෙනපි අනපෙක්ඛනීයො අඤ්ඤො ව කොචි නිද්දිසිතබ්බප්පකාසකො චුත්තො නත්ථි, තස්මා “තංසම්පයුත්තකාන”න්ති ව න චුත්තන්ති අධිප්පායො.

“හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති ඉමිනා පන පච්චයුජ්ජන්තවචනෙන අසමත්තෙන පච්චයුජ්ජන්තවචනත්තරාපෙක්ඛෙන පුබ්බෙ චුත්තෙන තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බං පාකට්ඨකතං, තෙන “තංසමුට්ඨානාන”න්ති එත්ථ තංගහණං කතන්ති. කිං පන

තස්මිං හෙතුසම්පයුත්තකසද්දෙ තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බං පාකට්භුතන්ති? යෙහි හෙතුහි සම්පයුත්තා “හෙතුසම්පයුත්තකා”ති වුත්තා, තෙ හෙතු වෙව සම්පයුත්තකවිසෙසනභූතා තබ්බිසෙසිතා ව හෙතුසම්පයුත්තකා. තෙනාහ “තෙ හෙතු වෙවා”තිආදි. අඤ්ඤා “තෙ හෙතු වෙවා”ති එතස්ස පච්චත්තනිද්දිට්ඨොන හෙතුසද්දෙන සම්බන්ධෙ සති යථා ඉධ තෙනෙව තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බා පාකටා, එවං පුබ්බෙපි හවිතුං අරහන්තීති “නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තා ‘තංසම්පයුත්තකාන’න්ති න වුත්ත”න්ති ඉදං න යුජ්ජෙය්‍යාති. දුට්ඨමිපි වා හෙතුග්ගහණං අපනෙත්වා තංසද්දවචනියතං වොදෙති පරිහරති ව. තංසමුට්ඨානානන්ති ව හෙතුසමුට්ඨානානන්ති යුත්තං. හෙතු හි පච්චයාති.

චිත්තජරූපං අජනායමානාපීති පි-සද්දෙන ජනායමානාපි. යදි “චිත්තසමුට්ඨානාන”න්ති වචනෙන පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපස්ස අග්ගහණතො තං න වුත්තං, සහජාතපච්චයවිහඬිගෙ චිත්තචෙතසිකානං තස්ස කටත්තාරූපස්ස පච්චයභාවො න වුත්තො හවෙය්‍ය. යදි ව තත්ථ චිත්තසමුට්ඨානානං පච්චයභාවෙන තංසමානලක්ඛණානං කටත්තාරූපානම්පි පච්චයභාවො නිදස්සිතො, එවමිධාපි හවිතබ්බං. “චිත්තසමුට්ඨානාන”න්ති පන අවත්වා “තංසමුට්ඨානාන”න්ති වචනං චිත්තසමුට්ඨානානං සබ්බචිත්තචෙතසිකසමුට්ඨානාදස්සනත්ථං. එවංපකාරෙන හි තංසමුට්ඨානවචනෙන තත්ථ තත්ථ වුත්තං සමුට්ඨානවචනං විසෙසිතං හොති. නනු “චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානාන”න්ති වචනෙන චිත්තසමුට්ඨානානං චිත්තචෙතසිකසමුට්ඨානානා වුත්තාති? න වුත්තා. චිත්තචෙතසිකානං පච්චයභාවො එව හි තත්ථ වුත්තොති.

චිත්තපටිබද්ධවුත්තිකායාති එතෙනෙව හෙතුආදිපටිබද්ධතඤ්ච දස්සෙති. “යඤ්ච, හික්ඛවෙ, වෙනෙති, යඤ්ච පකප්පෙති, යඤ්ච අනුසෙති, ආරම්මණමෙතං හොති, විඤ්ඤාණස්ස ධීතියා ආරම්මණෙ සති පතිට්ඨා විඤ්ඤාණස්ස හොති, තස්මිං පතිට්ඨිතෙ විඤ්ඤාණෙ විරුල්ලෙහ නාමරූපස්ස අවක්කන්ති හොති, නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති (සං. නි. 2.39) ඉමස්මිම්පි සුත්තෙ පටිසන්ධිනාමරූපස්ස විඤ්ඤාණපච්චයතා වුත්තාති ආහ “තස්මිං පතිට්ඨිතෙ”තිආදි.

පුරිමතරසිද්ධාය පථවියා බීජපතිට්ඨානං විය පුරිමතරසිද්ධෙ කම්මෙ තන්තිබ්බත්තස්සෙව විඤ්ඤාණබීජස්ස පතිට්ඨානං කම්මස්ස කටත්තා උප්පත්තීති වුත්තං හොති. තෙනාහ – “කම්මං ඛෙත්තං, විඤ්ඤාණං බීජ”න්ති. කස්ස පන තං ඛෙත්තං බීජඤ්චාති? නාමරූපඤ්ඤාස්ස.

අයඤ්ච පනත්ථොති පටිසන්ධියං කම්මජරූපානං චිත්තපටිබද්ධවුත්තිකා. ඔකාසවසෙනෙවාති නාමරූපොකාසවසෙනෙව. සො හි තස්ස අත්ථස්ස ඔකාසොති. වත්ථුරූපමත්තම්පිති වදන්තො වත්ථුරූපස්ස උපත්ථම්භකානං සෙසරූපානම්පි තදුපත්ථම්භකභාවෙනෙව අරූපධම්මානං පච්චයභාවං දස්සෙති, සහභවනමත්තං වා. තත්ථ කායභාවාදිකලාපානං කත්ථවි අභාවතො කත්ථවි අභාවාභාවතො

“වත්පුරුපමත්තම්පි විනා” ති ආහ. සස්සාමිකෙති එතස්සෙව විසෙසනත්ථං
“සරාජකෙ” ති වුත්තං.

පවත්තියං කටත්තාරුපාදීනං පච්චයභාවපටිබාහනතොති ඉදං කස්මා වුත්තං,
නනු තෙසං පච්චයභාවප්පසඬගොයෙව නත්ථි “හෙතු සහජාතාන” ත්ති (පටියා.
අටිය. 1.1) වචනතො. න හි යෙසං හෙතු සහජාතපච්චයො න භොන්ති, තාති
හෙතුසහජාතාති නාම භොන්ති. යදි සියුං, “කුසලං ධම්මං සහජාතො අබ්‍යාකතො
ධම්මො උප්පජ්ජති න හෙතුපච්චයා” තිආදි ව ලබ්භෙය්‍ය, න පන ලබ්භති, තස්මා න
තාති හෙතුසහජාතාති? සච්චමෙතං, යො පන හෙතුහි සමානකාලුප්පත්තිමත්තං
ගහෙත්වා හෙතුසහජාතභාවං මඤ්ඤෙය්‍ය, තස්සායං පසඬගො අත්ථිති ඉදං
වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. භගවා පන වචනානං ලභුගරුභාවං න ගණෙති,
බොධනෙය්‍යානං පන අප්ඤ්ඤාසාධාරුපතො ධම්මසභාවං අවිලොමෙන්නො තථා
තථා දෙසනං නියාමෙතීති න කත්ථවි අක්ඛරානං බහුතා වා අප්පතා වා
වොදෙතබ්බාති.

හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

2. උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙවති එතෙන වත්තමානක්ඛණකදෙසෙන සබ්බං
වත්තමානක්ඛණං ගය්හතීති දට්ඨබ්බං. න හි උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙව
චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං රූපාදීනි ආරම්මණපච්චයො, අථ බො සබ්බස්මිං
වත්තමානක්ඛණෙති. තෙන ආලම්බියමානානම්පි රූපාදීනං
චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවත්තමානතාය පුරෙ පච්ඡා ව විජ්ජමානානං
ආරම්මණපච්චයත්තාභාවං දස්සෙති, කො පන වාදො අනාලම්බියමානානං. න
එකතො භොන්තීති නිලාදීනි සබ්බරූපානි සහ න භොන්ති, තථා සද්දාදයොපිති
අත්ථො. “යං ය” ත්ති හි වචනං රූපාදීනි හින්දතීති. තත්ථ පුරිමෙනත්ථෙන
“උප්පජ්ජන්ති” ති වචනෙන ආරම්මණපච්චයභාවලක්ඛණදීපනත්ථං “යං යං
ධම්ම” ත්තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙති, පච්ඡිමෙන “යං ය” ත්ති වචනෙන
රූපාදිහෙදදීපනත්ථන්ති. “යං යං වා පනාරබ්භා” ති එතස්ස වණ්ණනායං
දස්සිතසබ්බාරම්මණාදිවසෙන වා ඉධාපි අත්ථො ගහෙතබ්බොති.

එවං වුත්තන්ති යථා නදීපබ්බතානං සන්දනං යානඤ්ච පවත්තං අවිරතං
අවිච්ඡින්නන්ති සන්දන්ති තිට්ඨන්තීති වත්තමානවචනං වුත්තං, එවං “යෙ යෙ
ධම්මා” ති අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං සබ්බසඬගහසමුදායවසෙන ගහිතත්තා
තෙසං උප්පජ්ජනං පවත්තනං අවිරතන්ති උප්පජ්ජන්තීති වත්තමානවචනං
වුත්තන්ති අධිප්පායො. ඉමෙ පන න හෙතාදිපච්චයා සබ්බෙපි අතීතානාගතානං
භොන්ති. න හි අතීතො ව අනාගතො ව අත්ථි, යස්සෙතෙ පච්චයා සියුං. එවඤ්ච
කත්ථා අතීතත්තිකෙ අතීතානාගතානං න කොචි පච්චයො වුත්තො, තස්මා ඉධාපි
“උප්පජ්ජන්ති” ති වචනෙන යෙසං රූපාදයො ආරම්මණධම්මා ආරම්මණපච්චයා

හොන්නි, තෙ පව්වුප්පන්නාව දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. තෙසු හි දස්සිතෙසු අනිතානාගතෙසු තංතංපව්වයා අහෙසුං භවිස්සන්නි වාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති, න පන තංතංපව්වයවන්නතා. පව්වයවන්නො හි පව්වුප්පන්නායෙවාති.

එත්ථ ච “යං යං ධම්මං ආරබ්භා”ති එකවචනනිද්දෙසං කත්වා පුන “තෙ තෙ ධම්මා”ති බහුවචනනිද්දෙසො “යං ය”න්ති වුත්තස්ස ආරම්මණධම්මස්ස අනෙකභාවොපි අත්ථිති දස්සනත්ථො. චත්තාරො හි බන්ධා සහෙව ආරම්මණපව්වයා හොන්නි, තෙ සබ්බෙපි ආරබ්භ උප්පජ්ජමානම්පි තෙසු එකෙකං ආරබ්භ උප්පජ්ජමානං න න හොති, තස්මා වෙදනාදීසු එස්සාදීසු ච එකෙකස්සපි ආරම්මණපව්වයභාවදස්සනත්ථං “යං ය”න්ති වුත්තං, සබ්බෙසං එකචිත්තුප්පාදපරියාපන්නානං ආරම්මණපව්වයභාවදස්සනත්ථං “තෙ තෙ”ති. තත්ථ යො ච රූපාදිකො එකෙකොව යංයං-සද්දෙන වුත්තො, යෙ ච අනෙකෙ එස්සාදයො එකෙකවසෙන යංයං-සද්දෙන වුත්තො, තෙ සබ්බෙ ගහෙත්වා “තෙ තෙ”ති වුත්තන්නි දට්ඨබ්බං. අථ වා යස්මිං කාලෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජන්නි, තස්මිං කාලෙ නිලාදීසු චිත්තුප්පාදෙසු ච එකෙකමෙව ආරබ්භ උප්පජ්ජන්නිති දස්සනත්ථං “යං ය”න්ති වුත්තං, තෙ පන ආලම්බියමානා රූපාරම්මණධම්මා ච අනෙකෙ, තථා සද්දාදිආරම්මණධම්මා වාති දස්සනත්ථං “තෙ තෙ”ති.

නිබ්බානාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස අපරියාපන්නතො කුසලවිපාකස්ස කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපව්වයො හොතීති ඉදං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන බන්ධපට්ඨද්ධානුස්සරණකාලෙ නිබ්බානම්පි රූපාවචරකුසලකිරියානං ආරම්මණං හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තං. එවං සති යථා “අප්පමාණා බන්ධා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස ආරම්මණපව්වයෙන පව්වයො”ති (පට්ඨා. 2.12.58) වුත්තං, එවං “නිබ්බාන”න්ති ච වත්තබ්බං සියා, න ච තං වුත්තං. න හි නිබ්බානං පුබ්බෙ නිවුට්ඨං අසඬ්ඛතත්තා, න ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන පුබ්බෙ නිවුට්ඨෙසු අප්පමාණක්ඛන්ධෙසු ඤාතෙසු නිබ්බානජානනෙ න තෙන පයොජනං අත්ථි. යථා හි වෙතොපරියඤාණං චිත්තං විභාවෙන්තමෙව චිත්තාරම්මණජානනස්ස කාමාවචරස්ස පව්වයො හොති, එවම්දම්පි අප්පමාණක්ඛන්ධෙ විභාවෙන්තමෙව තදාරම්මණජානනස්ස කාමාවචරස්ස පව්වයො හොතීති. දිට්ඨනිබ්බානොයෙව ච පුබ්බෙ නිවුට්ඨෙ අප්පමාණක්ඛන්ධෙ අනුස්සරති, තෙන යථාදිට්ඨමෙව නිබ්බානං තෙසං බන්ධානං ආරම්මණන්ති දට්ඨබ්බං, න පන පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන තදාරම්මණවිභාවනං කාතබ්බං. විභූතමෙව හි තං තස්සාති. එවං අනාගතංසඤාණෙපි යථාරහං යොජෙතබ්බං, තස්මා නිබ්බානං න කස්සපි රූපාවචරස්ස ආරම්මණන්ති “චතුන්නං රාසීන”න්ති වත්තුං යුත්තං.

ආරම්මණපව්වයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අධිපතිපව්වයනිද්දෙසවණ්ණනා

3. ධුරන්ති ධුරග්ගාහං. ඡෙට්ඨකන්ති සෙට්ඨං. ඡන්දාධිපති

ඡන්දසම්පයුත්තකානන්ති එත්ථ පුරිමඡන්දස්ස සමානරූපෙන තදනන්තරං නිද්දිට්ඨෙන තංසම්බන්ධෙන ඡන්දසද්දෙනෙව පච්චයභූතස්ස ඡන්දස්ස සම්පයුත්තකවිසෙසනභාවො දස්සිතො භොතීති “ඡන්දාධිපති සම්පයුත්තකාන”න්ති අවත්වා “ඡන්දසම්පයුත්තකාන”න්ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එස නයො ඉතරෙසුපි.

ගරුකාරචිත්තිකාරවසෙන වාති කුසලාඛ්‍යාකතානං පවත්තිං දස්සෙති. අලද්ධං ලද්ධබ්බං, ලද්ධං අවිජ්ඣිතබ්බං. යෙන වා විනා න භවිතබ්බං, තං ලද්ධබ්බං, තස්සෙවත්ථො අවිජ්ඣිතබ්බන්ති. අනවඤ්ඤාතන්ති අවඤ්ඤාතම්පි අදොසදස්සිතාය අස්සාදනෙන අනවඤ්ඤාතං කත්වා.

මිච්ඡත්තනියතා අප්පනාසදිසා මහාබලා විනා අධිපතිනා නුප්පජ්ජන්තිති “එකන්තෙනෙවා”ති ආහ. කම්මකිලෙසාවරණභූතා ව තෙ සග්ගාවරණා ව මග්ගාවරණා ව පච්චක්ඛසග්ගානං කාමාවචරදෙවානම්පි උප්පජ්ජිතුං න අරහන්ති, කො පන වාදො රූපාරූපීනන්ති.

කාමාවචරාදිහෙදතො පන තිව්ධො කිරියාරම්මණාධිපති ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො භොතීති ඉදං පරසන්තානගතානං සාරම්මණධම්මානං “අජ්ඣක්තාරම්මණො ධම්මො බහිද්ධාරම්මණස්ස ධම්මස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”ති එතස්ස අභාවතො “බහිද්ධාරම්මණො ධම්මො බහිද්ධාරම්මණස්සා”ති එත්ථ ව ආරම්මණාධිපතිනො අනුද්ධටත්තා අධිපතිපච්චයතා නත්ථිති විඤ්ඤායමානෙපි “බහිද්ධා බන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙති”තිආදිවචනං (පටියා. 2.20.31) නිස්සාය අරහතො කිරියධම්මා පුපුජ්ජනාදිහි ගරුං කත්වා අස්සාදියන්තිති ඉමිනා අධිප්පායෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “සනිදස්සනසප්පට්ඨා බන්ධා”තිආදිසු (පටියා. 2.22.30) විය බන්ධසද්දො රූපෙ එව භවිතුං අරහතීති විචාරිතමෙතං. පුපුජ්ජනාදිකාලෙ වා අනාගතෙ කිරියධම්මෙ ගරුං කත්වා අස්සාදනං සන්ධායෙන චුත්තං. “නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මෙ බන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති”තිආදිවචනතො (පටියා. 1.3.96) කිරියධම්මා රාගදිට්ඨිතං අධිපතිපච්චයො භොත්තෙව, තෙ ව “අතීතාරම්මණෙ අනාගතෙ බන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙති”තිආදිවචනතො (පටියා. 2.19.23) අනාගතා තෙභූමකාපි අධිපතිපච්චයො භොත්තිති. ආවජ්ජනකිරියසබ්භාවතො පන ඉදම්පි විචාරෙතබ්බං.

අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

4. යථා ඔකාසදානවිසෙසභාවෙන නත්ථිවිගතා චුත්තා, න එවං අනන්තරසමනන්තරා, එතෙ පන චිත්තනියාමහෙතුචිසෙසභාවෙන චුත්තා, තස්මා තං චිත්තනියාමහෙතුචිසෙසභාවං දස්සෙන්නො “චක්ඛුචිඤ්ඤාණධාතු”තිආදිනා

ධාතුවසෙන කුසලාදිවසෙන ව නිද්දෙසමාහ. තත්ථ “මනොවිඤ්ඤාණධාතුව මනොවිඤ්ඤාණධාතූයා” ති චුත්තෙ පච්චයපච්චයුප්පන්නවිසෙසො න විඤ්ඤායතීති “පුරිමා පුරිමා පච්ඡිමාය පච්ඡිමායා” ති වත්තබ්බං සියා. තථා ව සති ධාතුවිසෙසෙන විත්තවිසෙසෙ දස්සනං යං කාතුං ආරද්ධො, තං වොච්ඡිජ්ජෙය්‍යා.

“මනොවිඤ්ඤාණධාතුව මනොධාතූයා” ති ඉදම්පි න සක්කා වත්තුං නියාමාභාවතො, “මනොධාතුව චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූයා” ති ව තථෙව න සක්කා. න හි මනොධාතුව චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූයායෙව අනන්තරපච්චයොති නියාමො අත්ථි, තස්මා පාකටා පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූයො ආදිං කත්වා යාව ධාතුවිසෙසනියාමො අත්ථි, තාව නිදස්සනෙන නයං දස්සෙත්වා පුන නිරවසෙසදස්සනත්ථං. “පුරිමා පුරිමා කුසලා” ති ආදිමාහ. සදිසකුසලානන්ති වෙදනාය වා හෙතුහි වා සදිසකුසලානං අනුරූපකුසලානන්ති වා අත්ථො. තෙන භූමිහින්නානම්පි පච්චයභාවො චුත්තො භොති. භවඬගග්ගහණෙන කුසලාකුසලමූලකෙසු චුතිපි ගහිතාති දට්ඨබ්බං, අබ්‍යාකතමූලකෙ තදාරම්මණම්පි.

කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්සාති කාමාවචරකිරියාය ආවජ්ජනස්සාති ආවජ්ජනග්ගහණෙන කාමාවචරකිරියං විසෙසෙතීති දට්ඨබ්බං. කාමාවචරවිපාකො කාමාවචරකිරියරාසිස්ස ව අනන්තරපච්චයො භොති, භොත්තො ව ආවජ්ජනස්සෙවාති අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො. ආවජ්ජනග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ වොට්ඨබ්බනම්පි ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

6. “අඤ්ඤමඤ්ඤස්සාති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්සා” ති පොරාණපාඨො. පාළියං පන “අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො” ති එත්ථ චුත්තස්ස “අඤ්ඤමඤ්ඤ” න්ති ඉමස්ස අත්ථො වත්තබ්බො, න අචුත්තස්ස “අඤ්ඤමඤ්ඤස්සා” ති ඉමස්ස, න ව සමානත්ථස්සපි සද්දන්තරස්ස අත්ථෙ චුත්තෙ සද්දන්තරස්ස අත්ථො චුත්තො භොති, තස්මා “අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්සා” ති පටන්ති. ඔක්කන්තිති පඤ්චවොකාරපටිසන්ධියෙව වුව්චති, න ඉතරාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙනාහ “පඤ්චවොකාරහවෙ පටිසන්ධික්ඛණෙන” ති. රූපිනො ධම්මා අරූපිනං ධම්මානන්ති ඉදං යදිපි පුබ්බෙ “ඔක්කන්තික්ඛණෙනාමරූප” න්ති චුත්තං, තථාපි න තෙන ඛණන්තරෙ පච්චයභාවො රූපිනං නිවාරිතොති තන්තිවාරණත්ථං චුත්තං. කඤ්චි කාලෙති කෙචි කිස්මිඤ්චි කාලෙති වා අත්ථො. තෙන රූපිනො ධම්මා කෙචි වත්ථුභූතා කිස්මිඤ්චි පටිසන්ධිකාලෙති රූපන්තරානං වත්ථුස්ස ව කාලන්තරෙ අරූපිනං සහජාතපච්චයං පුබ්බෙ අනිවාරිතං නිවාරෙති. එවඤ්ච කත්වා “කඤ්චි කාල” න්ති වා “කිස්මිඤ්චි කාලෙ” ති වා වත්තබ්බෙ විහත්තිවිපල්ලාසො කතො. තෙන හි “කඤ්චි” ති උපයොගෙකච්චනං “රූපිනො ධම්මා” ති එතෙන සහ සම්බන්ධෙන පච්චත්තබ්බවචනස්ස ආදෙසො, “කාලෙ” ති ඉමිනා සම්බන්ධෙන භූමිමෙකච්චනස්සාති විඤ්ඤායති. පුරිමෙන ව

“එකො බන්ධො වත්ථු ව තිණ්ණන්තං බන්ධාන” න්ති ආදිනා නාම සහිතස්සෙව වත්ථුස්ස “නාමස්ස පච්චයො” ති වත්තබ්බත්තෙ ආපන්නෙ එතෙන කෙවලස්සෙව තථා වත්තබ්බතං දස්සෙති.

තයො න අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙනාති ලබ්භමානෙපි කත්ථවි
අඤ්ඤමඤ්ඤසහජාතපච්චයභාවෙ වචනෙන අසඬගහිතත්තා තස්ස එවං වුත්තන්ති
දට්ඨබ්බං. චතුසමුට්ඨානිකස්ස රූපස්ස එකදෙසභූතෙ කම්මසමුට්ඨානරූපෙ
සමුදායෙකදෙසවසෙන සාම්චවනං දට්ඨබ්බං, නිද්ධාරණෙ වා.

සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසෙ “රූපිනො ධම්මා අරූපිනං ධම්මානං කිස්මිඤ්චි
කාලෙ” ති ඉදං න ලබ්භති. යං පනෙත්ථ ලබ්භති “රූපිනො ධම්මා කෙව්” ති, තත්ථ
තෙ එව ධම්මෙ දස්සෙතුං “චක්ඛායතන” න්ති ආදි වුත්තන්ති. “චත්ථුරූපං
පඤ්චවොකාරභවෙ” ති වුත්තත්තා “යපෙත්වා ආරුප්පවිජාක” න්ති ඉදං න
වත්තබ්බන්ති වෙ? න, “තෙභූමකවිජාකස්සා” ති වුත්තෙ පඤ්චවොකාරභවෙ
අනුප්පජ්ජනකං යපෙතබ්බං අජානන්තස්ස තස්ස පකාසෙතබ්බත්තා.

නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

9. තෙ තයොපි රාසයොති උපනිස්සයෙ තයො අනෙකසඬගාහකතාය රාසයොති
වදති. එතස්මිං පන උපනිස්සයනිද්දෙසෙ යෙ පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං
අනන්තරූපනිස්සයා භොන්ති, තෙ තෙසං සබ්බෙසං එකන්තෙනෙව භොන්ති, න
කෙසඤ්චි කදාචි, තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරූපනිස්සයො සඬගහිතො, තෙසු
“කෙසඤ්චි” ති න සක්කා වත්තුන්ති න වුත්තං. යෙ පන පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං
ආරම්මණපකතූපනිස්සයා භොන්ති, තෙ තෙසං න සබ්බෙසං එකන්තෙන භොන්ති,
යෙසං උප්පත්තිපට්ඨාහිකා පච්චයා බලවන්තො භොන්ති, තෙසං න භොන්ති,
ඉතරෙසං භොන්ති. තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරූපනිස්සයො න ලබ්භති, තෙසු
“කෙසඤ්චි” ති වුත්තං. සිද්ධානං පච්චයධම්මානං යෙහි පච්චයුප්පන්නෙහි
අකුසලාදීහි භවිතබ්බං, තෙසං කෙසඤ්චිති අයඤ්චෙත්ථ අත්ථො, න පන
අවිසෙසෙන අකුසලාදීසු කෙසඤ්චිති.

පුරිමා පුරිමා කුසලා...පෙ.... අබ්‍යාකතානං ධම්මානන්ති යෙසං
උපනිස්සයපච්චයෙන භවිතබ්බං, තෙසං අබ්‍යාකතානං පච්ඡිමානන්ති දට්ඨබ්බං. න
හි රූපාබ්‍යාකතං උපනිස්සයං ලභති. කථං? ආරම්මණානන්තරූපනිස්සයෙ තාව න
ලභති අනාරම්මණත්තා පුබ්බාපරතියමෙන අප්පචන්තිතො ව, පකතූපනිස්සයඤ්ච න
ලභති අවෙනතෙන රූපසන්තානෙන පකතස්ස අභාවතො. යථා හි

අරූපසන්තානෙන සද්ධාදයො නිජ්චාදිතා උතුභොජනාදයො ච උපසෙවිතා, න එවං රූපසන්තානෙන. යස්මිඤ්ච උතුබ්භාදිකෙ කම්මාදිකෙ ච සති රූපං පවත්තති, න තං තෙන පකතං හොති. සචෙතනස්සෙව හි උප්පාදනුපත්ථම්හනුපයොගාදිවසෙන චෙතනං පකප්පනං පකරණං, රූපඤ්ච අචෙතනන්ති. යථා ච නිරිභකෙසු පච්චයායත්තෙසු ධම්මෙසු කෙසඤ්චි සාරම්මණසභාවතා හොති, කෙසඤ්චි න, එවං සප්පකරණසභාවතා නිජ්පකරණසභාවතා ච දට්ඨබ්බා. උතුබ්භාදයො පන අඬ්ඤාදිතං තෙසු අසන්තෙසු අභාවතො එව පච්චයා, න පන උපනිස්සයාදිභාවතොති. පුරිමපුරිමානංයෙව පනෙත්ථ උපනිස්සයපච්චයභාවො බාහුල්ලවසෙන පාකට්ඨවසෙන ච වුත්තො. “අනාගතෙ බන්ධෙ පත්ථයමානො දානං දෙති” තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 2.18.8) පන අනාගතාපි උපනිස්සයපච්චයා හොන්ති, තෙ පුරිමෙහි ආරම්මණපකතූපනිස්සයෙහි තංසමානලක්ඛණතාය ඉධ සඬග්ගන්තිති දට්ඨබ්බා.

පුග්ගලොපි සෙනාසනම්පිති පුග්ගලසෙනාසනග්ගහණවසෙන උපනිස්සයභාවං හජන්තෙ ධම්මෙ දස්සෙති, පි-සද්දෙන චීවරාරඤ්ඤරුක්ඛපබ්බතාදිග්ගහණවසෙන උපනිස්සයභාවං හජන්තෙ සබ්බෙ සඬග්ගන්ති. “අබ්බාකතො ධම්මො අබ්බාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” තිආදීසු හි “සෙනාසනං කායිකස්ස සුඛස්සා” තිආදිවචනෙන සෙනාසනග්ගහණෙන උපනිස්සයභාවං හජන්තාව ධම්මා උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නෙන පුග්ගලාදීසුපි අයං නයො දස්සිතො හොතිති. පච්චුප්පන්නාපි ආරම්මණපකතූපනිස්සයා පච්චුප්පන්නතාය සෙනාසනසමානලක්ඛණත්තා එත්ථෙව සඬග්ගන්තිති දට්ඨබ්බා. චක්ඛති හි “පච්චුප්පන්නං උතුං භොජනං සෙනාසනං උපනිස්සයා ක්කානං උප්පාදෙති” තිආදිතා සෙනාසනස්ස පච්චුප්පන්නභාවං විය පච්චුප්පන්නානං උතුආදිතං පකතූපනිස්සයභාවං, “පච්චුප්පන්නං චක්ඛුං...පෙ.... චත්ථුං පච්චුප්පන්නෙ බන්ධෙ ගරුං කත්ථා අස්සාදෙති” තිආදිතා (පට්ඨා. 2.18.4) චක්ඛාදිතං ආරම්මණූපනිස්සයභාවඤ්චාති. පච්චුප්පන්නානම්පි ච තාදිසානං පුබ්බෙ පකතත්තා පකතූපනිස්සයතා දට්ඨබ්බා.

කසිණාරම්මණාදිති ආරම්මණමෙව හොන්ති, න උපනිස්සයොති ඉමිනා අධිප්පායෙන “එකච්චායා” ති ආහ.

අරූපාවචරකුසලම්පි යස්මිං කසිණාදිම්හි ක්කානං අනුප්පාදිතං, තස්මිං අනුප්පන්නක්කානුප්පාදනෙ සබ්බස්ස ච උප්පන්නක්කානස්ස සමාපජ්ජනෙ ඉද්ධිවිධාදිතං අභිඤ්ඤානඤ්ච උපනිස්සයොති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “තෙභුමකකුසලො චතුභුමකස්සපි කුසලස්සා” ති. වුත්තම්පි චෙතං “අරූපාවචරං සද්ධං උපනිස්සයා රූපාවචරං ක්කානං විපස්සනං මග්ගං අභිඤ්ඤං සමාපත්තිං උප්පාදෙති” ති (පට්ඨා. 4.13.285). කාමාවචරකුසලං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානම්පි තදුප්පාදකකුසලානං උපනිස්සයභාවවසෙන, පටිසන්ධිනියාමකස්ස වුත්තො පුරිමජවනස්ස ච වසෙන උපනිස්සයො, රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරවිපාකස්ස, අරූපාවචරකුසලඤ්ච රූපාවචරවිපාකස්ස

තදුප්පාදකකුසලපනිස්සයභාවෙනාති එවං පච්චෙකං තෙභුමකකුසලානං
චතුභුමකවිපාකස්ස තෙභුමකකිරියස්ස ච යථායොගං පච්චයභාවො වෙදිතඛිබ්බො.
පාළියම්පි හි පකතූපනිස්සයො නයදස්සනමත්තෙනෙව පඤ්භාවාරොසු
විස්සජ්ජිතොති.

ඉමිනා පන නයෙනාති ලොකුත්තරනිබ්බත්තනං උපනිස්සාය
සිනෙහුප්පාදනලෙසෙනාති අත්ථො. ලොකුත්තරා පන ධම්මා අකුසලානං න කෙනවි
පච්චයෙන පච්චයො භොන්තිති න ඉදං සාරතො දට්ඨබ්බන්ති අධිප්පායො.
කාමාවචරාදිතිහෙතුකභවඬගං කායිකසුඛාදි ච රූපාවචරාදිකුසලානං උපනිස්සයො,
අරූපාවචරවිපාකො රූපාවචරකුසලස්ස තං පත්ථෙත්වා
තන්තිබ්බත්තකකුසලප්පාදනත්ථං උප්පාදියමානස්ස, රූපාවචරකිරියස්ස ච පුඛිබ්බෙ
නිවුට්ඨාදීසු අරූපාවචරවිපාකජානනත්ථං ඤානාභිඤ්ඤායො උප්පාදෙන්තස්ස
අරහතො, චතුභුමකවිපාකානං පන තදුප්පාදකකුසලපනිස්සයභාවවසෙන සො සො
විපාකො උපනිස්සයො. තෙනාහ “තථා තෙභුමකවිපාකො”ති. යදිපි
අරහත්තථලත්තං ඤානවිපස්සනා උප්පාදෙති අනාගාමී, න පන තෙන තං කදාවි
දිට්ඨපුඛිබ්බං පුපුජ්ජනාදිහි සොතාපත්තිඵලාදිනි විය, තස්මා තානි විය තෙසං
ඤානාදීනං ඉමස්ස ච අග්ගථලං න ඤානාදීනං උපනිස්සයො.
උපලද්ධපුඛිබ්බසදිසමෙව හි අනාගතම්පි උපනිස්සයොති. තෙනාහ “උපරිට්ඨිමං
කුසලස්සපි”ති.

කිරියඅත්ථපටිසම්භිදාදිම්පි පත්ථෙත්වා දානාදිකුසලං කරොන්තස්ස
තෙභුමකකිරියාපි චතුභුමකස්සපි කුසලස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො.
යොනිසොමනසිකාරෙ චත්තඛිබ්බමෙව නත්ථී, තං උපනිස්සාය රාගාදිඋප්පාදනෙ
අකුසලස්ස, කුසලාකුසලපනිස්සයභාවමුඛෙන චතුභුමකවිපාකස්ස. එවං කිරියස්සපි
යොජෙතඛිබ්බං. තෙනාහ “කිරියසඬ්ඛාතොපි පකතූපනිස්සයො චතුභුමකානං
කුසලාදිබත්ඨානං භොතියෙවා”ති. නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මෙසු පන
උතුභොජනසෙනාසනානමෙව තිණ්ණං රාසීනං පකතූපනිස්සයභාවදස්සනං
නයදස්සනමෙවාති. ඉමස්මිං පට්ඨානමහාපකරණෙ ආගතනයෙනාති ඉදං “කුසලං
ධම්මං පටිච්ච අඛ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති න උපනිස්සයපච්චයා, කුසලෙ
බත්ථෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප”න්ති (පට්ඨා. 1.1.91) එවමාදිකං
උපනිස්සයපටික්ඛෙපං, අනුලොමෙ ච අනාගමනං සන්ධාය වුත්තං.
සුත්තන්තිකපරියායෙනාති “විඤ්ඤාණුපනිසං නාමරූපං, නාමරූපනිසං
සලායතන”න්තිආදිකෙන (සං. නි. 2.23),

“යථාපි පඛිබ්බතො සෙලො, අරඤ්ඤස්මිං බ්‍රහාවනෙ;
තං රුක්ඛා උපනිස්සාය, වඩ්ඪන්තෙ තෙ වනජ්ජනී”ති (අ. නි. 3.49). –

ආදිකෙන ව.

උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පුරෝජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

10. නයදස්සනවසෙන යානි චිනා ආරම්මණපුරෝජාතෙන න චත්තන්ති, තෙසං චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණපුරෝජාතදස්සනෙන මනොද්වාරෙපි යං යදාරම්මණපුරෝජාතෙන චත්තති, තස්ස තදාලම්බිතං සබ්බම්පි රූපරූපං ආරම්මණපුරෝජාතන්ති දස්සිතමෙව හොති, සරූපෙන පන අදස්සිතත්තා “සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතා”ති ආහ. චිත්තවසෙන කායං පරිණාමයතො ඉද්ධිවිධාහිඤ්ඤාය ව අට්ඨාරසසු යංකිඤ්චි ආරම්මණපුරෝජාතං හොතීති දට්ඨබ්බං.

තදාරම්මණභාවිනොති එත්ථ පටිසන්ධිභාවිනො චත්ථුපුරෝජාතාභාවෙන ඉතරස්සපි අභාවා අග්ගහණං. භවඬිගභාවිනො පන ගහණං කාතබ්බං න වා කාතබ්බං පටිසන්ධියා විය අපරිබ්බාත්තස්ස ආරම්මණස්ස ආරම්මණමත්තභාවතො, “මනොධාතුනඤ්ඤා”ති එත්ථ සන්තීරණභාවිනො මනොචිඤ්ඤාණධාතුයාපි.

පුරෝජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

11. තස්සෙවාති ඉදං කාමාවචරරූපාවචරවිපාකානං නිරවසෙසදස්සිතපුරෝජාතදස්සනවසෙන චුත්තං, රූපාවචරවිපාකො පන ආහාරසමුට්ඨානස්ස න හොතීති.

පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

12. පගුණතරබලවතරභාවිසිට්ඨන්ති එතෙන විපාකාබ්බාකතතො විසෙසෙති.

ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

13. චෙතනාසම්පයුත්තකම්මං අභිජ්ඣාදි කම්මපච්චයො න හොතීති “චෙතනාකම්මමෙවා”ති ආහ. සතිපි හි විපාකධම්මධම්මත්තෙ න චෙතනාවජ්ජා එවංසභාවාති. අත්තනො එලං උජ්ජාදෙතුං සමත්ථෙතාති කම්මස්ස සමත්ථතා තස්ස කම්මපච්චයභාවො චුත්තාති දට්ඨබ්බා.

පඤ්චවොකාරෙයෙව, න අඤ්ඤත්ථාති එතෙන කාමාවචරචෙතනා එකවොකාරෙ රූපම්පි න ජනෙතීති දස්සෙති.

කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසෙ යෙසං එකන්තෙන විපාකො විපාකපච්චයො හොති, තෙසං වසෙන නයදස්සනං කතං. න හි ආරුප්පෙ භූමිද්වයවිපාකො රූපස්ස පච්චයො හොති.

විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

15. කබලං කරිත්වා අජ්ඣොහරිතොවාති අසිතපිතාදිත්ථුහි සහ අජ්ඣොහරිතොවාති චුත්තං හොති. පාතබ්බසායිතබ්බානිපි හි සභාවවසෙන කබලායෙව හොන්තිති.

සෙසතිසත්තතිසමුට්ඨානස්ස අනුපාලකොව හුත්වාති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානස්ස ආහාරපච්චයභාවො විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො. න හි චිත්තසමුට්ඨානො කබලිකාරො ආහාරො නොචිත්තසමුට්ඨානො තද්වහයඤ්ච චිත්තසමුට්ඨානකායස්ස ආහාරපච්චයො චුත්තො, තිව්ධොපි පන සො නොචිත්තසමුට්ඨානකායස්ස චුත්තොති.

ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

16. අරූපජීවිතින්ද්‍රියමිපි සඬගහිතන්ති මිස්සකත්තා ජීවිතින්ද්‍රියං න සබ්බෙන සබ්බං වජ්ජිතබ්බන්ති අධිප්පායො.

අවිනිබ්භුත්තධම්මානන්ති එත්ථ අයං අධිප්පායො – රූපාරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනිබ්භුත්තවොහාරො නත්ථිති අරූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයභුතානි පච්චයන්තරාපෙක්ඛානි චක්ඛාදීනි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ අවිනිබ්භුත්තධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයනං අඵරන්තානිපි ඉන්ද්‍රියපච්චයා සිද්ධං. යො පන නිරපෙක්ඛො ඉන්ද්‍රියපච්චයො අවිනිබ්භුත්තධම්මානං හොති, සො අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයනං අඵරන්තො නාම නත්ථි. යදි ච ඉන්ද්‍රියපච්චයපුරිස්සිත්තියානි ඉන්ද්‍රියපච්චයො ලිඬගාදීනං සිද්ධං, අවිනිබ්භුත්තානං තෙසමිපි සිද්ධං. න හි රූපං රූපස්ස, අරූපං චා අරූපස්ස විනිබ්භුත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයො අත්ථිති. සති චෙවං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙහි අවිනිබ්භුත්තත්තා කලලාදිකාලෙ ච ලිඬගාදීනි සිද්ධං, යෙසං තානි ඉන්ද්‍රියපච්චයනං ඵරෙය්‍යුං, න ච ඵරන්ති. තස්මා න තෙහි තානි අවිනිබ්භුත්තකානි, අවිනිබ්භුත්තත්තාභාවතො ච තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයනං න ඵරන්ති. අඤ්ඤෙසං පන යෙහි තානි සහජාතානි, තෙසං අබ්ජභාවතොයෙව න ඵරන්ති, තස්මා ආපන්නවිනිබ්භුත්තභාවානං තෙසං ලිඬගාදීනං අවිනිබ්භුත්තානං අඤ්ඤෙසඤ්ච සමානකලාපධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයනාය

අඵරණතො තානි ඉන්ද්‍රියපච්චයො න භොන්තීති. යෙසං ඛිජ්ඣුතානි
ඉන්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි, තෙසං ලිඬිගාදීනං අපරමත්ථභාවතොති කෙච්චි, තෙ පන
කලලාදිකාලෙපි ලිඬිගාදීනං තදනුරූපානං අත්ථිතං ඉච්ඡන්ති.

ජාතිභූමිවසෙන චුත්තෙසු හෙදෙසු කුසලජාතියං රූපාවචරකුසලමෙව ආරුජ්ජෙ
යංපෙතඛිබන්ති “යංපෙත්වා පන රූපාවචරකුසලං අවසෙසා කුසලාකුසලා”ති චුත්තං.
පයමලොකුත්තරං පන දොමනස්සයුත්තඤ්ච විසුං එකා ජාති භූමි වා න භොතීති
ආරුජ්ජෙ අලඛිතමානම්පි න යපිතං. හෙතුආදීසුපි “තථා අපරියාපන්තකුසලහෙතු,
තථා අකුසලහෙතු”තිආදීසු (පටියා. අට්ඨ. 1.1) එස නයො යොජෙතඛිබො.

ධීතික්ඛණෙනි ඉදං රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස සහජාතපච්චයත්තාභාවං සන්ධාය චුත්තං.
උජ්ජාදක්ඛණෙපි පන තස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයතා න සක්කා නිවාරෙතුං. චක්ඛති හි
“අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච...පෙ.... අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං
පටිච්ච...පෙ.... ඉන්ද්‍රියපච්චයං කම්මපච්චයසදිස”න්ති (පටියා. 1.1.66). න හි
අසඤ්ඤසත්තානං ඉන්ද්‍රියපච්චයා උජ්ජාදජාතස්ස රූපස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියතො
අඤ්ඤො ඉන්ද්‍රියපච්චයො අත්ථි, පඤ්චවොකාරෙ පචත්තෙ ච කටත්තාරූපස්ස.
පටිච්චවාරාදයො ච ඡ උජ්ජාදක්ඛණමෙව ගහෙත්වා පචත්තා, එවඤ්ච කත්වා
පච්ජාජාතපච්චයො එතෙසු අනුලොමතො න තිට්ඨතීති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. කුමනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

17.

විතක්කවිචාරජිතිසොමනස්සදොමනස්සපෙක්ඛාවිත්තෙකග්ගතාසඬ්ඛාතානීති එත්ථ
යදිපි සොමනස්සදොමනස්සසඬ්ඛාතානි කුමනඬ්ඛාතානි නත්ථි, සුඛදුක්ඛසඬ්ඛාතානි
පන සොමනස්සදොමනස්සභූතානෙව කුමනඬ්ඛාතානි, න කායිකසුඛදුක්ඛභූතානීති
ඉමස්ස දස්සනත්ථං සොමනස්සදොමනස්සග්ගහණං කතං. නනු ච
“ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු”ති වචනෙනෙව කායිකසුඛදුක්ඛානි වජ්ජිතානීති
සුඛදුක්ඛග්ගහණමෙව කත්තඛිබන්ති? න, කුමනඬ්ඛාතසුඛදුක්ඛානං
කුමනඬ්ඛාතභාවවිසෙසනතො. “ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු
සුඛදුක්ඛවෘත්තෙකග්ගතාසඬ්ඛාතානී”ති හි චුත්තෙ ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු
උපෙක්ඛාවිත්තෙකග්ගතාහි සද්ධිං කායිකසුඛදුක්ඛානිපි වජ්ජිතානීති එත්තකමෙව
විඤ්ඤායති, න පන යානි සුඛදුක්ඛානි කුමනඬ්ඛාතානි භොන්ති, තෙසං කුමනඬ්ඛාතභූතො
සුඛභාවො දුක්ඛභාවො ච විසෙසිතො, තස්මා
සොමනස්සදොමනස්සභාවවිසිට්ඨොයෙව සුඛදුක්ඛභාවො සුඛදුක්ඛානං
කුමනඬ්ඛාතභාවොති දස්සනත්ථං සොමනස්සදොමනස්සග්ගහණං කරොති. තෙන
“ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු”ති වචනෙන වජ්ජියමානානම්පි සුඛදුක්ඛානං
සොමනස්සදොමනස්සභාවාභාවතො කුමනඬ්ඛාතභාවාභාවොති දස්සිතං භොති.
යථාවජ්ජිතා පන සුඛදුක්ඛොපෙක්ඛෙකග්ගතා කස්මා වජ්ජිතානි? යත්ථ කුමනඬ්ඛාතානි

උද්ධරියන්ති විත්තුප්පාදකණ්ඨෙධි, තත්ථ ච ඤානඤ්ඤානි අනුද්ධට්ඨතා. කස්මා පන න උද්ධට්ඨාති තං දස්සෙතුං “පඤ්චන්තං පන විඤ්ඤාණකායාන”න්තිආදිමාහ.

අභිනිපාතමත්තත්තාති එතෙන ආවජ්ජනසම්පට්ඨිනමත්තායපි විත්තනාපවත්තියා අභාවං දස්සෙති. “තෙසු විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානි”ති පොරාණපාඨො. තත්ථ උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛෙහෙව තංසමානලක්ඛණාය විත්තෙකග්ගතායපි යථාචුත්තෙනෙව කාරණෙන අනුද්ධට්ඨාතො දස්සිතොති දට්ඨබ්බො. පුබ්බෙ පන සත්ත අභිගානි දස්සෙන්තෙන චත්තාරි අභිගානි චජ්ජිතානිති තෙසං චජ්ජනෙ කාරණං දස්සෙන්තෙන න සමානලක්ඛණෙන ලෙසෙන දස්සෙතබ්බං. අට්ඨකථා හෙසාති. යදි ච ලෙසෙන දස්සෙතබ්බං, යථාචුත්තෙසුපි තිසු එකමෙව චත්තබ්බං සියා, තිණ්ණං පන වචනෙන තතො අඤ්ඤස්ස ඤානඤ්ඤානි උද්ධට්ඨාතො ආපජ්ජති, යථාචුත්තකාරණතො අඤ්ඤෙන කාරණෙන අනුද්ධට්ඨාතො වා, තස්මා තංදොසපරිහරණත්ථං “උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසුඛදුක්ඛානි”ති පටන්ති. යෙ පන “ඤානඤ්ඤානෙහි සොමනස්සාදිහි සුඛදුක්ඛෙන අවිභූතභාවෙන පාකට්ඨකාය ඉන්ද්‍රියකිච්චයුත්තතාය ච සමානානං සුඛාදීනං ඤානඤ්ඤානි අනුද්ධට්ඨාතො කාරණං චත්තබ්බං, න විත්තෙකග්ගතායාති සා එත්ථ න ගහිතා”ති වදන්ති, තෙසං තං රුචිමත්තං. යදි ඤානඤ්ඤානසමානානං ඤානඤ්ඤානි අනුද්ධට්ඨාතො කාරණං චත්තබ්බං, විත්තෙකග්ගතා වෙන්ථ ඤානඤ්ඤානාය විචිකිච්ඡායුත්තමනොධාතුආදීසු විත්තෙකග්ගතාය සමානාති තස්සා අනුද්ධට්ඨාතො කාරණං චත්තබ්බමෙවොති. සෙසාහෙතුකෙසුපි ඤානඤ්ඤාන උද්ධට්ඨමෙව උද්ධරණට්ඨාතො විත්තුප්පාදකණ්ඨෙධි අධිප්පාඨො.

ඤානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

18. පඤ්ඤා විතක්කො සම්මාචාලාකම්මන්තාජීවා වීරියං සති සමාධි මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාචාලාකම්මන්තාජීවාති ඉමානි ද්වාදසඤ්ඤානි එත්ථ දුට්ඨමිපි සඤ්ඤාපං වීරියං සමාධිඤ්ඤා විතක්කවීරියසමාධිවචනෙහි සඤ්ඤාණිත්වා “අයමෙව බො, ආචුසො, අට්ඨකිගිකො මිච්ඡාමග්ගො අබ්බමවරියං. සෙය්‍යථිදං – මිච්ඡාදිට්ඨි...පෙ.... මිච්ඡාසමාධි”තිආදීහි (සං. නි. 5.18) සුත්තවචනෙහි මිච්ඡාචාලාකම්මන්තාජීවෙසුපි මග්ගඤ්ඤානොභාරසිද්ධිතො තෙහි සහ ද්වාදසඤ්ඤානි ඉධ ලබ්භමානානි ච අලබ්භමානානි ච මග්ගඤ්ඤානවනසාමඤ්ඤෙන සඤ්ඤාණිත්වා චුත්තාති. එවඤ්ඤි සුත්තන්තවොභාරොපි දස්සිතො හොති, එවං පන දස්සෙන්තෙන “මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ මග්ගඤ්ඤානි”ති එවං උද්ධරිත්වා තස්ස පාඨගතස්ස මග්ගඤ්ඤාසද්දස්ස අත්ථභාවෙන ඉමානි ද්වාදසඤ්ඤානි න දස්සෙතබ්බානි. න හි පාළියං මග්ගඤ්ඤාසද්දස්ස මිච්ඡාචාලාකම්මන්තාජීවොති අත්ථො චත්තබ්බො. තෙහි සම්මාචාලාදීහි පටිපක්ඛා වෙනනාධම්මා තප්පටිපක්ඛවාතොයෙව “මිච්ඡාමග්ගඤ්ඤානි”ති සුත්තෙ චුත්තාති, න පන මග්ගපච්චයනාවෙන. මග්ගඤ්ඤානි

මග්ගපච්චයභූතානි ව ඉධ පාළියං “මග්ගඛගානී” ති චුත්තානි, න ව අඤ්ඤං
 උද්ධරිත්වා අඤ්ඤස්ස අත්ථො වත්තබ්බො. පරියායනිප්පරියායමග්ගඛගදස්සනත්ථං.
 පන ඉච්ඡන්තෙන පාළිගතමග්ගඛගසද්දපතිරූපකො අඤ්ඤො මග්ගඛගසද්දො
 උභයපදත්ථො උද්ධරිත්වබ්බො යථා “අධිකරණං නාම වත්තාරි අධිකරණානී” ති
 (පාරා. 386, 405). ඉධ පන “මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ මග්ගඛගානී” ති පාළිගතොයෙව
 මග්ගඛගසද්දො උද්ධරො, න ව අත්ථුද්ධරණවසෙන දස්සෙත්වා
 අධිප්පෙතත්ථනියමනං කතං, තස්මා පාළියං මග්ගඛගසද්දස්ස මිච්ඡාචාචාදීනං
 අත්ථහාවො මා හොතුති
 “සම්මාදිට්ඨිසඬ්ඤාප්පචාචාකම්මන්තාජීවචායාමසතිසමාධිමිච්ඡාදිට්ඨිසඬ්ඤාප්පචායාම
 සමාධියොති ඉමානි ද්වාදසඬ්ඤානී” ති පඨන්ති. නනු එවං
 “අහෙතුකචිත්තුප්පාදවජ්ජෙසු” ති න වත්තබ්බං. න හි තෙසු සම්මාදිට්ඨිආදයො
 යථාචුත්තා සන්ති, යෙ වජ්ජෙතබ්බො සියුන්ති? න, උප්පත්තිට්ඨානනියමනත්ථත්තා.
 අහෙතුකචිත්තුප්පාදවජ්ජෙස්වෙව එතානි උප්පජ්ජන්ති, නාහෙතුකචිත්තුප්පාදෙසු.
 තත්ථුප්පන්තානි ද්වාදසඬ්ඤානීති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො.

මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. විජ්ජයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

20. සම්පයොගාසඬ්ඤාය අභාවතොති එතෙන සම්පයොගාසඬ්ඤාවත්ථුභූතො
 උපකාරකභාවො විජ්ජයුත්තපච්චයනාති දස්සෙති.

විජ්ජයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

21. අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

21. කුසලාදිවසෙන පඤ්චවිධො අත්ථිපච්චයො චුත්තො, න නිබ්බානං. යො හි
 අත්ථිභාවාහාවෙන අනුපකාරකො අත්ථිභාවං ලභිත්වා උපකාරකො හොති, යො
 අත්ථිපච්චයො හොති. නිබ්බානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණානං න අත්තතො
 අත්ථිභාවාහාවෙන අනුපකාරකං හුත්වා අත්ථිභාවලාභෙන උපකාරකං හොති.
 උප්පාදාදියුත්තානං වා නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො උපකාරකභාවො
 අත්ථිපච්චයනාති න නිබ්බානං අත්ථිපච්චයො.

සති ව යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙහි එකතො පුරෙතරං පච්ඡා ව
 උප්පන්තත්තෙ සහජාතාදිපච්චයත්තාභාවතො ආහ “ආහාරො ඉන්ද්‍රියඤ්ච
 සහජාතාදිභෙදං න ලභතී” ති. තදහාවො ව එතෙසං ධම්මසභාවවසෙන දට්ඨබ්බො.

අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22-23-24. නත්ථිවිගතඅවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

22-23. පව්වයලක්ඛණමෙව හෙත්ථ නානන්ති එතෙන නත්ථිවිගතපව්වයෙසු අත්ථිඅවිගතපව්වයෙසු ව ඛ්‍යඤ්ජනමත්තෙයෙව නානත්තං, න අත්ථෙති ඉදං යො පව්වයොති අත්ථො, තස්මිං නානත්තං නත්ථි, ඛ්‍යඤ්ජනසංගහිතෙ පව්වයලක්ඛණමත්තෙයෙව නානත්තන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තන්ති විඤ්ඤායති.

නත්ථිවිගතඅවිගතපව්වයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පව්වයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පව්වයනිද්දෙසපක්ඛණකවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

“ලොභදොසමොභා විපාකපව්වයාපි න භොන්ති, සෙසානං සත්තරසන්තං පව්වයානං වසෙන පව්වයා භොන්ති”තිආදිමපායො. එත්ථ ව ලොභදොසමොභානං පව්වෙකං සත්තරසහි පව්වයෙහි පව්වයභාවො වුත්තො, සබ්බෙ හෙතු සහ අග්ගහෙත්වා එකධම්මස්ස අනෙකපව්වයභාවදස්සන්තථං අමොභාදීනං විසුං ගහිතත්තාති දොසස්සපි සත්තරසහි පව්වයභාවො ආපජ්ජති, තථා ව සති දොසස්සපි ගරුකරණං පාළියං වත්තබ්බං සියා. “අකුසලො පන ආරම්මණාධිපති නාම ලොභසහගතචිත්තුප්පාදො වුච්චති”ති (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.4) එත්ථාපි ලොභදොසසහගතචිත්තුප්පාදාති වත්තබ්බං සියා, න පන වුත්තං, තස්මා දොසස්ස අධිපතිපව්වයතාපි නිවාරෙතබ්බො. න ව “සෙසාන”න්ති වචනෙන අධිපතිපව්වයො නිවාරිතො, අථ බො සංගහිතො පුරෙජාතාදීහි යථාවුත්තෙහි සෙසත්තාති තන්තිවාරණත්ථං දොසං ලොභමොහෙහි සහ අග්ගහෙත්වා විසුඤ්ච අග්ගහෙත්වා “දොසො අධිපතිපව්වයොපි න භොති, සෙසානං පව්වයානං වසෙන පව්වයො භොති”ති පට්ඨන්ති. ඉමිනා නයෙනාති එතෙන ඵොට්ඨබ්බායතනස්ස සහජාතාදිපව්වයභාවං, සබ්බධම්මානං යථායොගං හෙතාදිපව්වයභාවඤ්ච දස්සෙති. න හි එතං එකපව්වයස්ස අනෙකපව්වයභාවදස්සන්ති රූපාදීනං පකතුපනිස්සයභාවො ව එතෙන දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

චතුත්තං ඛන්ධානං හෙදා චක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුආදයොති හෙදං අනාමසිත්වා තෙ එව ගහෙත්වා ආහ “චතුසු ඛන්ධෙසු”ති. මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා තෙහි චෙව කම්මාභාරපව්වයෙහි වාති එකුනචීසතිධාති ඉදමෙවං න සක්කා වත්තුං. න හි මිච්ඡාවාදයො මිච්ඡාදිට්ඨි විය මග්ගපව්වයා භොන්ති චෙතනාය මග්ගපව්වයත්තාභාවතො. යදි ව භවෙය්‍ය, පඤ්භාවාරෙ “කම්මපව්වයා මග්ගෙ තිණ්හි”ති වත්තබ්බං සියා, තස්මා මිච්ඡාවාදීනං මග්ගපව්වයභාවො න වත්තබ්බො. පට්ඨානසංවණ්ණනා හෙසා. සෙසපව්වයභාවො ව චෙතනාය අනෙකපව්වයභාවචෙනෙත වුත්තොයෙවාති න ඉදං පටිත්තබ්බන්ති න පට්ඨන්ති. “අහිරිකං...පෙ.... මිද්ධං උද්ධච්චං විච්ඡිච්ඡා”තිආදිමපායො, විච්ඡිච්ඡා පන අධිපතිපව්වයො න භොතිති තං තත්ථ අපට්ඨිත්වා

“විවිකිවිජාඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි තතො අධිපතිපච්චයං අපනෙත්වා”ති එවමෙත්ථ පඨන්ති.

“චත්තාරි මහාභුතානි ආරම්මණං...පෙ....

පුරෙජාතවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන දසධා පච්චයා භොන්ති, පුන තථා හදයවත්ථු”ති පුරිමපායො, මහාභුතානි පන විජ්ජයුත්තපච්චයා න භොන්තිති “පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවධා පච්චයා භොන්ති, විජ්ජයුත්තපච්චයං පක්ඛිපිත්වා දසධා වත්ථු”න්ති පඨන්ති. එත්තකමෙවෙත්ථ අපුබ්බන්ති එතස්මිං පුරෙජාතපච්චයෙ සහජාතනිස්සයෙහි අපුබ්බං රූපසද්දගන්ධරසායනනමත්තමෙවානි අත්ථො, ආරම්මණානි පනෙතානි ආරම්මණපච්චයධම්මානං අනෙකපච්චයභාවෙ චුත්තානීති සබ්බාතික්කන්තපච්චයාපෙක්ඛා එතෙසං අපුබ්බතා නත්ථිති. ඉන්ද්‍රියාදීසු අපුබ්බං නත්ථිති රූපජීවිතින්ද්‍රියස්සපි අරූපජීවිතින්ද්‍රියතො අපුබ්බස්ස පච්චයභාවස්ස අභාවං මඤ්ඤමානෙන අපුබ්බතා න චුත්තා. තස්ස පන පුරෙජාතපච්චයභාවතො අපුබ්බතා. කබ්ඪිකාරාභාරස්ස ච පුරෙජාතෙන සද්ධිං සත්තධා පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො.

ආකාරොති මූලාදිආකාරො. අත්ථොති තෙනාකාරෙන උපකාරකතා.

“යෙනාකාරෙන”ති එතස්ස වා අත්ථවචනං “යෙනත්ථෙන”ති.

විපාකහෙතුසුයෙව ලබ්භතීති එත්ථ අමොහවිපාකහෙතුස්ස අධිපතිපච්චයභාවො ච ලොකුත්තරවිපාකෙයෙව ලබ්භතීති. එවං සබ්බත්ථ ලබ්භමානාලබ්භමානං සල්ලක්ඛෙනබ්බං. විජ්ජයුත්තං අපඨිත්වා “ජහාකාරෙහි”ති පුරිමපායො, තං පන පඨිත්වා “සත්තභාකාරෙහි”ති පඨන්ති. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො හෙත්ථ චූචිති, න ව යං ආරම්මණං නිස්සයො භොති, තං විජ්ජයුත්තං න භොතීති.

අනන්තරසමනන්තරෙසු යං කම්මපච්චයො භොති, තං න ආසෙවනපච්චයො. යඤ්ච ආසෙවනපච්චයො භොති, න තං කම්මපච්චයොති දට්ඨබ්බං.

“පකතුපනිස්සයො පකතුපනිස්සයොවා”ති චුත්තං, කම්මපච්චයොපි පන සො භොති, තස්මා “කම්මපච්චයො වා”ති පඨන්ති. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – පකතුපනිස්සයො යෙහුයොන පකතුපනිස්සයොව භොති, කොච්චි පනෙත්ථ කම්මපච්චයො ච භොතීති. “ආරම්මණපුරෙජාතෙ පනෙත්ථ

ඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තපච්චයතා න ලබ්භතී”ති චුත්තං. තත්ථ ආරම්මණපුරෙජාතන්ති යදි කඤ්චි ආරම්මණභූතං පුරෙජාතං චුත්තං, ආරම්මණභූතස්ස වත්ථුස්ස විජ්ජයුත්තපච්චයතා ලබ්භතීති සා න ලබ්භතීති න වත්තබ්බො. අථ පන වත්ථුපුරෙජාතතො අඤ්ඤං වත්ථුභාවරහිතාරම්මණමෙව

“ආරම්මණපුරෙජාත”න්ති චුත්තං, තස්ස නිස්සයපච්චයතා න ලබ්භතීති

“නිස්සයින්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තපච්චයතා න ලබ්භතී”ති වත්තබ්බං. ඉතො උත්තරිපීති

පුරෙජාතතො පරතොපීති අත්ථො, ඉතො වා ඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තතො

නිස්සයින්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තතො වා උත්තරි ආරම්මණාධිපතිආදි ච

ලබ්භමානාලබ්භමානං වෙදිතබ්බන්ති අත්ථො වත්තබ්බො. කම්මාදීසු පන

ලබ්භමානාලබ්භමානං න වක්ඛතීති පුරිමොයෙවෙත්ථ අත්ථො අධිජ්ජෙතො.

“කබලිකාරො ආහාරො ආහාරපච්චයොවා”ති පුරිමපායො,
අත්ථිඅවිගතපච්චයොපි පන සො හොති, තෙන “කබලිකාරො ආහාරො
ආහාරපච්චයත්තං අවිජ්ජන්තොව අත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ද්විභාකාරෙහි
අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති”ති පදන්ති.

“යථානුරූපං ඝානපච්චයෙ වුත්තානං දසන්තං හෙතුඅධිපතිනඤ්චාති ඉමෙසං
වසෙතා”ති පුරිමපායො, “යථානුරූපං ඝානපච්චයෙ වුත්තානං මග්ගවජ්ජානං
නවන්තං හෙතුඅධිපතිඝානානඤ්චාති ඉමෙසං වසෙතා”ති පච්ඡිමපායො, තෙසු
විචාරෙත්වා යුත්තො ගහෙතබ්බො.

සමන්තරුද්ධතාය ආරම්මණභාවෙන ව සදිසො පච්චයභාවො
පච්චයසභාගතා, විරුද්ධපච්චයතා පච්චයවිසභාගතා. “ඉමිනා උපායෙනා”ති
වචනතො හෙතුආදීනං සහජාතානං සහජාතභාවෙන සභාගතා, සහජාතාසහජාතානං
හෙතුආරම්මණාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගතාති එවමාදිනා උපායෙන සභාගතා
විසභාගතා යොජෙතබ්බො.

ජනකායෙව, න අජනකාති ජනකභාවජ්ජපධානායෙව හුත්වා පච්චයා හොන්ති, න
උපත්ථම්මකභාවජ්ජපධානාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. යෙසං හෙතුආදයො පච්චයා
හොන්ති, තෙ තෙහි විනා තෙව උජ්ජජ්ජන්ති, න ව පවත්තන්තීති තෙසං
උභයජ්ජපධානතා වුත්තා. න හි තෙ අනන්තරාදයො විය ජනනෙනෙව පවත්ති.
කරොන්තීති.

සබ්බෙසං යානං කාරණභාවො සබ්බට්ඨානං, තං එතෙසං අත්ථිති
සබ්බට්ඨානිකා. උපනිස්සයං හින්දන්තෙන තයොපි උපනිස්සයා වත්තබ්බො,
අහින්දිත්වා වා උපනිස්සයග්ගහණමෙව කාතබ්බං. තත්ථ හින්දනං
පකතූපනිස්සයස්ස රූපානං පච්චයත්තභාවදස්සනත්ථං,
ආරම්මණානන්තරූපනිස්සයානං පන පුබ්බෙ ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරග්ගහණෙහි
ගහිතත්තා තෙසු එකදෙසෙන අනන්තරූපනිස්සයෙන ඉතරම්පි දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං.
පුරෙජාතපච්චාජාතාපි අසබ්බට්ඨානිකා අරූපරූපානඤ්ඤෙව යථාක්කමෙන
පච්චයභාවතොති එත්ථ පුරෙජාතපච්චයො අනන්තරාදීසු එව වත්තබ්බො
තංසමානගතිකත්තා, න ව යුගලභාවො පච්චාජාතෙන සහ කථනෙ කාරණං
අසබ්බට්ඨානිකදස්සනමත්තස්ස අධිජ්ජෙතත්තාති තං තත්ථ පඨිත්වා
“පච්චාජාතොපි අසබ්බට්ඨානිකො රූපානංයෙව පච්චයභාවතො”ති පදන්ති.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාවාරො

1. පච්චයානුලොමවණ්ණනා

එකෙකං තිකදුකන්ති එකෙකං තිකං දුකඤ්චාති අත්ථො, න තිකදුකන්ති.

පච්චයා වෙවානි යෙ කුසලාදිධම්මෙ පටිච්චානි චුත්තා, තෙ පටිච්චත්ථං ඵරන්තා කුසලාදිපච්චයා වෙවානි අත්ථො. තෙනෙවාහ “තෙ ව බො සහජාතාවා”ති. යෙහි පන හෙතාදිපච්චයෙහි උප්පත්ති චුත්තා, තෙ සහජාතාපි හොන්ති අසහජාතාපිති. එත්ථ පටිච්චසහජාතවාරෙහි සමානත්ථෙහි පටිච්චසහජාතාහිධානෙහි සමානත්ථං බොධෙත්තෙන භගවතා පච්ඡිමවාරෙන පුරිමවාරො, පුරිමවාරෙන ව පච්ඡිමවාරො ව බොධිතොති වෙදිතබ්බො. එස නයො පච්චයනිස්සයවාරෙසු සංසට්ඨසම්පයුත්තවාරෙසු ව, එවඤ්ච නිරුත්තිකොසල්ලං ජනිතං හොතිති.

“තෙ තෙ පන පඤ්ඤෙ උද්ධරිත්වා පුන කුසලො හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මාන”න්ති ලිබිතං. “කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන”න්ති (පටිඨා. 1.1.401) පඤ්ඤාවාරපායොති පමාදලෙඛා එසාති පාළියං ආගතපායමෙව පයන්ති. පුරිමවාරෙසු සහජාතනිස්සයසම්පයුත්තපච්චයභාවෙහි කුසලාදිධම්මෙ නියමෙත්වා තස්මිං නියමෙ කුසලාදීනං හෙතුපච්චයාදීහි උප්පත්තිං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං, න තත්ථ “ඉමෙ නාම තෙ ධම්මා හෙතාදිපච්චයභූතා”ති විඤ්ඤායන්ති, තස්මා තත්ථ “සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා”ති (පටිඨා. 1.1.25) එවමාදීහි සඬිගහිතෙ පටිච්චත්ථාදිඵරණකභාවෙ හෙතාදිපච්චයපච්චයුප්පත්තෙසු හෙතාදිපච්චයානං නිව්ඡයාභාවතො පඤ්ඤා නිජ්ජටා නිග්ගුම්ඛා ව කත්වා න විහත්තා, ඉධ පන “සියා කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති එවමාදීහි සඬිගහිතා හෙතාදිපච්චයභූතා කුසලාදයො පච්චයුප්පත්තා ව නිව්ඡිතා, න කොචි පුච්ඡාසඬිගහිතො අත්ථො අනිව්ඡිතො නාම අත්ථිති ආහ “සබ්බෙපි තෙ පඤ්ඤා නිජ්ජටා නිග්ගුම්ඛා ව කත්වා විහත්තා”ති. පඤ්ඤා පන උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජනං සබ්බත්ථ සමානන්ති න තං සන්ධාය නිජ්ජටතා චුත්තානි දට්ඨබ්බා.

උප්පත්තියා පඤ්ඤාපිතත්තානි පුච්ඡාමත්තෙනෙව උප්පත්තියා යපිතත්තා පකාසිතත්තා, නානප්පකාරෙහි වා ඤාපිතත්තානි අත්ථො.

25-34. පරිකප්පපුච්ඡානි විධිපුච්ඡා. කිං සියාති එයො විධි කිං අත්ථිති අත්ථො. කිං සියා, අථ න සියාති සම්පුච්ඡනං වා පරිකප්පපුච්ඡානි වදති. කිමිදං සම්පුච්ඡනං නාම? සමෙච්ච පුච්ඡනං, “කිං සුත්තන්තං පරියාපුණෙය්‍ය, අථ අහිධම්ම”න්ති අඤ්ඤෙන සහ සම්පධාරණන්ති අත්ථො. යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා, සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියාති එතස්මිං අත්ථෙ සති පච්ඡාජාතවිපාකපච්චයෙසුපි සබ්බපුච්ඡානං පවත්තිතො “යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය පච්ඡාජාතපච්චයා විපාකපච්චයා, සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියා”ති අයමත්ථො විඤ්ඤායෙය්‍ය, තථා ව සති පච්ඡාජාතපච්චයා විපාකපච්චයානි උප්පජ්ජමානං නිද්ධාරෙත්වා තස්ස කුසලං ධම්මං පටිච්ච භවනස්ස පුච්ඡනතො කුසලානං තෙහි පච්චයෙහි උප්පත්ති අනුඤ්ඤාතානි ආපජ්ජති, න ව තංතංපච්චයා උප්පජ්ජමානානං කුසලාදීනං කුසලාදිධම්මෙ පටිච්ච භවනමත්ථිතා එත්ථ පුච්ඡිතා, අථ බො උප්පත්ති, එවඤ්ච කත්වා විස්සජ්ජනෙ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො

ධම්මො උප්පජ්ජති” ති උප්පත්තියෙව විස්සජ්ජිතාති, තස්මා අයමත්ථො සදොසොති “අථ වා” ති අත්ථන්තරවචනං වුත්තං.

තත්ථ “කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා” ති උප්පත්තිං අනුජානිත්වා “හෙතුපච්චයා සියා එත” ත්ති තස්සා හෙතුපච්චයා භවනපුච්ඡනං, “උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා” ති හෙතුපච්චයා උප්පත්තිං අනුජානිත්වා තස්සා “සියා එත” ත්ති භවනපුච්ඡනඤ්ච න යුත්තං. අනුඤ්ඤාතඤ්ච නිවිජිතමෙවාති. තස්මා අනනුජානිත්වා “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා” ති එවං යථාචුත්තං උප්පජ්ජනං කිං සියාති පුච්ඡතිති දට්ඨබ්බං. උප්පජ්ජෙය්‍යාති වා ඉදම්පි සම්පුච්ඡනමෙව, කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො කිං උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයාති අත්ථො. සියාති යථාපුච්ඡිතස්සෙව උප්පජ්ජනස්ස සම්භවං පුච්ඡති “කිං එවං උප්පජ්ජනං සියා සම්භවෙය්‍යා” ති, අයං නයො සියාසද්දස්ස පච්ඡායොජනෙ. යථායානෙයෙව පන ධීතා “සියා” ති එසා සාමඤ්ඤපුච්ඡා, තාය පන පුච්ඡාය “ඉදං නාම පුච්ඡිත” ත්ති න විඤ්ඤායතිති තස්සායෙව පුච්ඡාය විසෙසනත්ථං “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා” ති පුච්ඡති, එවං විසෙසිතබ්බවිසෙසනභාවෙන ද්වෙපි පුච්ඡා එකායෙව පුච්ඡාති දට්ඨබ්බා.

ගමනුස්සුක්කවචනන්ති ගමනස්ස සමානකත්තුකපච්ඡිමකාලකිරියාපෙක්ඛවචනන්ති අත්ථො. යදිපි පටිගමනුප්පත්තිනං පුරිමපච්ඡිමකාලතා නත්ථී, පච්චයපච්චයුප්පත්තානං පන සහජාතානම්පි පච්චයපච්චයුප්පත්තභාවෙන ගහණං පුරිමපච්ඡිමභාවෙනෙව හොතීති ගහණප්පච්චිතආකාරවසෙන පච්චයායත්තතාඅත්තපටිලාභසම්බාතානං පටිගමනුප්පත්තිකිරියානම්පි පුරිමපච්ඡිමකාලවොභාරො හොතීති දට්ඨබ්බො. ගමනං වා උප්පත්ති එවාති ගච්ඡන්තස්ස පටිගමනං උප්පජ්ජන්තස්ස පටිඋප්පජ්ජනං සමානකිරියා. පටිකරණඤ්ච පටිසද්දත්ථොති. තස්මා “කුසලං ධම්මං” ත්ති උපයොගනිද්දිට්ඨං පච්චයං උප්පජ්ජමානං පටිච්ච තදායත්තුප්පත්තියා පටිගන්ත්වාති අයමෙත්ථ අත්ථො, තෙන පටිච්චාති සහජාතපච්චයං කත්වාති වුත්තං හොති. සහජාතපච්චයකරණඤ්ච උප්පජ්ජමානාහිමුඛඋප්පජ්ජමානං පටිගමනං, තං කත්වාති පටිච්චසද්දස්ස අත්ථොති.

35-38. තාසු පාළියං ද්වෙයෙව දස්සිතාති හෙතාරම්මණදුකෙ ද්වින්නං පුච්ඡානං දස්සිතත්තා වුත්තං. එත්ථ ව එකමූලකාදිභාවො පුච්ඡානං වුත්තොති වෙදිතබ්බො, පච්චයානං පන වසෙන සබ්බපඨමො පච්චයන්තරෙන අවොම්ස්සකත්තා සුද්ධිකතයො, දුතියො ආරම්මණාදීසු එකෙකස්ස හෙතු එව එකමූලකන්ති කත්වා එකමූලකතයො. එවං හෙතාරම්මණදුකාදීනං අධිපතිආදීනං මූලභාවතො දුකමූලකාදයො නයා වෙදිතබ්බා. තෙවීසතිමූලකතයො ව තතො පරං මූලස්ස අභාවතො “සබ්බමූලක” ත්ති පාළියං වුත්තො. තත්ථ නපුංසකනිද්දෙසෙන එක...පෙ.... සබ්බමූලකං පච්චයගමනං පාළිගමනං වාති විඤ්ඤායති, එක...පෙ.... සබ්බමූලකං නයං අසම්මුශ්භන්තෙනාති උපයොගො වා, ඉධ ව සබ්බමූලකන්ති ව

තෙව්සතිමුලකස්සෙව වුත්තත්තා පච්චනියෙ වක්ඛති “යථා අනුලොමෙ එකෙකස්ස පදස්ස එකමුලකං...පෙ.... යාච තෙව්සතිමුලකං, එවං පච්චනියෙපි විත්ථාරෙතබ්බ”න්ති (පටියා. අට්ඨ. 1.42-44).

39-40. “ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති එත්තාවතා ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්ථා හෙතුපච්චයපරියොසානො එකමුලකනායො දස්සිතො”ති වුත්තං, එවං සති විනයෙ විය වක්ඛන්ධනවසෙන පාළිගති ආපජ්ජති, න හෙට්ඨිමසොධනවසෙන. හෙට්ඨිමසොධනවසෙන ච ඉධ අභිධම්මෙ පාළි ගතා, එවඤ්ච කත්ථා විස්සජ්ජනෙ “ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තීණි, අධිපතිපච්චයා තීණි, අධිපතිපච්චයා හෙතුයා නච, ආරම්මණ තීණි”තිආදිනා හෙට්ඨිමං සොධෙත්ථාව පාළි පවත්තා. යො චෙත්ථ “එකමුලකනායො”ති වුත්තො, සො සුද්ධිකනායොච. සො ච විසෙසාභාවතො ආරම්මණමුලකාදිසු න ලබ්භති. න හි ආරම්මණාදිසු තස්මිං තස්මිං ආදිමිහි යපිතෙපි පච්චයන්තරෙන සම්බන්ධාභාවෙන ආදිමිහි වුත්තසුද්ධිකතො විසෙසත්ථො ලබ්භති, තෙනෙව විස්සජ්ජනෙපි ආරම්මණමුලකාදිසු සුද්ධිකනායො න දස්සිතොති, තස්මා “ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා...පෙ.... ආරම්මණපච්චයා අවිගතපච්චයා”ති (පටියා. 1.1.39) අයං හෙට්ඨිමසොධනවසෙන එකස්මිං ආරම්මණපච්චයෙ හෙතුපච්චයාදිකෙ යොජෙත්ථා වුත්තො එකමුලකනායො දට්ඨබ්බො. “ආරම්මණපච්චයා...පෙ.... අවිගතපච්චයා”ති ථා එකමුලකෙසු අනන්තරපච්චයස්ස මුලකං ආරම්මණං දස්සෙත්ථා එකමුලකාදීති සංඛිපිත්ථා සබ්බමුලකස්සාවසානෙන අවිගතපච්චයෙන නිට්ඨාපිතන්ති දට්ඨබ්බං. අධිපතිපච්චයා අනන්තරපච්චයා සමන්තරපච්චයා සහජාතපච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති ඉදං මුලමෙව දස්සෙත්ථා එකමුලකාදීනං සංඛිපනං දට්ඨබ්බං, න සුද්ධිකදස්සනං, නාපි සබ්බමුලකෙ කතිපයපච්චයදස්සනං.

41. තතො නිස්සයාදීති මූලානිපි සංඛිපිත්ථා අවිගතමුලකනයං දස්සෙතුං “අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා”තිආදි ආරද්ධං. එතස්මිඤ්ච සුද්ධිකස්ස අදස්සනෙන ආරම්මණමුලකාදිසු විසුං විසුං සුද්ධිකනායො න ලබ්භතීති ඤාපිතො හොති. න හි ආදි කත්ථවි සංඛෙපන්තරගතො හොති. ආදිඅන්තෙහි මජ්ඣිමානං දස්සනඤ්චි සඬ්ඛෙපො, ආදිතො පභුති කතිවි වත්ථා ගතිදස්සනං වාති. දුතියවතුක්කං වත්ථා “විගතපච්චයා”ති පදං උද්ධරිත්ථා යපිතං. තෙන ඔසානවතුක්කං දස්සෙති. තතියවතුක්කතො පභුති ථා පඤ්චකමූලානි සංඛිපිත්ථා සබ්බමුලකස්ස අවසානෙන නිට්ඨපෙති.

එත්ථ ච දුකමුලකාදිසු යථා හෙතුආරම්මණදුකෙන සද්ධිං අවසෙසා පච්චයා යොජිතා, හෙතාරම්මණාධිපතිතිකාදීහි ච අවසෙසාවසෙසා, එවං හෙතුඅධිපතිදුකාදීහි හෙතුඅධිපතිඅනන්තරතිකාදීහි ච අවසෙසාවසෙසා යොජෙතබ්බා සියුං. යදි ච සබ්බෙසං පච්චයානං මූලභාවෙන යොජිතත්තා හෙතුමුලකෙ හෙතුඅධිපතිආදිදුකානං අධිපතිමුලකාදිසු අධිපතිහෙතුආදිදුකෙහි විසෙසො නත්ථි. තෙ එව හි පච්චයා උජ්ජට්ඨාපාටියා වුත්තා, තථාපි ආරම්මණමුලකාදිසු ආරම්මණාධිපතිදුකාදීනං අවසෙසාවසෙසෙහි, හෙතුමුලකෙ ච හෙතුඅධිපතිඅනන්තරතිකාදීනං.

අවසෙසාවසෙසෙහි යොජනෙ අත්ථි විසෙසොති. යස්මා පන ඵලං යොජියමානෙසුපි සුඛග්ගහණං න භොති, න ච යථාචුත්තය යොජනය සබ්බා සා යොජනා පඤ්ඤවතා න සක්කා විඤ්ඤාතුං, තස්මා තථා අයොජෙත්වා අනුපුබ්බෙනෙව යොජනා කතාති දට්ඨබ්බා. ධම්මානං දෙසනාවිධානෙ හි භගවාච පමාණන්ති. ගණනාගාථා ආදිමපාඨෙ කාචි විරුද්ධා, තස්මා සුට්ඨු ගණෙත්වා ගහෙතබ්බා.

“ද්වාවිසතියා තිකෙසු එකෙකං තිකං දුකානං සතෙන සතෙන සද්ධිං යොජෙත්වා”ති චුත්තං, තං දුකතිකපට්ඨානෙ කෙසඤ්චි පොත්ථකානං වසෙන චුත්තං. කෙසුචි පන එකෙකො දුකො ද්වාවිසතියා ද්වාවිසතියා තිකෙහි යොජිතො, තඤ්ච ගමනං යුත්තං. න හි තත්ථ තිකස්ස යොජනා අත්ථි, අථ ඛො තිකානං එකෙකෙන පදෙන දුකස්සාති. තත්ථ ඡසට්ඨියා තිකපදෙසු එකෙකෙන සංසන්දිත්වා ඡසට්ඨි හෙතුදුකා, තථා සහෙතුකදුකාදයො වාති දුකානං ඡසතාධිකානි ඡසහස්සානි භොන්ති. තෙසු එකෙකස්මිං පටිච්චවාරාදයො සත්ත වාරා නයා පුච්ඡා ච සබ්බා දුකපට්ඨානෙ හෙතුදුකෙන සමානා.

“දුකසතෙ එකෙකං දුකං ද්වාවිසතියා තිකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා”ති ච චුත්තං, තම්පි තිකදුකපට්ඨානෙ කෙසඤ්චි පොත්ථකානං වසෙන චුත්තං. චුත්තනයෙන පන යුත්තගමනෙසු එකෙකො තිකො දුකසතෙන යොජිතො. තත්ථ හෙතුපදං පක්ඛිපිත්වා චුත්තො එකො කුසලත්තිකො, තථා නහෙතුපදං...පෙ.... අරණපදන්ති කුසලත්තිකානං ද්වෙ සතානි භොන්ති, තථා වෙදනාත්තිකාදීනම්පිති සබ්බෙසං චතුසතාධිකානි චත්තාරි සහස්සානි භොන්ති. තෙසු එකෙකස්මිං වාරනයපුච්ඡා තිකපට්ඨානෙ කුසලත්තිකෙන සමානා.

“ඡ අනුලොමම්භි නයා සුගම්භීරා”ති වචනතො පනාති එතෙන ඉදං දස්සෙති – “අනුලොමම්භි”ති “තිකාදයො ඡනයා”ති ච අවිසෙසෙන චුත්තත්තා පටිච්චවාරාදිවසෙන සත්තවිධම්පි අනුලොමං සහ ගහෙත්වා “ඡ අනුලොමම්භි”ති චුත්තං, අනුලොමාදිවසෙන චතුබ්බිධං තිකපට්ඨානං සහ ගහෙත්වා “තිකඤ්ච පට්ඨානවර”න්ති, තථා චතුබ්බිධානි දුකපට්ඨානාදීනි සහ ගහෙත්වා “දුකුත්තම”න්තිආදිං වත්වා “ඡ නයා සුගම්භීරා”ති චුත්තන්ති ඉමමත්ථං ගහෙත්වා ඉමස්මිං පච්චයානුලොමෙ සත්තජ්ජහෙදෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානා පට්ඨානනයා චතුජ්ජහෙදා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිතබ්බාති. එවඤ්ච සබ්බස්මිං පට්ඨානෙ සබ්බො පච්චයානුලොමො දස්සිතො භොතිති. පච්චනියගාථාදීසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච දුකතිකපට්ඨානාදීසු විසෙසිතබ්බෙහි තිකෙහි පට්ඨානං තිකපට්ඨානං. දුකානං තිකපට්ඨානං දුකතිකපට්ඨානං. දුකවිසෙසිතා වා තිකා දුකතිකා, දුකතිකානං පට්ඨානං දුකතිකපට්ඨානන්ති ඉමිනා නයෙන වචනත්ථො වෙදිතබ්බො. දුකාදිවිසෙසිතස්ස වෙන්ථ තිකාදිපදස්ස දුකාදිභාවො දට්ඨබ්බො. දුකපට්ඨානමෙව හි තිකපදසංසන්දනවසෙන දුකපදසංසන්දනවසෙන ච පචත්තං දුකතිකපට්ඨානං දුකදුකපට්ඨානඤ්ච, තථා තිකපට්ඨානමෙව දුකපදසංසන්දනවසෙන තිකපදසංසන්දනවසෙන ච පචත්තං තිකදුකපට්ඨානං තිකතිකපට්ඨානඤ්චාති.

පව්වයානුලෝමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පව්වයපව්වනියවණ්ණනා

42-44. තෙව්සතිමූලකන්ති ඉදඤ්චෙන්ථ දුමුලකංයෙව සන්ධාය වුත්තන්ති ඉදං දුකමූලකෙ පුච්ඡානං මූලභූතා තෙව්සති දුකා සම්භවන්තිති තස්ස “තෙව්සතිමූලක”න්ති නාමං කත්වා යාව යත්තකො පහෙදො අත්ථී, තාව තත්තකං තෙව්සතිමූලකං යථානුලෝමෙ විත්ථාරිතං. එවං පව්වනියෙපි විත්ථාරෙතබ්බන්ති දුකමූලකෙන තිකමූලකාදීසු නයං දස්සෙතිති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන වුත්තං සියා. යදි පන යාව තෙව්සතිමං මූලං යථා විත්ථාරිතන්ති අයමත්ථො අධිජ්ජෙතො, “යාව තෙව්සතිමං මූල”න්ත්ථෙව පායෙන භවිතබ්බං සියා. න හි “තෙව්සතිමූලක”න්ති එතස්ස ඛාඤ්ජනස්ස තෙව්සතිමං මූලකන්ති අයමත්ථො සම්භවති. යථා අනුලෝමෙ “එකෙකපදස්සා”තිආදිනා පන එකමූලාදිසබ්බමූලකපරියොසානං තත්ථ නයදස්සනවසෙන දස්සිතං එකෙකස්ස පදස්ස විත්ථාරං දස්සෙතිති සබ්බමූලකමෙව චෙන්ථ “තෙව්සතිමූලක”න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තඤ්චි තෙව්සතියා පව්වයානං අවසෙසස්ස පව්වයස්ස මූලභාවතො “තෙව්සතිමූලක”න්ති ච තතො පරං මූලස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවතො “සබ්බමූලක”න්ති ච වුච්චති.

පව්වයපව්වනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනුලෝමපව්වනියවණ්ණනා

45-48. අනුලෝමෙ වුත්තෙසු සබ්බෙසු එකමූලකාදීසු එකෙකං පදං පරිභාෂෙත්වාති තත්ථ එකමූලකෙ චතුර්විසති පව්වයපදානි ඉධ එකමූලකෙ තෙව්සති, එකො පන පව්වයො මූලභාවෙන යිතො අපුබ්බතාභාවතො අගණනුපගො. තත්ථ දුමුලකෙ තෙව්සති පව්වයපදානි ගණනුපගානි, ඉධ දුමුලකෙ ද්වාවිසතිති එවං පරිභාෂෙත්වාති අත්ථො.

අනුලෝමතො යිතස්ස පව්වනියතො අලබ්භමානානං සුද්ධිකපව්වයානඤ්ච අලබ්භමානං සන්ධාය “ලබ්භමානපදාන”න්ති වුත්තං. න හි අඤ්ඤථා පුච්ඡාවසෙන කොචි පව්වයො අලබ්භමානො නාම අත්ථිති. විස්සජ්ජනාවසෙනෙව චා පවත්තං අනුලෝමපව්වනියදෙසනං සන්ධාය “ලබ්භමානපදාන”න්ති වුත්තං.

අනුලෝමපව්වනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. කුසලත්තිකං

1. පටිච්චචාරවණ්ණනා

1. පව්වයානුලෝමං

(1) විභවගවාරො

53. යා කුසලත්තිකෙ ලහන්ති, න තායෙව වෙදනාත්තිකාදීසුති

තිකපදනානත්තමත්තෙන විනා මූලාවසානවසෙන සදිසතං සන්ධාය “න තායෙවා”ති වුත්තං, න ච කෙවලං තිකන්තරෙයෙව, කුසලත්තිකෙපි පන යා පටිච්චවාරෙ ලහන්ති, න තායෙව පච්චයවාරාදීසුති සබ්බප්පච්ඡාසමාහරණං ඉධ කත්තබ්බමෙව. ධම්මානුලොමපච්චනීයෙ ච තිකපටියානෙ විතක්කත්තිකපිතිත්තිකානං විස්සජ්ජනෙ සබ්බාපෙතා විස්සජ්ජනං ලහන්තිති එත්ථ පිතිත්තිකග්ගහණං න කාතබ්බං. න හි තත්ථ එකුනපඤ්ඤාස පුච්ඡා විස්සජ්ජනං ලහන්තිති.

තෙන සද්ධිත්ති තෙන සහජාතපච්චයභූතෙන සද්ධිත්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො. “යාව නිරොධගමනා උද්ධං පජ්ජති”ති ච “උප්පාදාදයො වා පාපුණාති”ති ච වචනෙහි බණත්තයසමඬගී උප්පජ්ජතිති වුවවිතිති අනුඤ්ඤාතං විය හොති, උප්පාදක්ඛණසමඬගීයෙව පන එවං වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

යස්මා පන එකො බන්ධො එකස්සාතිආදි ඉධ කුසලවචනෙන ගහිතෙ බන්ධෙ සන්ධාය වුත්තං. වෙදනාත්තිකාදීසු පන එකං බන්ධං පටිච්ච ද්විත්තං, ද්වෙ පටිච්ච එකස්සපි, හෙතුදුකාදීසු ච සඬබ්බාරක්ඛන්ධෙකදෙසං පටිච්ච සඬබ්බාරක්ඛන්ධෙකදෙසස්සපි උප්පත්ති වුත්තාති සහ උප්පජ්ජමානානං සබ්බෙසං ධම්මානං පච්චයො හොත්තො එකෙකස්සපි දුකතිකාදිහෙදානඤ්ච පච්චයො නාම හොතියෙව, තථා දුකාදිහෙදානඤ්චාති.

“රූපෙන සද්ධිං අනුප්පත්තිතො ආරූප්පවිපාකඤ්ච න ගහෙතබ්බ”න්ති වුත්තං, තං පන න සබ්බස්මිං එතස්මිං වචනෙ ගහෙතබ්බං, අථ බො “චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප”න්ති එත්ථෙව. න කෙවලඤ්ච ආරූප්පවිපාකොව, අථ බො ලොකුත්තරවිපාකකිරියාබ්‍යාකතමිපි ආරූප්පෙ උප්පජ්ජමානං එත්ථ න ගහෙතබ්බං. “විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා”ති එත්ථ පන න කිඤ්චි රූපෙන විනා සහ වා උප්පජ්ජමානං සහෙතුකං විපාකකිරියාබ්‍යාකතං අග්ගහිතං නාම අත්ථි. තත්ථ පන යං රූපෙන සහ උප්පජ්ජති, තස්ස පච්චයුප්පන්නවිසෙසං දස්සෙතුං “චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප”න්ති වුත්තං.

“වත්ථුං පටිච්ච බන්ධා”ති එත්තකෙ වත්තබ්බෙ පච්චයභූතස්ස වත්ථුස්ස “කටත්තා ව රූප”න්ති එතස්මිං සාමඤ්ඤවචනෙ පච්චයුප්පන්නභාවෙන අග්ගහිතතාපත්තිං නිවාරෙතුං “බන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු”ති වුත්තං. බන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච බන්ධාති වා වත්ථුබන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතානං පච්චයභාවවිසෙසදස්සන්නත්ථං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛං වචනද්වයං වුත්තං සාමඤ්ඤෙන ගහිතමිපි විසුං උද්ධට්ඨං.

මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්තන්ති යං චිත්තසමුට්ඨානරූපං කට්ඨකාරූපඤ්ච උපාදාරූපං උපාදාරූපග්ගහණෙන චිතා “ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති” ති වුත්තං, තස්ස මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්තන්ති අත්ථො. එතස්මිං පන දස්සනෙ ඛන්ධපච්චයසහිතාසහිතඤ්ච සබ්බං උපාදාරූපං ඉතො පරෙසු සහජාතපච්චයාදීසු සඬගහිතන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය “කට්ඨකාරූපං පටිසන්ධියම්පි” ති පි-සද්දො වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපන්ති වුත්තනයෙනාති “මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කට්ඨකාරූපං උපාදාරූප” න්ති එත්ථ අත්ථතො අයං නයො වුත්තොති සන්ධායාහ.

54. රූපමිස්සකා පභායාති යාසු පුච්ඡාසු රූපෙන චිතා පච්චයුජ්ජන්තං න ලබ්භති, අථ ඛො රූපමිස්සකමෙව ලබ්භති, තා පභායාති අධිජ්ජායො.

57. “තිණ්ණං සන්තිපාතා ගබ්භස්ස අවක්කන්ති හොති” ති වචනතොති ගබ්භසෙයාකපටිසන්ධියා පඤ්චක්ඛන්ධසබ්භාවෙන තාය සමානලක්ඛණා සබ්බාපි පඤ්චවොකාරපටිසන්ධි ඔක්කන්තිනාමකාති සාධෙති. පරිපුණ්ණධම්මානං විස්සජ්ජනං එත්ථ අත්ථිති පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනා.

එත්ථ ච “එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො...පෙ.... මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කට්ඨකාරූපං උපාදාරූප” න්ති (පට්ඨා. 1.1.53) එත්තාවතා පඤ්චවොකාරෙ සබ්බං චිත්තකම්මසමුට්ඨානරූපං දස්සිතං. අවසෙසං පන දස්සෙතුං “බාහිර” න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ බාහිරන්ති එතෙන අනිත්ථියබද්ධරූපං දස්සෙති, පුන ආභාරසමුට්ඨානං උතුසමුට්ඨානන්ති එතෙහි සබ්බං ඉන්ද්‍රියබද්ධං ආභාරඋතුසමුට්ඨානරූපං. තත්ථ “උතුසමුට්ඨානං එක” න්තිආදිනා අසඤ්ඤසත්තානම්පි උතුසමුට්ඨානං වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. න හි තත්ථ තස්ස වජ්ජනෙ කාරණං අත්ථිති. ආදිමහි පන “එකං මහාභූතං පටිච්චා” තිආදි අවිසෙසවචනං සහජාතං අරූපමිපි පච්චයං හෙතාදිකෙ ච පච්චයෙ බහුතරෙ ලහන්තං චිත්තසමුට්ඨානකට්ඨකාරූපද්වයං සහ සඬගණ්හිත්වා වුත්තං, එවඤ්ච කත්වා තස්ස පරියොසානෙ “මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානරූපං කට්ඨකාරූපං උපාදාරූප” න්ති වුත්තං, තස්මා තත්ථ කට්ඨකාරූපං චිත්තසමුට්ඨානසම්බන්ධං තංසමානගතිකං පඤ්චවොකාරෙ වත්තමානමෙව ගහිතන්ති අග්ගහිතං කට්ඨකාරූපං දස්සෙතුං “අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්චා” තිආදි වුත්තං, තස්මා උපාදාරූපං ඉධපි කම්මපච්චයවිභඩ්ගෙ විය “මහාභූතෙ පටිච්ච කට්ඨකාරූපං උපාදාරූප” න්ති (පට්ඨා. 1.1.63) කට්ඨකාරූපභාවවිසිට්ඨං උපාදාරූපං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. න හි වුත්තස්ස උතුසමුට්ඨානස්ස පුනවචනෙ පයොජනං අත්ථිති.

කස්මා පන යථා බාහිරාදීසු “මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූප” න්ති අවිසෙසෙත්වා උපාදාරූපං වුත්තං, එවං අවත්වා චිත්තකම්මපඋපාදාරූපාති “චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කට්ඨකාරූපං උපාදාරූප” න්ති හෙතුපච්චයාදීසු සහ “චිත්තසමුට්ඨානං රූපං

උපාදාරූපං අසඤ්ඤසත්තානං...පෙ.... කටත්තාරූපං උපාදාරූප”න්ති
 අධිපතිපච්චයාදීසු විසුං චිත්තසමුට්ඨානරූපභාවකටත්තාරූපභාවෙහි විසෙසෙත්ථාව
 චුත්තානීති? තත්ථ ඛාහිරග්ගහණාදීහි විය එත්ථ මහාභූතානං කෙනවි
 අවිසෙසිතත්තා. අපිච ඉද්ධිචිත්තනිබ්බත්තානං කම්මපච්චයානඤ්ඤ ඉට්ඨානිට්ඨානං
 ඛාහිරරූපායතනාදීනං චිත්තං කම්මඤ්ඤ භෙතාදීසු න කොචි පච්චයො,
 ආහාරඋතුසමුට්ඨානානං පන චිත්තං පච්ඡාජාතභාවෙන උපත්ථම්භකමෙව, න
 ජනකං, මහාභූතානෙව පන තෙසං සහජාතාදිභාවෙන ජනකානි, තස්මා සතිපි
 චිත්තෙන කම්මෙන ච විනා අභාවෙ භෙතාදිපච්චයභූතෙහි අරූපෙහි උප්පජ්ජමානානි
 චිත්තසමුට්ඨානරූපකටත්තාරූපභූතානෙව උපාදාරූපානි භොන්ති, න අඤ්ඤානීති
 ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං චිත්තකම්මපෙස්සෙව උපාදාරූපෙසු විසෙසනං කතං.
 අඤ්ඤානි වා සමානජාතිකෙන රූපෙන සමුට්ඨානානි පාකට්ඨසෙසනානෙවාති න
 විසෙසනං අරහන්ති, එතානි පන අසමානජාතිකෙහි අරූපෙහි සමුට්ඨිතානි විසෙසනං
 අරහන්තිති විසෙසිතානීති වෙදිතබ්බානි. යථා වා චිත්තකම්මානි
 චිත්තකම්මසමුට්ඨානානං සවිසෙසෙන පච්චයභාවෙන පච්චයා භොන්ති
 සහජාතාදිපච්චයභාවතො මූලකරණභාවතො ච, න එවං උතුආහාරා
 තංසමුට්ඨානානන්ති චිත්තකම්මජානෙව විසුං විසෙසනං අරහන්ති. ඉතරානි පන
 මහාභූතවිසෙසෙනෙව විසෙසිතානි, ඉධ උපාදාරූපවිසෙසනෙන මහාභූතානි විය. න
 හි අඤ්ඤතරවිසෙසනං උභයවිසෙසනං න භොතීති.

58. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ ඛන්ධෙ පට්ඨව වත්ථු, වත්ථුං පට්ඨව ඛන්ධාති
 ඛන්ධවත්ථුනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතාදස්සනෙන පුබ්බෙ විසුං පච්චයභාවෙන
 දස්සිතානං ඛන්ධානං එකතො පච්චයභාවො දස්සිතො භොතීති ඉමිනා
 අධිජ්ජායෙනාහ “චතුත්තම්පි ඛන්ධානං එකතො වත්ථුනා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතං
 දස්සෙතුං චුත්ත”න්ති. “ඛන්ධෙ පට්ඨව වත්ථු”ති ඉදං පන චතුත්තම්පි ඛන්ධානං
 එකතො පට්ඨවත්ථඵරණතාදස්සනත්ථං, “වත්ථුං පට්ඨව ඛන්ධා”ති වත්ථුස්ස. න
 කෙවලඤ්ඤ ඛන්ධානං ඉධෙව, භෙතූපච්චයාදීසුපි අයමෙව නයො. තත්ථ සබ්බෙසං
 ඛන්ධානං විසුං පට්ඨවත්ථඵරණතං දස්සෙත්ථා පුන “වත්ථුං පට්ඨව ඛන්ධා”ති
 වත්ථුස්සපි දස්සිතාය “එකං ඛන්ධඤ්ඤ වත්ථුඤ්ඤ පට්ඨව තයො ඛන්ධා”තිආදිනා
 ඛන්ධවත්ථුනඤ්ඤ දස්සිතායෙව භොතීති දට්ඨබ්බා.

කස්මා පනෙත්ථ “කුසලං ධම්මං පට්ඨව අබ්බාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා, කුසලෙ ඛන්ධෙ පට්ඨව චිත්තසමුට්ඨානා මහාභූතා”ති එවමාදි
 න චුත්තං, නනු යදෙව පට්ඨවත්ථං ඵරති, න තෙනෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන
 භවිතබ්බං භෙතූපච්චයාදීහි විය. න හි යං “එකං තයො ද්වෙ ව ඛන්ධෙ පට්ඨවා”ති
 චුත්තං, තෙ භෙතූපච්චයභූතා එව භොන්ති. එස නයො ආරම්මණපච්චයාදීසුපි.
 පච්චයවාරෙ ව “අබ්බාකතං ධම්මං පච්චයා කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා”ති (පට්ඨා. 1.1.256) චුත්තං, න වත්ථු කුසලානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො භොති, අථ ච පන තංපච්චයා ඛන්ධානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පත්ති චුත්තා එව. යදිපි කුසලා ඛන්ධා මහාභූතානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා න භොන්ති, තථාපි තෙ පට්ඨව තෙසං උප්පත්ති වත්තබ්බා

සියාති? න වත්තබ්බා ඛන්ධසහජාතානං මහාභූතානං ඛන්ධානං පච්චයභාවාභාවතො. අඤ්ඤමඤ්ඤසද්දො හි න භෙතාදිසද්දො විය නිරපෙක්ඛො, සහජාතාදිසද්දො විය වා අඤ්ඤතරාපෙක්ඛො, අථ ඛො යථාචුත්තෙතරෙතරාපෙක්ඛො. පච්චයපච්චයුප්පන්නා ව ඛන්ධා මහාභූතා ඉධ යථාචුත්තා භවෙය්‍යං, තෙසු ව මහාභූතා ඛන්ධානං න කොචි පච්චයො. යස්ස ව සයං පච්චයො, තතො තෙන තන්තිස්සිතෙන වා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන උප්පජ්ජමානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පජ්ජතිති වත්තබ්බතං අරහති, යථා ඛන්ධෙ පටිච්ච ඛන්ධා, වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධා. තස්මා අත්තනො පච්චයස්ස පච්චයත්තාභාවතො තදපෙක්ඛත්තා ව අඤ්ඤමඤ්ඤසද්දස්ස ඛන්ධෙ පටිච්ච පච්චයා ව මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පත්ති න චුත්තා, න අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා ව චුත්තා. ඛන්ධා පන වත්ථුං පච්චයා උප්පජ්ජමානා වත්ථුස්ස පච්චජාතපච්චයා භොන්ති, තන්තිස්සිතෙන ව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන උප්පජ්ජන්ති. තස්මා වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධානං කුසලාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පත්ති චුත්තාති.

59. න සා ගහිතාති වක්ඛායතනාදීති නිස්සයභූතාති පටිච්චාති න චුත්තන්ති අධිප්පායො. නිස්සයපච්චයභාවෙන පන න වක්ඛායතනාදීති ආරම්මණපච්චයභාවෙන රූපායතනාදීති විය න ගහිතාතීති.

60. ද්විසු උපනිස්සයෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි, ආරම්මණුපනිස්සයමිපි පන යෙ ලහන්ති, තෙසං වසෙන ආරම්මණපච්චයසදිසන්ති එවං චුත්තන්ති දස්සෙතුං “තත්ථ කිඤ්චාපි”ති ආහ. තත්ථ “න සබ්බෙ අකුසලා අබ්‍යාකතා ආරම්මණුපනිස්සයං ලහන්ති”ති පුරිමපායො. කුසලාපි පන මහග්ගතා එකන්තෙන, කාමාවචරා ව කදාවි න ලහන්තිති “න සබ්බෙ කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා”ති පටන්ති.

61. පුරෙජාතපච්චයෙ යථා අඤ්ඤත්ථ පච්චයං අනිද්දිසිත්ථාව දෙසනා කතා, එවං අකත්ථා කස්මා “වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා”ති චුත්තන්ති? නියමසබ්භවා. භෙතුආදීසු හි නියමො නත්ථි. න හි තෙහි උප්පජ්ජමානානං අලොභාදීසු කුසලාදීසු රූපාදීසු ව අයමෙව පච්චයොති නියමො අත්ථි, ඉධ පන වත්ථු න වත්ථුධම්මෙසු පුරෙජාතපච්චයා උප්පජ්ජමානානං ධම්මානං නියමතො ඡබ්බිධං වත්ථු පුරෙජාතපච්චයො භොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං ඉදං චුත්තං. ආරම්මණපුරෙජාතමිපි හි වත්ථුපුරෙජාතෙ අවිජ්ජමානෙ න ලබ්භති, එවඤ්ච කත්ථා පටිසන්ධිවිපාකස්ස නපුරෙජාතපච්චයා එව උප්පත්ති චුත්තා, පච්චුප්පන්නාරම්මණස්සපි තස්ස පුරෙජාතපච්චයො න උද්ධටො. “නෙව විපාකන විපාකධම්මධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උප්පජ්ජති පුරෙජාතපච්චයා”ති එතස්සපි අලාභතො තත්ථ “පුරෙජාතෙ තිණ්ඤි”ති (පටියා. 1.3.124) චුත්තන්ති.

63. තථා පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානන්ති මහාභූතානං එකක්ඛණිකනානාක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙනෙව තදුපාදාරූපානමිපි වදන්ති ව දට්ඨබ්බං. කටත්තාරූපානන්ති පවත්තියං කටත්තාරූපානන්ති අධිප්පායො.

64. යථාලාභවසෙනාති ඉන්ද්‍රියරූපෙසු යං යං පටිසන්ධියං ලබ්‍හති, තස්ස තස්ස වසෙන.

69. විජ්ජයුත්තපච්චයා උජ්ජජ්ජමානානම්පි කෙසඤ්චි නියමතො වත්ථු විජ්ජයුත්තපච්චයො, කෙසඤ්චි ඛන්ධා, න ච සමානවිජ්ජයුත්තපච්චයා එව කුසලාදිකෙ පටිච්ච උජ්ජජ්ජමානා උජ්ජජ්ජන්ති, අථ ඛො නානාවිජ්ජයුත්තපච්චයාපි, තස්මා තං විසෙසං දස්සෙතුං “වත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයා, ඛන්ධෙ විජ්ජයුත්තපච්චයා”ති තත්ථ තත්ථ වුත්තං. තත්ථ තදායත්තවුත්තිතාය පච්චයුජ්ජන්තො පච්චයං පච්චයං කරොතිති ඉමස්සත්ථස්ස වසෙන උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං. වත්ථුං ඛන්ධෙ විජ්ජයුත්තපච්චයකරණතොති අයඤ්භෙත්ථ අත්ථො. අට්ඨකථායං පන “වත්ථුං පටිච්ච විජ්ජයුත්තපච්චයා, වත්ථුනා විජ්ජයුත්තපච්චයනං සාධෙත්තෙනා”ති අත්ථො වුත්තො, තත්ථ කුසලානං ඛන්ධානං වත්ථුං පටිච්ච උජ්ජජ්ජති නත්ථිති “වත්ථුං පටිච්චා”ති න සක්කා වත්තුන්ති, ඉදං පන පටිච්චසද්දෙන අයොජෙත්වා “පටිච්ච උජ්ජජ්ජන්ති වත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයා”ති යොජෙත්වා තස්සත්ථො “වත්ථුනා විජ්ජයුත්තපච්චයනං සාධෙත්තෙනා”ති වුත්තොති දට්ඨබ්බො. කිං පන පටිච්චාති? යං “එකං ඛන්ධං”න්තිආදිකං පාළියං පටිච්චාති වුත්තං. තමෙව අත්ථං පාකටං කත්වා “වත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයාති ඛන්ධෙ පටිච්ච ඛන්ධා, වත්ථුනා විජ්ජයුත්තපච්චයනං සාධෙත්තෙනා”ති පඨන්ති. අනන්තරත්තා පාකටස්ස අබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානස්සෙව ගහණං මා භොතුති “අබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානම්පි කුසලාකුසලචිත්තසමුට්ඨානම්පි”ති ආහ. ආසන්නම්පි දුරම්පි සබ්බන්ති වුත්තං භොතිති.

71-72. “ඉමෙ වීසති පච්චයාති සංඛිපිත්වා දස්සිතානං වසෙනෙතං වුත්ත”න්ති වුත්තං. තත්ථ යදි එකෙනපි දෙසනං සංඛිත්තං සංඛිත්තමෙව, ආදිම්භි පන තයො පච්චයා විජ්ජයුත්තපච්චයො එකම්පි පදං අපරිභාපෙත්වා විත්ථාරිතාති තෙ වත්තාරො පච්ඡාජාතඤ්ච වජ්ජෙත්වා “ඉමෙ එකුනවීසති පච්චයා”ති වත්තබ්බං සියා. එත්තකා හි සංඛිපිත්වා දස්සිතාති. යෙ පන පාළියං විත්ථාරිතං අවිත්ථාරිතඤ්ච සබ්බං සඬගභෙත්වා වුත්තන්ති වදන්ති, තෙසං “ඉමෙ තෙවීසති පච්චයා”ති පාඨෙන භවිතබ්බං. ආදිම්භි පන තයො පච්චයෙ විත්ථාරිතෙ වජ්ජෙත්වා යතො පහුති සඬබ්බෙපො ආරද්ධො, තතො චතුත්ථතො පහුති සංඛිත්තං විත්ථාරිතඤ්ච සහ ගභෙත්වා “ඉමෙ තෙවීසති පච්චයා”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

විභඩ්ගවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2) සඬබ්‍යාවාරො

73. තථා පුරෙජාතපච්චයෙති යථා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ විසෙසො විභඩ්ගෙ අත්ථි, තථා පුරෙජාතපච්චයෙපි අත්ථිති අත්ථො. “වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා”ති හි තත්ථ විසෙසො පටිසන්ධිඅභාවො වාති. විජාකාති වෙව වීථිචිත්තාති ච න ලබ්‍හන්තිති එතෙන “කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්චා”තිආදිකෙ (පට්ඨා.

1.1.53) විභවගත විපාකාබ්‍යාකතාභාවං කිරියාබ්‍යාකතෙ ව අප්‍රචන්ද්‍ය සබ්බෙන සබ්බං අලබ්භමානතං විසෙසං දස්සෙති.

74. එකමූලකෙ දස්සිතාය දෙසනාය ලබ්භමානගණනක්ඛෙව ආදායාති ඉදං එතස්මිං අනුලොමෙ සුද්ධිකතයෙ දස්සිතගණනතො තතො පරෙසු නයෙසු අක්ඛෙද්දිසා අභාවං සන්ධාය චුත්තං. අබ්‍රහ්මණනෙන යුත්තස්ස තෙන සමානගණනතා ව ඉමස්මිං අනුලොමයෙව දට්ඨබ්බා. පච්චතීයෙ පන “නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එක”න්තිආදිං (පටියා. 1.1.104) වක්ඛතීති.

76-79. තෙ පන සබ්බිපිත්වා තෙවිසතිමූලකොවෙත්ථ දස්සිතොති එත්ථ පච්ඡාජාතවිපාකානං පරිහීනත්තා “ද්වාවිසතිමූලකො”ති වත්තබ්බං සියා සාසෙවනසවිපාකානං වසෙන. දුට්ඨමිපි පන ද්වාවිසතිමූලකං සහ ගහෙත්වා සඬගහිතෙ තස්මිං උභයසබ්භාවතො “තෙවිසතිමූලකො”ති ආහාති දට්ඨබ්බං. ආසෙවනවිපාකානං වා විරොධාභාවෙ සති පුච්ඡාය දස්සිතනායෙන තෙවිසතිමූලකෙන භවිතබ්බං, තස්ස ච නාමං ද්වාවිසතිමූලකෙ ආරොපෙත්වා “තෙවිසතිමූලකො”ති චුත්තන්ති අයමෙත්ථ රුළුභී.

ආරම්මණපදෙ වෙවාති එතෙන එකමූලකෙ අක්ඛෙද්දිසා වජ්ජෙති. න හි එකමූලකෙ හෙතාදිසු තයොවාති අධිප්පායො. සුද්ධිකතයො පන ආරම්මණමූලකාදිසු න ලබ්භතීති ආරම්මණමූලකෙ “නවා”ති එතාය අධිකගණනාය අභාවදස්සනත්ථං “ආරම්මණෙ ධීතෙන සබ්බත්ථ තිණෙව පක්ඛා”ති චුත්තං. තත්ථ කාතබ්බාති වචනසෙසො. තිණෙවාති ච තතො උද්ධං ගණනං නිවාරෙති, න අධො පටික්ඛිපති. තෙන “විපාකෙ එක”න්ති ගණනා න නිවාරිතාති දට්ඨබ්බා. තිසු එකස්ස අත්තොගධතාය ච “තිණෙවා”ති චුත්තන්ති. ඉතීතිආදිනා “සබ්බත්ථ තිණෙවා”ති වචනෙන අත්තතො වචනං දළුභං කරොති.

80-85. යෙ ...පෙ.... තං දස්සෙතුන්ති එත්ථායමධිප්පායො – යදිපි අවිගතානන්තරං “ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තිණි”ති චුත්තෙපි උභතරගණනෙන සද්ධිං සංසන්දනෙ යා ගණනා ලබ්භති, සා දස්සිතා හොති, තථාපි උභතරගණනෙහි සමානගණනෙහි ච සද්ධිං සංසන්දනෙ උභතරා සමානා ව හොති, න එවං ආවිකරණවසෙන දස්සිතා හොති, විපල්ලාසයොජනාය පන තථා දස්සෙති. වචනෙන වා හි ලිඬගෙන වා අත්ථවිසෙසාවිකරණං හොතීති. තෙනෙනං ආවිකරොතීති එත්ථාපි එවමෙව අධිප්පායො යොජෙතබ්බො. පච්චතීයාදිසුපි පන “නාරම්මණපච්චයා නහෙතුයා එකං...පෙ.... නොවිගතපච්චයා නහෙතුයා එක”න්තිආදිනා (පටියා. 1.1.107) මූලපදං ආදිමිහියෙව යපෙත්වා යොජනා කතා, න ච තත්ථ එතං ලක්ඛණං ලබ්භති, තස්මා මූලපදස්ස ආදිමිහි යපෙත්වා යොජනමෙව කමො, න වක්ඛන්ධනන්ති “ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තිණි”තිආදි යොජිතං, න ච වික්ඛානෙන අත්ථෙව වචනෙන ලිඬගෙන ච පයොජනමත්ථීති.

පව්වයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

පට්ඨව්වාරො

පව්වයපව්වනියවණ්ණනා

86-87. “අහෙනුකං විපාකාබ්‍යාකතන්ති ඉදං රූපසමුට්ඨාපකවසෙනෙව වෙදිකබ්බ”න්ති චුත්තං, සබ්බසංඛගාහකවසෙන පනෙනං න න සක්කා යොජෙතුං.

93. සහජාතපුරුෂාතපව්වයා සංඛගහං ගච්ඡන්තිති එත්ථ ච සහජාතා ච හෙතාදයො පුරුෂාතා ච ආරම්භණාදයො පව්වයා සංඛගහං ගච්ඡන්තිති අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි නපව්ජාජාතපව්වයා උප්පජ්ජමානා ද්විතීයෙව සහජාතපුරුෂාතපව්වයෙහි උප්පජ්ජන්ති, අථ බො පව්ජාජාතවජ්ජෙහි සබ්බෙහිති.

94-97. නාහාරපව්වයෙ එකච්චං රූපමෙව පව්වයපව්වයුප්පන්නන්ති යං පට්ඨව් උප්පජ්ජති, සො පව්වයො රූපමෙවාති කත්වා චුත්තං. යස්මා පන පව්වයා උප්පජ්ජති, සො අරූපමිති හොති යථා කම්මං කට්ඨතාරූපස්ස.

99-102. නමග්ගපව්වයෙ යදිපි චිත්තසමුට්ඨානාදයො සබ්බෙ රූපකොට්ඨාසා ලබ්භන්ති, තථාපි යං මග්ගපව්වයං ලහති, තස්ස පභීනත්තා “එකච්චං රූපං පව්වයුප්පන්න”න්ති චුත්තං, එවමෙව පන නහෙනුපව්වයාදීසුපි එකච්චරූපස්ස පව්වයුප්පන්නතා දට්ඨබ්බා.

107-130. නාහාරනඉන්ද්‍රියනක්ඛානනමග්ගපව්වයා සබ්බත්ථ සද්ධිසංවිස්සජ්ජනාති ඉදං එතෙසු මූලභාවෙන ධීතෙසු ගණනාය සමානතං සන්ධාය චුත්තං. මූලානඤ්ඤි ඉධ විස්සජ්ජනං ගණනායෙව, න සරූපදස්සන්නති. නසහජාතාදිවතුක්කං ඉධාපි පරිභීතමෙවාති සුද්ධිකතයෙ විය මූලෙසුපි පරිභීතමෙවාති අත්ථො.

පව්වයපව්වනියවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

පව්වයානුලොමපව්වනියවණ්ණනා

131-189. හෙතාධිපතිමග්ගපව්වයෙසු අනුලොමතො ධීතෙසු...පෙ.... අට්ඨ පව්වනියතො න ලබ්භන්තිති තිණ්ණමිපි සාධාරණානං පව්වනියතො අලබ්භමානානං සබ්බෙසං සංඛගහවසෙන චුත්තං, තස්මා මග්ගපව්වයෙ ඉතරෙහි සාධාරණා සත්තෙව යොජෙතබ්බා. අධිපතිපව්වයෙ අනුලොමතො ධීතෙ හෙනුපව්වයොපි පව්වනියතො න ලබ්භති, සො පන මග්ගෙන අසාධාරණොති කත්වා න චුත්තොති දට්ඨබ්බො. යෙහි චිතා අරූපං න උප්පජ්ජති, තෙ එකන්තිකත්තා අරූපට්ඨානිකාති ඉධ චුත්තාති දට්ඨබ්බා, තෙන පුරුෂාතාසෙවනපව්වයා තෙහි චිතාපි අරූපස්ස උප්පත්තිතො වජ්ජිතා හොන්ති. සබ්බට්ඨානිකා අඤ්ඤාමඤ්ඤාභාරිත්ථියා ච තෙහි චිතා අරූපස්ස අනුප්පත්තිතො

සඬගනිනාති. උනතරගණනානංයෙව වසෙනාති යදි අනුලොමතො යීතා එකකාදයො ද්වාවිසතිපරියොසානා උනතරගණනා භොන්ති, තෙසං වසෙන පච්චතියතො යොජිතස්ස තස්ස තස්ස ගණනා වෙදිතබ්බා. අථ පච්චතියතො යොජිතො උනතරගණනො, තස්ස වසෙන අනුලොමතො යීතස්සපි ගණනා වෙදිතබ්බාති අත්ථො. “අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා නාරම්මණෙ එක” න්තිආදිවචනතො (පටියා. 1.1.146) පන න ඉදං ලක්ඛණං එකන්තිකං.

පච්චයානුලොමපච්චතියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයපච්චතියානුලොමවණ්ණනා

190. සබ්බත්ථෙවාති න කෙවලං හෙතුමිහියෙව, අථ බො සබ්බෙසු පච්චයෙසු පච්චතිකතො යීතෙසුති අත්ථො. පුරෙජාතං ආසෙවනඤ්ච අලහන්තං කඤ්චි නිදස්සනවසෙන දස්සෙන්නො “පටිසන්ධිවිපාකො පනා” න්තිආදිමාහ.

“පුරෙජාතපච්චජාතාසෙවනවිපාකවිජ්ජයුත්තෙසු පච්චතිකතො යීතෙසු එකං යපෙත්වා අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති” නි ඉදං අවසෙසානං ලාභමත්තං සන්ධාය වුත්තං. න සබ්බෙසං අවසෙසානං ලාභන්ති දට්ඨබ්බං. යදිපි හි පච්චජාතෙ පසඬගො නත්ථි “අනුලොමතො සබ්බත්ථෙව න ලබ්භති” නි අපවාදස්ස කතත්තා, පුරෙජාතො පන විජ්ජයුත්තෙ පච්චතිකතො යීතෙ අනුලොමතො ලබ්භතිති ඉදමිපි අවසෙසා සබ්බෙති අත්ථෙ ගස්භමානෙ ආපජ්ජෙය්‍යා. යමිපි කෙච්චි “විජ්ජයුත්තපච්චයරහිතෙ ආරුජ්ජෙපි ආරම්මණපුරෙජාතස්ස සම්භවං ඤාපෙතුං එවං වුත්ත” න්ති වදන්ති, තමිපි තෙසං රුචිමත්තමෙව. න හි යත්ථ වත්ථුපුරෙජාතං න ලබ්භති, තත්ථ ආරම්මණපුරෙජාතභාවෙන උපකාරකං භොතීති දස්සිතොයං නයොති. යුජ්ජමානකවසෙනාති පච්චතිකතො යීතස්ස යපෙනබ්බත්තා වුත්තං, යුජ්ජමානකපච්චයුජ්ජන්තවසෙන වාති අත්ථො. “මග්ගපච්චයෙ පච්චතිකතො යීතෙ හෙතුපච්චයො අනුලොමතො න ලබ්භති” නි පුරිමපායො, අධිපතිපච්චයොපි පන න ලබ්භතිති “හෙතාධිපතිපච්චයා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති” නි පයන්ති. අධිපතිපච්චයෙ පච්චතිකතො යීතෙ පච්චජාතතො අඤ්ඤො අනුලොමතො අලබ්භමානො නාම නත්ථිති න විචාරිතං. අඤ්ඤමඤ්ඤ පච්චතිකතො යීතෙ “අරුපානංයෙවා” නි වුත්තා නව අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, තමිපි පච්චතිකතො යීතෙහි ආරම්මණපච්චයාදීහි සදිසතාය සුවිඤ්ඤෙය්‍යාන්ති න විචාරිතං භවිස්සතීති.

191-195. යාව ආසෙවනා සබ්බං සදිසන්ති න අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සට්ඨස්ස මූලස්ස විත්ථාරිතත්තා තතො පරාති මූලාති සන්ධාය වුත්තං. තෙසු හි අනුලොමතො යොජෙතබ්බපච්චයා ව පඤ්භා වාති සබ්බං සදිසන්ති.

ඉමස්මිං පච්චතියානුලොමෙති එතස්ස “ඉමෙසමිපි පකිණ්ණකානං වසෙනෙත්ථ ගණනවාරො අසම්මොහතො වෙදිතබ්බො” නි එතෙන සහ සම්බන්ධො. තත්ථ එත්ථාති එතෙසු පච්චයෙසුති අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පච්චතියානුලොමෙ ලබ්භමානෙසු පච්චයුජ්ජන්තධම්මෙසුපිති වා යොජෙතබ්බං.

තත්ථ පි-සද්දෙන ඉමමත්ථං දීපෙනි - න කෙවලං පච්චයෙස්වෙව කිස්මිඤ්චි පච්චනිකතො යිතෙ කෙචි අනුලොමතො න ලබ්හන්ති, අථ ඛො පච්චයුප්පන්තධම්මෙසුපි කොචි එකච්චං පච්චයං ලභමානො කඤ්චි පච්චයං න ලභන්ති. තත්ථ කම්මපච්චයං ලභමානො යෙභුයොන ඉන්ද්‍රියපච්චයං ලභති, මග්ගපච්චයං ලභමානො යෙභුයොන හෙතුපච්චයං, තථා ච ඤානපච්චයං ලභමානො මග්ගපච්චයන්ති එතෙස්වෙව ලාභාලාභා විචාරිතා. යත්ථාති පඤ්චවොකාරපවත්තෙ අසඤ්ඤෙසු ව. රූපධම්මානි යථාචුත්තානි කට්ඨකාරූපානෙව සන්ධාය වදන්ති. න හි පඤ්චවොකාරපවත්තෙ සබ්බෙ රූපධම්මා හෙතාදීනි න ලභන්තිති. “හෙතාධිපතිවිපාකිත්තද්‍රියපච්චයෙ න ලභන්ති”ති පුරිමපායො, ඤානමග්ගෙපි පන න ලභන්තිති

“හෙතාධිපතිවිපාකිත්තද්‍රියඤානමග්ගපච්චයෙ න ලභන්ති”ති පදන්ති. යෙ රූපධම්මානං පච්චයා භොන්ති, තෙසු අරූපට්ඨානිකවජ්ජෙසු එතෙයෙව න ලභන්තිති අධිප්පායො. පච්ඡාජාතාභාරවිජ්ජෙසුත්තපච්චයෙපි හි පවත්තෙ කට්ඨකාරූපං ලභන්ති. ලබ්හමානාලබ්හමානපච්චයදස්සනමත්තඤ්චෙනං, න තෙහි පච්චයෙහි උප්පත්තිඅනුප්පත්තිදස්සනන්ති. එවං ඉන්ද්‍රියපච්චයාලාභො ජීවිතිත්තද්‍රියං සන්ධාය චුත්තො සියා. යථාචුත්තෙසු හි ධම්මවසෙන පච්ඡාජාතාදිත්තයම්පි අලභන්තං නාම කට්ඨකාරූපං නත්ථී. කො පන වාදො සබ්බට්ඨානිකකම්මෙසු. ඉන්ද්‍රියං පන අලභන්තං අත්ථී, කිත්තං? ජීවිතිත්තද්‍රියන්ති. යදි එවං උපාදාරූපානි සන්ධාය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයම්පි න ලභන්තිති වත්තබ්බං, තං පන පාකටන්ති න චුත්තං සියා. අරූපිත්තද්‍රියාලාභං වා සන්ධාය ඉන්ද්‍රියපච්චයාලාභො චුත්තොති දට්ඨබ්බො.

196-197. නාරම්මණමූලකෙසු දුකාදීසු හෙතුයා පඤ්චාති යදිපි තිකාදීසු
 “හෙතුයා පඤ්චා”ති ඉදං නත්ථී, තථාපි දුකාදීසු සබ්බත්ථ අනුත්තානං වත්තුකාමො “දුකාදීසු”ති සබ්බසඬ්භවසෙන වත්වා තත්ථ යං ආදිදුකෙ චුත්තං “හෙතුයා පඤ්චා”ති, තං නිද්ධාරෙති. කෙචි පන “නාරම්මණමූලකෙ හෙතුයා පඤ්චා”ති පායං වදන්ති. “අඤ්ඤමඤ්ඤෙ එකන්ති භූතරූපමෙව සන්ධාය චුත්ත”න්ති පුරිමපායො, වත්ථුපි පන ලබ්හන්ති “භූතරූපානි වෙව වත්ථුඤ්ච සන්ධාය චුත්ත”න්ති පදන්ති. තිමූලකෙති ඉධාපි දුමූලකං තිමූලකන්ති වදන්ති.

203-233. නකම්මමූලකෙ හෙතුයා තිණිතිආදීසු වෙනනාව පච්චයුප්පන්තාති
 ඉදං “හෙතුයා තිණි”ති එවංපකාරෙ වෙනනාමත්තසඬ්භවකෙ සන්ධාය චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ආදි-සද්දො හි පකාරත්ථොව භොතිති.
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාභාරඅත්ථීඅවිගතෙසු පන රූපම්පි ලබ්හන්ති.

පච්චයපච්චනියානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පට්ච්චවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සහජාතවාරවණ්ණනා

234-242. කුසලං ධම්මං සහජාතො, කුසලං එකං බන්ධං සහජාතොතිආදීසු සහජාතසද්දෙන සහජාතපච්චයකරණං සහජාතායත්තභාවගමනං වා චුත්තන්ති තස්ස කරණස්ස ගමනස්ස වා කුසලාදීනං කම්මභාවතො උපයොගවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. එස නයො පච්චයවාරාදීසුපි. තත්ත්වං හි පච්චයසද්දෙන ව නිස්සයපච්චයකරණං නිස්සයායත්තභාවගමනං වා චුත්තං, සංසට්ඨසද්දෙන ව සම්පයුත්තපච්චයකරණං සම්පයුත්තායත්තභාවගමනං වාති තංකම්මභාවතො උපයොගවචනං කුසලාදීසු කතන්ති. සහජාතම්පි ව උපාදාරූපං භූතරූපස්ස පච්චයො න භොතිති “පට්ඨවා”ති ඉමිනා වචනෙන දීපිතො පච්චයො න භොතිති අත්ථො. “උපාදාරූපං භූතරූපස්ස”ති ව නිදස්සනවසෙන චුත්තං. උපාදාරූපස්සපි හි උපාදාරූපං යථාචුත්තො පච්චයො න භොති, වත්ථුච්ඡානි රූපානි ව අරූපානන්ති.

සහජාතවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පච්චයවාරවණ්ණනා

243. පච්චයාති එත්ථ පති අයො පච්චයො. පති-සද්දො පතිට්ඨත්ථං දීපෙති, අය-සද්දො ගතිං, පතිට්ඨාභූතා ගති නිස්සයො පච්චයොති චුත්තං භොති, තතො පච්චයා, පච්චයකරණතො තදායත්තභාවගමනතො වාති අත්ථො.

“මහාභූතෙ පච්චයා චිත්තසමුට්ඨානං රූප”න්ති (පට්ඨා. 1.1.245)
භූතූපාදාරූපානි සහ සඬ්ගණ්ඨිත්වා චුත්තං. අට්ඨකථායං පන චිත්තසමුට්ඨානෙ ව මහාභූතෙ නිස්සයා චිත්තසමුට්ඨානං උපාදාරූපන්ති සයං නිස්සයො අනුත්වා නිස්සයෙ උප්පජ්ජමානෙන උපාදාරූපෙන නිදස්සනං කතන්ති දට්ඨබ්බං.

255. අසඤ්ඤ...පෙ.... කටත්තාරූපං උපාදාරූපන්ති එත්ථ යො පට්ඨිවචාරෙ සහජාතෙ කම්මඋතුජානං, කම්මෙ ව එකන්තානෙකන්තකම්මජානං වසෙන අත්ථො චුත්තො, සො නාධිජ්ජෙතො එව “කටත්තාරූප”න්ති කම්මසමුට්ඨානරූපස්සෙව සබ්බස්ස ව ගහිතත්තාති තං පභාය යථාගහිතස්ස කටත්තාරූපස්ස විසෙසනවසෙන “උපාදාරූපසඬ්ඛාතං කටත්තාරූප”න්ති අත්ථමාහ. මහාභූතෙ පන පට්ඨිව පච්චයා ව මහාභූතානං උප්පත්ති න නිවාරෙතබ්බාති උපාදාරූපග්ගහණෙන කටත්තාරූපග්ගහණං අවිසෙසෙත්වා උපාදාරූපානං නිවත්තෙතබ්බානං අත්ථිතාය කටත්තාරූපග්ගහණෙනෙව උපාදාරූපග්ගහණස්ස විසෙසනං දට්ඨබ්බං.

269-276. “අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, කුසලං, අකුසල”න්ති වත්තබ්බෙ “අබ්‍යාකතෙන කුසලං, අකුසලං, අබ්‍යාකත”න්ති, “කුසලං ධම්මං පට්ඨිව කුසලො ව අකුසලො ව ධම්මා කුසලස්සාති අනාමසිත්වා”ති ව පුරිමපාඨෙ පමාදලොඛා දට්ඨබ්බා.

286-287. නහෙතුපච්චයා නපුරෙජාතෙ ද්වෙති එත්ථ අට්ඨකථායං “ආරුජ්ජෙ පන අහෙතුකමොහස්ස අහෙතුකකිරියස්ස ව වසෙන ද්වෙති චුත්තා, නච්ඡපයුත්තෙ ද්වෙති ආරුජ්ජෙ අහෙතුකාකුසලකිරියවසෙනා”ති චුත්තං, තං ලබ්භමානෙසු

එකදෙසෙන නිදස්සනවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ආරුප්පෙ පන
අහෙනුකමොහස්ස අහෙනුකකිරියාය අහෙනුකපට්ඨසන්ධියා එකච්චස්ස ව රුපස්ස
වසෙන ද්වෙ වුත්තාති, නව්ඨපයුත්තෙ ද්වෙති ආරුප්පෙ
අහෙනුකාකුසලකිරියාඑකච්චරුපානං වසෙනාති වුත්තන්ති.

“නොනත්ථීනොවිගතෙසු එකන්ති සබ්බරුපස්ස වසෙනා”ති වුත්තං,
නහෙනුමුලකත්තා ඉමස්ස නයස්ස හෙනුපච්චයං ලහන්තං න ලබ්හතීති “එකච්චස්ස
රුපස්ස වසෙනා”ති භවිතබ්බං. චක්ඛාදිධම්මවසෙන පන
චිත්තසමුට්ඨානාදිකොට්ඨාසවසෙන වා සබ්බං ලබ්හතීති “සබ්බරුපස්සා”ති වුත්තං
සියා.

289-296. ආගතානාගතන්ති පඤ්චවසෙන වුත්තං, ලබ්හමානාලබ්හමානන්ති
ආගතෙ ව පඤ්ඤෙ ලබ්හමානාලබ්හමානධම්මවසෙන.

පච්චයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නිස්සයවාරවණ්ණනා

329-337. පච්චයවාරෙන නිස්සයපච්චයභාවන්ති නිස්සයවාරෙ වුත්තස්ස
නිස්සයපච්චයභාවං නියමෙතූන්ති අත්ථො.

නිස්සයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සංසට්ඨවාරවණ්ණනා

351-368. සංසට්ඨවාරෙ පච්චනීයෙ “නව්ඨපයුත්තෙ පට්ඨසන්ධි නත්ථී”ති ඉදං
චත්ථුචිරහිතාය පට්ඨසන්ධියා විසුං අනුද්ධරණතො වුත්තං. පට්ච්චවාරාදීසු හි
සහජාතස්ස පච්චයභාවදස්සනත්ථං සචත්ථුකා පට්ඨසන්ධි උද්ධටා, සා ඉධාපි
අධිපතිපුරෙජාතාසෙවනෙසු නකම්මනවිපාකනක්ඛානනව්ඨපයුත්තෙසු න ලබ්හති,
අඤ්ඤෙසු ව අනුලොමතො පච්චනීයතො ව ලබ්හමානපච්චයෙසු ලබ්හතීති ඉමස්ස
විසෙසස්ස දස්සනත්ථං උද්ධටාති. සෙසා තෙරස න ලබ්හන්තීති එත්ථ “සෙසා
චුද්දසා”ති භවිතබ්බං. න ක්ඛානෙ එකන්ති අහෙනුකපඤ්චවිඤ්ඤාණවසෙනාති
පඤ්චවිඤ්ඤාණානං හෙනුපච්චයචිරහිතමත්තදස්සනත්ථං අහෙනුකග්ගහණං
කතන්ති දට්ඨබ්බං, “නමග්ගෙ එකන්ති අහෙනුකකිරියවසෙනා”ති වුත්තං,
“අහෙනුකවිපාකකිරියවසෙනා”ති භවිතබ්බං.

369-391. හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙවාති පට්ච්චවාරෙ අනුලොමපච්චනීයෙ
වුත්තනයෙන. “නහෙනුපච්චයුප්පන්තෙසු අහෙනුකමොහොව ක්ඛානමග්ගපච්චයං
ලහති, සෙසා න ලහන්ති”ති වුත්තං, සෙසෙසු පන
පඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජාහෙනුකක්ඛන්ධා තංසමුට්ඨානා පච්චයුප්පන්තධම්මා
ක්ඛානපච්චයං ලහන්ති, න පච්චනීයානුලොමෙ ද්විත්තං පච්චයානං අනුලොමෙන

සහ යොජනා අත්ථිති ක්‍රියාමග්ගපච්චයං සහිතං ලහතීති ච න සක්කා චත්තුං, තස්මා “අහෙනුකමොහොව මග්ගපච්චයං ලහතී”ති චත්තබ්බං.

සංසට්ඨවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා

392-400. සදිසං සම්පයුත්තං සංසට්ඨං වොකිණ්ණඤ්ච සංසට්ඨං න හොතීති උභයං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛං වුච්චමානං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස නියාමකං හොතීති.

සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පඤ්භාවාරවිභවිගවණ්ණනා

401-403. යෙහි පච්චයෙහි කුසලො කුසලස්ස පච්චයො හොති, තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතුන්ති යථාක්කමෙන ආගතාගතපටිපාටියා දස්සෙතුන්ති අත්ථො. කුසලො කුසලස්සාති නිදස්සනමත්තමෙනං, තෙන කුසලො කුසලාදීනං, අකුසලො අකුසලාදීනං, අඛ්‍යාකතො අඛ්‍යාකතාදීනං, කුසලාඛ්‍යාකතා කුසලාදීනන්තිආදිකො සබ්බො පහෙදො නිදස්සිතො හොතීති යථානිදස්සිතෙ සබ්බෙ ගහෙත්වා ආහ “තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතු”න්ති.

404. දත්ථාති එත්ථ දා-සද්දො සොධනත්ථොපි හොතීති මන්ත්වා ආහ “විසුද්ධං කත්වා”ති. තෙසඤ්ඤි තං චිත්තන්ති තෙසන්ති චත්තබ්බතාරහං සකදාගාමිමග්ගාදිපුරෙවාරිකං තං ගොත්‍රභුචිත්තන්ති අධිප්පායො. විපස්සනාකුසලං පන කාමාවචරමෙව්වාති පච්චයුප්පන්නං භූමිතො චචත්ථපෙති. තෙනෙව්වාති ධම්මවසෙනෙව දස්සනතො, දෙසනන්තරත්තාති අධිප්පායො.

405. අස්සාදනං සරාගස්ස සොමනස්සස්ස සසොමනස්සස්ස රාගස්ස ච කිච්චන්ති ආහ “අනුභවති චෙව රජ්ජති වා”ති. අභිනන්දනං පිතිකිච්චසහිතාය තණ්හාය කිච්චන්ති ආහ “සප්පිතිකතණ්හාවසෙනා”ති. දිට්ඨාහිනන්දනා දිට්ඨියෙව. එත්ථ පන පච්ඡිමත්ථමෙව ගහෙත්වා “අභිනන්දන්තස්ස අත්තා අත්තනියන්තිආදිවසෙන...පෙ.... දිට්ඨි උප්පජ්ජති”ති වුත්තං. අභිනන්දනා පන දිට්ඨාහිනන්දනායෙව්වාති න සක්කා චත්තුං “භාවනාය පහාතබ්බො ධම්මො භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණ...පෙ.... භාවනාය පහාතබ්බං රාගං අස්සාදෙති අභිනන්දති”ති (පටියා. 2.8.72) චචනතො, තස්මා පුරිමොපි අත්ථො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. ද්විසු පන සොමනස්සසහගතචිත්තෙසු යථාවුත්තෙන සොමනස්සෙන රාගෙන ච අස්සාදෙන්තස්ස තෙසුයෙව සප්පිතිකතණ්හාය චතුසුපි දිට්ඨාහිනන්දනාය අභිනන්දන්තස්ස ච දිට්ඨි උප්පජ්ජතීති සක්කා යොජෙතුං. ඡාතිවසෙනාති සුචිණ්ණසාමඤ්ඤවසෙනාති අත්ථො.

406. තදාරම්මණතාති තදාරම්මණභාවෙන. විහත්තිලොපො හෙත්ථ කතොති. භාවචන්තතො වා අඤ්ඤො භාවො නත්ථීති භාවෙනෙව විපාකං විසෙසෙති, විපාකො තදාරම්මණභාවභූතොති අත්ථො. විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකානං විය න කාමාවචරවිපාකානං නියොගතො වචත්ථිතං ඉදඤ්ච කම්මං ආරම්මණන්ති තං ලබ්භමානම්පි න චූත්තං. තදාරම්මණෙන පන කුසලාරම්මණභාවෙන සමානලක්ඛණතාය කම්මාරම්මණා පටිසන්ධිආදයොපි දස්සිතායෙවාති දට්ඨබ්බො. පටිලොමතො වා එකන්තරිකවසෙන වාති වදන්තෙන අනුලොමතො සමාපජ්ජනෙ යෙභුයොන ආසන්නසමාපත්තියා ආරම්මණභාවො දස්සිතොති දට්ඨබ්බො. යථා පන පටිලොමතො එකන්තරිකවසෙන ව සමාපජ්ජන්තස්ස අනාසන්නාපි සමාපත්ති ආරම්මණං හොති, එවං අනුලොමතො සමාපජ්ජන්තස්සපි භවෙය්‍යාති. “වෙනොපරියඤ්ඤාණස්සාතිආදීනි පරතො ආවජ්ජනාය යොජෙතබ්බන්ති”ති වත්වා “යා එතෙසං ආවජ්ජනා, තස්සා”ති අත්ථො චූත්තො, එවං සති “ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්සා”තිපි වත්තබ්බං සියා. යස්මා පන කුසලා ඛන්ධා අබ්‍යාකතස්ස ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං න හොන්තීති තං න චූත්තං, වෙනොපරියඤ්ඤාණාදීනඤ්ච හොන්තීති තාති චූත්තාති, තස්මා කිරියානං වෙනොපරියඤ්ඤාණාදීනං යාය කායවි ආවජ්ජනාය ව කුසලාරම්මණාය කුසලා ඛන්ධා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

407-409. විජ්ජපිසාරාදිවසෙන වාති ආදි-සද්දෙන ආදීනවදස්සනෙන සභාවතො ව අනිට්ඨතාමත්තං සඬගණ්හාති, අක්ඛන්තිහෙදා වා.

410. රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්සාතිආදීනා විඤ්ඤාණකායෙහි නියතාරම්මණෙහි අබ්‍යාකතස්ස අබ්‍යාකතානං ආරම්මණපච්චයභාවං නිදස්සෙති. සබ්බස්ස හි වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා එකස්මිං සන්තානෙ ධම්මානං එකදෙසෙන නිදස්සනං කරොතීති.

413-416. චතුභුමකං කුසලං ආරම්මණාධිපතිපච්චයභාවෙන දස්සිතං, පච්චයුජ්ජන්තං පන කාමාවචරමෙව.

417. අපුබ්බතො චිත්තසන්තානතො චූට්ඨානං භවඬගමෙව, තං පන මූලාගන්තුකභවඬගසඬබ්බාතං තදාරම්මණං පකතිභවඬගඤ්ච. අනුලොමං සෙක්ඛාය ඵලසමාපත්තියාති එත්ථ කායවි සෙක්ඛඵලසමාපත්තියා අවජ්ජෙතබ්බන්තා වත්තබ්බං නත්ථීති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියාති ඉමං නිබ්බිසෙසනං ඵලසමාපත්තිං උද්ධරිත්වා දස්සෙන්නො ආහ “ඵලසමාපත්තියාති අනාගාමිඵලසමාපත්තියා”ති. කාමාවචරකිරියා දුට්ඨස්සපි චූට්ඨානස්සාති එත්ථ කිරියානන්තරං තදාරම්මණචූට්ඨානෙ යං වත්තබ්බං, තං චිත්තුජ්ජාදකණ්ඨෙ චූත්තමෙව.

තා උභොපි...පෙ.... ද්වාදසන්තන්ති ඉදං සොමනස්සසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන චූත්තං, උපෙක්ඛාසහගතා පන

යථාච්ඡිත්තානං දසන්තං විඤ්ඤාණධාතුනං වොට්ඨබ්බනකිරියස්ස
මනොධාතුකිරියස්ස වාති ද්වාදසන්තං හොතීති දට්ඨබ්බං.

423. දානාදිපුඤ්ඤකිරියායත්තා සබ්බසම්පත්තියො පටිච්ඡික්ඛිත්වාති
සම්බන්ධො. න පනෙනං එකන්තෙන ගහෙනබ්බන්ති “බලවචෙනනාව ලබ්භති, න
දුබ්බලා”ති එතං එකන්තං න ගහෙනබ්බං, දළ්භං වා න ගහෙනබ්බන්ති අධිජ්ජායො.
කිං කාරණන්ති? බලවතො දුබ්බලස්ස වා කතොකාසස්ස අන්තරායං පටිබාහිත්වා
විපච්චනතො “යංකඤ්චි යදි විපාකං ජනෙති, උපනිස්සයො න හොතී”ති
නවත්තබ්බන්තා වාති දස්සෙන්නො “කතොකාසඤ්චී”තිආදිමාහ. විපාකත්තිකෙ
පන පඤ්ඤාචාරපච්චතීයෙ “විපාකධම්මධම්මො විපාකස්ස ධම්මස්ස
ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, කම්මපච්චයෙන
පච්චයො”ති (පටියා. 1.3.93) කම්මපච්චයස්ස විසුං උද්ධටත්තා, වෙදනාත්තිකෙ ව
පඤ්ඤාචාරපච්චතීයෙ “නහෙතූපච්චයා නආරම්මණපච්චයා නඋපනිස්සයෙ
අටියා”ති (පටියා. 1.2.87) චුත්තත්තා “විපාකජනකම්පි කිඤ්චි කම්මං
උපනිස්සයපච්චයො න හොතී”ති සක්කා වත්තුන්ති.

තස්මිං වා විරුද්ධොති තංතිමිත්තං විරුද්ධො, විරුද්ධන්ති වා පායො.
ඔමානන්ති පරස්ස පවත්තඔමානං. රාගො රඤ්ජනවසෙන පවත්තා කාමරාගතණ්භා,
“ඉති මෙ චක්ඛුං සියා අනාගතමද්ධානං, ඉති රූපා”ති අජ්ජට්ඨද්ධස්ස පටිලාභාය
චිත්තපණ්දහනතණ්භා පත්ථනාති අයමෙනෙසං විසෙසො.

තෙසු අඤ්ඤම්පීති තෙසු යංකිඤ්චි පුබ්බෙ හනිතතො අඤ්ඤම්පි පාණං හනතීති
අත්ථො.

පුනථපුනං ආණාපනවසෙන වාති මාතුසාතකම්මෙන සදිසතාය පුබ්බෙ
පවත්තායපි ආණත්තචෙනතාය මාතුසාතකම්මනාමං ආරොපෙත්වා වදන්ති. එස
නයො ද්විතී පහාරෙහීති එත්ථාපි.

යථෙව හී...පෙ.... උජ්ජාදෙතී නාමාති රාගං උපනිස්සාය දානං දෙතීති රාගං
උපනිස්සාය දානවසෙන සද්ධං උජ්ජාදෙතීති අයමත්ථො චුත්තො හොතීති ඉමිනා
අධිජ්ජායෙන වදති. යථා රාගං උපනිස්සාය දානං දෙතීතිඑවමාදි හොති, එවං
රාගාදයො සද්ධාදීනං උපනිස්සයපච්චයොති ඉදම්පි හොතීති දස්සෙති. කායිකං
සුඛන්තිආදීනං එකතො දස්සනෙන විසුංයෙව න එතෙසං පච්චයභාවො, අථ ඛො
එකතොපිති දස්සිතං හොතීති දට්ඨබ්බං.

425. උපත්ථම්භකත්තෙන පච්චයත්තායෙවාති එතෙන ඉදං දස්සෙති – න
පුරිමවාරෙසු විය ඉමස්මිං පච්චයෙන උජ්ජත්ති චුච්චති, අථ ඛො තස්ස තස්ස
පච්චයුජ්ජන්තස්ස තෙසං තෙසං ධම්මානං තංතංපච්චයභාවො, න ව
පච්ඡාජාතක්ඛන්ධා උපත්ථම්භකත්තෙන පච්චයා න හොන්ති, තෙනෙස
පච්ඡාජාතපච්චයො ඉධ අනුලොමතො ආගතොති.

427. වෙනතා වත්ථුස්සපි පච්චයොති අත්තනො පතිට්ඨාභූතස්සපි කම්මපච්චයොති අධිප්පායො.

කස්මා පනෙත්ථ පච්චයවාරෙ විය නිස්සයඅත්ථිඅවිගතෙසු දුමුලකදුකාවසානා පඤ්භා න උද්ධටාති? අලබ්භමානත්තා. තත්ථ හි පච්චයුප්පන්නස්පධානත්තා දෙසනාය කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා එකතො උප්පජ්ජමානා කුසලාබ්‍යාකතපච්චයා ලබ්භන්තීති “කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පච්චයා කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා උප්පජ්ජන්ති”ති (පට්ඨා. 1.1.246) චුත්තං. යතො තතො වා උභයපච්චයතො පච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්තිමත්තංයෙව හි තත්ථ අධිප්පෙනං, න උභයස්ස උභින්නං පච්චයභාවොති. ඉධ පන පච්චයස්පධානත්තා දෙසනාය කුසලාබ්‍යාකතා කුසලාබ්‍යාකතානං උභින්නං නිස්සයාදිභූතා න ලබ්භන්තීති “කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච ධම්මස්ස නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි න චුත්තං.

පඤ්භාවාරවිහඬිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්භාවාරස්ස සටනෙ අනුලොමගණනා

439. “එත්ථ පන පුරෙජාතම්පි ලබ්භති”ති චුත්තං, යදි එවං කස්මා “තථා”ති චුත්තන්ති? “තීණි”ති ගණනමත්තසාමඤ්ඤතො.

440. “අධිපතිපච්චයෙ යපෙත්වා වීමංසං සෙසාධිපතීනො විසභාගා”ති පුරිමපායො නිදස්සනවසෙන දට්ඨබ්බො. යස්මා පන හෙතුපච්චයස්ස විසභාගෙන එකෙන ආරම්මණෙන නිදස්සනං අකත්වා අනන්තරාදීනි වදන්තො සබ්බෙ විසභාගෙ දස්සෙති, තස්මා ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා ච විසභාගා දස්සෙතබ්බාති “අධිපතින්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙසු යපෙත්වා පඤ්ඤං සෙසා ධම්මා විසභාගා”ති පයන්ති. තථා භාවාභාවතො හෙතුපච්චයභාවෙ සහජාතාදිපච්චයභාවතො. නනු යථා අමොභවජ්ජානං හෙතුනං හෙතුපච්චයභාවෙ අධිපතින්ද්‍රියමග්ගපච්චයභාවො නත්ථිති පඤ්ඤාවජ්ජානං අධිපතිපච්චයාදීනං විසභාගතා, එවං කුසලාදිහෙතුනං හෙතුපච්චයභාවෙ විපාකපච්චයභාවාභාවතො හෙතුවජ්ජානං විපාකානං විසභාගතාය භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං, උභයපච්චයසහිතෙ චිත්තවෙතසිකරාසිම්භි හෙතුපච්චයභාවෙ විපාකපච්චයත්තාභාවාභාවතො. යථා හි හෙතුසහජාතපච්චයසහිතරාසිම්භි සතිපි හෙතුවජ්ජසබ්බාභාවෙ හෙතුනං හෙතුපච්චයභාවෙ සහජාතපච්චයත්තාභාවො නත්ථිති න හෙතුවජ්ජානං සහජාතානං හෙතුස්ස විසභාගතා චුත්තා, එවම්ධාපීති. එස නයො විජ්ජයුත්තපච්චයෙපි. අපිච පච්චයුප්පන්නස්සෙව පච්චයා වුව්චන්තීති පච්චයුප්පන්නක්ඛණෙ තථා භාවාභාවවසෙන සභාගතාය වුව්චමානාය නානාක්ඛණවසෙන විසභාගතා තස්සෙව න චත්තබ්බාති.

කුසලා වීමංසාති ඉදං “කුසලා වීමංසාධිපතී”ති එවං චත්තබ්බං. න හි අනධිපතිභූතා වීමංසා අධිපතිපච්චයො හොතිති.

441-443. “සවෙ පන විජ්ජයුත්තපච්චයො පච්ඡති, ඉතරානි ද්වෙ ලහති”ති පුරිමපායො, “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ව අබ්බාකතස්ස වා”ති ඉදං පන න ලබ්හතීති “කුසලො අබ්බාකතස්ස, අබ්බාකතො අබ්බාකතස්සාති ද්වෙ ලහති”ති පයන්ති. ඌනතරගණනෙසුති යෙසු පච්චියෙසු ඌනතරා ගණනා හොති, තෙසුති අත්ථො. තීණි ද්වෙ එකන්ති එවං ඌනතරගණනෙසු වා අඤ්ඤමඤ්ඤාදීසු පච්ඡන්තෙසු තෙසං වසෙන තිකතො ඌනං යථාලද්ධඤ්ච එකන්ති ගණනං ලහතීති අත්ථො.

අවිපාකානීති අනාමට්ඨවිපාකානීති අත්ථො, න විපාකහෙතුරභිතානීති.

තත්ථ සබ්බෙපි සහජාතවිපාකා වෙවාති තත්ථ යෙ සහජාතා පච්චයුජ්ජන්තා වුත්තා, තෙ සබ්බෙපි විපාකා වෙව විපාකසහජාතරූපා වාති අත්ථො.

තංසමුට්ඨානරූපා වාති එත්ථ පටිසන්ධියං කට්ඨතාරූපමිපි

තංසමුට්ඨානග්ගහණෙනෙව සඬිගණ්භාතීති වෙදිතබ්බං.

“තංසමුට්ඨානරූපකට්ඨතාරූපා ව ලබ්හන්ති”තිපි පයන්ති. චතුත්ථෙ

විපාකචිත්තසමුට්ඨානරූපමෙවාති එත්ථාපි එසෙව නයො. “කට්ඨතාරූපඤ්චා”තිපි පන පයන්ති.

එවමිපිති “එතෙසු පන සටනෙසු සබ්බපයමානී”තිආදිනා වුත්තනයෙනපි.

සටනෙසු පන යො යො පච්චයො මූලභාවෙන ධීතො, තංපච්චයධම්මානං

නිරවසෙසඌනඌනතරඌනතමලාභක්කමෙන සටනා වුවිවති, නිරවසෙසලාභෙ ව

පච්චයුජ්ජන්තානං නිරවසෙසලාභක්කමෙන. තථා ඌනලාභාදීසුති අයං කමො වෙදිතබ්බො.

හෙතුමූලකං නිට්ඨිතං.

445. චත්ථුවසෙන සතිස්සයං චක්ඛතීති න ඉදං ලබ්හමානස්සපි චත්ථස්ස වසෙන සටනන්ති අධිප්පායෙනාහ “ආරම්මණවසෙනෙව වා”ති.

446. සහජාතෙන පන සද්ධිං ආරම්මණාධිපතී, ආරම්මණාධිපතිනා ව සද්ධිං සහජාතං න ලබ්හතීති ඉදං යථා සහජාතපුරෙජාතා එකො නිස්සයපච්චයො

අත්ථිපච්චයො ව හොන්ති, එවං සහජාතාරම්මණාධිපතීනං එකස්ස

අධිපතිපච්චයභාවස්ස අභාවතො වුත්තං. නිස්සයභාවො හි අත්ථිඅවිගතභාවො ව

සහජාතපුරෙජාතනිස්සයාදීනං සමානො, න පනෙවං සහජාතාරම්මණාධිපතිභාවො

සමානො. සහජාතො හි ආරම්මණභාවං අනුපගන්ත්වා අත්තනා සහ

පචත්තනවසෙන අධිපතී හොති, ඉතරො ආරම්මණං හුත්වා අත්තනී

නින්තනාකරණෙන. සහජාතො ව විජ්ජමානභාවෙනෙව උපකාරකො, ඉතරො

අතීතානාගතොපි ආරම්මණභාවෙනෙව, තස්මා සහජාතාරම්මණපච්චයා විය

හින්තසභාවා සහජාතාරම්මණාධිපතීනොති න තෙ එකතො එව අධිපතිපච්චයභාවං

හජන්ති, තෙනෙව පඤ්ඤාචාරවිහඬිගෙ ව “කුසලො ව අබ්බාකතො ව ධම්මො

කුසලස්ස ධම්මස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි න වුත්තන්ති.

447-452. සාහාරකසටනානං පුරතො වීරියවිත්තවීමංසානං සාධාරණවසෙන
 අනාහාරකාමග්ගකානි සඉන්ද්‍රියසටනානි වත්තබ්බානි සිද්ධං
 “අධිපතිසහජාතනිස්සයඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතන්ති සත්තං.
 අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතන්ති තිණි.
 අධිපතිසහජාතනිස්සයඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතන්ති තිණි.
 අධිපතිසහජාතනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතන්ති එකං.
 අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තඅවිගතන්ති එකං.
 අධිපතිසහජාතනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතන්ති එක”න්ති. කස්මා
 තානි න චුත්තානීති? ඉන්ද්‍රියභූතස්ස අධිපතිස්ස ආහාරමග්ගෙහි අඤ්ඤස්ස අභාවා.
 විත්තාධිපති හි ආහාරො, වීරියවීමංසා ව මග්ගො හොති, න ව අඤ්ඤො
 ඉන්ද්‍රියභූතො අධිපති අත්ථි, යස්ස වසෙන අනාහාරකාමග්ගකානි සඉන්ද්‍රියසටනානි
 වත්තබ්බානි සිද්ධං, තස්මා තානි අවත්වා විත්තාධිපතිආදීනං එකත්තෙන
 ආහාරමග්ගභාවදස්සනත්ථං සාහාරකසමග්ගකානෙව චුත්තානි. තෙසු ව
 සමග්ගකෙසු ද්වෙ පච්චයධම්මා ලබ්භන්ති, සාහාරකෙසු එකොයෙවාති සමග්ගකානි
 පුබ්බෙ වත්තබ්බානි සිද්ධං. සඉන්ද්‍රියකානි පන යෙහි ආහාරමග්ගෙහි හින්දිතබ්බානි,
 තෙසං කමවසෙන පච්ඡා චුත්තානි. අට්ඨකථායං පන සදිසත්තාති සමග්ගකත්තෙන
 සමානත්තා, අනන්තරරූපත්තාති වා අත්ථො.

457-460. කුසලාබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති වත්තාරීති අබ්‍යාකතසහිතස්ස
 කුසලස්ස පච්චයභාවදස්සනවසෙන කුසලමූලකෙස්වෙව දුමුලකම්පි ආහරිත්වා
 චුත්තං. අබ්‍යාකතෙ වත්ථුරූපමිති ඉදං “කටත්තාරූපමිති”ති එවං වත්තබ්බං.
 “දුතිසසටනෙ අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ රූපෙසු වත්ථුමෙව ලබ්භති”ති පුරිමපායො,
 භූතරූපමිති පන ලබ්භතීති “වත්ථුඤ්ච භූතරූපඤ්ච ලබ්භති”ති පටන්ති. “වතුත්ථෙ
 විත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා”ති චුත්තං, “විත්තසමුට්ඨානරූපං පටිසන්ධික්ඛණෙ
 කටත්තාරූපඤ්චා”ති පන වත්තබ්බං. සච්ඡාකෙසු පට්ඨමෙ විපාකා වෙව
 විපාකවිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්චාති එත්ථ වතුත්ථෙ විපාකවිත්තසමුට්ඨානමෙවාති ඉධ
 ව කටත්තාරූපමිති විපාකවිත්තසමුට්ඨානග්ගහණෙන ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.
 “කටත්තාරූපඤ්චා”තිපි පන පටන්ති. එත්ථ පන
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්ථි අවිගතමූලකෙසු
 සටනෙසු හෙතුකම්මඤ්ඤානමග්ගෙහි සටනානි න යොජිතානි, යථාචුත්තෙසු
 අත්ථිඅවිගතමූලවජ්ජෙසු ආහාරෙන, නිස්සයවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවජ්ජෙසු
 අධිපතිඉන්ද්‍රියෙහි ව. කස්මාති? තෙසු හි යොජියමානෙසු
 තංතංවිත්තුජ්ජාදෙකදෙසභූතා හෙතුආදයො අරූපධම්මාව පච්චයභාවෙන ලබ්භන්ති.
 තෙන තෙහි සටනානි හෙතුමූලකාදීසු චුත්තසදිසානෙව රූපමිස්සකත්තාභාවෙන
 සුච්ඤ්ඤෙය්‍යානීති න චුත්තානි. අත්ථිඅවිගතෙහි පන යොජියමානො ආහාරො
 නිස්සයාදීහි අධිපතිඉන්ද්‍රියානි ව රූපමිස්සකානි හොත්තීති
 අධිපතාහාරින්ද්‍රියමූලකෙසු චුත්තසදිසානිපි සටනානි අත්ථිඅවිගතමූලකෙසු
 නිස්සයාදිමූලකෙසු ව ආහාරෙන අධිපතින්ද්‍රියෙහි ව සුපාකටභාවත්ථං යොජිතානීති
 දට්ඨබ්බානීති.

462-464. නිස්සයමූලකෙ “ඡට්ඨෙ තිණිති කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානස්සා”ති පුරිමපායො, චක්ඛාදීනි පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ලබ්භන්තිති “අබ්බාකතස්ස චක්ඛායතනාදීනි වා”ති පඨන්ති.

466. උපනිස්සයමූලකෙ පකතූපනිස්සයවසෙන වුත්තෙසු ද්විසු පඨමෙ “ලොකියකුසලාකුසලචෙනනා පච්චයභාවතො ගහෙනබ්බා”ති වුත්තං, ලොකුත්තරාපි පන ගහෙනබ්බාව.

473-477. කම්මමූලකෙ පටිසන්ධියං වත්ථුපිති එත්ථ න පචත්තෙ විය බන්ධායෙව පච්චයුප්පන්තභාවෙන ගහෙනබ්බාති අධිප්පායො. විපාකාවිපාකසාධාරණවසෙන වුත්තෙසු චතුසු පඨමෙ “අරුපෙන සද්ධිං චිත්තසමුට්ඨානරූපං ලබ්භති”ති වුත්තං, කටත්තාරූපමිපි පන ලබ්භතෙව. ඉමස්මිං පන කම්මමූලකෙ “කම්මපච්චයා ආරම්මණෙ ද්වෙ”ති, ආරම්මණමූලකෙ ව “ආරම්මණපච්චයා කම්මෙ ද්වෙ”ති කස්මා න වුත්තං, නනු කුසලාකුසලචෙනනා කම්මාරම්මණානං පටිසන්ධියාදීනං කම්මපච්චයො ආරම්මණපච්චයො ව හොති. යථා ව ආරම්මණභූතං වත්ථුං ආරම්මණනිස්සයපච්චයභාවෙන වුව්වති, එවං කම්මමිපි ආරම්මණපච්චයභාවෙන වත්තබ්බන්ති? න, ද්විත්තං පච්චයභාවානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටික්ඛෙපතො. පච්චුප්පන්තඤ්ඤි වත්ථු නිස්සයභාවං අපරිච්චජිත්වා තෙනෙවාකාරෙන තන්තිස්සිතෙන ආලම්බියමානං නිස්සයභාවෙන ව නිස්සයපච්චයොති යුත්තං වත්තුං. කම්මං පන තස්මිං කතෙ පචත්තමානානං කතූපචිතභාවෙන කම්මපච්චයො හොති, නාරම්මණාකාරෙන, විසයමත්තතාවසෙන ව ආරම්මණපච්චයො හොති, න සන්තානවිසෙසං කත්වා එලුප්පාදනසඩ්ධාතෙන කම්මපච්චයාකාරෙන, තස්මා කම්මපච්චයභාවො ආරම්මණපච්චයභාවං පටික්ඛිපති, ආරම්මණපච්චයභාවො ව කම්මපච්චයභාවන්ති “කම්මපච්චයො හුත්වා ආරම්මණපච්චයො හොති”ති, “ආරම්මණපච්චයො හුත්වා කම්මපච්චයො හොති”ති ව න සක්කා වත්තුන්ති න වුත්තං. එස ව සභාවො වත්තමානානඤ්ඤ ආරම්මණපුරෙජානානං වත්ථුවක්ඛාදීනං, යං ආරම්මණපච්චයභාවෙන සහ නිස්සයාදිපච්චයා හොන්තිති වත්තබ්බතා, අතීතස්ස ව කම්මස්ස අයං සභාවො, යං ආරම්මණපච්චයභාවෙන සහ කම්මපච්චයො හොතිති නවත්තබ්බතා. යථා සහජාතපුරෙජාතනිස්සයානං සහ නිස්සයපච්චයභාවෙන වත්තබ්බතා සභාවො, සහජාතාරම්මණාධිපතීනඤ්ඤ සහ අධිපතිපච්චයභාවෙන නවත්තබ්බතා, එවමිධාපිති.

478-483. නිරාධිපතිවිඤ්ඤාණාභාරවසෙනාති අනාමට්ඨාධිපතිභාවස්ස විඤ්ඤාණාභාරස්ස වසෙනාති අධිප්පායො. වත්ථු පරිභායතීති අඤ්ඤමඤ්ඤමිපි ලහන්තස්ස වත්ථුස්ස වසෙන සබ්බස්ස කටත්තාරූපස්ස පරිභානං දස්සෙති.

484-495. “තතියෙ අරුපින්ද්‍රියානි රූපාන”න්ති වුත්තං, චක්ඛාදීනි ව පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ලබ්භන්ති. තතො වීරියවසෙන මග්ගසම්පයුත්තානි ජාති එත්ථ යදිපි විමංසා ලබ්භති, වීරියස්ස පන වසෙන තංසමානගතිකා විමංසාපි ගහිතාති “වීරියවසෙනා”ති වුත්තං.

511-514. විප්පයුත්තමූලකෙ “දසමෙ කුසලාදයො විත්තසමුට්ඨානාන”න්ති වුත්තං, පටිසන්ධියං පන “ඛන්ධා කටත්තාරූපානං වත්ථු ව ඛන්ධාන”න්ති ඉදම්පි ලබ්භති. “එකාදසමෙ පටිසන්ධියං වත්ථු ඛන්ධාන”න්ති වුත්තං, තං විපාකපච්චයස්ස අග්ගහිතත්තා යස්ස වත්ථුස්ස වසෙන සටනං කතං, තස්ස දස්සනවසෙන වුත්තං. “ඛන්ධා ව වත්ථුස්සා”ති ඉදම්පි පන ලබ්භතෙව. “ද්වාදසමෙ පටිසන්ධියං ඛන්ධා කටත්තාරූපාන”න්ති පුබ්බපාඨො, විත්තසමුට්ඨානානි පන න වජ්ජෙනබ්බානීති “ද්වාදසමෙ ඛන්ධා පවත්තෙ විත්තසමුට්ඨානාරූපානං පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්චා”ති පඨන්ති.

515-518. අත්ථිපච්චයමූලකෙ පඨමසටනෙ “අරූපවත්ථාරම්මණමහාභූතඉන්ද්‍රියාභාරානං වසෙන සහජාතපුරුෂාතපච්ඡාජාතපච්චයා ලබ්භන්ති”ති වුත්තං, “ආභාරින්ද්‍රියපච්චයා චා”තිපි පන වත්තබ්බං. න හි ඉන්ද්‍රියාභාරානං වසෙන සහජාතාදයො ලබ්භන්තිති. “දුතියෙ පච්ඡාජාතකබ්බේකාරාභාරා න ලබ්භන්ති”ති වුත්තං, සබ්බානීපි පන අලබ්භමානානි දස්සෙතුං. “පච්ඡාජාතකබ්බේකාරාභාරරූපජීවිතින්ද්‍රියරූපාදිආරම්මණානි ව න ලබ්භන්ති”ති පඨන්ති, ඡට්ඨං සබ්බෙසං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන වුත්තං. සත්තමෙ තතො රූපජීවිතින්ද්‍රියමත්තං පරිභායතීති එවමෙතෙසං විසෙසො වත්තබ්බො. තතො එකාදසමෙති එත්ථ තතොති නවමතොති අත්ථො. තෙරසමෙ වත්ථාරම්මණානි එත්ථ වත්ථුග්ගහණෙන වක්ඛාදිවත්ථුනීපි ගහිතානි, තථා වුද්දසමෙ වත්ථුමෙචානි එත්ථාපි. “සත්තරසමෙ පන තදෙව ආරම්මණාධිපතිභාවෙන, අට්ඨාරසමෙපි තදෙව ආරම්මණුපතිස්සයවසෙනා”ති පුරිමපාඨො, “ආරම්මණුපතිස්සයවසෙනා”ති අයං පන සත්තරසමතො විසෙසො න භොති, වත්ථාරම්මණානං පන සත්තරසමෙ අට්ඨාරසමෙ ව වත්ථුස්සෙව පච්චයභාවො විසෙසොති “සත්තරසමෙ පන ආරම්මණාධිපතිභාවෙන වක්ඛාදීනි ව, අට්ඨාරසමෙ වත්ථුස්සෙව ආරම්මණුපතිස්සයවසෙනා”ති පඨන්ති.

519. සහජාතානි විය සහජාතෙන කෙනවි එකෙන පච්චයෙන අනියමිතත්තා තානි පකිණ්ණකානීති වුත්තානීති එත්ථ පුරුෂාතපච්ඡාජාතාභාරින්ද්‍රියානි සහජාතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤඤච අසාමඤ්ඤවසෙන විප්පකිණ්ණානි වුත්තානි. ආරම්මණමූලකෙ අනන්තරසමනන්තරපුරුෂාතානි එත්ථ උපනිස්සයොපි පටිත්තබ්බො.

යෙසු පාකටා හුත්වා පඤ්ඤායන්ති, තානි දස්සෙතුං. “හෙතුමූලකාදීන”න්තිආදිමාහ. අලොභාදිතංතංනාමවසෙන පන හෙතුආරම්මණාධිපතිආභාරින්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගපච්චයධම්මා එවං පාකටා හුත්වා න පඤ්ඤායෙය්‍යුන්ති තෙ පරිච්ඡෙදවසෙන දස්සෙන්නො “ද්වාදසෙව හි හෙතු”තිආදිමාහ. තෙන “එත්තකායෙව පච්චයධම්මා”ති නිව්ඡයං කත්වා පාකටො හුත්වා අපඤ්ඤායමානොපි තෙස්වෙව මග්ගිතබ්බොති දස්සෙති. තත්ථ ඡ ආරම්මණානි එතෙන ආරම්මණාධිපති රූපාදිආරම්මණභාවතො සඬග්ගිතොති තං

අග්ගහෙත්වා “වත්තාරො අධිපතයො”ති වුත්තං. එකන්තෙන කුසලවිපාකාති ඉදං ඉන්ද්‍රියෙසු අඤ්ඤින්ද්‍රියවසෙන ලබ්භති. එකන්තෙන අකුසලවිපාකාති ඉදං පන න සක්කා ලද්ධං. ඤානභිගෙස්වපි හි දුක්ඛං අකුසලමෙව විපාකස්ස අඤානභිගත්තා. විත්තට්ඨිතිපි අකුසලවිපාකකිරියා හොතිති. අකුසලස්ස විපාකා අකුසලවිපාකාති එවං පන අත්ථෙ ගස්භමානෙ ඉන්ද්‍රියෙසු දුක්ඛින්ද්‍රියවසෙන ලබ්භෙය්‍යා, කුසලවිපාකාකුසලවිපාකවිසෙසෙන පන පච්චයයොජනා නත්ථිති අයමත්ථො අධිප්පෙනොති සක්කා වත්තුන්ති.

පඤ්භාවාරස්ස සටනෙ අනුලොමගණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයුද්ධාරවණ්ණනා

527. එකෙන ලක්ඛණෙනාති “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති හෙතුපච්චයතො අඤ්ඤෙන පච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො. හෙතුපච්චයතො ව අඤ්ඤෙ පච්චයා අග්ගහිතග්ගහණෙන අට්ඨ හොන්ති, තෙසු කුසලො කුසලස්ස තිහි පච්චයෙහි පච්චයො, අකුසලස්ස ද්විහි, එවං තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ පච්චනීයතො ධීතෙ තතො අඤ්ඤෙ පච්චයා ඉමෙස්වෙව ආරම්මණාදීසු අට්ඨසු පච්චයෙසු යථායොගං යොජෙතඛිඛාති ඉදමෙත්ථ ලක්ඛණං වෙදිතඛිඛං. එතෙසු ව අට්ඨසු පච්චයෙසු පුරිමපුරිමෙහි අසඬගහිතෙ සඬගහෙත්වා පච්ඡිමපච්ඡිමා වුත්තාති ආරම්මණතො අඤ්ඤෙසං ද්වින්තං වසෙන උපනිස්සයො, වත්ථුපුරෙජාතස්ස වසෙන පුරෙජාතං, සහජාතතො උපනිස්සයතො ව, අඤ්ඤස්සා චෙතනාය වසෙන කම්මං, සහජාතතො අඤ්ඤස්ස කඛළිකාරාභාරස්ස වසෙන ආභාරො, සහජාතතො පුරෙජාතතො ව අඤ්ඤස්ස රූපච්චිතින්ද්‍රියස්ස වසෙන ඉන්ද්‍රියං වුත්තන්ති දට්ඨඛිඛං. එවඤ්ඤෙ කත්වා “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”තිවිචෙව (පට්ඨා. 1.1.404, 419, 423) වුත්තං, තදඤ්ඤාභාවා න වුත්තං “කම්මාභාරින්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො”ති, තස්මා “ආරම්මණාධිපති ආරම්මණපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡති”ති එවං වත්තඛිඛං. යං පන පරිත්තන්තිකෙ පඤ්භාවාරපච්චනීයෙ “අප්පමාණො ධම්මො අප්පමාණස්ස ධම්මස්ස සහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.12.66, 74) එත්ථ ආරම්මණස්ස අවචනං, තං පුරිමෙහි අසඬගහිතවසෙන වුත්තානං සඬගහිතවිච්ඡිජනාභාවතො උපනිස්සයතො අඤ්ඤාරම්මණාභාවතො ව, න පන ආරම්මණපනිස්සයස්ස ආරම්මණෙ අසඬගහිතත්තා.

අත්ථිඅවිගතපච්චයා යදිපි සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාභාරින්ද්‍රියානං වසෙන පඤ්චවිධාව, සහජාතපුරෙජාතානං පන පච්ඡාජාතාභාරානං පච්ඡාජාතින්ද්‍රියානඤ්ච සහාපි අත්ථිඅවිගතපච්චයභාවො හොති, න තිණ්ණං විජ්ජයුත්තතා විය විසුංයෙවාති “අත්ථිඅවිගතෙසු ව එකෙකස්ස වසෙන ඡහි හෙදෙහි ධීතා”ති අත්ථිඅවිගතපච්චයලක්ඛණෙසු එකෙකං සඬගහෙත්වා වුත්තං.

“රුපින්ද්‍රියපච්චයො පන අජ්ඣන්තබ්බිද්ධාහෙදතො දුච්ඛො”ති වුත්තං, තං “අජ්ඣන්තිකබාහිරහෙදතො”ති එවං වත්තබ්බං.

චතුර්විසතියාපීති න සොළසන්තංයෙව, නාපි අට්ඨන්තංයෙව, අථ ඛො චතුර්විසතියාපීති අත්ථො. ආරම්මණභූතානං අධිපතිඋපනිස්සයපච්චයානං උපනිස්සයෙ නිස්සයපුරොජාතවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතානාඤ්ච පුරොජාතෙ සඬගහො අත්ථිති ආරම්මණපච්චයං ආරම්මණපච්චයභාවෙයෙව යපෙත්වා තදෙකදෙසස්ස තෙසඤ්ච උපනිස්සයාදිසු සඬගහං වත්තුකාමො “ආරම්මණපච්චයො ආරම්මණපච්චයොව සඬගහං ගච්ඡති, න සෙසා තෙව්විසති”ති ආහ. චතුත්ථෙ පුරොජාතපච්චයෙති එත්ථ යථා “උපනිස්සයපච්චයො අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො”ති වුත්තං, එවං “පුරොජාතභූතො ආරම්මණපච්චයො”තිපි වත්තබ්බං, තං පන තත්ථ වුත්තනායෙන ගහෙතුං සක්කාති කත්වා න වුත්තං සියා. අථ පන “ආරම්මණතො අඤ්ඤං පුරොජාතග්ගහණෙන ගහිත”න්ති න වුත්තං, එවං සති උපනිස්සයග්ගහණෙනපි ආරම්මණතො අඤ්ඤස්ස ගහිතතාය භවිතබ්බන්ති “අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො උපනිස්සයෙ සඬගහං ගච්ඡති”ති න වත්තබ්බං සියාති.

යෙසු පඤ්ඤෙසු...පෙ.... එකොව පච්චයො ආගතොති එත්ථ ආගතොවාති එවං එවසද්දො ආනෙත්වා යොජෙතබ්බො. තෙන ද්වාදසමවුද්දසමෙසු පඤ්ඤෙසු සහජාතපුරොජාතෙසු එකෙකො පච්චයො න අනාගතො හොති, අථ ඛො ආගතොවාති තෙසු අඤ්ඤතරපටික්ඛෙපෙ තෙපි පඤ්ඤා පරිභායන්තීති දස්සිතං හොතීති. යස්මිං පන පඤ්ඤෙති දුතියජට්ඨපඤ්ඤෙසු එකෙකවසෙන ගහෙත්වා එකච්චනෙන නිද්දිසියති. එවන්ති ආරම්මණඋපනිස්සයවසෙනාති අත්ථො. තෙන ද්වාදසමවුද්දසමෙ නිවත්තෙති. තෙසුපි හි ද්වෙ පච්චයා ආගතා, න පන ආරම්මණඋපනිස්සයවසෙනාති. අවසෙසානං වසෙනාති අවසෙසානං ලබ්භමානානං වසෙනාති දට්ඨබ්බං. න හි තෙරසමපන්නරසමෙසු පච්චජාතෙපි පටික්ඛිත්තෙ ආහාරින්ද්‍රියානං වසෙන තෙ පඤ්ඤා ලබ්භන්ති, අථ ඛො සහජාතස්සෙව වසෙනාති. ඉදමෙව චෙත්ථ ලක්ඛණන්ති අට්ඨන්තං පච්චයානං සබ්බපච්චයසඬගාහකත්තං, උක්කට්ඨවසෙන පඤ්ඤාපරිච්ඡෙදො, තෙ තෙ පච්චයෙ සඬගහෙත්වා දස්සිතපච්චයපරිච්ඡෙදො, තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ තස්ස තස්ස පඤ්ඤස්ස පරිභානාපරිභානීති එතං සබ්බං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව “ඉමිනා ලක්ඛණෙන”ති වුත්තං.

තත්‍රාති පහෙදපරිභානීසු. තිහි පච්චයෙහි එකුනව්විසති පච්චයා දස්සිතාති “නහෙතුපච්චයා”ති එත්ථ ලබ්භමානපච්චයෙ සන්ධාය වුත්තං. අයං පන පච්චයුද්ධාරො සබ්බපච්චනියස්ස සාධාරණලක්ඛණවසෙන වුත්තො, න “නහෙතුපච්චයා”ති එත්ථෙව ලබ්භමානපච්චයදස්සනවසෙන. එවඤ්ච කත්වා හෙතුදුකපඤ්ඤාචාරපච්චනීයෙ “හෙතුධම්මො හෙතුස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 3.1.43) වුත්තං, අඤ්ඤො “නහෙතුපච්චයා”ති එත්ථ

ලබ්‍හමානපව්වයදස්සන “සහජාතපව්වයෙන පව්වයො” ති න වත්තබ්බං සියා, තස්මා ඉධාපි සබ්බලබ්‍හමානපව්වයසඬගභවසෙන පව්වයුද්ධාරස්ස චුත්තත්තා තීහි පව්වයෙහි වීසති පව්වයා දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. යං චුත්තං “තත්‍රායං චිත්ථාරකථා” ති, තත්‍ර පහෙදෙ චිත්ථාරකථං වත්ථා පරිභානීයං දස්සෙන්තො “තස්මිං පන පව්වයෙ...පෙ.... තෙ පරතො වක්ඛාමා” ති ආහ.

528. තථා අකුසලාදිකෙසුපි චතුසු පඤ්ඤෙසු තෙහි තෙහි පව්වයෙහි තෙ තෙයෙව පව්වයා දස්සිතාති කුසලාදිකෙසු දස්සිතෙහි අඤ්ඤෙසං අභාවං සන්ධාය චුත්තත්තා වෙදිතබ්බං. න හි “අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්සා” ති එත්ථ ද්විතී පව්වයෙහි තයො පව්වයා දස්සිතා, අථ ඛො ද්වෙයෙව, අඛ්‍යාකතස්සපි අකුසලො ආරම්මණාධිපතිපව්වයො න හොතිති.

530. සහජාතපව්වයා පන න හොන්ති වත්ථුමිස්සකත්තාති අසහජාතපව්වයෙන වත්ථුනා සහජාතපව්වයභාවෙන ගහිතත්තා තෙන සද්ධිං සහජාතපව්වයා න හොන්තිති දස්සෙති, න පන සුද්ධානං සහජාතපව්වයභාවං නිවාරෙති. වත්ථුනා පන සද්ධිං යෙන නිස්සයාදිනා පව්වයා හොන්ති, තමෙව නිස්සයාදිං විසෙසෙතුං සහජාතත්ති චුත්තත්ති දස්සෙන්තො “තස්මා තෙස” ති ආදිමාහ.

ඉමස්මිං පන පව්වයුද්ධාරෙ ආරම්මණඋපනිස්සයකම්ම අත්ථිපව්වයෙසු චතුසු සබ්බපව්වයෙ සඬගණ්හිත්ථා කස්මා තෙසං වසෙන පව්වයුද්ධාරො න කතොති? මිස්සකාමිස්සකස්ස අත්ථිපව්වයවිභාගස්ස දුච්ඤ්ඤෙය්‍යත්තා. න හි “අවිභාගෙන අත්ථිපව්වයෙන පව්වයො” ති චුත්තෙ සක්කා විඤ්ඤාතුං “කිං සුද්ධෙන සහජාතඅත්ථිපව්වයෙන පුරෙජාතපව්වජාතාභාරිත්ථිසඅත්ථිපව්වයෙන වා, අථ සහජාතපුරෙජාතමිස්සකෙන පව්වජාතාභාරමිස්සකෙන පව්වජාතාත්ථිසමිස්සකෙන වා” ති. අත්ථිපව්වයවිසෙසෙසු පන සහජාතාදීසු සරුපතො චුච්චමානෙසු යත්ථ සුද්ධානං සහජාතාදීනං පව්වයභාවො, තත්ථ “සහජාතපව්වයෙන පව්වයො” ති ආදිනා සුද්ධානං, යත්ථ ච මිස්සකානං පව්වයභාවො, තත්ථ “සහජාතං පුරෙජාත” ති ආදිනා මිස්සකානං ගහණතො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යතා හොති, තස්මා අත්ථිපව්වයවිසෙසදස්සනත්ථං සහජාතාදයො ගහිතා, තෙන ච සබ්බපව්වයානං චතුසු පව්වයෙසු සඬගහො දස්සිතො හොති.

කස්මා පන සහජාතපුරෙජාතෙ අග්ගහෙත්ථා නිස්සයො, පුරෙජාතපව්වජාතෙ අග්ගහෙත්ථා විජ්ජයුත්තො වා අත්ථිපව්වයවිසෙසභාවෙන න චුත්තොති? අවත්තබ්බත්තා, නිස්සයො තාව න වත්තබ්බො සහජාතපුරෙජාතානං සුද්ධානං මිස්සකානඤ්ච නිස්සයපව්වයභාවතො විහජිතබ්බතාය අත්ථිපව්වයෙන අභිසිට්ඨත්තා, විජ්ජයුත්තපව්වයො ච සහජාතපුරෙජාතපව්වජාතභාවතො අත්ථිපව්වයො විය විසෙසිතබ්බොති සො විය න වත්තබ්බො. සහජාතපුරෙජාතානඤ්ච මිස්සකානං අත්ථිපව්වයභාවො හොති, න විජ්ජයුත්තභාවො. තථා සහජාතපව්වජාතානඤ්ච මිස්සකානං අත්ථිපව්වයභාවො හොති. වක්ඛති හි “අනුපාදිත්තඅනුපාදානියො ධම්මො උපාදිත්තපාදානියස්ස ච

අනුපාදින්න අනුපාදානියස්ස ව ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො සහජාතං පච්ජාජාත’න්ති (පටියා. 1.4.84), න පන විජ්ජයුත්තපච්චයභාවො, තස්මා විජ්ජයුත්තග්ගහණෙන මිස්සකානං අත්ථිපච්චයභාවස්ස අග්ගහණතො න සො අත්ථිපච්චයවිසෙසො භවිතුං යුත්තොති භියොයාපි න චත්තඛිබ්බො.

නනු ව සහජාතපච්චයො ව හෙතුආදීභි විසෙසිතඛිබ්බොති සොපි නිස්සයවිජ්ජයුත්තා විය අත්ථිපච්චයවිසෙසභාවෙන න චත්තඛිබ්බොති? න, විරුද්ධපච්චයෙහි අවිසෙසිතඛිබ්බත්තා. නිස්සයවිජ්ජයුත්තා හි අත්ථිපච්චයො විය උප්පත්තිකාලවිරුද්ධෙහි පච්චයෙහි විසෙසිතඛිබ්බො, න පන සහජාතො. හෙතුආදයො හි සහජාතා එව, න උප්පත්තිකාලවිරුද්ධාති.

පච්චනියුද්ධාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනියගණනවණ්ණනා

නහෙතුමූලකවණ්ණනා

532. සුද්ධො ආරම්මණපච්චයො පරිභායතීති එත්ථ සුද්ධග්ගහණෙන න කිඤ්චි පයොජනං. ආරම්මණෙ හි පච්චනියතො ධීතෙ අධිපතිපච්චයාදිභූතො ආරම්මණපච්චයො පරිභායතියෙවාති. සුද්ධොති වා අට්ඨසු පච්චයෙසු කෙවලං ආරම්මණපච්චයො පරිභායති, න සෙසාති දස්සෙති. එකාදසන්නන්ති සහජාතෙ සඬගහං ගච්ඡන්තෙසු පන්තරසසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තෙ වජ්ජෙත්වා එකාදසන්නං වසෙන. තෙති තෙ සහජාතෙ අන්තොගධායෙව තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ අඤ්ඤනාකාරොත විස්සජ්ජනං න ලහන්නීති දස්සෙති, අනන්තොගධා පන ආරම්මණාධිපතිපුරෙජාතනිස්සයාදයො ආරම්මණාදිආකාරොත ලහන්නීති.

කිඤ්චාපි සහජාතපච්චයොයෙව නත්ථීති තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ ඉමෙ වාරා න ලබ්භෙය්‍යං, අථ ඛො නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන එතෙ ලභිතඛිබ්බා සියුන්ති අධිජ්ජායො. යස්මා පනාතිආදිනා යදිපි සහජාතපච්චයො නත්ථී, යස්මා පන සහජාතපච්චයධම්මෙ ධීතා එතෙ න නිස්සයාදයො න භොන්ති, යස්මා ව සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ යෙ පටික්ඛිත්තා භොන්ති, තෙ ඉධ සහජාතපටික්ඛෙපෙන පටික්ඛිත්තා, තස්මා තෙපි වාරා න ලබ්භන්නීති දස්සෙති.

යපෙත්වා සහජාතපච්චයන්ති එතෙන නිස්සයාදිභූතඤ්ච සහජාතපච්චයං යපෙත්වාති චුත්තන්ති දට්ඨඛිබ්බං. කුසලතො පචත්තමානෙසු කුසලාබ්‍යාකතෙසු කුසලස්ස කුසලො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො භොතීති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන පචත්තිසඛිභාවතො”ති. යෙ ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයසඬගහං ගතාති තෙසං තෙසං පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවෙන චූච්චමානා යෙ ධම්මා අත්තතො පච්චයුප්පන්නභාවෙන චූච්චමානානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති සඬගහං ගතාති අත්ථො. කුසලො ව කුසලස්ස

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති කත්වා කුසලාබ්‍යාකතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයසඬගහං ගතෙනෙව ධම්මෙහි පච්චයො හොති, සමුදායභූතො එකදෙසභූතෙහීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. කුසලො පන කුසලස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතෙනෙව කුසලාබ්‍යාකතානං සහජාතාදීහි, න අඤ්ඤථාති අඤ්ඤමඤ්ඤ පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිභායතීති වත්තබ්බං.

චතුත්තං බන්ධානං එකදෙසොවාති සහජාතෙ සන්ධාය චුත්තං. අසහජාතා හි ආභාරින්ද්‍රියා රූපක්ඛන්ධෙකදෙසොව හොන්ති. තෙති තෙ විප්පයුත්තපච්චයධම්මා.

533. “දුමුලකාදිවසෙන පච්චයගණනං දස්සෙතු”න්ති ලිඛිතං,
“පච්චනීයගණනං දස්සෙතු”න්ති පන වත්තබ්බං. පච්චනීයවාරගණනා හි දස්සිතාති.

“විපාකං පනෙත්ථ නඋපනිස්සයපච්චයෙන සද්ධිං සට්ඨන්තා න ලබ්භතී”ති චුත්තං, විපාකස්සපි පන කම්මං උපනිස්සයො අභුත්වාපි කම්මපච්චයො හොතිති විපාකත්තිකෙ දස්සිතමෙතන්ති.

නහෙතුමුලකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

534. සත්ත පඤ්ච තිණි ද්වෙ එකන්ති පරිච්ඡින්නගණනානීති සත්තාදිපරිච්ඡෙදෙහි පරිච්ඡින්නගණනානි විස්සජ්ජනානි හෙතුමුලකෙ දස්සිතානීති ආහ.

538. නනිස්සයපච්චයා නඋපනිස්සයපච්චයා නපච්ඡාජාතෙ තිණිති මුලකං සඬබ්භිත්වා දසමුලකෙ “නපච්ඡාජාතෙ තිණි”ති චුත්තං ගණනං උද්ධරති. “තෙසු කටත්තාරූපඤ්ච ආභාරසමුට්ඨානඤ්ච පච්චයුප්පන්න”න්ති චුත්තං, ද්විසු පන විපාකො තතියෙ තෙසමුට්ඨානිකකායො ව පච්චයුප්පන්නො හොතියෙව.

545. අබ්‍යාකතො ව සහජාතඅබ්‍යාකතස්සාති “අරූපාබ්‍යාකතො අරූපාබ්‍යාකතස්ස, රූපාබ්‍යාකතො ව රූපාබ්‍යාකතස්සා”ති එතං ද්වයං සන්ධාය චුත්තං. රූපාබ්‍යාකතො පන අරූපාබ්‍යාකතස්ස, අරූපාබ්‍යාකතො ව රූපාබ්‍යාකතස්ස සහජාතපච්චයො හොන්තො විප්පයුත්තපච්චයො හොතියෙව. “අබ්‍යාකතො සහජාතාභාරින්ද්‍රියවසෙන අබ්‍යාකතස්සාති එවං පඤ්චා”ති පන වත්තබ්බං.

546. නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුයා නවාති එත්ථ “එකමුලකෙකාවසානා අනන්තරපකතුපනිස්සයවසෙන ලබ්භන්ති”ති චුත්තං, අත්ථිපච්චයෙ පන පටික්ඛිත්තෙ අට්ඨසු පච්චයෙසු සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාභාරින්ද්‍රියානි පටික්ඛිත්තානි, ආරම්මණඋපනිස්සයකම්මානි ඨිතානීති තෙසං තිණ්ණං ඨිතානං වසෙන ලබ්භන්තිති වත්තබ්බං. සබ්බත්ථ හි අට්ඨසු පච්චයෙසු යෙ යෙ පටික්ඛිත්තා, තෙ තෙ අපනෙත්වා යෙ යෙ ඨිතා, තෙසං වසෙන තෙ තෙ වාරා ලබ්භන්තිති ඉදමෙත්ථ ලක්ඛණන්ති. යාව නිස්සයම්පීති න කෙවලං නාරම්මණෙයෙව යත්වා, අථ බො යාව නිස්සයං, තාව යත්වාපි නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ කාතබ්බාති අත්ථො.

නළපනිස්සයතො හි පුරිමෙසු ව නවපි ලබ්භන්ති, නළපනිස්සයෙ පන පවත්තෙ
අත්ථිආරම්මණළපනිස්සයපටික්ඛෙපෙන සත්ත පච්චයා පටික්ඛිත්තාති අවසිට්ඨස්ස
කම්මස්ස වසෙන ද්වෙයෙවාති.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

550. සදිසවාරාති අනුරූපවාරාති අත්ථො. නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ ලද්ධෙසු හි
එකාදසසු “කුසලො කුසලස්ස අකුසලො අකුසලස්සා”ති ඉමෙ හෙතුයා ලද්ධෙසු
සත්තසු ඉමෙහෙව ද්විති සමානා භොන්ති, අත්ථාභාවතො පන න අනුරූපාති. අථ වා
වචනතො අත්ථතො ව උද්දෙසතො යථායොගං නිද්දෙසතො වාති සබ්බථා
සමානතං සන්ධාය “සදිසවාරා”ති ආහ.

551. පටිසන්ධිනාමරූපං සන්ධායාති පටිසන්ධියං හෙතුනාමපච්චයං
චත්ථුරූපඤ්ච පච්චයුප්පන්නං සන්ධාය. තිණි කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සාති
එත්ථ “අබ්‍යාකතො කට්ඨතාරූපස්ස වා”ති ඉදම්පි චත්තබ්බං.

556. අධිපතිමූලකෙ නහෙතුයා දසාති ද්වින්තම්පි අධිපතීනං වසෙන චුත්තං,
නාරම්මණෙ සත්තාති සහජාතාධිපතිස්ස, නසහජාතෙ සත්තාති
ආරම්මණාධිපතිස්සාති එවං සබ්බත්ථ තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ සටනෙසු
ච තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ සටිතෙ මූලභාවෙන යිතෙ පච්චයෙ යෙ ධම්මා පරිභායන්ති,
යෙ ච තිට්ඨන්ති, තෙ සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා යෙ ධම්මා යිතා යෙසං පච්චයා
භොන්ති, තෙසං වසෙන ගණනා උද්ධරිතබ්බා. අනුලොමෙ චුත්තසටිතෙ හි
මූලභාවෙන යපෙත්වා සටිතාවසෙසා පච්චයා පච්චනීයතො යොජිතාති තත්ථ
ලද්ධායෙව පච්චනීයතො යිතපච්චයානං වසෙන සමානා ඌනා ව සක්කා
විඤ්ඤාතුන්ති.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

631. ඌනතරගණනෙන සද්ධිං අතිරෙකගණනස්සපි ගණනං පරිභාපෙත්වාති
එත්ථ අනුලොමතො යොජියමානෙන පච්චයෙන සද්ධිං පච්චනීයතො යිතස්ස
අතිරෙකගණනස්සපි ගණනං පරිභාපෙත්වාති අධිප්පායො. පරිභාපනගණනය
ඌනතරගණනෙන සද්ධිං සමානත්තඤ්ච න එකන්තිකං. නහෙතුනාරම්මණදුකස්ස
හි ගණනා අධිපතිපච්චයෙන යොජියමානෙන ඌනතරගණනෙන සද්ධිං පරිභීනාපි
අධිපතිපච්චයෙ ලද්ධගණනය න සමානා, අථ ඛො තතොපි ඌනතරා භොතීති ආහ
“න පනෙනං සබ්බසංසන්දනෙසු ගච්ඡති”ති.

නිස්සයෙ පව්වනියතො යිනෙ සහජානෙ ව අනුලොමතො අතිට්ඨමානානං
 හෙතුආදීනං සහජානස්ස ව අට්ඨානං පාකටන්ති අපාකටමෙව දස්සෙන්නො
 “වත්ථුපුරෙජානො අනුලොමතො න තිට්ඨති”ති ආහ. ආහාරෙ වාතිආදීනා ඉදං
 දස්සෙති – සහජානෙ පව්වනියතො යිනෙ අනුලොමතො අතිට්ඨමානා
 ඤානමග්ගසම්පයුත්තා ආහාරෙ වා ඉන්ද්‍රියෙ වා පව්වනියතො යිනෙ තිට්ඨන්තිති
 හෙතුආදයොපි තිට්ඨන්ති. සබ්බඤානමග්ගෙහි පන චතුක්ඛන්ධෙකදෙසභූතානං
 සම්පයුත්තෙන ව චතුක්ඛන්ධභූතානං සබ්බෙසං තෙසං අනුලොමතො යානං
 දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං, ඉතරෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. අධිපතිඋපනිස්සයාති
 ආරම්මණමිස්සානම්පි අනුලොමතො යානං දස්සෙති.

“ඉන්ද්‍රියෙ එකන්ති රූපජීවිතින්ද්‍රියවසෙනා”ති වුත්තං, “චක්ඛන්ද්‍රියාදීනං
 රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස ව වසෙනා”ති පන වත්තබ්බං. කමෙන ගන්ත්වා විජ්ජයුත්තෙ
 තිණිති ඉදං පාකටභාවත්ථං “නවමුලකාදීසු විජ්ජයුත්තෙ තිණි”ති එවං කෙසුපි
 පොත්ථකෙසු උද්ධට්ඨං. ඉමානි ව ද්වෙ පච්ඡාජාතින්ද්‍රියවසෙනාති ඉදං “ඉමානි ව
 ද්වෙ පච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනා”ති ව වත්තබ්බං.

නහෙතුමුලකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

636. නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා හෙතුයා තිණිති කුසලාදීනි විත්තසමුට්ඨානානන්ති
 එත්ථ “පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ඤා”තිපි වත්තබ්බං. හෙතුයා වුත්තෙහි තිණිති
 වාරසාමඤ්ඤමෙව සන්ධාය වදන්ති, තථා කම්මෙ තිණිති හෙතුයා වුත්තානෙවාති ව.
 පච්චයෙසු පන සබ්බත්ථ විසෙසො සල්ලක්ඛෙනබ්බො. අධිපතියා තිණිති
 නඅඤ්ඤමඤ්ඤනහෙතුනආරම්මණපච්චයා අධිපතියා තිණිති එතානි හෙට්ඨා
 හෙතුයා වුත්තානෙවාති.

644. යථා ව හෙට්ඨාති යථා නහෙතුමුලකෙ යාව නවිපාකා, තාව ගන්ත්වා
 නාහාරින්ද්‍රියෙසු එකෙකමෙව ගහිතං, තථා ඉධාපි නාරම්මණමුලකාදීසු එකෙකමෙව
 ගහිතන්ති අධිජ්ජායො.

648. නානාක්ඛණිකා කුසලාකුසලචෙතනා කම්මසමුට්ඨානරූපස්සාති එත්ථ
 “විපාකාන”න්තිපි වත්තබ්බං. ආහාරින්ද්‍රියෙසු තිණි සහජානසද්ධිසාති රූපස්සපි
 පච්චයභාවතො, ඤානමග්ගාදීසු තිණි හෙතුසද්ධිසාති අරූපානංයෙව
 පච්චයභාවතොති අධිජ්ජායො දට්ඨබ්බො. ආදි-සද්දෙන ව
 “නවිජ්ජයුත්තනහෙතුනාරම්මණපච්චයා අධිපතියා තිණි”තිආදීනි (පට්ඨා. 1.1.649)
 සඨගණ්හාති.

650. යං පනාති යං පච්චයං සකට්ඨානෙ අනුලොමතො ලහන්තම්පි
 අග්ගහෙත්වා තතො පරෙතරා පව්වනියතො ගය්හන්ති, යො පච්චයො පච්ඡා
 අනුලොමතොව යොජනං ලහතිති අත්ථො. යථා පන නහෙතුමුලකාදීසු නාහාරෙ
 සට්ඨෙ ඉන්ද්‍රියවසෙන, නින්ද්‍රියෙ ව සට්ඨෙ ආහාරවසෙන පඤ්ඤාලාභො හොතිති
 තෙසු අඤ්ඤතරං පව්වනියතො අයොජෙත්වා අනුලොමතො යොජිතං, එවං

නොඅත්ථිනොඅවිගතමූලකෙසු උපනිස්සයෙ සටිතෙ කම්මවසෙන, කම්මෙ ව සටිතෙ උපනිස්සයවසෙන පඤ්ඤාලාභො භොතීති තෙසු අඤ්ඤතරං පච්චතියතො අයොජෙත්වා අනුලොමතො යොජිතන්ති වෙදිතබ්බං. එවමෙතස්මි. පච්චනියානුලොමෙ සබ්බානි මූලානි ද්වෙධා හින්තානි නාභාරනින්ද්‍රියානි නඋපනිස්සයනකම්මානි ව පත්වාති.

පච්චනියානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාත්තිකවණ්ණනා

1. වෙදනාරූපනිබ්බානානි පන තිකමුත්තකානි පටිච්චාදිනියමං පච්චයුජ්ජන්තවචනඤ්ච න ලහන්ති. පටිච්චවාරාදීසු පන ඡසු යතො හෙතුවච්චයාදිතො තිකධම්මානං උජ්ජන්ති චුත්තා, තත්ථ යථානුරූපතො ආරම්මණාදිපච්චයභාවෙන ලබ්භන්තිති වෙදිතබ්බානීති.

10. සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකා පන සහජාතාදයො පච්චයාති ඉමිනා කුසලත්තිකෙපි පරිහීනං සහජාතං රූපාරූපධම්මපරිග්ගාහකත්තා ආදිමිහි යපෙත්වා ආදිසද්දෙන සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකවචනෙන ව පච්චයුජ්ජන්තවසෙන සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකානං ආරම්මණාදීනං පරිහානිං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. තෙන කුසලත්තිකපරිහීනානං සබ්බට්ඨානිකානං චතුත්තං සබ්බතිකාදීසු පරිහානි දස්සිතා භොති. පච්ජාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උජ්ජන්තිතොති එතෙන පන පච්ජාජාතපච්චයස්ස අනුලොමෙ පරිහානිං, පච්චනියෙ ව ලාභං දස්සෙති. සහජාතාදයොති වා සහජාතමූලකා සහජාතනිබන්ධනා පටිච්චාදිං ඵරන්තෙහි සහජාතධම්මෙහි විනා පච්චයා අභොන්තාති චුත්තං භොති. කස්මා පන සහජාතනිබන්ධනා සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකා ව යෙ, තෙව පරිහායන්ති, න පන යො සහජාතනිබන්ධනො සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකො ව න භොති, සො පච්ජාජාතොති තත්ථ කාරණං වදන්තො “සහජාතාදීහි විනා අනුජ්ජන්තිතො පච්ජාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උජ්ජන්තිතො”ති ආහ. තත්ථ සහජාතාදීහි විනාති සහජාතනිබන්ධනෙහි සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකෙහි ව විනාති අත්ථො. අථ වා සහජාතනිබන්ධනානමෙව පරිහානි, න පච්ජාජාතස්ස සහජාතනිබන්ධනස්සාති එත්ථෙව කාරණං වදන්තො “සහජාතාදීහි විනා අනුජ්ජන්තිතො පච්ජාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උජ්ජන්තිතො”ති ආහ. සහජාතනිබන්ධනාපි පන සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකායෙව පරිහායන්තිති දස්සිතමෙතන්ති.

17. නව්පාකෙපි එසෙව නයොති නයදස්සනමෙව කරොති, න ව පච්චයපච්චයුජ්ජන්තසාමඤ්ඤදස්සනං. සුඛාය හි අදුක්ඛමසුඛාය ව වෙදනාය සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ පටිච්ච තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තා අහෙතුකකිරියධම්මා විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහජාතමොභො වාති අයඤ්ඤත්ථ නයොති. නව්ජ්ජයුත්තෙ

එකන්ති ආරුප්පෙ ආවජ්ජනවසෙන චුත්තන්ති ඉදං ආවජ්ජනාහෙතුකමොභානං වසෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

25-37. අනුලොමපච්චතියෙ යථා කුසලත්තිකං, එවං ගණනබ්බන්ති හෙතුමූලකාදීනං නයානං එකමූලකද්විමූලකාදිවසෙන ව යොජෙත්වා ගහෙනබ්බතාසාමඤ්ඤං සන්ධාය චුත්තං, න ගණනසාමඤ්ඤං. ඉතො පරෙසුපි එවරුපෙසු එසෙව නයො. අහෙතුකස්ස පන චිත්තුප්පාදස්සානිආදි නහෙතුමූලකං සන්ධාය චුත්තං, “අහෙතුකස්ස පන චිත්තුප්පාදස්ස මොහස්ස වා”ති පනෙත්ථ චත්තබ්බං. මොහස්ස වාපි හි අහෙතුකස්ස අධිපතිඅභාවතො අධිපතිතො නහෙතුමූලකෙ අනුලොමතො අට්ඨානන්ති. පරිවත්තෙත්වාපිති නහෙතුපච්චයා නඅධිපතිපච්චයා ආරම්මණෙ තිණ්ති එවං පුරතො යිතම්පි ආරම්මණාදිං පච්ඡතො යොජෙත්වාති අත්ථො.

39. පඤ්භාවාරෙ දොමනස්සං උප්පජ්ජතිති එතෙන තංසම්පයුත්තෙ දස්සෙති. උපනිස්සයවිහඬිගෙ “සද්ධාපඤ්චකෙසු මානං ජප්පෙති දිට්ඨිං ගණ්භාතීති කත්තබ්බං, අවසෙසෙසු න කත්තබ්බං”න්ති ඉදං පාඨගතිදස්සනත්ථං චුත්තං, න පන රාගාදීහි මානදිට්ඨිනං අනුප්පත්තිතො. කුසලත්තිකෙපි හි රාගාදීසු “මානං ජප්පෙති දිට්ඨිං ගණ්භාතී”ති පාළි න චුත්තා, “රාගො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි පත්ථනා රාගස්ස දොසස්ස මොහස්ස මානස්ස දිට්ඨියා පත්ථනාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.2.53) පන රාගාදීනං මානදිට්ඨිඋපනිස්සයභාවො චුත්තො. තථා ඉධාපි දට්ඨබ්බන්ති. “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තෙන පන චිත්තෙන ගාමසාතං නිගමසාතං කරොති”ති සොමනස්සසම්පයුත්තලොභසහගතචිත්තෙන ගාමනිගම්විලුප්පනං සන්ධාය චුත්තං.

62. සුද්ධානන්ති පච්චයපච්චයුප්පන්තපදානං අනඤ්ඤත්තං දස්සෙති. පුරෙජාතපච්ඡාජාතා පනෙත්ථ න චිජ්ජන්ති. න හි පුරෙජාතා පච්ඡාජාතා වා අරුපධම්මා අරුපධම්මානං පච්චයා භොන්තිති එත්ථ පුරෙජාතාති ඉමස්මිං තිකෙ චුච්චිමානා අධිකාරජ්ජත්තා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තාදයොව අරුපධම්මානං පුරෙජාතා හුත්වා පච්චයා න භොන්ති පුරෙජාතත්තාභාවතොති අධිජ්ජායො, තථා පච්ඡාජාතත්තාභාවතො පච්ඡාජාතා වා හුත්වා න භොන්තිති.

63-64. සාධිපතිඅමොභවසෙනාති අධිපතිභාවසහිතාමොභවසෙනාති අත්ථො.

83-87. නහෙතුපච්චයා...පෙ.... නඋපනිස්සයෙ අට්ඨාති නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා නඋපනිස්සයෙ අට්ඨාති එවං සඬ්ඛිපිත්වා උද්ධරති. නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙන වෙදිතබ්බාති ඉදං “දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්සා”ති එතං වජ්ජෙත්වා අවසෙසෙසු අට්ඨසුපි නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයසම්භවං සන්ධාය චුත්තං. න හි සහජාතපච්චයො අට්ඨසුපි ලබ්භති, අථ බො තිස්සවෙවාති.

වෙදනාත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. විපාකත්තිකවණ්ණනා

1-23. විපාකත්තිකෙ විපාකධම්මං පටිච්චාති විපාකං ධම්මං පටිච්ච. සමාසෙනපි හි සොයෙවත්තො වුත්තොති පාළියං සමාසං කත්වා ලිඛිතං.

24-52. “නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මං පටිච්ච

නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මො උප්පජ්ජති නවිපාකපච්චයා”ති එතස්ස විහඬිගෙ “මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං උපාදාරූප”න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං “කටත්තාරූප”න්ති. තං ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජමානස්ස මහාභූතෙ පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථත්තා න වුත්තං. න හෙත්ථ කටත්තාරූපස්ස ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පත්ති අත්ථි, යස්ස මහාභූතෙ පටිච්ච උප්පත්ති වත්තබ්බො සියා. පවත්තියං පන කටත්තාරූපං “අසඤ්ඤසත්තානං...පෙ.... මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූපං උපාදාරූප”න්ති එතෙනෙව දස්සිතං හොති. එවඤ්ච කත්වා අසඤ්ඤසත්තානං රූපසමානගතිකත්තා නාභාරපච්චයෙ ව පවත්තියං කටත්තාරූපං න උද්ධට්ඨං. තම්පි හි උප්පාදක්ඛණෙ ආභාරපච්චයෙන විනා උප්පජ්ජති උද්ධරිතබ්බං සියාති.

විපාකත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා

15. උපාදින්නත්තිකෙ අනුපාදින්නඅනුපාදානියං ධම්මං පටිච්ච

අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො උප්පජ්ජති නාධිපතිපච්චයාති එතෙන සයං අධිපතිභූතත්තා අවිරහිතාරම්මණාධිපතිසුපි අධිපති දුට්ඨෙතපි අධිපතිපච්චයෙන උප්පජ්ජති න වත්තබ්බො, අයමෙතස්ස සභාවොති දස්සෙති.

72. උපාදින්නුපාදානියො කබලිකාරාභාරො උපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආභාරපච්චයෙන පච්චයොති එත්ථ කම්මජානං රූපානං අබ්හන්තරගතා ඔජා තස්සෙව කම්මජකායස්ස රූපජීවිත්ථියං විය කටත්තාරූපානං අනුපාලනුපත්ථම්භනවසෙන පච්චයො, න ජනකවසෙනාති අයමත්තො අට්ඨකථායං වුත්තො. එතස්මිං පන අත්ථෙ සති උපාදින්නුපාදානියො ව අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ව ධම්මා උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො පච්ඡාජාතිත්ථියන්ති එත්ථ “ආභාර”න්තිපි වත්තබ්බං, යදි ව කම්මජා ඔජා සකලාපරූපානමෙව ආභාරපච්චයො හොති, එවං සති “උපාදින්නුපාදානියො කබලිකාරාභාරො අනුපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආභාරපච්චයෙන පච්චයො”ති න වත්තබ්බං සියා, වුත්තඤ්චිදං, තම්පි අනජ්ඣෙකාහටාය සසන්තානගතාය උපාදින්නොජාය අනුපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආභාරපච්චයං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච සති “උපාදින්නුපාදානියො ව අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ව ධම්මා අනුපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.4.85) අයමපි පඤ්ඤා පච්ඡාජාතාභාරවසෙන උද්ධරිතබ්බො සියා, තස්මා අජ්ඣෙකාහටස්ස උපාදින්නාභාරස්ස ලොකුත්තරක්ඛණෙ අභාවතො දුමුලකෙසු පට්ඨපඤ්ඤා

“ආහාර” න්ති න වුත්තං. දුතියපඤ්ඤා ව න උද්ධට්ඨා, න ඉතරස්ස උපාදින්නාහාරස්ස කාමහවෙ අසම්භවාහාවතොති අජ්ඣොග්ගමෙව මණ්ඩුකාදිසර්ගතං. උපාදින්නාහාරං සන්ධාය “උපාදින්නපාදානියො කබ්බිකාරාහාරො උපාදින්නපාදානියස්ස ව අනුපාදින්නපාදානියස්ස ව කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො” ති (පටියා. 1.4.74) වදන්තානං. වාදො බලවතරො. න හි අජ්ඣොග්ගමත්තාව මණ්ඩුකාදියො කුච්ඡිවිත්ථතං න කරොන්ති, න ව බලං න උපජායන්ති, න ව රූපවිසෙසො න විඤ්ඤායතිති.

“අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නපාදානියස්ස ව අනුපාදින්නඅනුපාදානියස්ස ව ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො සහජාතං පච්ඡාජාත” න්ති (පටියා. 1.4.83) එවමාදිහි ඉධ වුත්තෙනි එකමුලකදුකතිකාවසානපඤ්ඤාවිස්සජ්ජනෙනි “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ව අබ්‍යාකතස්ස ව ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො සහජාත” න්තිආදිනා ඉධ දුතියදුකාවසානෙ විය විස්සජ්ජනං ලබ්භතීති විඤ්ඤායති. සුඛාවබ්බාධනත්ථං පන තත්ථ සහජාතවසෙනෙව විස්සජ්ජනං කතං. පච්චනීයෙ පන සහජාතස්සෙව අපටික්ඛෙපෙ ලාභතො, පටික්ඛෙපෙ ව අලාභතො සහජාතපච්චයවසෙනෙව එකමුලකදුකාවසානා තත්ථ උද්ධට්ඨා, ඉධ පනෙතෙනි විස්සජ්ජනෙනි එකො ධම්මො සහජාතාදිසු අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු අනෙකෙහිපි අනෙකෙසං ධම්මානං එකො අත්ථිපච්චයො හොතීති දස්සිතං හොති. එකො හි ධම්මො එකස්ස ධම්මස්ස එකෙනෙව අත්ථිපච්චයවිසෙසෙන අත්ථිපච්චයො හොති, එකො අනෙකෙසං එකෙනපි අනෙකෙහිපි, තථා අනෙකො එකස්ස, අනෙකො අනෙකෙසං සමානත්තෙ පච්චයුජ්ජන්තධම්මානං, අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු පන පඤ්චසු සහජාතං පුරෙජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොති, අනඤ්ඤධම්මත්තෙ පච්ඡාජාතෙන ව, න නානාධම්මත්තෙ.

යදි සියා, “උපාදින්නපාදානියො ව අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ව ධම්මො උපාදින්නපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො පච්ඡාජාතං ඉන්ද්‍රිය” න්ති එත්ථ “සහජාත” න්තිපි වත්තබ්බං සියා. කම්මජානඤ්ඤි භූතානං සහජාතානං පච්ඡාජාතානඤ්ඤි ලොකුත්තරානං එකක්ඛණෙ ලබ්භමානානම්පි එකො අත්ථිපච්චයභාවො නත්ථි සහජාතපච්ඡාජාතානං නානාධම්මානං විරුද්ධසභාවත්තාති තං න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ඤි කත්වා පච්චනීයෙ ව “නඉන්ද්‍රියෙ බාවීසා” ති වුත්තං. අඤ්ඤථා හි ඉන්ද්‍රියපටික්ඛෙපෙපි සහජාතපච්ඡාජාතවසෙන තස්ස පඤ්ඤස්ස ලාභතො “තෙවීසා” ති වත්තබ්බං සියාති. පුරෙජාතං සහජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොති, න ඉතරෙහි, තම්පි වත්ථු තංසහිතපුරෙජාතමෙව, න ඉතරං. කුසලත්තිකෙ හි පඤ්භාවාරෙ “නච්ඡපයුත්තපච්චයා අත්ථියා පඤ්චා” ති (පටියා. 1.1.649) වුත්තං, සනිදස්සන්තිකෙ පන “ච්ඡපයුත්තෙ බාවීසා” ති. යං පන තත්ථ අත්ථිවිහඬගෙ පච්චයුද්ධාරෙ ව තිමුලකෙකාවසානං උද්ධට්ඨං, තං වත්ථුසහිතස්ස ආරම්මණපුරෙජාතස්ස සහජාතෙන, සහ පච්චයභාවතොති පච්ඡාජාතං ආහාරින්ද්‍රියෙහෙව, අනඤ්ඤධම්මත්තෙ ව සහජාතෙන ව, ආහාරො

පවිෂ්ඨානිත්වයෙහෙව, ඉන්ද්‍රියං පවිෂ්ඨානාභාරොනාති එවමෙනං අත්ථිපච්චයවිභාගං සල්ලක්ඛෙත්වා අනුලොමෙ පච්චනියාදීසු ව ලබ්භමානා පඤ්භා උද්ධරිතබ්බා.

උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. විතක්කත්තිකවණ්ණනා

22. විතක්කත්තිකෙ පටිච්චචාරානුලොමෙ අධිපතියා තෙව්ඨානි සත්තසු මූලකෙසු යථාක්කමං සත්ත පඤ්ච තිණි එකං තිණි තිණි එකන්ති එවං තෙව්ඨා, අඤ්ඤමඤ්ඤෙ අට්ඨව්ඨා සත්ත පඤ්ච පඤ්ච තිණි චත්තාරි තිණි එකන්ති එවං, පුරොජාතෙ එකාදස තිණි චත්තාරි ද්වෙ දුතියතතියදුමූලකෙසු එකං එකන්ති එවං, තථා ආසෙවනෙ. අඤ්ඤානි ගණනානි හෙතුආරම්මණසදිසානි.

31. පච්චනියෙ නාධිපතිපච්චයෙ පයමපඤ්ඤෙ “අවිතක්කවිචාරමත්තෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච අවිතක්කවිචාරමත්තා අධිපතී”ති චත්වා පුන “විපාකං අවිතක්කවිචාරමත්තං එකං ඛන්ධං පටිච්චා”තිආදිනා විස්සජ්ජනං කතං, න පන අවිසෙසෙන. කස්මා? විපාකවජ්ජනං අවිතක්කවිචාරමත්තක්ඛන්ධානං එකන්තෙන සාධිපතිභාවතො. විපාකානං පන ලොකුත්තරානමෙව සාධිපතිභාවො, න ඉතරෙසන්ති තෙ විසුං නිද්ධාරොත්වා චුත්තා. ලොකුත්තරවිපාකාධිපතිස්ස චෙත්ථ පුරිමකොට්ඨාසෙයෙව සඬිගහො වෙදිතබ්බො.

38. නාසෙවනමූලකෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං විපාකෙන සහ ගච්ඡන්තෙනාති එතං මූලං අවිතක්කවිචාරමත්තඅවිතක්කවිචාරපදෙහි අවිතක්කෙහි සහ යොජෙන්නෙන නපුරොජාතසදිසං පාළිගමනං කාතබ්බන්ති චුත්තං හොති. සදිසතා චෙත්ථ යෙභුයොන විසදිසතා ව දට්ඨබ්බා. තත්ථ හි ආරුජ්ජෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං ඉධ විපාකං අවිතක්කවිචාරමත්තන්තිආදි යොජෙතබ්බන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො. ඉදඤ්ච නාසෙවනවිභවිගානන්තරං ලිබ්බිතබ්බං, න කුඨානානන්තරං, කෙසුචි පොත්ථකෙසු ලිබ්බිතං.

පච්චයචාරෙ පයමසට්ඨනෙ පචත්තිපටිසන්ධියොති දුමූලකෙසු පයමෙ සත්තසුපි පඤ්ඤෙසු පචත්තිඤ්ච පටිසන්ධිඤ්ච යොජෙත්වාති චුත්තං හොති.

49. පච්චනියෙ සත්තසු යානෙසු සත්ත මොභා උද්ධරිතබ්බා මූලපදෙසු එවාති සවිතක්කසච්චාරාදිපදෙසු මූලපදමෙව අවසානභාවෙන යෙසු පඤ්ඤෙසු යොජිතං, තෙසු සත්තසු පඤ්ඤෙසු සත්ත මොභා උද්ධරිතබ්බාති අත්ථො.

පඤ්භාචාරපච්චනියෙ “අවිතක්කවිචාරමත්තො ධම්මො අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයකම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති කෙසුචි පොත්ථකෙසු පායො දිස්සති, උපනිස්සයෙන පන සඬිගහිතත්තා “කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති න සක්කා චත්තුං. උපාදින්නත්තිකපඤ්භාචාරපච්චනියෙ හි “අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො

අනුපාදින්න අනුපාදානියස්ස ධම්මස්ස සහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති
(පටියා. 1.4.58, 62) එත්තකමෙව චුත්තං. පරිත්තත්තිකපඤ්භාචාරපච්චනීයෙ ච
''මහග්ගතො ධම්මො මහග්ගතස්ස ධම්මස්ස

ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පටියා. 2.12.57, 65, 73)
එත්තකමෙව චුත්තන්ති. එත්තකමෙව ච අවිතක්කච්චාරමත්තං කම්මං අප්පමාණං
මහග්ගතඤ්ච, තඤ්ච දුබ්බලං න භොතීති එතෙහියෙව චචනෙහි විඤ්ඤායතීති.

විතක්කත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකවණ්ණනා

දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො භාවනාය
පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස එකෙනපි පච්චයෙන පච්චයො න භොතීති ඉදං
පටිච්චසමුප්පාදවිභවිගෙ විචාරිතනයෙන විචාරෙනබ්බත්ති.

දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාගණනාගාථායො

කුසලාදි එකකත්තය-මථාදි අන්තෙන මජ්ඣිමන්තෙන;
ආදි ච මජ්ඣිමන දුකා, තයො තිකෙකො ච විඤ්ඤෙය්‍යා.

තෙස්වෙකෙකං මූලං කත්වා, තං සත්තසත්තකා පුච්ඡා;
එකෙකපච්චයෙ යථා, භවන්ති එකුනපඤ්ඤාස.

ජසත්තතාධිකසතං, සහස්සමෙකඤ්ච සුද්ධිකෙ පුච්ඡා;
එස ච නයොනුලොමෙ, පච්චනීයෙ වාති නාඤ්ඤත්ථ.

රාසිගුණිකස්ස රාසිස්සඨ්ඨං, සහ රාසිකස්ස පිණ්ඩො සො;
රාසිස්ස වා සහෙකස්සඨ්ඨං, පුන රාසිනා ගුණිතං.

ඉති හෙතුමූලකාදුක-තිකාදයො ඡච්ච සත්තතිසතා ද්වෙ;
චතුච්ඡතෙත්ථ පුච්ඡා, අඨ්ඨාප්ඨසහස්සනහුතඤ්ච.

තාසං යස්මා සුද්ධික-නයො න පච්චෙකපච්චයෙ තස්මා;
චතුච්ඡතිගුණිතානං, සසුද්ධිකානං අයං ගණනා.

ලක්ඛත්තයං ද්විනහුතං, පඤ්ච සහස්සානි සත්ත ච සතානි;
ද්වාපඤ්ඤාසා එතා, අනුලොමෙ පිණ්ඩිතා පුච්ඡා.

අනුලොමසදිසගණනා, භවන්ති පුච්ඡානයෙ ච පච්චනීයෙ;
භාපෙත්වා පන සෙසෙ, නයද්වයෙ සුද්ධිකෙ ලද්ධා.

ඡප්පඤ්ඤාස භවන්ති පුච්ඡා, ඡසතසහිතඤ්ඤා ඌක්ඛතෙරසකං;
පුච්ඡානායෙසු ගුණිතා, පටිච්චචාරෙ චතුස්ථයි.

සත්තහි ගුණිතා කුසලත්තිකෙ ද්වයං, නච්ඡිඤ්ඤා ජඤ්චසතා;
චත්තාරි සහස්සානි ච, තථෙකනචුතෙ ච ලක්ඛකා.

නාද්වාචිසති ගුණිතා, තිකෙසු සබ්බෙසු චිසති ච කොටි;
ලක්ඛත්තයං සහස්සං, චතුච්ඡති වාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

තිකපට්ඨානං.

එකකපච්චයෙ පන, නච නච කත්වා සසොළසද්විසතං;
හෙතුදුකපට්ඨචාරෙ, පට්ඨනායෙ සුද්ධිකෙ පුච්ඡා.

හෙතාදිමුලකනායෙ-ස්ථෙකෙකස්මිං දුකාදිහෙදයුතෙ;
චතුරාසීතිචතුසත-සහිතං සහස්සද්වයං පුච්ඡා.

තා චතුච්ඡතිගුණිතා, සසුද්ධිකා එත්ථ භොන්ති අනුලොමෙ;
ද්වත්තිංසට්ඨසතාධික-සහස්සනචකඨ්ඨලක්ඛකා.

එවං පච්චතීයෙ ද්වෙ, සුද්ධිකරහිතා චතුස්ථතො භොන්ති;
ඡන්තචුතට්ඨසතට්ඨ-තිංසසහස්සද්විලක්ඛකානි.

තා පන සත්තගුණා ද්වෙ, සත්තතිසතද්වයං සහස්සානි;
ද්වාසත්තති භොන්ති තතො, සොළස ලක්ඛානි හෙතුදුකෙ.

තා සතගුණා දුකසතෙ, සතද්වයං සත්තචිසති සහස්සා;
ද්වාසත්තතිලක්ඛානි ච, සොළසකොටි තතො පුච්ඡා.

දුකපට්ඨානං.

දුකතිකපට්ඨානෙ තික-පක්ඛෙපො භොති එකමෙකදුකෙ;
තස්ස ඡසට්ඨිගුණෙන තෙ, ඡසට්ඨිසතං දුකා භොන්ති.

හෙතුදුකලද්ධපුච්ඡා, ගුණිතා තෙහි ච භොන්ති තිකපදමෙව;
දුකපට්ඨානෙ පුච්ඡා, තාසං ගුණනා අයං ඤෙය්‍යා.

ද්වාපඤ්ඤාස සතානි ච, නථෙව නභුතානි නච ච සට්ඨිඤ්ඤා;
ලක්ඛානි තිහි සහිතං, සතං සහස්සඤ්ඤා කොට්ඨං.

දුකතිකපට්ඨානං.

තිකදුකපටියානෙ තික-මෙකෙකං ද්විසතහෙදනං කත්වා;
ද්වාච්ඡද්විසතගුණා, කෙය්‍යා කුසලත්තිකෙ ලද්ධා.

පුච්ඡා අට්ඨසතාධික-චතුසහස්සද්විලක්ඛයුත්තානං;
කොට්ඨං ඡක්කමපො, කොට්ඨසහස්සානි චත්තාරි.

තිකදුකපටියානං.

තිකතිකපටියානෙ, තෙසට්ඨිවිධෙකෙකහෙදනා තු තිකා;
තෙහි ව ගුණිකා කුසල-ත්තිකපුච්ඡාපි භොන්ති පුච්ඡා තා.

ද්වාදස පඤ්චසතා චතු-සට්ඨිසහස්සානි නවුති වෙකුනා;
ලක්ඛානමෙකසට්ඨි, ද්වාදසසතකොට්ඨො වෙව.

තිකතිකපටියානං.

ද්වයහිනද්වයසතගුණො, එකෙකො දුකදුකෙ තෙහි;
හෙතුදුකෙ ලද්ධා සඬ්ඛා-හෙදෙහි ව වඩ්ඪිතා පුච්ඡා.

ඡසතයුතානි පඤ්චා-සිතිසහස්සානි ලක්ඛනවකඤ්ච;
එකාදසාපි කොට්ඨ, පුන කොට්ඨතානි තෙත්තිංස.

දුකදුකපටියානං.

සම්පිණ්ඩිතා තු පුච්ඡා, අනුලොමෙ ඡබ්බිධෙපි පටියානෙ;
ඡත්තිංසතිසතසහස්ස-ට්ඨකයුතසත්තනාහුතානි.

ලක්ඛානි ඡච්ච චත්තා-ලීසෙව නවාථ කොට්ඨො දස ව;
සත්තකොට්ඨතෙහි ව, කොට්ඨසහස්සානි නව භොන්ති.

තා චතුගුණිකා පුච්ඡා, චතුප්පහෙදෙ සමන්තපටියානෙ;
චතුචත්තාලීසසතත්තයං, සහස්සානි තෙරස ව.

සත්තාසිති ව ලක්ඛානං, කොට්ඨඤ්ච සත්තසත්තතියො;
භොන්තිට්ඨසතානිට්ඨ-තිංසසතසහස්සානි ඉති ගණනා.

පටියානස්ස පුච්ඡාගණනගාථා.

පටියානපකරණ-මූලට්ඨකා සමත්තා.

ඉති භදන්තආනන්දාචරියකෙන කතා ලීනත්ථපදවණ්ණනා

අභිධම්මස්ස මූලට්ඨකා සමත්තා.

